

MUZEUL DE ISTORIE GALAȚI

DANUBIUS
XXIV

GALAȚI
2006

MUZEUL DE ISTORIE GALAȚI

DANUBIUS XXIV

GALAȚI
2006

COMITETUL DE REDACȚIE:

Ștefan STANCIU - redactor responsabil
Dan RÂPĂ-BUICLIU - secretar științific

Membri:

Anne-Marie CASSOLY (Strasbourg)
Mihai MAXIM (Istanbul)
Martin RILL (Ulm)
Marian STROIA
Virgil CIOCÂLTAN

Machetă grafică:

Liliana - Carmen PALADE

DANUBIUS

Revista Muzeului de Istorie Galați

Orice corespondență se va trimite pe adresa:

MUZEUL DE ISTORIE

Str. Mr. Iancu Fotea, nr. 2
800017 Galați - ROMÂNIA

Tel. (40) 236-41.42.28

(40) 336-10.67.62

Fax. (40) 236-46.07.97

E-mail: muzeuistoriegalti@yahoo.com.

Responsabilitatea științifică a textelor revine în întregime autorilor.

I.S.S.N. 1220 - 5052

C U P R I N S

SUMMARY/SOMMAIRE

ARHEOLOGIE - ISTORIE ARCHAEOLOGY - HISTORY/ARCHÉOLOGIE - HISTOIRE

Costin CROITORU,	
<i>O descoperire fortuită cu caracter funerar la Fârțânești (județul Galați) și câteva considerații în legătură cu acest punct arheologic</i>	7
<i>A fortuitous funerary discovery at Fârțânești (Galați county) and some considerations regarding this archaeological objective</i>	
Mircea NICU, Costel ILIE,	
<i>Cercetările arheologice de la mănăstirea Adam, comuna Drăgușeni, județul Galați</i>	17
<i>The archaeological researches from Adam monastery, Drăgușeni commune, Galati district</i>	
Mircea NICU, Costel ILIE,	
<i>Necropola bisericii „Nașterea Maicii Domnului-Negustori”, comuna Nicorești, județul Galați</i>	35
<i>The necropolis of „Nașterea Maicii Domnului-Negustori” Church, Nicoresti commune, Galati district</i>	
Mircea NICU, Costel ILIE,	
<i>Descoperiri arheologice la biserica „Sf. Nicolae -Banu” din comuna Nicorești, județul Galați</i>	43
<i>Archaeological discoveries at „Sf. Nicolae –Banu” Church, Nicoresti commune, Galati district</i>	
Gabriel TALMAȚCHI,	
<i>Aspecte privind condițiile economico-comerciale favorabile apariției și dezvoltării atelierelor monetare în cadrul orașelor vest-pontice dobrogene în perioada autonomă</i>	51
<i>Aspects concerning the economic and commercial conditions that favoured the appearance and the development of the monetary workshops in the West-pontic towns from Dobruja, during the autonomous period</i>	
Sorin LANGU,	
<i>Considerații asupra istoriei teritoriului extracarpatic în secolele al X-lea - al XIII-lea.....</i>	63
<i>Considerations about the history of the extra-Carpathian territory, during X-th-XIII-th centuries</i>	

Dan RÂPĂ-BUICLIU,	
<i>Considerații istorice privind unele piese de armament defensiv (cămășile de zale) utilizat de români în secolul al XV-lea</i>	69
<i>Historical considerations on several pieces of armature (mail shirts) used by Romanians during the XV-th century</i>	
Claudiu NEAGOE,	
<i>Mercenari otomani în oștile Țărilor Române (secolele al XVI-lea – al XVIII-lea)</i>	77
<i>Ottoman mercenaries in the armies of the Romanian principalities, during the XVIth – XVIIIth century</i>	
Costin CROITORU, Gabriela APOSTU,	
<i>Inițiative arheologice reflectate în presa de la mijlocul secolului al XIX-lea. Colecțiile Ghica și Mavros</i>	87
<i>Some archaeological initiatives reflected by the newspapers from the middle of the XIXth century. Ghica and Mavros collections.</i>	
Ștefan STANCIU,	
<i>11 februarie 1866: de la „revoluție” la lovitură de stat. (O scurtă analiză de caz)</i>	99
<i>February 11, 1866: from „revolution” to coup d’état (a short case analysis)</i>	
Elena-Ingrid BAHAMAT,	
<i>Liberalism și liberali gălățeni la sfârșitul secolului al XIX-lea</i>	115
<i>Liberalism and liberals in Galati, at the end of the XIX-th century</i>	
Constantin I. STAN,	
<i>Generalul Henri M. Berthelot, comandant al armatelor aliate de la Dunăre în 1918</i>	121
<i>General Henry M. Berthelot – the commander-in-chief of the allied armies from the Danube, in 1918</i>	
Sorin GEACU, Constantin LOGHIN,	
<i>Din istoricul organizării pădurilor din sud-estul Moldovei – Ocolul silvic Grivița-Bârlad.....</i>	139
<i>From the history of the forest management in the South-East of Moldavia – Grivița forest range</i>	

BIBLIOGRAFIE BIBLIOGRAPHY / BIBLIOGRAPHIE

Dan RÂPĂ-BUICLIU,	
<i>Completări la Bibliografia românească veche.....</i>	153
<i>Additions to the Bibliography of old Romanian books</i>	

PATRIMONIUL CULTURAL
CULTURAL PATRIMONY / PATRIMOINE CULTUREL

D.R. BUZDUGAN, I. CAPSALI,	
<i>Din corespondența muzicologului Stan Golestan.....</i>	169
<i>From the private correspondence of the musicologist Stan Golestan</i>	
Dan RÂPĂ-BUICLIU,	
<i>Varia historica (II).....</i>	185
<i>Varia historica (II)</i>	
Viorica-Steluța PISICĂ,	
<i>Informații istorice privind construirea Palatului de Justiție</i>	
<i>din Galați</i>	199
<i>Historical information on the building of the Palace of Justice from Galati</i>	

MUZEOGRAFIE
MUSEOGRAPHY / MUSEOGRAPHIE

Sorina CALOIAN,	
<i>Educarea adulților în istoria societății românești</i>	
<i>(Perioada modernă)</i>	207
<i>The adult education in the history of the Romanian society</i>	
Elena-Ingrid BAHAMAT,	
<i>La mesele de altădată...Artă decorativă: a doua jumătate a secolului al</i>	
<i>XIX-lea - prima jumătate a secolului al XX-lea</i>	221
<i>The dining halls of old ... Decorative art: the second half of the XIX-th</i>	
<i>century – the first half of the XX-th century</i>	

**O DESCOPERIRE FORTUITĂ CU CARACTER FUNERAR LA
FÂRȚĂNEȘTI (JUDEȚUL GALAȚI) ȘI CÂTEVA CONSIDERAȚII
ÎN LEGĂTURĂ CU ACEST PUNCT ARHEOLOGIC**

Costin CROITORU

În curtea locuitoarei Iordache Marioara din Fârțânești (*Fig. 1*), cu prilejul săpăturilor efectuate în scopul unor amenajări gospodărești, a fost identificat un mormânt de înhumare. După declarațiile descoperitorului Lungu Neculai, acesta ar fi fost semnalat la adâncimea de aproximativ 2,5–3 metri. Nu deținem date suplimentare cu privire la forma gropii, iar în ceea ce privește înhumarea se pare că nu au existat nici un fel de amenajări funerare speciale.

Din inventarul mormântului descoperitorul ne-a predat două vase ceramice, despre care ne-a relatat că au fost identificate în zona craniului, fiecare în câte o parte. Alături de acestea ar mai fi fost descoperită o mărgică de sticlă verde sidefată, din păcate irecuperabilă întrucât descoperitorul a arătat-o unei vecine care ar fi rătăcit-o (sic!). Din informațiile culese, este posibil ca inventarul funerar să fi conținut și o piesă metalică (sabie?), în lungime de aproximativ 60-70 de centimetri, complet oxidată, recunoscută după nuanța și consistența diferită a solului, dar imposibil de recuperat. Terifiți de „macabra” descoperire, cei prezenți au procedat la reînhumarea osemintelor, într-un „loc mai ferit”, ulterior acestea fiind recuperate, tot cu bunăvoința domnului Lungu Neculai (*Fig. 2*).

Scheletul, poziționat în momentul descoperirii NE–SV, aflat într-o stare de conservare mediocră, s-a păstrat cu totul fragmentar. După determinările efectuate la Institutul de Antropologie din Iași¹, resturile osteologice se prezintă în felul următor: scheletul aparține unui copil în vârstă de aproximativ 18 luni, maxim doi ani, ținând cont de stadiul de dezvoltare al dentiției – incisivii și molarul₁ erupti, dar apexul nu este închis, iar molarul₂ este pe cale de erupție. Sexul este indeterminabil, la fel și cauza decesului. În ceea ce privește resturile craniene, s-au păstrat fragmente din neurocraniu, din frontal, parietale și occipital, două fragmente din ramul orizontal al mandibulei, regiunea incisivilor, caninii cu dinții căzuți post-mortem, mugurele definitiv al caninului stâng fiind prezent dar fără apex și un alt fragment din partea dreaptă cu molarul₁ erupt, iar molarul₂ pe cale de erupere; alți doi dinți izolați, respectiv molarul₁ și molarul₂, tot inferiori stânga cu apexul incomplet format. Segmentul post-cranian este reprezentat de oase lungi aparținând membrilor superioare – humerusul drept și două fragmente din cel stâng, un fragment din diafiza unui radius și a membrilor inferioare – femurul

¹ Mulțumim și pe această cale doamnei cercetător principal II, dr. Georgeta Miu, de la Institutul de Antropologie din Iași.

stâng și două fragmente din cel drept, tibiile și un peroneu, puține resturi din oasele coxale și câteva corpuri vertebrale. Interesantă este și prezența între aceste fragmente a unor resturi animale – două fragmente și trei dinți jugali din maxilarul inferior al unei ovine, ajunse în contextul funerar cel mai probabil ca ofrandă. Întrucât în momentul descoperirii acestea nu au fost deosebite de fragmentele osteologice umane, nu deținem detalii cu privire la poziționarea lor în cadrul contextului funerar.

În ceea ce privește inventarul ceramic acesta este compus din două recipiente, și un fragment ceramic:

1. castron aflat într-o stare de conservare bună, fiind întreg, cu următoarele dimensiuni²: Î = 64 mm; DM = 123 mm, DB = 50 mm. Este lucrat din pastă fină de culoare cafenie, complet arsă, neornamentat, având fundul inelar, corpul tronconic și gura puțin evazată. Nr. inv. 26821 (*Fig. 3*).

2. cană aflată într-o stare de conservare rea, fiind deteriorat parțial, având dimensiunile: Î = 100 mm, DM = 102 mm, DB = 55 mm. Este lucrată la mână, din pastă de culoare cenușie, zgrunțuroasă, cu microprundișuri utilizate ca degresant, având formă sferică, cu baza dreaptă și buza puțin evazată. Nr. inv. 26822 (*Fig. 4*).

3. fragment ceramic, provenind cel mai probabil de la o toartă, având dimensiunile: Î = 11 mm, L = 64 mm, l = 38 mm. Este lucrat din pastă de culoare cărămizie, cu mică utilizată ca degresant. Nr. inv. 26823 (*Fig. 5*).

În apropierea înhumării nu sunt semnalate alte urme de interes arheologic, astfel încât, deocamdată interpretăm descoperirea drept un mormânt izolat. Totuși urmele funerare la care ne-am referit ar putea fi puse în legătură cu așezarea, după părerea noastră contemporană, aflată în vecinătate.

Cercetări de suprafață mai vechi, întreprinse în aceeași zonă (la Viile, sat component al comunei Fântânești, fost Puțichioaia) s-au soldat cu identificarea câtorva piese arheologice, dintre care s-a recuperat numai un recipient ceramic³. Întrucât informațiile relative la aceste materiale sunt deosebit de importante, dar și pentru că sunt citate eronat⁴, le reproducem în continuare:

„Femea Ioana Iacob mi-a dat un vas în formă de amforă și cu gâtul păstrat fragmentar, care a fost descoperit mai de mult în malul stâng al pârlului Covurlui, în fața Gării Băleni. Aceeași femeie a mai avut un vas mai mic găsit tot acolo dar pe care l-a pierdut. Cele două vase ar fi conținut oase de om. Deci au fost urne de incineratie. De alminterea d-l V. Buzdugan, administratorul moșiei d-lui Gr.

² Pentru descrierea pieselor am folosit următoarele prescurtări: Î (înălțime), D (diametru), L (lungime), l (lățime), M (maxim), B (bază), G (gură), g (general), mm (milimetri).

³ Mircea Petrescu Dâmbovița, *Călătorie de cercetare arheologică în județul Covurlui (24 aprilie – 14 mai)*, în „Orizonturi. Revista Asociației Profesorilor Secundari din Galați”, III, 5-9, Galați, 1940, p. 9, fig. 2; Idem, *Inventarul materialului arheologic de la Rezidența Regală din Galați*, București, 1940, p. 5, fig. 12.

⁴ Mihalache Brudiu, *Descoperiri arheologice în județul Galați*, în „Danubius”, XII-XIV, 1992, p. 13, nota 39 cu trimitere la M. P. Dâmbovița, *Călătorie de cercetare...*, pl. 9, fig. 1-2, în realitate este vorba despre p. 9, fig. 2. O eroare similară (*ibidem*) și la citarea lucrării lui Gheorghe Bichir, *Cultura carpică*, București, 1973, harta 1, p. 190, care trimite cititorul în plin *Résumé*, în realitate este vorba despre p. 29.

Ionescu, ne-a comunicat că s'ar fi găsit urne de incinerare și în curtea conacului, în anul 1912.

Vasul luat era acoperit în mare parte cu o crustă de calcar, care a fost îndepărtată la Muzeul Național de Antichități, după care s'a văzut că umărul era decorat, prin lustruire, cu benzi din linii în zig-zag nesimetric executate. Vasul după pastă, tehnică, formă și decor este din La-Tène-ul getic.

Venind la fața locului am căutat cioburi, dar n'am găsit decât foarte puține pe versantul dinspre Est al dealului Bivolaria, din fața Gării Băleni, pe proprietatea d-lui Grigore Ionescu. Cioburile sunt protoistorice, dar nu în deajuns de tipice pentru a se putea determina din ce epocă fac parte. Rămâne să se colecteze mai multe când terenul va fi liber de roade”⁵.

Informațiile relative la vasul descris mai sus⁶ sunt reluate în alt loc, de data aceasta cu mai multe detalii:

„Vas din epoca La-Tène. Puțichioaia (jud. Covurlui). Pastă de culoare gri-cenușie. Lustru mat la exterior. Înălțimea 27 cm. Diametrul fundului 10,2 cm. Formă de amforă pântecoasă. Se deosebesc bine gâtul, umărul, pântecul și fundul. Gâtul s'a păstrat fragmentar, având în dreptul rupturii grosimea de 7 mm. O dungă în relief, lată de 8 mm desparte gâtul de umăr. Umărul, cu pereții groși de 5 mm la ruptură se termină la partea unde este prins capătul de jos al toartei. Pântecul, larg sus, se îngustează spre fund. Fundul are o ramă și umbo foarte dezvoltat, care dintr'o greșală a fabricantului este ieșit în afară, ceva mai mult decât rama, așa că vasul s'a sprijinit pe el, din care motiv este puțin ros. O toartă, dispusă vertical, stă prinsă pe partea superioară a gâtului și de marginea inferioară a umărului vasului. Ea este formată dintr'o bandă lată de 3 cm, având o canelură la mijloc, marginile ușor ridicate și apendice de sudare mai dezvoltat la partea inferioară. Toarta este bine fixată și nu este atrapă. Cealaltă toartă lipsește.

Pasta bine frământată, fină, omogenă, consistentă și puțin rezonantă. Ca materii degresante s'au întrebuințat cioburi pisate foarte fin. De la fund și până la umăr s'a lucrat prin învântirea în spirală a unui cordon de lut (procedeul «en colombin»), după care o dovedește dunga spiralică din interiorul vasului. Umărul s'a lucrat separat la roată, după cum o arată cercurile concentrice cu adâncituri din interior, sudându-se apoi de corp. De asemenea gâtul, care prezintă urmele lucrului la roată, fără însă de adâncituri atât de pronunțate, a fost sudat de umăr, puțin sub dunga în relief, care separă la exterior gâtul de umăr. Deci vasul a fost lucrat din 3 bucăți, după cum o dovedesc dungile din interior, cât și diferența de grosime dintre gât și umăr, poate și corpul vasului. A fost apoi fețuit la roată, dispărând la exterior urmele sudurilor.

Vasul era acoperit în mare parte cu o crustă de calcar, care a fost îndepărtată la Muzeul Național de Antichități, după care s'a văzut că umărul era decorat prin lustruire cu benzi din linii în zig-zag nesimetric executate. Astfel decorul este format din opt benzi de linii în zig-zag, dintre care două sunt întrerupte

⁵ M. P. Dâmbovița, *Călătorie de cercetare...*, p. 9.

⁶ Artefactul se păstrează în colecția Muzeului de Istorie Galați, având nr. inv. 628 și următoarele dimensiuni: Î = 280 mm, DM = 240 mm, DB = 100 mm (*Fig. 10*).

parțial de toartă. Între spațiile libere dintre aceste opt benzi sunt câte trei linii în zig-zag. S'a păstrat o oarecare simetrie relativ la numărul liniilor care formează benzile în zig-zag și liniile în zig-zag dintre suprafețele libere.

După formă, tehnică și decor vasul este din La-Tène-ul getic⁷.

În fine, un repertor de „situri și puncte” din județul Galați⁸ amintește la Viile (sat component al comunei Fârțânești), o „așezare din secolele III-IV d. Hr. (cultura Sântana de Mureș), localizată în zona sediului societății agricole „Dealul Bujorului”, cu trimitere la un alt repertoriu, de data aceasta al „descoperirilor arheologice” din același județ⁹.

În 1980, cu ocazia unor amenajări întreprinse în zonă, o parte din așezarea la care se face referire mai sus, a fost distrusă. Dintr-o groapă de provizii s-a recuperat totuși un vas de provizii de tip „Krausengefäss”, din pastă cenușie cu nisip folosit ca degresant¹⁰. Gura este profilată, cu o canelură spre interior, gâtul scurt, corpul cilindric și buza dreaptă. Dimensiuni: $\hat{I} = 620$ mm, D general = 360 mm, $DB = 200$ mm¹¹ (Fig. 6).

În aceeași localitate, în via din spatele casei locuitorului Iordan Constantin a fost descoperit întâmplător un cuptor de olar, cu două camere (Fig. 7). Între acestea au fost identificate mai multe vase deformate, cu rolul de a regla tirajul, dintre care descoperitorul a publicat doar două¹². Judecând după datele înscrise în Registrul Inventar al Muzeului de Istorie Galați și după starea de conservare a pieselor (deformate datorită arderii) în cuptorul respectiv au fost identificate 12 vase ceramice, pe care le prezentăm în continuare:

01. oală aflată într-o stare de conservare rea, deformată în urma arderii, cu următoarele dimensiuni: $\hat{I} = 170$ mm, $DM = 150$ mm, $DB = 75$ mm. Este lucrată din pastă de culoare cafenie, ornamentată cu cinci linii paralele, dispuse în registrul superior, având fundul drept, corpul bitronconic, prevăzută cu o toartă ce pornește de la buză. Nr. inv. 19411.

02. oală aflată într-o stare de conservare rea, deformată în urma arderii, cu următoarele dimensiuni: $\hat{I} = 150$ mm, $DM = 125$ mm, $DB = 63$ milimetri. Este lucrată din pastă de culoare cenușie, complet arsă, neornamentat, având fundul drept, corpul bitronconic, gura ușor evazată, prevăzută cu o toartă ce pornește de la buză. Are urme de ardere secundară. Nr. inv. 19412.

03. oală aflată într-o stare de conservare rea, deformată în urma arderii, cu următoarele dimensiuni: $\hat{I} = 180$ mm, $DM = 150$ mm, $DB = 75$ mm. Este lucrată din pastă de culoare cenușie, complet arsă, neornamentat, având fundul drept, corpul bitronconic, gura ușor evazată, prevăzută cu o toartă ce pornește de la buză. Nr. inv. 19413 (Fig. 8).

⁷ Idem, *Inventarul materialului arheologic...*, p. 5.

⁸ Costel Ilie, Nicu Mircea, *Situri și puncte arheologice din județul Galați*, în „Danubius”, XX, 2002, p. 41.

⁹ M. Brudiu, *Descoperiri arheologice...*, în „Danubius”, XII-XIV, 1992, pp. 10-11.

¹⁰ *Ibidem*, pp. 10-11, fig. 4.

¹¹ Vasul se păstrează în colecția Muzeului de Istorie Galați, având nr. inv. 18000.

¹² M. Brudiu, *Descoperiri arheologice...*, pp. 12-13 și fig. 5.4-5 (la noi nr. 03 și 05, Fig. 8-9).

04. oală aflată într-o stare de conservare rea, deformată în urma arderii, cu următoarele dimensiuni: $\hat{I} = 145$ mm, $DM = 125$ mm, $DB = 70$ mm. Este lucrată din pastă de culoare cenușie, complet arsă, ornamentată cu patru linii paralele dispuse în registrul superior, având fundul drept, corpul bitronconic, gura ușor evazată, prevăzută cu o toartă ce pornește de la buză. Nr. inv. 19414.

05. oală aflată într-o stare de conservare rea, deformată în urma arderii, cu următoarele dimensiuni: $\hat{I} = 180$ mm, $DM = 150$ mm, $DB = 75$ mm. Este lucrată din pastă de culoare cenușie, complet arsă, neornamentată, având fundul drept, corpul bitronconic, gura ușor evazată, prevăzută cu o toartă ce pornește de la buză. Nr. inv. 19415 (*Fig. 9*).

06. oală aflată într-o stare de conservare rea, deformată în urma arderii, cu următoarele dimensiuni: $\hat{I} = 145$ mm, $DM = 125$ mm, $DB = 70$ mm. Este lucrată din pastă de culoare cenușie, complet arsă, ornamentată cu patru linii paralele dispuse în registrul superior, având fundul drept, corpul bitronconic, gura ușor evazată, prevăzută cu o toartă ce pornește de la buză. Nr. inv. 19416.

07. oală aflată într-o stare de conservare rea, deformată în urma arderii, cu următoarele dimensiuni: $\hat{I} = 145$ mm, $DM = 125$ mm, $DB = 70$ mm. Este lucrată din pastă de culoare cenușie, complet arsă, ornamentată cu cinci linii paralele dispuse în registrul superior, având fundul drept, corpul bitronconic, gura ușor evazată, prevăzută cu o toartă ce pornește de la buză. Nr. inv. 19417.

08. oală aflată într-o stare de conservare rea, deformată în urma arderii, cu următoarele dimensiuni: $\hat{I} = 170$ mm, $DM = 150$ mm, $DB = 75$ mm. Este lucrată din pastă de culoare cenușie, complet arsă, ornamentată cu șase linii paralele dispuse în registrul superior, având fundul drept, corpul bitronconic, gura ușor evazată, prevăzută cu o toartă ce pornește de la buză. Nr. inv. 19418.

09. oală aflată într-o stare de conservare rea, deformată în urma arderii, cu următoarele dimensiuni: $\hat{I} = 200$ mm, $Dg = 110$ mm, $DB = 75$ mm. Este lucrată din pastă de culoare cenușie, complet arsă, ornamentată cu linii paralele dispuse pe umăr, având fundul drept, corpul bitronconic, gura ușor evazată, prevăzută cu o toartă ce pornește de la buză. Nr. inv. 19419.

10. oală aflată într-o stare de conservare rea, deformată în urma arderii, cu următoarele dimensiuni: $\hat{I} = 145$ mm, $DM = 125$ mm, $DB = 65$ mm. Este lucrată din pastă de culoare cenușie, complet arsă, neornamentat, având fundul drept, corpul bitronconic, gura ușor evazată, prevăzută cu o toartă ce pornește de la buză. Nr. inv. 19420.

11. oală aflată într-o stare de conservare rea, deformată în urma arderii, cu următoarele dimensiuni: $\hat{I} = 175$ mm, $DM = 150$ mm, $DB = 70$ mm. Este lucrată din pastă de culoare cenușie, complet arsă, ornamentată cu cinci linii paralele, având fundul drept, corpul bitronconic, gura ușor evazată, prevăzută cu o toartă ce pornește de la buză. Nr. inv. 19421.

12. castron aflat într-o stare de conservare rea, deformat în urma arderii, cu următoarele dimensiuni: $\hat{I} = 70$ mm, $Dg = 220$ mm, $DB = 90$ mm. Este lucrat din pastă de culoare cenușie, complet arsă, neornamentat, având fundul drept, corpul bitronconic, gura ușor evazată. Nr. inv. 19422.

Din datele prezentate mai sus rezultă că pe teritoriul comunei Fârțânești a existat o așezare și o necropolă, specifice intervalului cronologic cuprins între secolele III –IV p. Chr. În ceea ce privește informația „recoltată” de către M. P. Dâmbovița¹³, relativă la „cioburile protoistorice”, și omisă până în prezent de către cei care s-au ocupat de repertorierea punctelor cu potențial arheologic din județul Galați, aceasta este confirmată de o descoperire ulterioară, de asemenea fortuită. Este vorba despre identificarea unui topor din piatră de culoare verzuie, trapezoidal, cu tăișul drept și muchia ușor bombată. Dimensiuni: Î = 18 mm, L = 71 mm. Nr. inv. 13890. Piesa a fost donată Muzeului de Istorie în anul 1968 cu indicația că a fost identificată în punctul „Piscul Serii” (Fig. 11).

Așadar la Fârțânești, pe lângă așezarea și necropola amintite mai sus, trebuie semnalată și posibila existență a unei așezări eneolitice, despre care deocamdată nu se pot face alte precizări.

A FORTUITOUS FUNERARY DISCOVERY AT FÂRȚĂNEȘTI (GALAȚI COUNTY) AND SOME CONSIDERATIONS REGARDING THIS ARCHAEOLOGICAL OBJECTIVE

- Abstract -

In this article we deal with a fortuitous discovery made in Fârțânești, during some works for arranging the courtyard. On this occasion, an inhumation grave was discovered. It preserved a small quantity of human bones and one or two fragments of animal bones (sheep – *Ovis aries*). The funerary inventory consisted of two items of pottery and a fragment of pottery, probably belonging to an ear. According to the testimony of the discoverer, the inventory also consisted of a small green glass bead that was lost and of a metallic fragment, maybe from a sword, which was impossible to recover due to its poor state of preservation.

In the same area, two decades ago, a kiln was found. It contained, between the two burning chambers, 12 pots that had the role of regulating the circulation of the heat. We consider that this discovery revealed only a part from an ancient settlement and that the funerary finds are related to it.

¹³ M. P. Dâmbovița, *Călătorie de cercetare...*, p. 9.

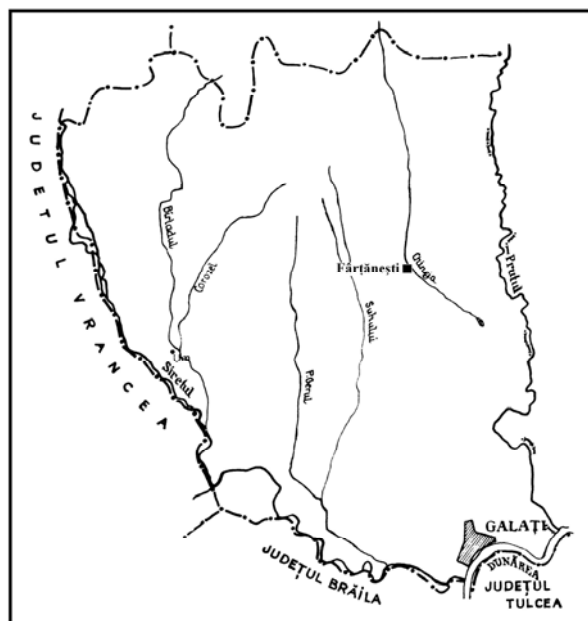

Fig. 1. Locul descoperirii

Fig. 2. Aspecte din timpul (re)descoperirii

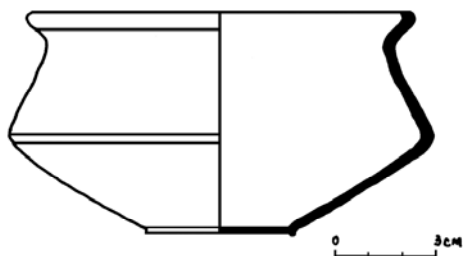

Fig. 3. Castron (*Nr. inv. 26821*)

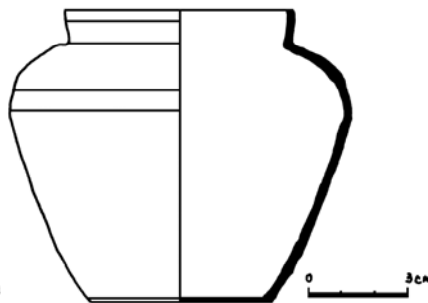

Fig. 4. Cană (*Nr. inv. 26822*)

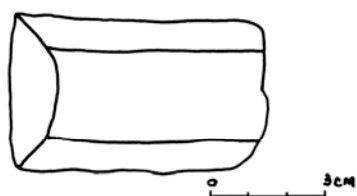

Fig. 5. Fragment ceramic
(*Nr. inv. 26823*)

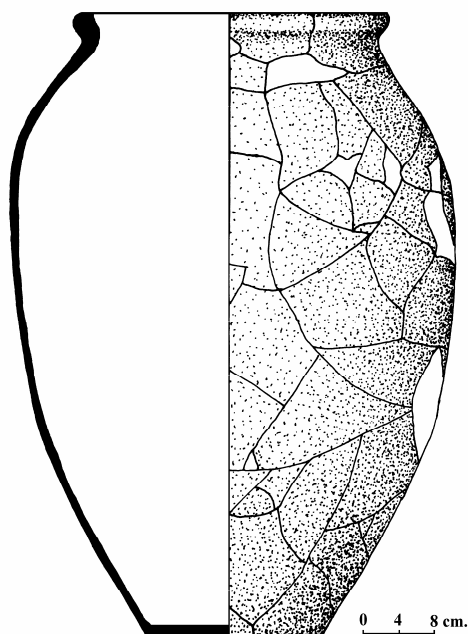

Fig. 6. Vas „Krausengefäß”
(*Nr. inv. 18000*)

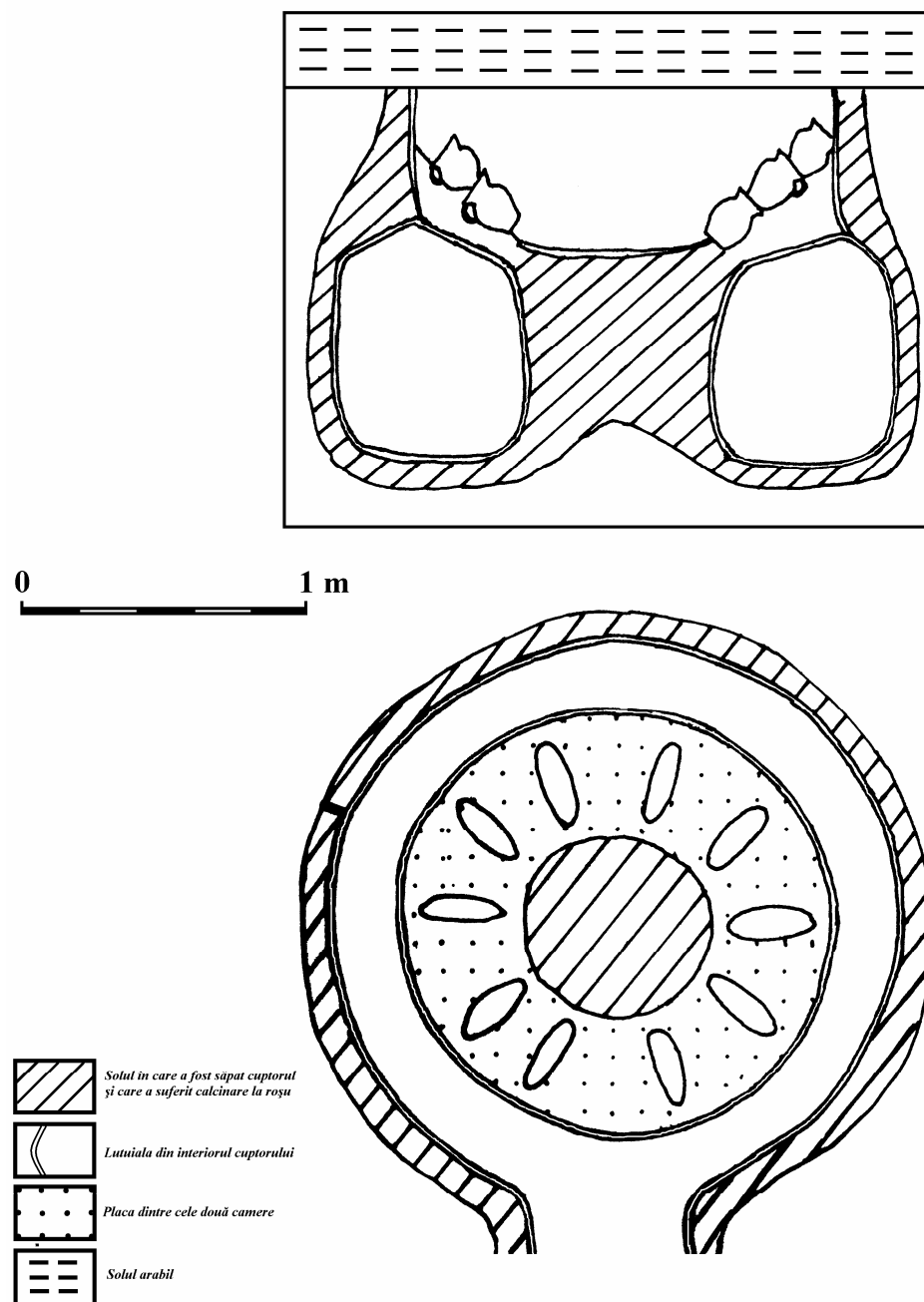

Fig. 7. Cuptor de olar (*după M. Brudiu*)

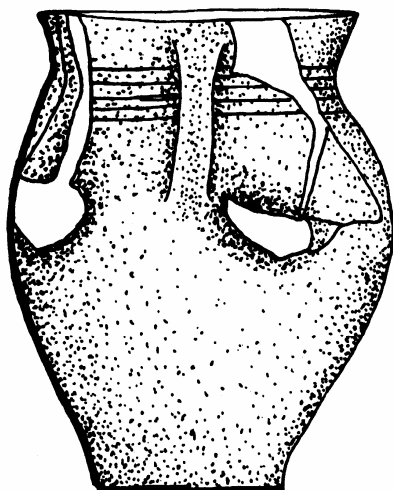

Fig. 8. Vas din cuptor
(Nr. inv. 19413)
Fără scară (după M. Brudiu)

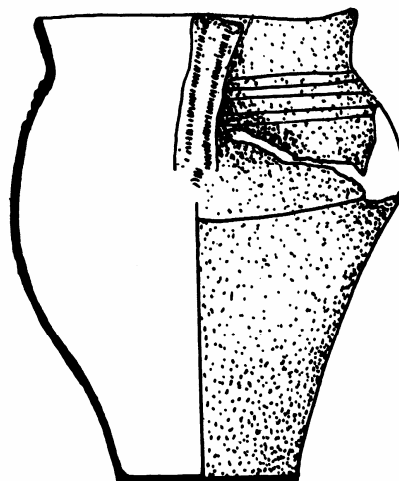

Fig. 9. Vas din cuptor
(Nr. inv. 19415)

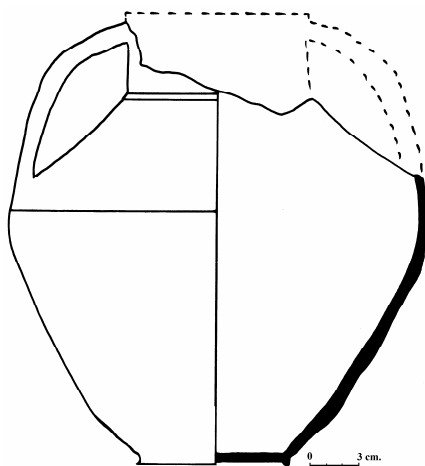

Fig. 10. Vas
(Nr. inv. 628)

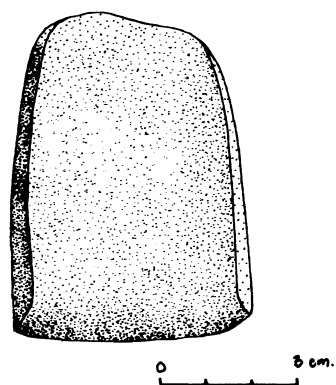

Fig. 11. Topor
(Nr. inv. 13890)

CERCETĂRILE ARHEOLOGICE DE LA MĂNĂSTIREA ADAM, COMUNA DRĂGUȘENI, JUDEȚUL GALAȚI

Mircea NICU, Costel ILIE

În urma solicitării Mănăstirii Adam, adresată Direcției pentru Cultură, Culte și Patrimoniul Cultural Național a județului Galați, prin care se cerea avizul pentru ridicarea unei noi construcții pe latura de est a promontoriului „Apărătura”, la nord-est de actuala biserică, aceasta a hotărât realizarea unei cercetări arheologice preventive în zona respectivă.

Mănăstirea Adam este obiectiv inclus în Lista Monumentelor Istorice la poziția GL-II-m-B-0307, fiind ctitorită la 1652 de către boierul Adam Movilă.

Conform tradiției locale, prima așezare monahală datează de la sfârșitul veacului al XVI-lea, când un călugăr venit pe aceste locuri i-a propus ciobanului ce stăpânea peste codrii ținutului să întemeieze un schit de sihăștri. Ciobanul nu numai că nu a ezitat a-i împlini dorința, dar el însuși a devenit monah, ajutând la ridicarea unei biserițe din lemn cu hramul „Tuturor Sfinților” și a câtorva chilii în jurul ei, unde s-au adunat, încă de pe la 1595, călugări din mai multe părți¹.

Prima biserică din piatră și cărămidă a fost ridicată și sfințită la mijlocul secolului al XVII-lea, în timpul domnilor moldoveni Vasile Lupu și Gheorghe Ștefan și sub păstoria episcopului Anastasie al Romanului, pe moșia serdarului Adam Movilă, de la care s-a păstrat și numele mănăstirii.² Bucurându-se de numeroase danii și de un sprijin constant al boierilor locului, mănăstirea cunoaște, în timp, o perioadă de propășire.

La 1695, Adam-ul, ca și alte sihăstii românești, este închinată mănăstirii Sf. Ecaterina din Muntele Sinaiului. Datorită decăderii mănăstirii la 1759 egumenul Iorest Movilă solicita - și domnul Moldovei, Ioan Toader Calimachi, aproba - ca mănăstirea să devină metoc al Sfintei Mitropolii de la Iași.³ Deși puternic afectată de cutremurul din 1802, mănăstirea se reface continuu, ajungând la 1864, anul secularizării averilor mănăstirești, una dintre cele mai prospere din întreaga Moldovă. Mănăstire de maici încă de pe la 1820, Adam-ul supraviețuiește agresiunii timpurilor și oamenilor până la 1959, când este desființată, ca și alte mănăstiri, de regimul comunist.

Din izvoarele documentare este cunoscut faptul că pe terenul actualei mănăstiri au existat numeroase construcții din diferite perioade ce au dispărut

¹ Georgeta - Tecla Budeanu, *Mănăstirea Adam – Monografie*, Lucrare de Licență, 2006, p. 12, 26.

² *Op.cit.* p. 27, 28.

³ Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974, p. 21.

datorită unor factori naturali (cutremure) și umani (în perioada comunistă au fost demolate majoritatea locuințelor din preajma bisericii, iar unele dintre ele au fost folosite de fostul C.A.P. din localitate).

Se știe că biserica ctitorită de Adam Movilă la 1652-1653, era din piatră și cărămidă⁴ și că a fost distrusă de cutremurul din 1738.⁵ Până la zidirea bisericii actuale (1802-1813), se pare că slujbele au fost ținute într-o chilie mare sau într-o biserică de vălătuci.

Biserica actuală, construită între 1802-1813, a suferit și ea de pe urma cutremurelor fiind deseori reparată și consolidată, chiar în momentul de față fiind spre finalizare consolidarea monumentului ce a început încă din 2002.

În vederea efectuării acestei ultime consolidări a fost realizată o cercetare arheologică în interiorul bisericii și câteva sondaje pe laturile exterioare acesteia în anul 2002. Cu acel prilej au fost puse în evidență urme materiale din secolul al XIX-lea, precum și pavajul din biserică existent în acea perioadă.

La suprafața solului pot fi sesizate resturi de cărămidă provenind de la diferite construcții, în diferite puncte din incinta mănăstirii, precum și zonele de înhumări de pe laturile de nord și de sud ale bisericii cu morminte încadrate cronologic de la începutul secolului al XIX-lea până la mijlocul secolului al XX-lea, potrivit inscripțiilor de pe cruci și pietre funerare.

În acest an Mănăstirea Adam a solicitat avizul pentru ridicarea unei noi construcții pe latura de est a promontoriului „Apărătura”, la nord-est de actuala biserică, fapt ce a impus realizarea unei cercetări arheologice preventive în zona respectivă.

Având în vedere complexitatea de locuire în această zonă, pentru a degreva de sarcină istorică suprafața de aproximativ 600mp, pe care urmează a se ridica noua construcție, s-au trasat inițial patru secțiuni orientate nord-sud și încă două secțiuni, situate la 11,5m și 13m spre est de secțiunea 1, și șase casete, la est de prima secțiune, ce au fost deschise datorită apariției unor ziduri de fundație în primele secțiuni. Între secțiuni au fost lăsați martori de 0,75m, iar între secțiunea 1 și casete martori de 0,20m.

Prima secțiune, **S 1**, are dimensiunile de 48m/1,5m, este orientată nord-sud și se află situată în partea de est a platoului la 2m sud de actualele chilii, până în dreptul absidei altarului la 21m, spre est de aceasta.

În această secțiune au fost surprinse patru gropi numerotate de la nord spre sud, G1, G2, G3, G4, precum și o serie de ziduri de fundație ce provin de la construcțiile anexe ale mănăstirii. De altfel, în aproape toată secțiunea au fost constatate urme de intensă locuire prin prezența masivă de cărămidă spartă, resturi de zidărie dărâmată, fragmente de olane și cahle.

Zidurile de fundație apărute în S1, fac parte din mai multe construcții numerotate C1 și C2, și se continuă în secțiunea 2, precum și în casetele de pe latura de est a secțiunii 1.

⁴ Georgeta – Tecla Budeanu, *op. cit.*, p. 14.

⁵ N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 21.

Construcția 1 este situată la 16,50m de capătul de nord al secțiunii, și se întinde până la metrul 30,60, unde latura de sud este constituită dintr-un zid din cărămidă, gros de 0,70m, orientat est-vest, ce se prelungește dincolo de limitele respectivei construcții și provine probabil de la un alt edificiu. Construcția 1 se continuă și sub martorul de vest înspre S 2 și spre martorul de est spre caseta 1 și 2. Între metrii 25 și 30, zidul de vest al construcției se află sub martorul dintre S1 și S2. Zidul de sud al acestei construcții se continuă și în S2.

Construcția 2 situată la capătul de sud al secțiunii, între metri 42 și 48, și aceasta suprapune parțial, pe latura de nord, un alt zid din cărămidă, gros de 0,70m. Zidul gros are orientare est-vest, este paralel cu cel menționat mai sus și a fost surprins, atât în caseta 4, cât și în secțiunea 2.

Din punct de vedere stratigrafic se poate menționa faptul că straturile arheologice au fost puternic deranjate de factorul uman prin dese intervenții constructive în zonă. Astfel, solul vegetal are o grosime de 0,05-0,20 m și este de regulă urmat de un nivel variind între 0,10-0,80cm, format din cărămidă fragmentată, dărâmatură, pământ negru granulos urmat apoi de solul galben, steril din punct de vedere arheologic.

Cea de-a doua secțiune, **S 2**, are dimensiunile de 48m/1,5m, este orientată nord-sud și este paralelă cu S1.

A mai apărut în această secțiune un alt zid foarte gros de 0,70m din cărămidă ce se adâncește până la adâncimea de 2,70m, orientat nord-sud și care se unește cu zidul orientat est-vest, apărute în secțiunile 1 și 2 la metrul 42. De asemenea, construcțiile 1 și 2 se continuă și în această secțiune. Latura de vest a construcției 1 a fost surprinsă în secțiunea 2 la 0,50m de profilul vestic, între metrul 16,80 și metrul 25, față de nordul secțiunii.

Din punct de vedere stratigrafic nu sunt elemente suplimentare față de cele descrise la S1.

S 3 are dimensiunile de 33m/1,5m, este orientată nord-sud și este situată la 20 m sud de chiliile mănăstirii.

Și în această secțiune au fost surprinse urmele unei construcții anexe (C3) ce a fost distrusă prin incendiere, după cum arată stratul gros de arsură, lemn carbonizat, cenușă găsit la baza amenajării. Amenajarea este localizată în partea de nord a secțiunii între metrii 3,80 și 10.

Alte patru gropi, Gr.5, Gr.6, Gr.7 și Gr.8, au fost descoperite în această secțiune având un conținut de pământ cenușos, primele două și pământ negru, cărămidă spartă și var, celelalte două.

Zidurile construcției 2 se continuă și în această secțiune. De asemenea și zidurile groase, orientate est-vest, ce provin de la un alt edificiu (probabil de la vechea biserică), se continuă și în această secțiune și intră sub profilul de vest al acesteia.

La metrul 28, lângă zidul de nord al construcției 2, a apărut la adâncimea de 1,60m, groapa unui mormânt (M1) care a fost dezvelit după ce o parte din martor a fost decupat.

S 4 de 36m/1,5m, este orientată nord-sud, paralelă cu S3, capătul de nord de se află la 20m de actualele chilii.

Construcția 3, apărută în secțiunea 3, se continuă prin prezența masivă a stratului de arsură, suprapus de un strat gros de dărâmatură între metrii 4,20 și 10, de la capătul de nord al secțiunii. Între zidurile groase, orientate est-vest, apărute în secțiunile 1, 2 și 3, ce se continuă și în această secțiune, a fost dezvelit la adâncimea de 0,20m un pavaj de cărămidă pe întreaga suprafață a secțiunii.

La 9,50 metri de capătul de nord al secțiunii a apărut un zid din cărămidă, gros de 0,60m, orientat nord-sud, ce suprapune partea sudică a construcției 3 și este întrerupt de zidul orientat est-vest apărut la metrul 11,40.

La metrul 23,60 un alt zid din cărămidă, orientat nord-sud (poate fi continuarea celui menționat mai sus), se unește cu zidul de sud al bisericii vechi și se continuă dincolo de capătul de sud al secțiunii, o parte din el aflându-se sub profilul de est al secțiunii.

Între acest zid și profilul de vest au apărut alte trei morminte (M 2, M 3, M 4) pentru a căror dezvelire a fost necesară realizarea unor decupaje, atât cât în respectivul zid, cât și în profil de est și de vest a secțiunii.

S 1L (livada) are 10m/3m, este orientată nord-sud și se află pe panta de est a dealului „Apărătura”, la 13m spre est de S1.

Pentru a verifica traseul zidului din piatră și cărămidă apărut în caseta 4 (care este continuarea zidului gros din cărămidă apărut în S 1, S 2, S3 și S4) a fost deschisă această secțiune, la est de S 1 și perpendiculară pe Cs 4.

Zidul de piatră și cărămidă a luat forma unei abside ce se îndreaptă spre nord și apoi spre vest, fiind susținută de trei contraforți masivi (1,30/1,20m), realizați din piatră de mari dimensiuni.

În această secțiune, spre interiorul zidului de absidă a apărut zidăria de cărămidă din interiorul construcției.

S 2L (livada) este de doar 8m/1,5m, are orientare nord-sud și este paralelă cu S 1L, la 2,50m de latura de vest a acesteia.

A fost săpată la 2,50m spre vest de S1L pentru a surprinde traseul zidului spre vest care a fost prins în secțiunea la 0,50m de capătul de nord al acesteia. O aglomerare de cărămidă și piatră, a fost surprinsă pe întreaga suprafață a secțiunii, aceasta putând proveni de la pavajul interior al bisericii sau de la un alt zid despărțitor.

Ca și în S1L și în această secțiune a fost găsit material ceramic din secolele al XVIII-lea – al XIX-lea, dar și faianță și porțelan din secolele al XIX-lea – al XX-lea. Acest lucru poate fi datorat deselor taluzări ale pantei care au antrenat materiale din diferite perioade istorice.

Au fost trasate în total șase casete, dintre care cinci perpendiculare pe latura de est a S 1 numerotate de la nord: Cs 1-Cs 5, și una Cs 6, perpendiculară pe latura de est S 1L. Între casete și secțiuni au fost lăsați martori de 0,20m.

Cs 1 se află la 16m de capătul de nord al secțiunii S1, este orientată est-vest și are 2m/1,5m. A fost deschisă pentru a surprinde continuarea construcției 1

apărută în secțiunea 1. Ca urmare a deschiderii acestei casete a fost surprins colțul de nord est al construcției 1 și zidul care se continuă spre sud în Cs 2.

Caseta **Cs 2** are 2,5m/1,20m, este orientată est-vest și se află la 24,40m de capătul de nord al secțiunii S1. Și aici a fost surprins zidul de est al construcției 1 și chiar spațiul de trecere dintre încăperile 1 și 2 ale acestei construcții. Au apărut obiecte din metal, balamale, scoabe, cuie ce provin probabil de la tocul unei uși.

Caseta **Cs 3** are 2,4m/2,00m, este orientată est-vest și se află la 29,20m de capătul de nord al secțiunii. În caseta 3 a apărut pardoseala din cărămidă a construcției 1 și colțul de sud-est al acesteia. Caseta a confirmat continuarea spre est a zidului gros apărut în secțiunile 1, 2, 3 și 4 care se constituie, atât în latura de sud a construcției 1, cât și în cea de nord a unui alt edificiu, probabil biserica veche.

Cs 4 are 2m/1,5m, este orientată est-vest și se află localizată la 40,40m de capătul de nord al secțiunii S1.

S-a procedat la prelungirea casetei cu încă 8m spre est și lărgirea ei cu 0,5m spre sud, pentru a surprinde zidul de piatră și cărămidă apărut, și a verifica conturul fundației. În această casetă a apărut zidul gros din cărămidă și piatră, orientat est-vest care îl continuă pe cel apărut în S1. Zidul este realizat din piatră la exterior și cărămidă la interior, având o grosime de 1,40m. Înspre sud zidul se continuă cu cel de la construcția 2 apărut în S1, acest zid constituie de altfel latura de est a construcției 2.

Cs 5 are 20m/2,15m, este orientată est-vest și se află localizată la 45,80m de capătul de nord al secțiunii S1. A fost deschisă pentru a surprinde o eventuală continuare a construcției 2. A fost descoperit doar un zid din cărămidă, gros de 0,60 m și orientat nord-sud, paralel cu zidul, cu aceeași orientare, apărut în secțiunea 4.

Caseta **Cs 6** are 2,5m/2,30m, este orientată est-vest și se află la 4,00m la capătul de nord al secțiunii S1L.

A fost practică la centrul zidului de cărămidă și piatră, apărut în S1L, pentru a evidenția contrafortul central din piatră.

În arealul cercetat au fost puse în evidență fundații provenind de la construcții diverse ce au existat în incinta mănăstirii, din diferite perioade (locuințe și biserică).

Construcția 1 era realizată din cărămidă, cu dimensiunile de 14,80m/4,80m și compartimentată în trei încăperi. Prima încăpere avea dimensiunile de 3,60m/4,20m, a doua 5m/2,50m, iar a treia, probabil hol, între cele două, cu dimensiunile de 2,60m/1,80m. Grosimea zidurilor exterioare era de 0,70m, iar a zidurilor despărțitoare de 0,40m.

În încăperea 1, situată în partea de nord a construcției au fost descoperite un număr de șapte bârne din lemn (17cm grosime) peste care probabil a fost aplicată podeaua locuinței.

În încăperea 2 a fost dezvelită pardoseala formată din cărămidă dispusă orizontal pe întreaga suprafață a camerei.

În încăperea 3 (hol) s-a observat o compartimentare în zona de vest (la 1,70m de peretele vestic) format dintr-un zid de paianță (gros de 0,20m). La exteriorul încăperii 3, pe latura de vest, a fost aplicat un adaos dintr-un singur rând de cărămidă, pe o porțiune de doi metri, în capătul de sud, pentru a completa la același nivel zidul încăperii 1.

Între încăperea 2 și hol a fost surprins un spațiu de trecere precum și din încăperea 1 și hol, zidurile despărțitoare fiind întrerupte în aceste zone.

Atât zidurile exterioare, cât și cele interioare au fost tencuite cu mortar, realizate din nisip și var, peste care au fost aplicat straturi succesive de var. Această construcție a avut cu siguranță destinația de locuință pentru locuitorii mănăstirii.

Construcția 2 este situată în partea de sud a secțiunilor 1, 2, 3 și 4, realizată din cărămidă, cu ziduri groase de 0,50m, compartimentată în 3 încăperi, avea dimensiunile de 6m/7m. Zidul de nord al acestei construcții a folosit ca fundație o parte din zidul mai vechi ce provine de la biserica veche.

Construcția are 2 încăperi de formă trapezoidală, prima de 3,50m/2,00m și 3,50m/1,80m, iar a doua cu dimensiunile de 3,50m/3,40m și 3,50m/3,60m, precum și o a treia încăpere dreptunghiulară de 6m/1,50m. Cărămida folosită la această construcție este de factură modernă, iar liantul folosit este nisip amestecat cu lut.

Între încăperea 1 și hol a fost surprins un culoar de trecere de 1,70m lățime, iar în colțul de nord-vest al încăperii 2 a fost sesizată o groapă ce provine de la un stâlp de lemn.

În colțul nord-vestic al holului, a fost surprins un mormânt de adult, fără inventar ce a apărut la adâncimea de -1,60m.

Atât în locuința 1, cât și în locuința 2 au fost surprinse fragmente de olane de acoperiș lucrate manual, fragmente de cahle nesmălțuite, ornamentate, ce proveneau de la sistemul de încălzire.

În locuința 2, au fost descoperite fragmente ceramice, cuie, scoabe, precum și 2 pipe datate în secolul al XIX-lea.

În partea de vest a acestei construcții a mai fost surprins, în secțiunea 4, un zid gros de 0,60m și lung de 12m, pe direcția nord-sud, ce provine de la o altă construcție. Urmează ca viitoarele cercetări să clarifice apartenența acestuia, ca de altfel și a fragmentului de zid, descoperit în caseta 5, aflat tot pe direcția nord-sud.

Construcția 3 se află în S 3 și S 4, între metrii 3,80 și 10, unde a fost surprinsă o amenajare provenită de la o construcție din lemn de dimensiunile 6m/3,20m, ce ajungea până la adâncimea de 1,70m, fiind marcată în partea de sud de stâlpi de lemn, groși de 0,30m, ce delimitează construcția în sud.

Spațiul aflat în discuție prezenta amestec de cenușă, lemn carbonizat placat în partea superioară de fragmente de cărămidă ce proveneau de la demolarea construcțiilor anterioare.

La adâncimea de 1,70m au apărut resturile unei posibile podele de lemn, distruse prin incendiere. Presupunem că această amenajare provine de la o construcție anexă a mănăstirii.

Biserica veche a fost depistată arheologic în S1 și S2, între metrii 30 și 40, unde au fost descoperite ziduri groase de 0,70m-0,80m, orientate est-vest, ce proveneau de la o construcție mult mai masivă decât cele prezentate mai sus.

Conturul acestei construcții a fost surprins prin realizarea a două casete Cs 3 și Cs 4 precum și a două secțiuni S1L și S2L și a unei Cs 6 paralelă cu S1L. În aceste secțiuni și casete au fost depistate ziduri groase de 1,20m realizate din piatră și cărămidă.

În S2 a fost surprins un alt zid gros de 0,80m ce se unește la sud cu zidul suprapus de construcția 2.

Prin deschiderea S3 și S4 s-a constatat că zidurile orientate est-vest semnalate anterior au continuitate, prezentând același sistem de realizare.

În S4, cele 2 ziduri pe direcția nord-sud sunt unite printr-un pavaj din cărămidă așezat pe orizontal pe direcția est-vest.

În profilul de vest a S4, podeaua de cărămidă se încheie în partea centrală cu o amenajare din zidărie de piatră și cărămidă.

În urma săpăturilor efectuate în S1L, S2L și Cs 6 a fost delimitată întreaga latură de est a construcției care se prezintă în formă de semicerc, susținută de trei contraforți din piatră, de 1,40m/1,50m.

În S1L și S2L a fost dezvelit pavajul din cărămidă a respectivei construcții.

Întreaga construcție are dimensiunile de 21,5m/12m, având forma clasică a unei biserici în plan dreptunghiular.

Potrivit informațiilor scrise care relatează despre prima biserică, construită la 1653 și distrusă de cutremurul din 1735, aceasta avea ziduri din piatră și cărămidă ca și construcția descoperită în cercetările din vara anului 2006, urmând ca cercetarea sistematică a sitului să aducă noi elemente în clarificare acestei probleme.

În arealul cercetat au fost depistate o serie de gropi menajere de diferite forme și dimensiuni, numerotate de la est la vest, Groapa 1 (Gr 1) - Gr 8.

Groapa **Gr 1** a apărut în S 1 în partea de nord a acesteia și se continuă parțial în S2 între metrii 0 și 1,5. De formă aproximativ circulară cu diametrul de 1,50m/2,20m cu fundul în formă de sac, pornește de la -1,10m și se încheie la -3,20m. Materialul prelevat din groapă se compune din vase ceramice, vase din porțelan și sticlă, obiecte din metal.

Gr 2 se găsește tot în S 1, între metrul 8 și 10, dreaptă, cu diametrul de circa 2m și a fost foarte bogată în material arheologic, în special ceramică de uz comun.

Gr 3 a apărut în S 1 între metrul 14 și 17 fiind întreruptă de zidul de nord al construcției 1. Diametrul aproximativ este de 2,60m, ea a apărut de la -0,80m și se încheie drept la adâncimea de -2,60m. Materialul recoltat din această groapă este compus din numeroase fragmente ceramice și obiecte din metal.

Gr 4 se află în S 1 și S 2 între metrii 39,50 și 41,50 a apărut o groapă de formă dreptunghiulară delimitată de stâlpi de lemn (0,30 m.) la nord și la sud și o bârnă din lemn pe latura de nord având o grosime de 0,20m. Adâncimea gropii, apărută la -1m, este de 2,60m. După materialul rezultat din această groapă,

ceramică, sticlă, metal, este o groapă mai recentă care a fost utilizată până spre mijlocul secolului al XX-lea.

Gr 5 se găsește în S 3, la -1m în profilul de est, la capătul nordic al secțiunii. Are diametrul de 0,60m, o formă cilindrică și se închide la -1,40m. Nu a avut inventar.

Gr 6 a apărut în S 3 la metrul 4 în profil vest ce are un diametru de 1,30m. A apărut la -0,80 și se adâncește până la 1,60m având o formă circulară. Groapa a avut un conținut de pământ cenușos fără inventar.

Gr 7 se găsește în S 3, are formă alungită cu un diametru de 2,40m în profilul de vest. Apare la -0,40m și se închide printr-un fund drept, la -1,20m. Groapa a fost utilizată probabil la stingerea varului, după conținutul acesteia.

Gr 8 a apărut tot în S3, între metrii 16 și 22, apare de la adâncimea de -1,35m și se termină la -2,50m, conține mult var, probabil a fost folosită la stingerea varului.

În zona de sud a secțiunilor trei și patru au fost descoperite patru schelete umane, orientate est-vest, aflate atât în secțiuni cât și sub martorul dintre cele două secțiuni precum și sub zidul din cărămidă din partea estică a S 4. Pentru a dezveli mormintele s-au efectuat decupaje în martorul dintre S3 și S4 și în zidul menționat.

Mormântul 1 a fost descoperit în S3, la 28m de capătul de nord al acesteia, la adâncimea de -1,60m. Avea mâinile pe piept, iar lungimea scheletului era de 1,60m.

Ca inventar au apărut urme de textile și o monedă puternic degradată, oxidată, probabil din secolul al XVIII-lea.

Mormântul 2 a apărut în S4, la 29,60m de capătul de nord al acesteia, la adâncimea de -1,20m. Lungimea scheletului era de 1,60m, mâna dreaptă pe piept, iar stânga alunecată spre bazin.

S-au păstrat urme de lemn de la sicriu și o monedă, probabil din secolul al XVIII-lea.

Mormântul 3 s-a descoperit în S4, la 32,5m de capătul de nord al acesteia, la adâncimea de -1,60m. Lungimea scheletului era de 1,65m, iar mâinile se aflau sub bazin. Fără urme de sicriu și inventar.

Mormântul 4 s-a descoperit în S4, la 34m de capătul de nord al acesteia, la adâncimea de -1,20m. Scheletul avea lungimea de 1,67m, mâinile alunecate pe bazin. Fără inventar.

În urma cercetărilor efectuate se confirmă existența unor construcții anexe (chilii) ale fostei mănăstiri care au funcționat până spre mijlocul secolului al XX-lea.

Au apărut gropi menajere, cu un bogat inventar, urme de zidărie provenită de la construcții ce au fost demolate în diferite perioade, ce atestă intensitatea viețuirii în acest perimetru în secolele al XIX-lea – al XX-lea.

În urma cercetărilor efectuate în situl Mănăstirea Adam, au fost puse în evidență ziduri de fundație ce provin de la o biserică mai veche, probabil prima biserică din piatră și cărămidă construită la Adam, în secolul al XVII-lea.

Viitoarele cercetări arheologice sperăm că vor pune în evidență întreg ansamblu religios, constituit din construcțiile anexe ale mănăstirii, vechea biserică, precum și necropola localizată la sud de aceasta, din care au fost dezvelite doar patru morminte.

***THE ARCHAEOLOGICAL RESEARCHES FROM ADAM MONASTERY,
DRĂGUȘENI COMMUNE, GALAȚI DISTRICT***

- Abstract -

The preventive archaeological research done at Adam Monastery, Drăgușeni commune, Galați district, has revealed the annex constructions (the cells) of the old monastery, which had functioned until the middle of the XX-th century, sewage pits, graves and foundation walls pertaining to an older church, probably the first church built of brick and stone at Adam, during the XXVII-th century.

We hope that further archaeological researches will disclose the entire religious complex, consisting of the annex constructions of the monastery, the old church, as well as the necropolis situated to the South of the old church, where, so far, only four graves have been disclosed.

Fig. 1. - Mănăstirea Adam, comuna Drăgușeni, județul Galați
1. Vedere de ansamblu, dinspre sud.
2. Biserica Mănăstirii Adam, vedere dinspre sud

Fig. 2. - Mănăstirea Adam, comuna Drăgușeni, județul Galați
1. Secțiunile 1, 2 și 3, vedere spre nord
2. Secțiunile 1, 2 și 3, vedere spre sud

Fig. 3. - Mănăstirea Adam, comuna Drăgușeni, județul Galați
1. Secțiunile 1, 2, 3 și 4, vedere spre nord
2. Secțiunile 1, 2, 3 și 4, vedere spre sud

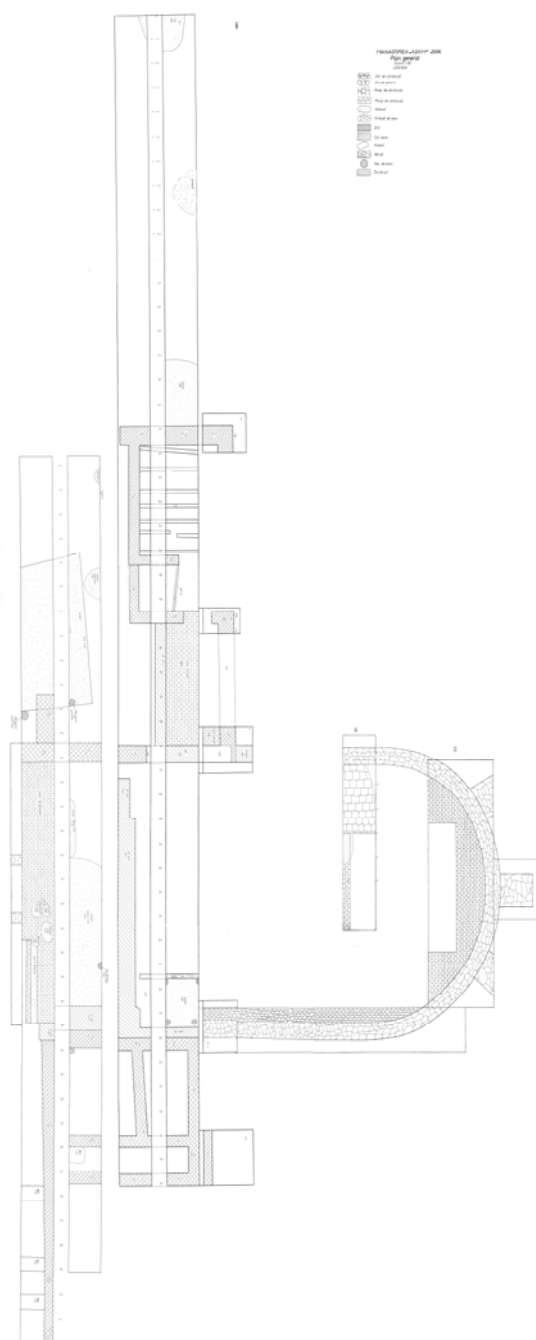

Fig. 4. - Mănăstirea Adam, comuna Drăgușeni, județul Galați.
Plan general al cercetării arheologice, campania 2006.

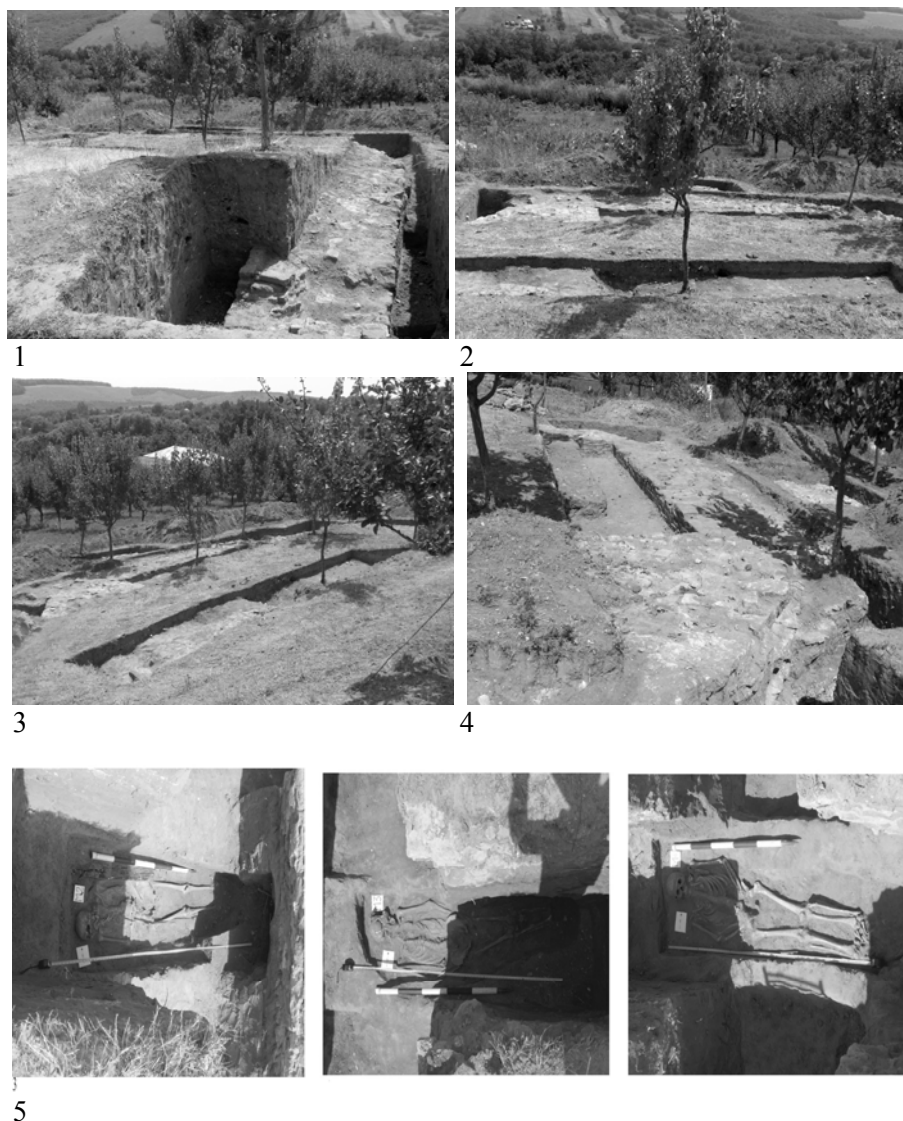

Fig. 5. - Mănăstirea Adam, comuna Drăgușeni, județul Galați.

1. Cs5 și zidul de sud al bisericii vechi(sec. al XVII-lea), vedere spre est.
2. Ziduri de fundație de la biserica veche, vedere spre est.
3. S1L, S2L și Cs 6, cu zidurile de fundație a bisericii vechi (sec. al XVII-lea), vedere spre sud-est.
4. S1L și Cs 6, cu zidurile de fundație ale bisericii vechi (sec. al XVII-lea), vedere spre nord.
5. Secțiunea 4, mormintele 2, 3, 4

Mănăstirea Adam 2006

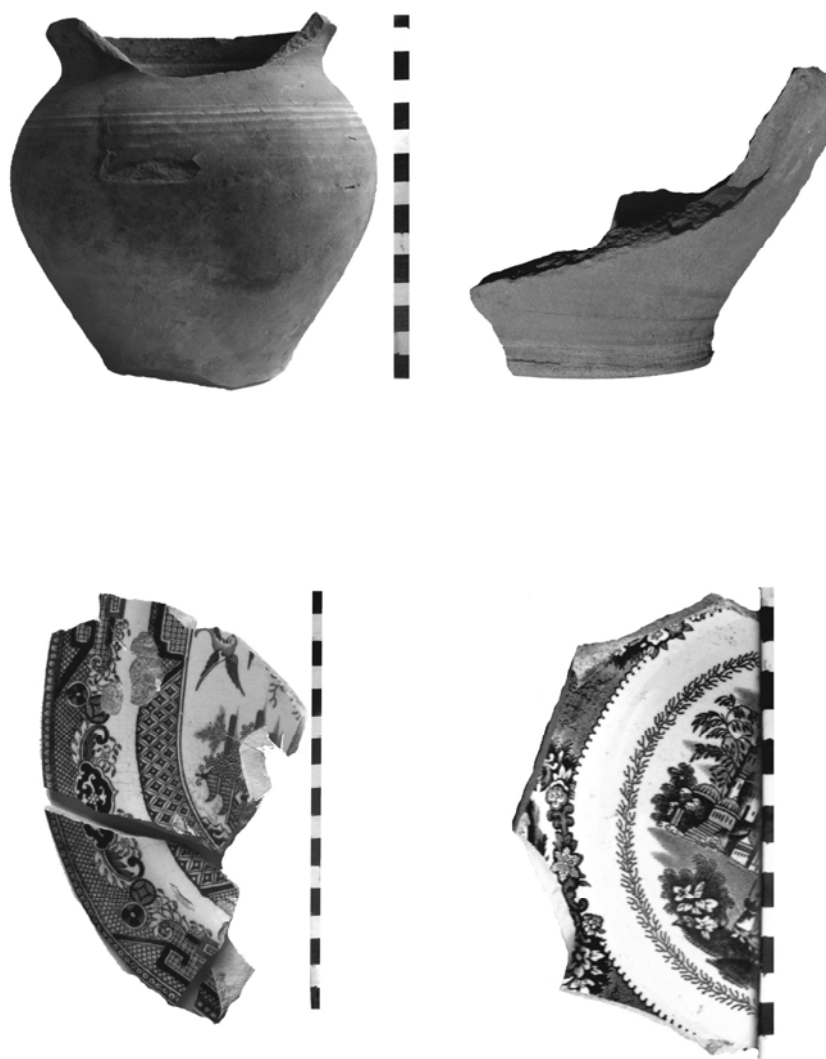

Fig. 6. - Mănăstirea Adam, comuna Drăgușeni, județul Galați
Ceramică și faianță din secolele al XIX-lea și al XX-lea.

Mănăstirea Adam 2006

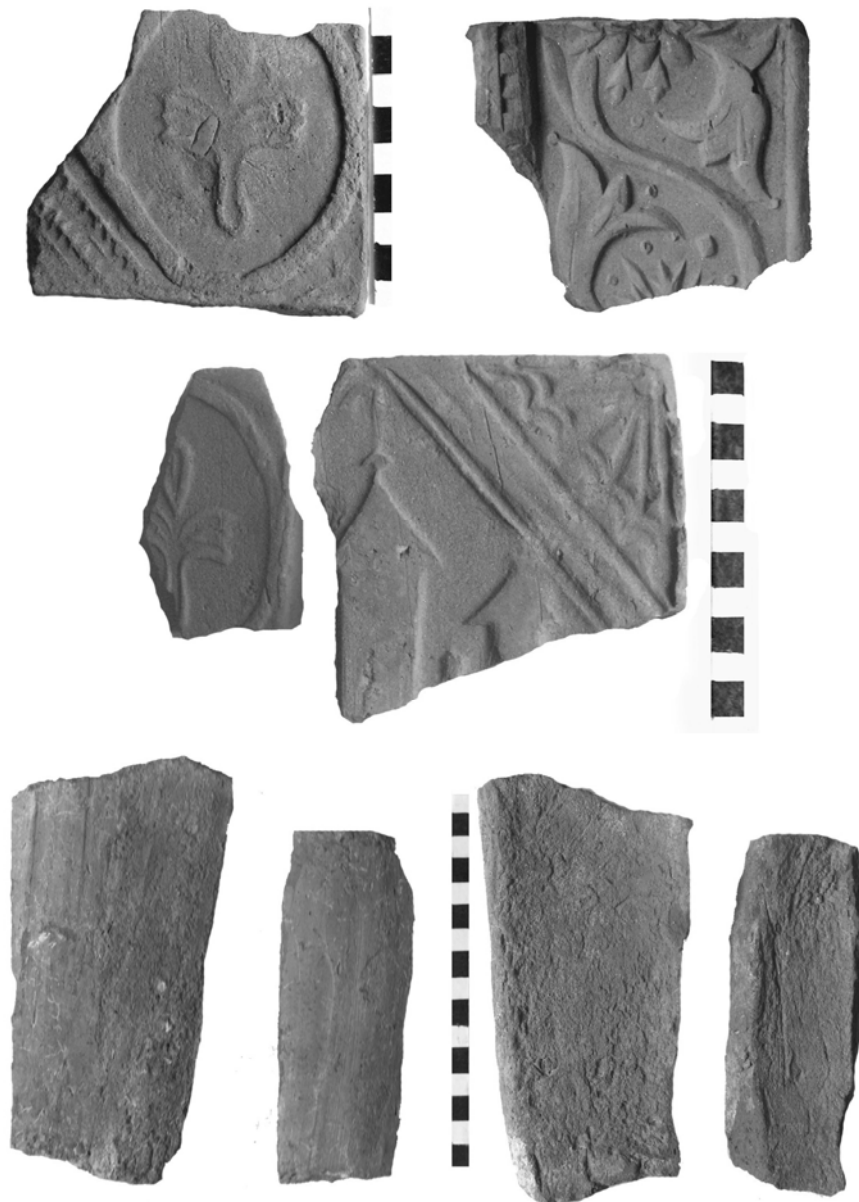

Fig. 7. - Mănăstirea Adam, comuna Drăgușeni, județul Galați
Cahle și olane de la construcțiile 1 și 2, secolul al XIX-lea.

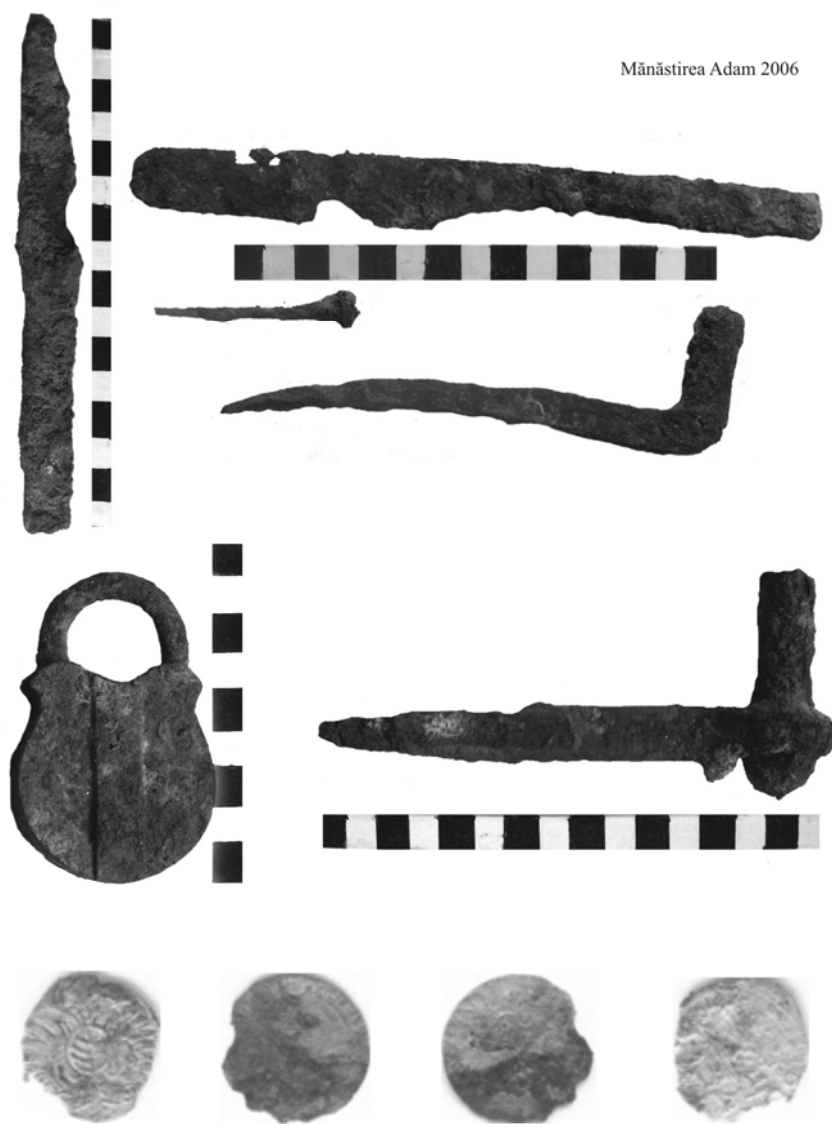

Fig. 8. - Mănăstirea Adam, comuna Drăgușeni, județul Galați
Obiecte din metal, secolele al XIX-lea – al XX-lea și monede
descoperite în necropolă, secolul al XVIII-lea.

**NECROPOLA BISERICII „NAȘTEREA MAICII DOMNULUI-NEGUSTORI”,
COMUNA NICOREȘTI, JUDEȚUL GALAȚI**

Mircea NICU, Costel ILIE

Cercetările au fost efectuate ca urmare a solicitării Parohiei Nicorești, de-a realiza descărcarea de sarcină arheologică a unui teren aflat în incinta Bisericii „Nașterea Maicii Domnului-Negustori”, din comuna Nicorești, județul Galați, obiectiv înscris în Lista Monumentelor Istorice la poziția GL-II-m-B-03086, în vederea construirii unei clădiri anexe.

Biserica „Nașterea Maicii Domnului-Negustori” este zidită în prima jumătate a secolului al XVIII-lea și prezintă elemente specifice arhitecturii religioase moldovenești din epoca respectivă. Biserica inițială, construită potrivit tradiției la 1400, a fost arsă de turci și de tătari și s-a refăcut la 1728, pe aceeași temelie. Biserica a fost reparată în anii: 1828, 1886, 1901, 1923. În anul 1956 s-au făcut reparații capitale: consolidarea fundației cu beton (fundația inițială era din bolovani). În jurul bisericii se află cimitirul actual al comunei.

Perimetrul cercetat se află situat la 6 m de biserică, pe latura de sud-vest a acesteia, la 12,30m spre nord, de colțul de nord-vest al bisericii și la 10,80m spre sud-vest de același punct. Pe această suprafață s-a aflat o construcție ce a funcționat până la începutul anului 2006 când a fost demolată.

Au fost trasate patru casete: C 1 (6,60m/3,40), C 2 (6,60/1,60) C 3 (6,60/4) și C 4 (5,50/ 3,50), numerotate de la nord la sud.

S-a procedat la efectuarea unei descărcări arheologice, prin executarea casetelor menționate, amplasate astfel încât să acopere o suprafață cât mai mare din ceea ce urmează a fi afectat de lucrările edilitare. Între aceste casete au fost lăsați martori, de 0,40m între C 1 și C 2, urmărind zidul de fundație, 0,60m între C 2 și C 3, și între C 3 și C 4 de 0,30m. Martorul dintre C 3 și C 4 a fost desființat datorită apariției unor morminte în profil.

În caseta 1 au fost surprinse, la nivelul actual de călcare, zidurile de fundație ale primei încăperi din construcția demolată în anul 2006, zidul propriu-zis și două praguri de la intrările în această încăpere, pe latura de est și pe cea de sud. A mai fost surprins un zid, pe latura de est, la 0,80m distanță de construcție, care provine de la prisma construcției. Încăperea era pardosită cu lut fățuit, format din straturi succesive. Pardoseala avea o grosime medie de 10-15cm. Sub podeaua locuinței au apărut șapte morminte de înhumatie, începând de la -0,50m până la -1,40m (M 1, M 2, M 9, M 18, M 19, M 20, M 27).

Și în caseta 2 au fost descoperite zidurile de fundație ale construcției demolate, pe toate laturile zidul fiind păstrat ca martor între casetele 2 și 3. Apare

aceeași pardoseală de lut, ca și în încăperea 1 din caseta 1, precum și trei morminte sub nivelul acesteia (M 21, M 22, M 23). În zidul despărțitor dintre caseta 1 și caseta 2, în martor, a apărut un mormânt de copil (M 21). Pe latura de est dintre metrii 3 și 4,60 a fost descoperită o aglomerare de oase umane reînhumate și 10 cranii așezate ordonat.

În caseta 3 a fost surprins zidul de nord ce despărțea încăperile 2 și 3 ale construcției demolate. Pe latura de est, a fost surprins zidul încăperii și a prispei, în partea de vest acesta fiind distrus datorită lucrărilor de demolare a construcției. Podeaua a fost surprinsă în profilul de nord al casetei sub care au apărut înhumări succesive.

În caseta 3 au fost surprinse un număr de 7 morminte (M 7, M 8, M 11, M 12, M 17, M 26, M 28). M 26 este o reînhumare a trei decedați, în sicriu, ce a apărut la adâncimea de 1,30m. M 28 situat în partea de est a casetei este format din două schelete umane, unul deranjat și un craniu deus la picioare spre sud-est.

În caseta 4 au fost surprinse zidurile construcției, cea de-a patra încăpere, pe laturile de est, sud și vest. Pe latura de nord, aceasta a fost distrusă de lucrările de demolare. Podeaua de lut se continuă și în această casetă. Au fost dezvelite un număr de 10 morminte (M 3, M 4, M 5, M 6, M 10, M 14, M 15, M 16, M 24, M 25).

Pe suprafața cercetată au fost descoperite 28 de morminte de înhumați, orientați est-vest, cu o densitate mai mare în C 3 și C 4, cu suprapuneri de morminte.

Înhumații aveau vârste diferite începând de la copii aflați în primul an de viață, în momentul decesului și până la adolescenți și adulți.

Adâncimea la care au fost descoperite mormintele variază de la - 0,50m, până la -1,70m. Majoritatea mormintelor au păstrat urmele de lemn ale sicriilor. Grosimea scândurilor provenite de la sicrie variază între 1cm și 3cm.

O parte din mormintele din caseta 3 au fost afectate de lucrările de demolare a construcției.

În general au fost înhumări individuale, excepție făcând M 26 din caseta 3 care este o reînhumare triplă, în sicriu și M 28 din caseta 3, înhumare dublă, ce a deranjat probabil un alt mormânt de la care s-a păstrat numai craniul.

În martorul dintre caseta 1 și caseta 2 a fost surprinsă o reînhumare colectivă, formată din 10 cranii precum și oase umane. De remarcat ordonarea în linie dreaptă a craniilor pe laturile de est și sud a gropii respective.

Din totalul de 28 de morminte, doar 10 morminte au avut inventar, dintre care 8 pot fi date cu monede, ce urmează a fi supuse procedurilor de restaurare-conservare pentru a fi identificate.

În M 18, a fost găsit un nasture globular din bronz, iar la M 8 un număr de opt copci de la veșmântul defunctului.

Necropola a avut o perioadă îndelungată de funcționare, secolele al XVIII-lea - al XIX-lea, și presupunem că a fost mult mai întinsă, limitele ei spre vest, nord și sud, fiind afectate de amenajarea drumurilor comunale și de cimitirul actual.

***THE NECROPOLIS OF „NAȘTEREA MAICII DOMNULUI-NEGUSTORI”
CHURCH, NICOREȘTI COMMUNE, GALATI DISTRICT***

- Abstract -

The preventive archaeological research done at “Nașterea Maicii Domnului-Negustori” Church, Nicorești commune, Galati district, has revealed a necropolis, which was in use for a long period of time, between the XVIII-th and the XIX-th centuries. We suppose it was larger, its Western, Northern and Southern limits being affected by the communal streets and by the actual cemetery.

The inventory of the graves consisted, in most cases, of several coins, dating from the XVIII-th and XIX-th centuries. In two graves, eight fasteners and a globular button from the XIX-th century were also found.

Some ceramic fragments, dating from the Bronze Age, similar to those from “Sfântul Nicolae-Banu” Church, also appeared. This discovery confirms the fact that people have lived in the area even from the prehistoric times.

Fig. 1. Biserica „Nașterea Maicii Domnului-Negustori”,
comuna Nicorești, județul Galați.

1-2. Imagini din anul 1966, în care apar pridvorul și construcția demolată,
care se afla pe latura de vest; 3. Vedere dinspre vest; 4. Vedere dinspre nord;
5-6. Resturile construcției demolate în anul 2006.

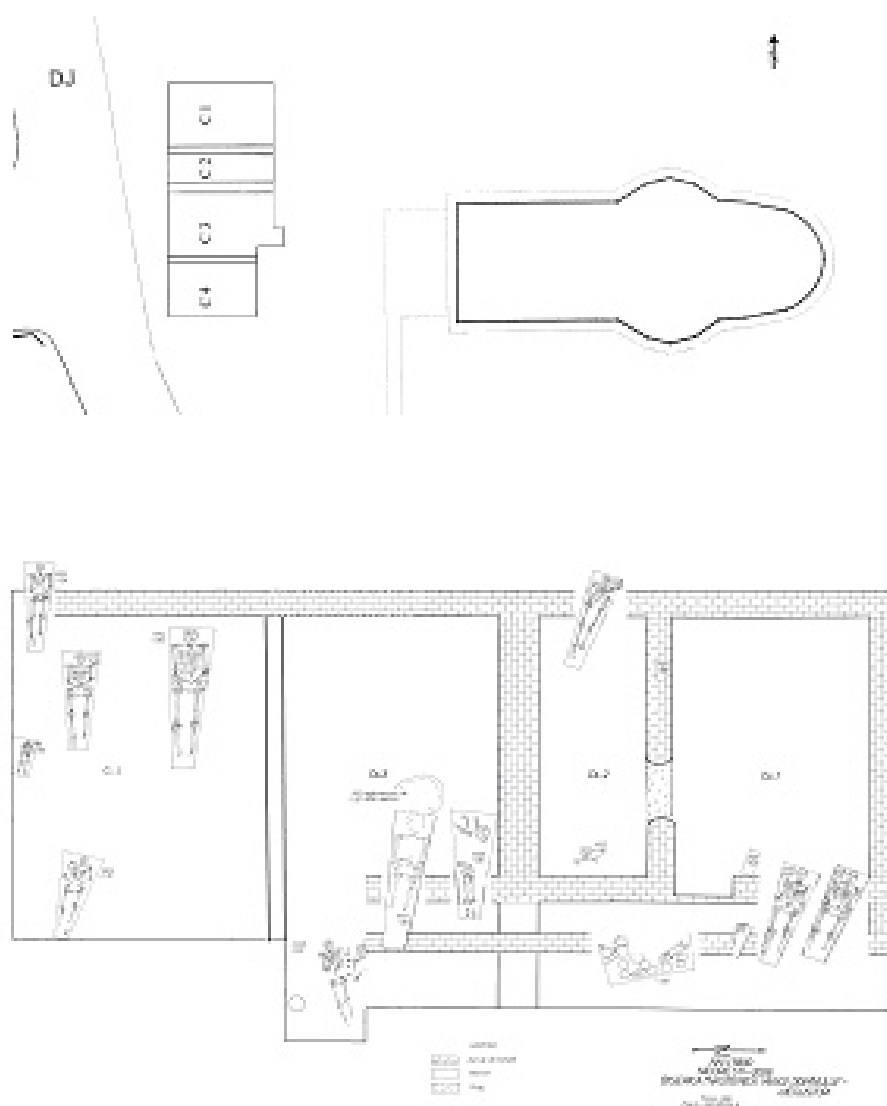

Fig. 2. Biserica „Nașterea Maicii Domnului-Negustori”

1. Plan general, campania arheologică 2006

2. Plan necropolă

1

2

3

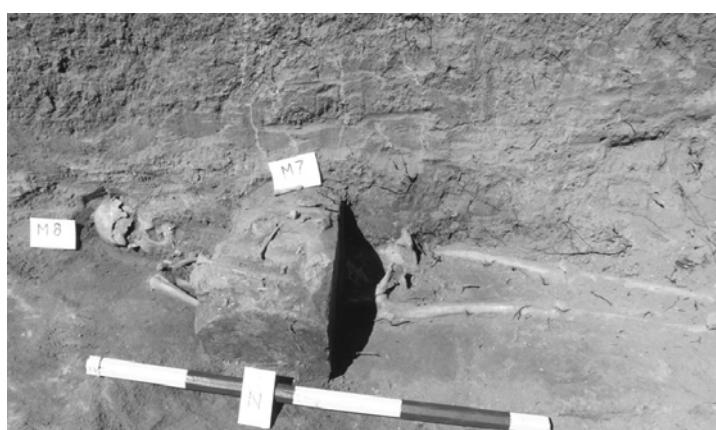

Fig. 3. Biserica „Nașterea Maicii Domnului-Negustori”.

1. Caseta 1 - M 2; 2. Caseta 4 - M 14, M 15; 3. Caseta 3 - M 7, M 8

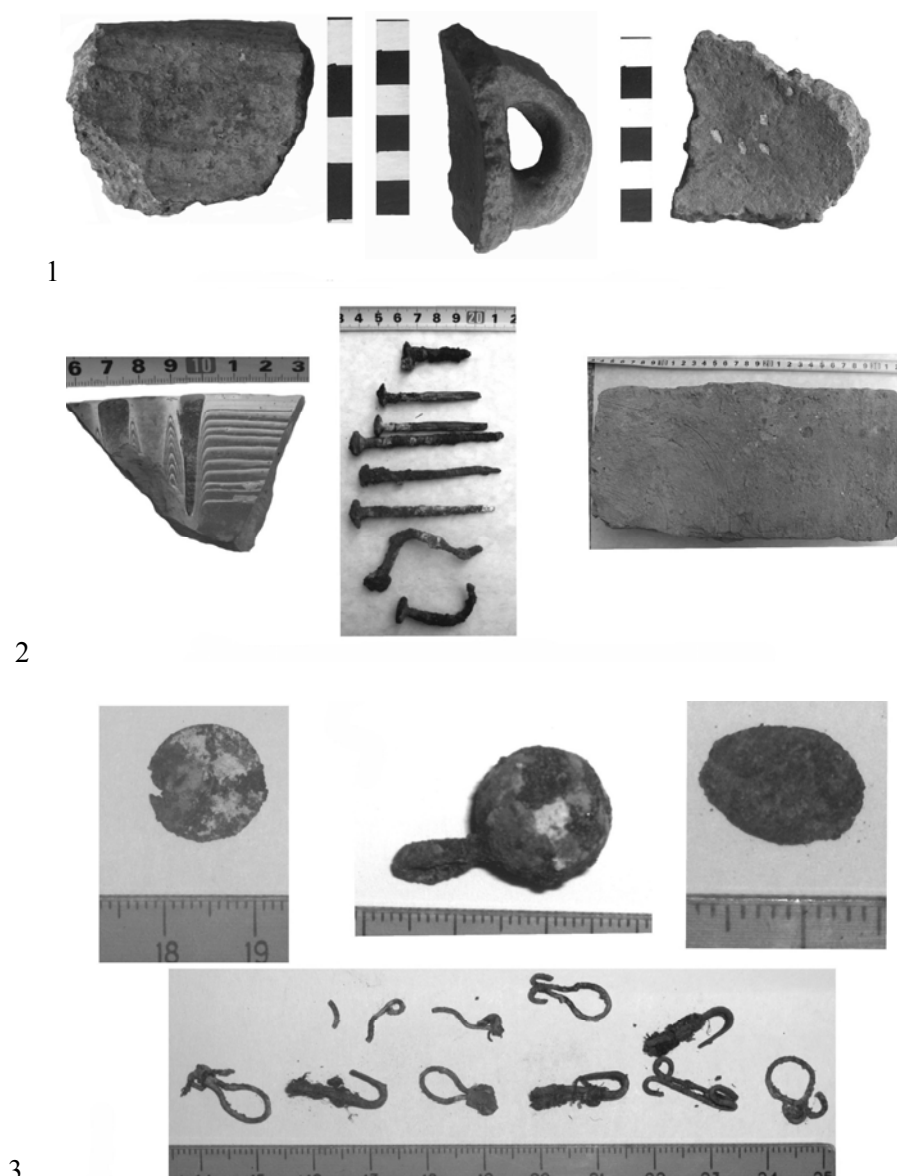

Fig. 4. Biserica „Nașterea Maicii Domnului-Negustori”

1. Ceramică din epoca bronzului descoperită în casetele 1 și 4;
2. Ceramică, cuie din fier de la sicrie și cărămidă de la construcția demolată, secolele al XVIII-lea - al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea;
3. Obiecte din metal (monede, cercei globular, copci) provenite din inventarul mormintelor, secolele al XVIII-lea - al XIX-lea.

**DESCOPERIRI ARHEOLOGICE LA BISERICA „SF. NICOLAE -BANU”
DIN COMUNA NICOREȘTI, JUDEȚUL GALAȚI**

Mircea NICU, Costel ILIE

În luna mai 2006, am primit din partea Direcției pentru Cultură, Culte și Patrimoniu Cultural a județului Galați, documentația necesară pentru descărcarea de sarcină arheologică a unui teren aflat în incinta Bisericii Sfântul Nicolae - „Banu”, din comuna Nicorești, județul Galați, în vederea construirii unei clădiri cu destinație de muzeu și activități administrative de către proprietar, Parohia Nicorești. Proiectul vizează o suprafață de aproximativ 200mp, situată în partea de sud-est a bisericii, în incinta delimitată de zidurile vechii mănăstiri. Cum obiectivul este înscris în Lista Monumentelor Istorice la poziția GI-II-a-B-03088, în conformitate cu legislația existentă s-au realizat cercetări arheologice în vederea descărcării de sarcină istorică.

Conform informațiilor deținute la momentul debutului cercetărilor, se știa faptul că mănăstirea a avut chiliile situate în partea de sud-vest a bisericii și că a existat un cimitir al acesteia, câteva morminte aflându-se încă pe latura sudică a bisericii. În incinta mănăstirii nu au fost efectuate cercetări arheologice până la declanșarea campaniei actuale.

Ctitorii, banul Nicolae Lentin și soția sa Catinca erau greci veniți în Moldova cu domnitorul Alexandru Moruzzi. Ei au avut un singur fiu Ioan, care a murit tânăr. Mormântul lui se află în partea de sud-est a bisericii. Construirea bisericii a început în anul 1800, sfințirea în 1807, iar zidul de incintă s-a terminat în anul 1868. După moartea fiului, soții Lentin au închinat biserica mănăstirii Neamț, căreia i-au dăruit și cele două moșii de la Nârtești și Piscu Corbului, în suprafață de 1800 de fâlcii. Pe latura de sud - vest au existat chilii de pământ¹.

Zona cercetată se află în incinta fostei Mănăstiri „Banu”, situată lângă Primăria comunei Nicorești (latitudine = 45.933, longitudine = 27.283, altitudine = 142 m), la numai 20 metri spre nord de aceasta.

S-a procedat la efectuarea unei descărcări „clasice”, prin executarea unor secțiuni de informare și control stratigrafic, amplasate astfel încât să acopere o suprafață cât mai mare din ceea ce urmează a fi afectat de lucrările edilitare.

Au fost practicate cinci unități de cercetare și informare stratigrafică, secțiuni de diferite dimensiuni și orientări.

¹ T. Ciuntu, *Dicționarul geografic al județului Tecuci*, p. 145; Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974, p. 604; Dimitriu Scarlat, *Mănăstirea Banu din Nicorești – Tecuci* (teză de licență), Chișinău, 1932, p. 40.

SI A cu dimensiunile de 15m/2,2 m și **SI B** cu dimensiunile de 15m/2,5 m, sunt localizate în zona vestică a platoului, în partea de S-V a bisericii, la 1,5m de zidul de vest al incintei și au orientarea nord-sud.

În aceste secțiuni au fost surprinse urmele unei construcții așezată pe bârne din lemn ce a avut destinația de locuință, reprezentând o parte a vechilor chilii ce au adăpostit călugării de la fosta mănăstire.

Construcția având lungimea de 15m era compartimentată în cinci încăperi, trei camere (dimensiuni: 3,80m/4,60m) și două spații despărțitoare cu dimensiunile de 1,20m/4,40m.

Ca sistem de construcție clădirea avea la fundație pământ galben bătut peste care erau așezate bârne de lemn (18/18) ce delimitează cele trei încăperi. Bârnelor au fost surprinse în diferite stadii de conservare pe toate laturile construcției. Peste bârnele de fundație se afla o podea realizată din cărămizi dispuse orizontal (dimensiune cărămizi 27/15/4), conservată parțial în toate cele trei încăperi. În partea de vest a spațiilor despărțitoare au fost surprinse resturi de zidărie tot din cărămidă ce delimitau încăperile cu urme de tencuială pe ambele părți, cu o grosime de până la 4cm.

Ca inventar, au fost recoltate, de pe suprafața podelei din cărămidă, fragmente ceramice aparținând secolelor al XIX-lea - al XX-lea, obiecte din fier și aramă din aceeași perioadă (cuie, scoabe, talgere), câteva monede datate în 1774, 1816 și 1924, precum și o monedă otomană de la mijlocul secolului al XIX-lea.

Monedele descoperite în timpul curățării pământului din chilii datează perioada de funcționare a acestora începând din prima jumătate a secolului al XIX-lea și până spre mijlocul secolului al XX-lea.

Probabil aceste chilii au fost distruse de cutremurul din 1940, când și biserica a avut de suferit așa cum arată pisania bisericii, ce amintește de refacerea acesteia între anii 1946-1949. Presupunem că într-o anumită măsură cărămidă de la clădire și din paviment a fost refolosită la modificările pe care le-a suferit zidul de incintă pe latura de sud-est în vederea ușurării traficului pe șoseaua Nicorești-Poiana.

S II se află localizată în partea de sud a platoului și a bisericii, la 4 m de zidul de incintă din partea de sud, are orientarea est-vest și dimensiunile de 46/1,5m.

În secțiunea sus menționată au fost depistate urmele a două gropi menajere cu material ceramic de epocă modernă.

Groapa 1 (G 1) - cu dimensiunea de 2m are baza ușor alveolată și merge până la adâncimea de -1,80m și a avut ca inventar material arheologic ceramică din epoca modernă, cenușă și fragmente de cărămidă și beton care au astupat groapa.

Groapa 2 (G 2) - cu dimensiunea de 4m, cu baza dreaptă, se adâncește până la -4,20m. Din această groapă au fost recoltate numeroase fragmente ceramice provenind de la vase din epoca modernă, întregi și reîntregibile, precum și obiecte din metal.

Au fost controlate de asemenea cinci aglomerări de fragmente de cărămidă provenite din demolarea unor amenajări aferente monumentului, poate alte corpuri

de chilii. Întrucât acestea se extindeau și în afara secțiunii au fost deschise două casete, **C 1** și **C 2**, cu dimensiunile de 2/2m.

În **C 1** aglomerarea de cărămidă era delimitată spre est de piatră de râu de dimensiuni mari. Adâncimea stratului de cărămidă a ajuns la -0,40m. Au fost descoperite fragmente ceramice din epoca modernă, obiecte din metal(cuie, un cârlig de pescuit).

În **C 2** după aglomerarea de cărămidă a apărut un strat de 5cm de arsură ce conținea și delimita aglomerarea de cărămidă din **S II**. Tot în caseta 2 în partea de est a depunerii de arsură, de la adâncimea de 0,90m a apărut o groapă circulară cu diametrul de 0,60m.

Lângă această groapă la -1,47m, în partea de est a fost sesizat un complex de oase de animale și fragmente ceramice din epoca bronzului. Sub această aglomerare de oase, la -1,80m au apărut urmele unui înhumat, din care s-a păstrat numai mandibula și o mică parte din calota craniană, având ca inventar câteva fragmente ceramice și două fragmente de topor din piatră.

Considerăm că oasele de animale fac parte din același complex cu restul oaselor umane, reprezentând un sacrificiu funerar.

Au mai fost descoperite pe întreaga suprafață a secțiunii **S II**, la diferite adâncimi, mici fragmente ceramice aparținând epocii bronzului.

Din gropile menajere 1 și 2 au fost recoltate numeroase fragmente ceramice aparținând epocii moderne precum și obiecte din metal (cuie, scoabe, linguriță din bronz).

S III se află localizată pe platou, la circa 22m sud de biserică și la 4m nord de secțiunea **S II**, are orientarea est-vest și dimensiunile de 10/2m.

În această secțiune a fost descoperit un beci ce are pereții din cărămidă în care erau prevăzute nișe pentru treptele din lemn. Bolta de intrare este situată în partea de est și a fost distrusă până la prima treaptă. Gura de deschidere are 2m, bolta fiind realizată din cărămidă de 27/14/6, bine arsă, în două arce de cerc suprapuse. Lungimea beciului este de 6m, cu înălțimea în zona centrală de 2m, și este prevăzut cu două guri de aerisire, obturate de pământul depus prin demolare.

Din pământul amestecat cu spărtură de cărămidă, provenit din demolare, au fost recuperate fragmente ceramice, obiecte din metal (cuie, scoabe, bucăți de tablă, tasuri din bronz), subansamble din unelte agricole și mijloace de transport, precum și fragmente dintr-o cruce funerară cu inscripții.

S IV se află localizată pe platou, la 4m de secțiunea **S II**, în continuarea secțiunii **S III**, la 6 m spre est de aceasta, are orientarea est-vest și dimensiunile de 10/1,5m.

În această secțiune au fost sesizate urmele unei căi de acces de la mijlocul secolului al XX-lea, precum și izolat fragmente ceramice din epoca bronzului și din epoca modernă.

În secțiunile cercetate s-a observat o stratigrafie simplă cu doar trei nivele. Solul vegetal are o grosime variabilă între 0,15m-0,20m, urmat de un sol negru granulos de circa 0,40m-0,60m, apoi de sol negru în amestec cu galben 0,40m-0,60m și solul galben, steril arheologic .

Ceramica aparținând epocii bronzului a fost găsită în nivelul 3.

În profilul de vest a S1 A se păstrează stratigrafia generală prezentată cu diferența că sub stratul vegetal de doar 5cm apar straturi provenite de la demolarea zidurilor construcției.

În urma cercetărilor efectuate se confirmă existența construcțiilor anexe (chilii și beci) ale fostei mănăstiri care au funcționat până spre mijlocul secolului al XX-lea.

Au apărut și date noi privind răspândirea în nordul județului Galați a așezărilor din epoca bronzului, Biserica Sfântul Nicolae-Banu devenind un nou punct arheologic pe harta județului Galați.

Descoperirile din epoca bronzului sunt sporadice, ele nereprezentând o locuire îndelungată, o eventuală așezare în această epocă poate să fi existat pe platoul Dealului Primăriei sau la nord între localitățile Nicorești și Poiana.

Urme de locuire din epoca bronzului au fost surprinse, tot izolat, în cercetările efectuate la Biserica Negustori aflată la nord de Biserica Banu.

Ceramica ce aparține epocii moderne, are analogii cu descoperiri de la Nicorești, punctul Guzga (material inedit în colecția Muzeului Mixt Tecuci) și a altor descoperiri întâmplătoare din perimetrul satului Nicorești.

ARCHAEOLOGICAL DISCOVERIES AT "SF. NICOLAE - BANU" CHURCH, NICOREȘTI COMMUNE, GALATI DISTRICT

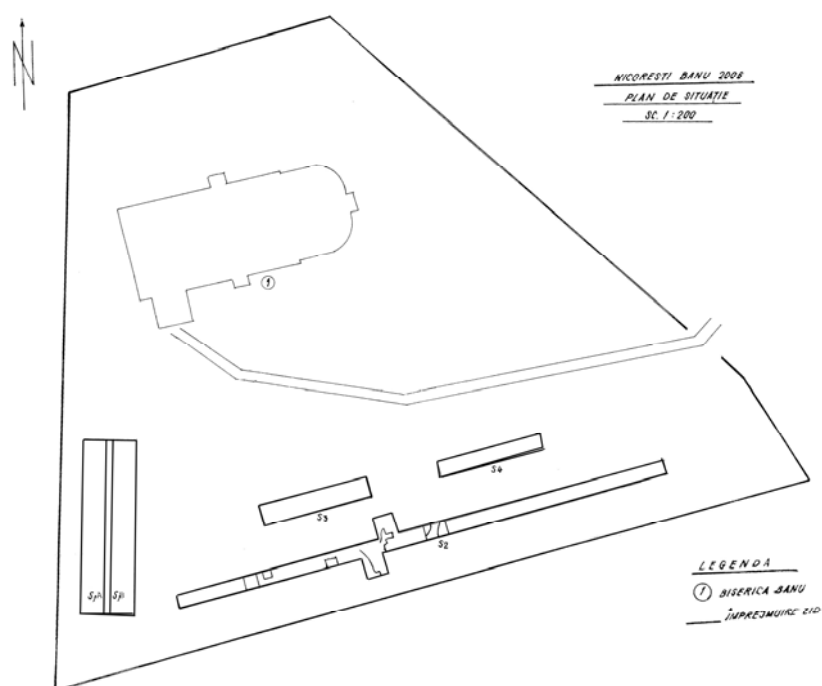
- Abstract -

The preventive archaeological research done at "Sfântul Nicolae-Banu" Church, Nicorești commune, Galați district, has revealed the annex constructions and a cellar, both belonging to the old monastery, which had functioned until the middle of the XX-th century, as well as several sewage pits.

A fact of great importance is the discovery of a funerary complex which dates back to the Bronze Age, as well as some ceramic fragments from the same period. This discovery confirms the presence of people in this area even from prehistoric times and adds a new archaeological point on the archaeological map of the district of Galați.

1

2

Fig. 1. Biserica Sfântul Nicolae-Banu, comuna Nicorești, județul Galați
 1. Vedere de ansamblu;
 2. Plan general al secțiunilor arheologice, campania 2006

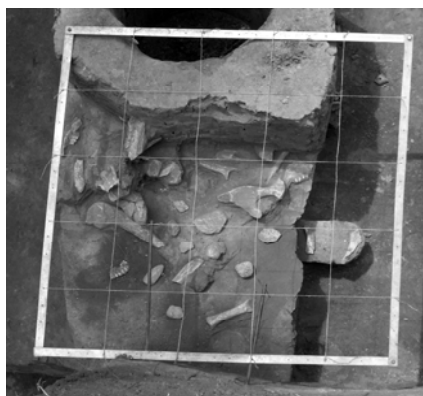

1

2

Fig.2. Biserica Sfântul Nicolae-Banu, comuna Nicorești, județul Galați
1. Pardoseala din cărămidă de la chiliile fostei mănăstiri (secolul al XIX-lea);
2. Interiorul beciului din secolul al XX-lea.

1

2

3

4

5

6

Fig. 3. Biserica Sfântul Nicolae-Banu, comuna Nicorești, județul Galați
1. Complexul funerar din epoca bronzului; 2, 3. Fragment de ceașcă din epoca
bronzului; 4. Fragment vas din epoca bronzului; 5. Topoare piatră;
6. Omoplați crestați.

**ASPECTE PRIVIND CONDIȚIILE ECONOMICO-COMERCIALE
FAVORABILE APARIȚIEI ȘI DEZVOLTĂRII ATELIERELOR
MONETARE ÎN CADRUL ORAȘELOR VEST-PONTICE DOBROGENE
ÎN PERIOADA AUTONOMĂ**

Gabriel TALMAȚCHI

Marea roire a populației grecești, ce a debutat odată cu secolul VIII a. Chr.¹, ajunge din a doua jumătate a secolului al VII-lea a. Chr. în aria de vest și nord-vest a bazinului Pontului Euxin², marcând momentul debutului procesului de colonizare grecesc în zona analizată. Cu acest prilej, au fost fondate un număr important de colonii, care, la început au fost centre comerciale de tranzit, devenite ulterior centre producătoare cu ateliere și infrastructură proprii. Fie că erau milesieni, fie că erau dorienii, coloniștii alegeau locuri de constituire a viitoarelor orașe în funcție de potențialul economic și comercial care se prefigura, preferate fiind zonele cu un areal bogat în resurse.

Un rol foarte important pentru utilizarea și valorificarea cât mai profitabilă a acestui spațiu l-au avut relațiile greco-autohtone, manifestate în mod diferit în funcție de condițiile existente și de calea aleasă de noii veniți, milesienii instalându-se în mod pașnic, în timp ce dorienii au apelat la impunerea forței și constrângerea factorului local în acceptarea situației nou create³. Sigur că unele prezențe grecești de dinainte de secolul al VII-lea sunt perfect posibile, dar nu credem că se putea vorbi de contacte cu caracter regulat⁴.

Miletul a fost unul din cele mai prolifiche centre colonizatoare ale lumii grecești⁵. Capitală a Ioniei⁶, aceasta a presărat după anul 670 a.Chr., colonii de jur împrejurul Mării Negre⁷, care, deși păreau izolate în marea masă a populațiilor autohtone, au reușit să se ridice și să se dezvolte pe parcursul a câtorva secole.

¹ M. I. Finley, *Vechii greci*, București, 1974, p. 50.

² L. Buzoianu, *Civilizația greacă în zona vest-pontică și impactul ei asupra lumii autohtone (sec. VII-IV a. Chr.)*, Constanța, 2001, p. 197, 199.

³ *Ibidem*, p. 198.

⁴ G. R. Tsetschladze, *Greek penetration of the Black Sea*, în *The Archaeology of Greek colonisation. Essays dedicated to Sir John Boardman*, edited by Gocha R. Tsetschladze and Franco De Angelis, 1994, Oxford, p. 113.

⁵ Vl. Iliescu, *Cu privire la coloniile grecești din Dobrogea și la data constituirii teritoriului lor rural*, în: „Pontica”, 3, 1970, p. 90.

⁶ I. Lucăcel, *Ionian. Orașe antice în Asia Mică*, București, 1973, p. 39.

⁷ J. Boardman, *Grecii de peste mări. Colonizarea greacă și comerțul timpuriu*, București, 1988, p. 313.

Megarienii par să nu se fi aventurat atât de devreme ca milesienii în Marea Neagră, fiind chiar suspectați de o anumită înțelegere făcută cu ceilalți de a nu le periclita interesele în zonă⁸. Apariția lor în bazinul pontic s-a făcut mai târziu și doar pe litoralul vestic.

După cum de altfel se cunoaște, a existat dintotdeauna o foarte bună legătură între greci și mare, un contact permanent ce le-a ușurat continuu legăturile cu lumea exterioară și care le-a orientat, în mod constant, activitatea spre comerț și identificarea de locuri favorabile dezvoltării producției agricole și meșteșugărești⁹.

Considerate persoane ce dispuneau de mijloace proprii de întreținere pentru o anumită perioadă, coloniștii greci și-au dovedit permanent abilitatea de a întemeia și crea condiții propice dezvoltării unui polis. Noua așezare, dispusă într-o poziție defensivă, devenea inițial un centru negustoresc, care ulterior căpăta, după cum semnalăm anterior, valențe meșteșugărești prin înființarea de ateliere și stabilirea de meșteșugari în noul context și mediu favorabil, oferit de respectiva cetate. Odată stabiliți într-un loc, coloniștii trebuiau să obțină terenuri agricole, să aibă relații cu populațiile autohtone, indiferent de natura etnică a acestora, să întrețină legături puternice cu orașul mamă și nu în ultimul rând să aibă bune relații cu numeroase alte centre comerciale ale lumii grecești.

Comerțul, după cum se cunoaște, era la acea vreme de două feluri și anume: cel practicat între coloniști și Mediterana, respectiv cel practicat între coloniști și autohtoni¹⁰ sau, dintr-un alt punct de vedere, cel cu produse proprii, respectiv cel cu produsele altora¹¹. Alături de comerț, printre ocupațiile inițiale principale, putem aminti pescuitul și agricultura.

Cele mai importante colonii apărute pe malul de vest al Pontului Euxin, mai exact în Dobrogea, au fost Histria, Orgame, Callatis și Tomis.

Histria, întemeiată pe la jumătatea secolului al VII-lea sau în ultimul sfert al aceluiași secol¹² de către milesieni, a dus o politică economică și comercială ce a presupus atragerea populației locale. Sigur, societatea indigenă a trebuit să ajungă la un anumit nivel de dezvoltare, lucru amplificat de intensă circulație umană și materială ce au accelerat mutațiile, grecii fiind adevărați instigatori prin tehnica dovedită și produsele rezultate. Aceste mutații, deși la început mai mult imperceptibile, vor deveni cu timpul extrem de relevante pentru a da naștere la schimbări importante în structura socială, politică, economică și comercială a populației autohtone. Pe această cale grecii și-au asigurat produsele alimentare necesare traiului, dar și comerțului, și-au creat noi puncte de desfacere a mărfurilor

⁸ J. Hind, *Megarian colonisation in the Western half of the Black Sea (sister and daughter cities of Herakleia)*, în *The Greek colonisation of the Black Sea Area*, Stuttgart, 1998, ed. G. R. Tsetschladze, p. 134.

⁹ C. Roebuck, *Ionian trade and colonisation*, New York, 1959, p. 134; S. Berstein, P. Milza, *Istoria Europei. Moștenirea antichității*, Iași, 1997, p. 66.

¹⁰ G. R. Tsetschladze, *Stages, models and native population*, în *The Greek colonisation of the Black Sea Area. Historical Interpretation of Archaeology*, Stuttgart, 1998, ed. G. R. Tsetschladze, p. 51.

¹¹ O. Bounegru, *Considerații asupra negustorilor din Dobrogea secolelor I-III e .n.*, în *StCl*, 21, 1983, p. 59.

¹² S. Dimitriu, *Tot despre data întemeierii Histriei*, în *SCIV*, 15, 1964, 2, p. 255.

aduse din afară, existând interes dinspre zona indigenă, atrasă de influențele economice, orașele devenind antrepozite ale mărfurilor care intrau și ieșeau din zonă¹³. Astfel, erau preluate cereale, produse animaliere, miere, pește și sclavi și erau date la schimb, ceramică de foarte bună calitate, vinuri, uleiuri și alte produse specifice tehnicii meșteșugărești grecești (arme, obiecte de podoabă)¹⁴. Acestea erau aduse prin intermediul relațiilor existente cu Miletul, cu alte centre din Grecia asiatică sau insulară, apoi cu Corintul și nu în ultimul rând cu Atena¹⁵. Apelând la o formă pașnică de colaborare, milesienii au pus în practică experiența lor colonizatoare creată pe coasta anatoliană, mergând așa cum s-a și propus pe eventuale relații contractuale, stabilite între parteneri¹⁶ și nu între învingători și învinși.

Se pare că la Histria, regiunea din imediata apropiere era populată dintr-un moment anterior colonizării, pe platou fiind deja o așezare grecească, în care componenta locală este foarte slab simțită, care se va transforma într-un cartier sau loc mai degrabă cu o componentă comercială și economică foarte importantă, aflat în strânsă legătură cu cetatea de pe acropole¹⁷. Dezvoltarea economică a cetății a presupus folosirea la maximum a tuturor resurselor disponibile, ținutul oferind condiții naturale deosebite, comerțul fiind o reflectare activă a acestora¹⁸. Dar, dezvoltarea meșteșugurilor și a comerțului au reprezentat cu precădere o consecință și nu o cauză a colonizării¹⁹.

O dezvoltare amplă din punct de vedere economic și comercial la Histria s-a datorat și existenței unor drumuri comerciale, fie de uscat, fie pe apă. Cele de uscat, deși mai puțin profitabile, se constituiau sub forma unui fascicul de legături care urmau malurile cursurilor de ape, mai ales ale Dunării²⁰ sau litoralul pontic²¹, deși nici interiorul teritoriului dobrogean nu era în suferință din acest punct de vedere²². Cele pe ape țineau de comerțul făcut în Marea Neagră, existând o rută care trecea prin vestul Pontului Euxin²³, negustorii provenind în majoritate din orașele

¹³ A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *Istoria Dobrogei*, Constanța, 1998, p. 49.

¹⁴ D. M. Pippidi, D. Berciu, *Din Istoria Dobrogei, Geți și greci la Dunărea de Jos din cele mai vechi timpuri până la cucerirea romană*, I, București, 1965, p. 164-165; C. M. Danov, *Characteristics of Greek colonisation in Thrace*, în *Proceedings of the first Australian Congress of classical Archaeology held in honour of Emeritus Professor A.D. Trendall*, Sydney 9-14 July, 1985, edited by J. P. Descœud, Canberra-Oxford, 1990, p. 152.

¹⁵ D. M. Pippidi, D. Berciu, *op. cit.*, p. 186.

¹⁶ L. Buzoianu, *op. cit.*, p. 299.

¹⁷ D. M. Pippidi, D. Berciu, *op. cit.*, p. 162; S. Dimitriu, *Discuții despre orașele pontice și teritoriile lor în perioada arhaică, pe marginea unor studii recente*, SCIV, 23, 1, 1972, p. 117-118.

¹⁸ P. Alexandrescu, *Histria în epoca arhaică (I)*, Pontica, 18, 1985, p. 43.

¹⁹ Z. Petre, *Civilizația greacă și originile democrației. Premise istorice*, București, 1993, p. 106.

²⁰ M. Irimia, *Descoperiri noi privind populația autohtonă a Dobrogei și legăturile ei cu coloniile grecești (sec. V-I î. e. n.)*, Pontica, 6, 1973, p. 65-66.

²¹ E. Doruțiu-Boilă, *Observații aerofotografice în teritoriul rural al Histriei*, Peuce, 2, 1975, p. 41.

²² V. H. Baumann, *Considerații asupra importului de amfore grecești în nordul Dobrogei*, Peuce, 4, 1973-1975, p. 43-44; E. Oberländer-Târnoveanu, *Aspecte ale circulației monedei grecești în Dobrogea de Nord (sec. VI î. e. n. - I e. n.)*, Pontica, 11, 1978, p. 65; M. Irimia, *Date noi privind așezările getice din Dobrogea în a doua epocă a fierului*, Pontica, 13, 1980, p. 78-80.

²³ Fr. Chamaux, *Civilizația greacă în epocile arhaică și clasică*, vol. I, București, 1985, p. 317.

ioniene²⁴. Cu privire directă asupra Histriei, intensă circulație de bunuri din perioada arhaică se făcea, după cum a sugerat analiza atentă a unor fotografii aeriene²⁵, pe drumuri ce plecau de la cetate spre interiorul teritoriului rural și spre țărmul Mării Negre, în direcțiile de nord și vest, de-a lungul coastei până în zona Olbiei. Conform observațiilor făcute, aceste drumuri erau dispuse radial și tăiau valul prezent în apropierea necropolei tumulare, de unde, apoi, se răspândeau spre țințele de interes ale histrienilor²⁶.

Începuturile producției meșteșugărești par a fi atestate la Histria încă din secolul VI a. Chr.²⁷, jumătatea acestui veac trădând o spectaculoasă creștere demografică²⁸, datorată fie situației prospere economice, fie venirii unui eventual alt val colonizator, totuși de mai mică amploare decât cel din secolul al VII-lea a. Chr.

O altă cauză o poate reprezenta îngrămădirea și îndesirea populației locale în teritoriul rural al cetății – *chora* -, creat, după informațiile pe care le avem din punct de vedere epigrafic, deja în a doua jumătate a secolului al IV-lea a. Chr.²⁹, deși existența unui teritoriu amenajat poate fi considerată ca îndeplinită nu mai târziu de mijlocul secolului al VI-lea a. Chr.³⁰. Din interiorul teritoriului de influență cunoaștem o serie de așezări ce au devenit centre comerciale³¹ aflate sub directă influență a cetății, dar care ar aparține de fapt unui spațiu de interferențe culturale³², cu mai multe componente, diferite din punct de vedere etnic, dar apropiate prin interese comune. Tariverde³³, Sarinasuf³⁴, Sinoe-Zmeica³⁵, Vișina³⁶

²⁴ S. Dimitriu, P. Alexandrescu, *Importul ceramicii attice în bazinul Mării Negre până la războaiele medice*, SCIV, 23, 1972, 3, p. 371.

²⁵ E. Doruțiu-Boilă, *loc. cit.*, p. 37.

²⁶ P. Alexandrescu, *L' Aigle et le Dauphin. Etudes d' archéologie pontique*, Bucurest-Paris, 1999, p. 52-60.

²⁷ M. Coja, *Activitatea meșteșugărească la Histria în sec. VI-I î. e. n.*, SCIV, 13, 1962, 1, p. 39.

²⁸ A. Avram, *Pentru o fenomenologie a raporturilor dintre geți și greci*, Symposia Thracica, 7, 1989, Tulcea, p. 72; despre cauzele generale ale creșterii demografice, vezi V. Trebici, *Demografia*, București, 1979, p. 18.

²⁹ D. M. Pippidi, D. Berciu, *op. cit.*, p. 167-168; A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *op. cit.*, p. 51.

³⁰ A. Avram, *Modes de contacts entre Grecs et Gètes à Histria à l'époque Archaïque*, în *Sur les traces des Argonautes, Actes du 6e Symposium de Vani (Colchide), 22-29 septembre 1990*, publiés sous la direction de O. Lordkipanidzé et P. Lévêque, Paris, 1996, p. 244.

³¹ M. Irimia, *loc. cit.*, p. 67.

³² L. Buzoianu, *op. cit.*, p. 304.

³³ C. Preda, *Tariverde, așezare băștinașă sau „factorie histriană” ?*, Pontica, 5, 1972, p. 77-88; M. Irimia, *Observații privind arheologia secolelor VII-V î. e. n.*, Pontica, 8, 1975, p. 95; idem, *Unele considerații privind sfârșitul Laténului geto-dacic și continuitatea civilizației autohtone în Dobrogea*, SCIVA, 39, 1988, 1, p. 35.

³⁴ C. Preda, *Unele considerații privind geții din Dobrogea în secolele VI-IV î. e. n.*, Thraco-Dacica, 3, 1982, p. 21; G. Simion, *Les Gètes du Bas-Danube à l'Âge du Fer. Leurs stations et leurs fortifications*, în *Culturi antice în zona Gurilor Dunării*, vol. I, Preistorie și protoistorie, Cluj - Napoca, 2003, p. 124.

³⁵ E. Condurachi și colab., *Șantierul Histria*, SCIV, 4, 1953, 1-2, p. 138-139.

³⁶ M. Mănușu-Adameșteanu, Gh. Mănușu-Adameșteanu, *Așezarea de la Vișina, jud. Tulcea, MCA. A XVII-a sesiune anuală de rapoarte, partea a II-a*, Ploiești, 1983, București, 1993, p. 206.

etc.³⁷, sunt doar câteva din nucleele grecești stabilite în mediul indigen, considerate ca așezări cu caracter cvasi-urban³⁸.

Din punct de vedere premonetar sau chiar monetar, data din jurul mijlocului secolului al VI-lea a.Chr. la Histria este foarte importantă, deoarece reprezintă momentul apariției pe piață a unui etalon care să poată măsura o marfă, să elimine trocul, să poată ușura în mod cert un schimb comercial, pe fondul transformării cetății în centru de producție. Pentru Histria acest mijloc l-a reprezentat vârful de săgeată, fie adaptat din vârfuri de săgeată de luptă, fie turnat în mod special în tipare. El nu este produs doar de Histria, ci se pare că această activitate a aparținut unui număr mai mare de colonii milesiene de pe coasta de vest a Pontului Euxin³⁹.

Deja odată cu sfârșitul secolului al VI-lea a.Chr., și mai ales în secolele V-IV a.Chr., Histria devine cel mai important furnizor de mărfuri pentru geții din Muntenia⁴⁰ și Moldova⁴¹ (ajungându-se la „parteneriate” la mari distanțe⁴²), accesul fiind realizat de-a lungul principalelor râuri⁴³, exercitând în același timp o influență de natură economică pe întreaga coastă de nord-vest a Pontului Euxin⁴⁴. Este perioada cea mai înfloritoare din punct de vedere economic pentru cetate, ea devenind principalul centru economic pentru lumea grecească vest-pontică⁴⁵. Activitatea de supraveghere a punctelor comerciale, de aprovizionare a populației orașului cu grâne și alte produse, de control a prețurilor era îndeplinită de magistrați special desemnați în acest sens, numiți agoranomi⁴⁶. Pe baza acestor relații pozitive cu populația autohtonă, probabil că se obținea, în secolul al IV-lea a.Chr., alături de efortul altor cetăți, o mare cantitate de produse cerealiere, fapt ce reiese din informația conform căreia, către jumătatea acestui veac, două treimi din cerealele care se consumau în Attica proveneau din Pont⁴⁷.

³⁷ G. Simion, *Geții de la Dunărea de Jos și civilizația lor*, în *Culturi antice în zona Gurilor Dunării*, vol. I, *Preistorie și protoistorie*, Cluj - Napoca, 2003, p. 162-163.

³⁸ A. Avram, *loc. cit.*, p. 73; G. Simion, *Eléments de civilisation grecque classique dans le monde géétique de la zone Istro-pontique*, în *Culturi antice în zona Gurilor Dunării*, vol. I, *Preistorie și protoistorie*, Cluj - Napoca, 2003, p. 321.

³⁹ A. Aricescu, *Tezaurul de semne de schimb premonetare de la Enisala*, SCN, 6, 1975, p. 23; E. Oberländer-Târnoveanu, *Aspecte ale circulației monedei grecești în Dobrogea de nord (sec. VI î. e. n.-I e. n.)*, *Pontica*, 11, 1978, p. 147; M. Mănucu-Adameșteanu, *Tezaurul de semne premonetare în formă de vârf de săgeată de la Vișina (com. Jurilovca, jud. Tulcea)*, SCN, 8, 1984, p. 23; Gh. Poenaru-Bordea, *Viața economică în Pontul Stâng în epoca elenistică în lumina izvoarelor arheologice și numismatice*, rezumatul tezei de doctorat, București, 1978, p. 3.

⁴⁰ N. Conovici, *Les relations entre les Gètes des deux rives du Bas-Danube à la lumière des données archéologiques et numismatiques (IV-II siècles av. n. é.)*, Actes du II-ème Congrès International de Thracologie, București, 1980, p. 50.

⁴¹ S. Teodor, *Regiunile est-carpătice ale României în secolele V-II î. Chr.*, București, 1999, p. 93-94.

⁴² Al. Vulpe, *Cercetări arheologice și interpretări istorice privind secolele VII-V î. e. n. în spațiul carpato-danubian*, *Memoria Antiqua*, 2, 1970, p. 115-123.

⁴³ D. M. Pippidi, D. Berciu, *op. cit.*, p. 164; F. Preda, *Pătrunderea produselor grecești în Dacia Extracarpatică*, rezumatul tezei de doctorat, București, 1972, p. 5.

⁴⁴ P. Alexandrescu, *Însemnări arheologice*, SCIVA, 25, 1974, 2, p. 215.

⁴⁵ Idem, *O grupă de ceramică fabricată la Istros, Dacia*, N. S., 16, 1972, p. 113; C. Preda, *loc. cit.*, p. 22.

⁴⁶ D. M. Pippidi, D. Berciu, *op. cit.*, p. 208.

⁴⁷ Ibidem, p. 188-189.

Nu întâmplător, încă din secolul al V-lea a.Chr., cetatea începe să emită monedă de bronz (mai întâi turnată și apoi bătută) și de argint (didrahme și subdiviziuni ale sale)⁴⁸. Înființarea unui atelier monetar la Histria și apariția monedei reprezintă o etapă superioară de dezvoltare a polisului grec, satisfăcându-se astfel diferite cerințe ce au apărut din nevoia de colaborare cu autohtonii sau între comunitățile grecești ca atare, ca un auxiliar esențial pentru schimburi. Deja în secolul al IV-lea a.Chr., când aceeași cetate domină comerțul pe arii extinse de la nordul și sudul Dunării, are loc emiterea celei mai mari serii de monede de argint (din punct de vedere cantitativ), fiind considerate și cele mai frumoase exemplare din seriile histriene datorită stilului abordat. Ele, așa cum se cunoaște, au fost destinate utilizării în tranzacțiile cu populația autohtonă și nu par a fi fost folosite pe piața orașului sau a imediatelor împrejurimi⁴⁹. La acestea se adaugă emiterea numeroaselor tipuri monetare realizate în bronz, pe întreaga perioadă a epocii elenistice, până în secolul I a.Chr. inclusiv.

Prezența monedei în viața cetății a dat naștere apariției unor magistrați însărcinați cu contabilizarea și folosirea banilor polisului, un fel de administratori ai casieriei obștești, care purtau și numele de „economi”. Acestora li se adăugau „distribuitorii” de fonduri publice, necesare pentru funcționarea instituțiilor interne sau pentru alte trebuințe ale cetății⁵⁰. În secolele III-II a.Chr. recoltele grecilor vor avea constant de suferit datorită jafurilor, iar pentru a le salva, au avut de suferit resursele financiare ale cetății prin necesitatea de a cumpăra bunăvoința unor conducători locali, dornici de a trăi din pradă, cărora li se oferea fie un tribut (plătibil la date fixe), fie o plată singulară pe măsura posibilităților pe care le avea cetatea⁵¹. Mai mult, la Histria se poate identifica o ruralizare accentuată în secolele II-I a.Chr., populația trăgându-și veniturile cu precădere din agricultură⁵². Sigur că această situație nu a fost de bun augur pentru cetate, slăbindu-i poziția economică, la care au contribuit și alte cauze de natură politică, militară și naturale.

Colonia Orgame, ce deține o puternică amprentă milesiană, a fost întemeiată în zona Capului Dolojman, la o dată foarte apropiată de cea cunoscută sau bănuită pentru Histria⁵³. Din păcate, deși atestările arheologice vorbesc de o datare a debutului ei cândva încă din a doua jumătate a secolului al VII-lea a.Chr.⁵⁴, pe baza

⁴⁸ O. Iliescu, *Cel mai vechi sistem monetar adoptat pe teritoriul de azi al României, Viața economică*, Bucurest, V. 180, 27. I. 1967, p. 11; C. Preda, H. Nubar, *Histria III. Descoperirile monetare 1914-1970*, București, 1973, p. 36; O. Iliescu, *Le système monétaire et pondéral à Histria, Callatis et Tomis aux V-II siècles av. notre ère, Actes du 8ème Congrès International de Numismatique, New-Work-Washington, septembre 1973*, Paris-Bâle, 1976, p. 88-93; Gh. Poenaru Bordea, *Atelierul monetar al cetății Istros în perioada autonomiei, Simpozion de Numismatică dedicat împlinirii a patru secole de la prima unire a românilor sub Mihai Voievod Viteazul, Comunicări. Studii și Note*, Chișinău, 28-30 mai 2000, București, 2001, p. 32.

⁴⁹ M. Coja, *loc. cit.*, p. 37-38.

⁵⁰ D. M. Pippidi, D. Berciu, *op. cit.*, p. 207.

⁵¹ *Ibidem*, p. 228-230.

⁵² D. M. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a României*, București, 1967, p. 157.

⁵³ M. Mănușu-Adameșteanu, *...Orgame polis...*, *Pontica*, 25, 1992, p. 58; eadem, *Orgame/Argamum*, Tulcea, 2001, p. 23.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 65.

documentației existente în acest moment, știm că cetatea nu a bătut monedă⁵⁵ (poate cu excepția vârfurilor de săgeți turnate), folosind, probabil, în tranzacțiile financiare locale, emisiunile de bronz ale cetății Histria, aflându-se, cu alte cuvinte, în zona de circulație a monedei histriene. Știm că cetatea avea o vie activitate în ceea ce privește producția ceramică, la sfârșitul secolului al VI-lea și începutul secolului al V-lea a.Chr., fiind catalogată pentru o anumită perioadă la stadiul de *emporion*⁵⁶.

Callatisul, colonie doriană a Heracleii Pontice⁵⁷, a fost întemeiată în a doua parte sau la sfârșitul secolului al VI-lea a.Chr.⁵⁸, deși din punct de vedere arheologic, primele atestări le cunoaștem din veacul al IV-lea a.Chr. Ca și Histria, a fost beneficiara unui teritoriu rural, dar creat nu prin bună înțelegere ci prin constrângere, o dovadă în acest sens fiind și aspectul său fortificat, defensiv, cu ziduri de incintă. În această direcție amintim și fortificația prezentă în teritoriul său rural de la Albești, ridicată de cetatea callatiană, se pare, începând cu prima jumătate a secolului al IV-lea a.Chr., pe locul unei foste așezări autohtone⁵⁹. Fortificația a cunoscut ultimele momente de viață pe la sfârșitul secolului al III-lea a.Chr.⁶⁰ Colonia doriană a cunoscut cea mai bună perioadă, din punct de vedere economic, în secolul al III-lea a.Chr. și în prima jumătate a secolului al II-lea a.Chr.⁶¹, inscripțiile relevându-ne dovezi ale unei activități comerciale continue, desfășurate pe o arie geografică largă din cadrul lumii grecești⁶².

Pentru a se putea obține o imagine cât mai apropiată a situației comerțului practicat în centrele grecești de pe litoralul dobrogean, s-a putut apela la cercetarea materialului amforic, descoperit în urma numeroaselor săpături arheologice desfășurate de-a lungul deceniilor. El se constituie într-unul din cele mai clare indicii pentru aflarea realităților economice și comerciale existente în lumea greacă. Astfel, pe baza materialului amforic, s-a putut observa la Callatis dezvoltarea unei activități comerciale începând cu primul sfert al secolului al IV-lea a.Chr., cu produse aparținând Heracleii Pontice, iar de la mijlocul aceluiași veac consemnăm apariții sporadice a produselor din Thasos, mult mai frecvente din a doua sa jumătate.⁶³ Se pare că cetatea a cunoscut o perioadă de apogeu economic și comercial în secolele III-II a.Chr., atunci când cunoaștem existența unor relații

⁵⁵ A. Avram, Gh. Poenaru Bordea, *Coloniile grecești din Dobrogea, Istoria Românilor, vol. I, Moștenirea timpurilor îndepărtate*, București, 2001, p. 538-539.

⁵⁶ P. Alexandrescu, *Histria in a archaischer Zeit, Histria. Eine Griechenstadt an der rumänischen Schwarzmeerküste*, 5, 1990, p. 63.

⁵⁷ D. M. Pippidi, D. Berciu, *op. cit.*, p. 150.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 152.

⁵⁹ A. Rădulescu, M. Bărbulescu, L. Buzoianu, *Donnée récentes sur le site d'Albești (dép. de Constanța), Civilisation grecque et cultures antiques périphériques, Hommage à Petre Alexandrescu à son 70e anniversaire*, édité par A. Avram et M. Babeș, Bucarest, 2000, p. 172.

⁶⁰ A. Avram, Gh. Poenaru Bordea, *op. cit.*, p. 549.

⁶¹ D. M. Pippidi, *op. cit.*, p. 51.

⁶² D. M. Pippidi, D. Berciu, *op. cit.*, p. 239.

⁶³ L. Buzoianu, *Les premières importations d'amphores timbrées dans les citées grecques de Tomis et de Callatis*, Bulletin de Correspondance Hellénique, suppl. XIII, *Recherches sur les amphores grecques*, Paris, 1986, p. 407-415.

intense, de ordin politic, economic și cultural cu centre din bazinul pontic și egeo-mediterranean, înainte și după conflictul cu Bizanțul⁶⁴. O dovadă a prosperității de la Callatis, la sfârșitul secolului al III-lea a.Chr., sunt și daniile consistente făcute de cetățeni locali pentru ridicarea unui templu al zeului Dionysos⁶⁵.

În cadrul economiei callatiene un rol central l-a jucat cultura cerealelor, ceea ce a asigurat, probabil, desfășurarea unui comerț amplu bazat pe acest produs foarte căutat încă din secolul al IV-lea a.Chr.⁶⁶. Situația s-a datorat surplusului de produse cerealiere obținut de la populația autohtonă sau celui apărut prin cultivarea terenurilor existente în interiorul chorei, prezentă și la aproximativ 20 de ani după moartea lui Lysimach, când se vorbește de un hotar comun între Callatis și Tomis.⁶⁷ Ea pare a fi constituită într-o etapă mai târzie de funcționare a cetății, având un caracter continental și cu limite naturale⁶⁸, ajungând în sud până la Capul Șabla, spre vest până la Albești, iar limita nordică fiind lacul Techirghiol⁶⁹. La cultivarea cerealelor se adaugă practicarea unei activități înfloritoare din punct de vedere meșteșugăresc⁷⁰.

Cândva spre sfârșitul secolului al III-lea, tot ca un semn al situației înfloritoare financiare din polis, știm dintr-o inscripție că un cetățean din Callatis își permitea să împrumute cu 300 de stateri orașul Histria, iar urmașul său acordă o păsuire de încă alți doi ani și renunțarea la plata unei dobânzi de 400 de stateri⁷¹. Totodată, această inscripție ne vorbește și de o dificultate evidentă de returnare a unui împrumut minor făcut de către cetatea milesiană, poate cu tezaurul secătuit, ceea ce, însă, nu implică și o sărăcire accentuată a persoanelor cu stare din oraș⁷². După cum cunoaștem, din punct de vedere monetar, atelierul de la Callatis emite odată cu jumătatea sau a doua parte a secolului al IV-lea a.Chr.⁷³, monede de argint din tipul Herakles, pentru ca din secolul al III-lea până în secolul I a.Chr. să bată emisiuni de bronz din mai multe tipuri monetare. Cândva, pentru secolul al III-lea a.Chr., există și o mențiune epigrafică (decret) privind existența unor magistrați financiari la Callatis⁷⁴.

⁶⁴ D. M. Pippidi, *op. cit.*, p. 52-53; E. Doruțiu-Boilă, *Relații externe ale cetății Callatis în epocă elenistică*, SCIVA, 39, 1988, 3, p. 248; G. Talmațchi, *Circulația monedelor grecești în Dobrogea și în zona extracarpatică (secolele V-I a. Chr.)*, Crisia, 25, 1995, p. 24.

⁶⁵ D. M. Pippidi, *op. cit.*, p. 54; idem, „A doua întemeiere” a Histriei, în lumina unui document inedit, StCl., 9, 1967, p. 159.

⁶⁶ D. M. Pippidi, D. Berciu, *op. cit.*, p. 190-191.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 197.

⁶⁸ P. Alexandrescu, *Însemnări arheologice. O vizită la Olbia și trei lucrări despre teritoriul ei rural*, SCIVA, 46, 1995, 2, p. 130.

⁶⁹ Despre prezența așezărilor existente în teritoriul rural a se vedea la A. Avram, *Untersuchungen zur Geschichte des Territoriums von Kallatis in griechischer Zeit*, Dacia, N. S., 35, 1991, p. 119.

⁷⁰ D. M. Pippidi, *op. cit.*, p. 51.

⁷¹ *Ibidem*, p. 56.

⁷² *Ibidem*, p. 60-61.

⁷³ C. Preda, *Moneda antică în România*, București, 1969, p. 14.

⁷⁴ A. Avram, M. Bărbulescu, *Inscripții inedite de la Callatis aflate în colecțiile Muzeului de Istorie Națională și Arheologie din Constanța, Pontica*, 25, 1992, p. 167-170.

Tomisul, ultima colonie pe care o luăm în discuție, a fost întemeiată, probabil de către histrieni, pe la mijlocul secolului al VI-lea a.Chr.⁷⁵, în a doua sa parte sau în ultimul sfert al aceluiași veac⁷⁶. În ciuda acestei întemeieri timpurii, Tomisul a rămas probabil până spre mijlocul secolului al III-lea a.Chr. la stadiul de emporium⁷⁷, în general, acest termen apărând în sursele epigrafice încă din secolul al V-lea a.Chr.⁷⁸ Această teorie capătă din ce în ce mai multă valabilitate, mai ales din punct de vedere arheologic. Se pare că în prima sa fază, aşezarea era destul de redusă ca suprafață, cu un nivel modest de dezvoltare și cu puțină populație⁷⁹. Mai mult, s-ar putea ca prima parte a secolului al III-lea a.Chr. să fie una supusă regresului economic și comercial, suprafața reducându-se și mai mult⁸⁰.

Prin emporiu s-a înțeles existența unei aşezări care nu avea statutul de oraș și orbita, sub forma unei aglomerări, în jurul unei piețe sau a unui simplu târg⁸¹. Se pare că Tomisul a avut acest statut de stabiliment comercial milesian o perioadă bună de timp, denotând o situație politico-administrativă inferioară, orbitând probabil în sfera de influență a Histriei.

În privința teritoriului său rural, din păcate, în stadiul actual de documentare, nu se pot spune încă prea multe, presupunându-se doar o posibilă creare a sa într-o etapă târzie de evoluție a orașului.⁸² Probabil, abia după anul 260 a.Chr., cetatea capătă statutul de polis, devenind o entitate politică stabilă, prosperând economic și comercial în mod ascendent cu cât se va apropia mai mult de epoca romană⁸³. Conform materialului amforic descoperit la Tomis, activitatea comercială începe încă din secolul al VI-lea a.Chr., dar abia din secolul al V-lea a.Chr. putem vorbi de o viață economică intensă. Această situație se menține și în prima jumătate a secolului al IV-lea a.Chr.⁸⁴. În al doilea sfert al aceluiași veac⁸⁵ se poate observa,

⁷⁵ I. Stoian, *La città pontica di Tomis. Saggio storico*, Dacia, N. S., 5, 1961, p. 238-239; idem, *Tomitana. Contribuții epigrafice la istoria cetății Tomis*, București, 1962, p. 17; M. Coja, *Greek colonists and native populations in Dobrudja (Moesia Inferior): The Archaeological Evidence*, *Greek colonists and native populations, Proceedings of the First Australian Congress of Classical Archaeology held in honour of Emeritus Professor A. D. Trendall, Sydney 9-14 July 1985*, edited by J. P. Descoeudres Canberra/Oxford, 1990, p. 160; C. Preda, *Cu privire la începuturile orașului Tomis, Istro-Pontica. Muzeul Tulcea la a 50-a aniversare 1950-2000. Omagiu lui Simion Gavrilă la 45 de ani de activitate 1955-2000*, Tulcea, 2001, p. 113.

⁷⁶ M. Bărbulescu, L. Buzoianu, *Tomisul în lumina izvoarelor literare antice, Din istoria Europei romane*, Oradea, 1995, p. 61.

⁷⁷ I. Stoian, *op. cit.*, p. 18; G. Talmațchi, *loc. cit.*, p. 23.

⁷⁸ A. Avram, Gh. Poenaru Bordea, *op. cit.*, p. 552.

⁷⁹ A. Rădulescu, C. Scorpan, *Rezultate preliminare ale săpăturilor arheologice din Tomis (Parcul Catedralei), 1971-1974, Pontica*, 8, 1975, p. 46.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 47-48.

⁸¹ L. Robert, *A travers l'Asie Mineure. Poètes et prosateurs, monnaies grecques, voyages et géographie*, Paris, 1980, p. 75; R. Vulpe, *Note de istorie tomitană, Pontice*, 2, 1969, p. 153-154; O. Bounegru, *Considération sur les emporia en Mésie Inférieure et en Thrace*, în *La politique édititaire dans les provinces de l'Empire romain, IIème - IVème siècles après J. - C., Actes du IIIe Colloque Roumano-Suisse. La vie rurale dans les provinces romaines: vici et villae*, Tulcea, 8-15 octobre 1995, Tulcea, 1998, p. 207.

⁸² A. Avram, Gh. Poenaru Bordea, *op. cit.*, p. 548.

⁸³ R. Vulpe, *loc. cit.*, p. 154-155.

⁸⁴ L. Buzoianu, *Tipuri de amfore de sec. VI-IV a.Chr. descoperite la Tomis, Pontica*, 24, 1991, p. 92.

față de ceea ce s-a întâmplat până atunci, o restrângere semnificativă a volumului importurilor, aceasta și pe fondul evenimentelor politice și militare petrecute în Dobrogea. Perioada de început a secolului al III-lea a.Chr. pare a reflecta un oarecare reviriment economic și comercial⁸⁶, pentru ca de la mijlocul acestui veac să constatăm o dezvoltare amplă a cetății, asistând la o liberalizare economică și la obținerea de către oraș a unei piețe libere. În perioada anilor 220 – 70 a.Chr. se poate constata existența unei activități comerciale neîntrerupte la Tomis, ceea ce a fost de bun augur pentru evoluția orașului⁸⁷.

Evident că un rol foarte important în transformările benefice pe care le-a resimțit cetatea de la mijlocul secolului al III-lea a.Chr., din punct de vedere politic, economic și comercial, l-a avut conflictul dintre Callatis și Histria pe de o parte și Bizanțul pe de altă parte, terminat cu victoria aliatului centrului tomitan. Tomisul devine un căutat antrepozit de mărfuri, un mijlocitor al transportului pe uscat⁸⁸, iar bizantinii încep să controleze întregul negoț din Pontul Stâng⁸⁹. În noile condiții, negustorii proveniți din Tomis erau prezenți la Histria și bine primiți la Odessos, după cum ne relatează materialele epigrafice⁹⁰. Acesta este și momentul în care cetatea a început să bată monede⁹¹, expresie clară a independenței sale economice și financiare, ieșind din sfera de interes monetar a Histriei.⁹² Această activitate, de mare importanță în viața cetății, a continuat-o pe toată perioada autonomă, până în secolul I a.Chr. inclusiv.

În concluzie, atelierele monetare ale cetăților Histria, Callatis și Tomis încep să emită monedă atunci când au fost îndeplinite, fie din punct de vedere economic și comercial, fie din punct de vedere politic și militar, condiții propice pentru desfășurarea acestei activități de maximă importanță pentru câștigarea, de către autoritățile respectivului centru, a libertății de exprimare din punct de vedere financiar. Apariția monedei în orașele grecești din Dobrogea a fost un lucru de bun augur și pentru populația autohtonă, aceasta, treptat, ajungând să cunoască probabil modul ei de folosire, valoarea sau nu, preferând doar teaurizarea. Emiterea monedei este o altă latură a civilizației specifice lumii grecești elenistice, considerată, în ansamblul ei, pentru bazinul pontic, doar din punct de vedere geografic, ca periferică⁹³.

⁸⁵ Eadem, Bulletin de Correspondance Hellénique, supplément XIII, *Recherches sur les amphores grecques*, Paris, 1986, p. 413.

⁸⁶ Eadem, *Importuri amforice la Tomis în perioada elenistică*, *Pontica*, 25, 1992, p. 125.

⁸⁷ M. Gramatopol, Gh. Poenaru Bordea, *Amfore ștampilate din Tomis*, *SCIV*, 19, 1968, 1, p. 50.

⁸⁸ R. Vulpe, *loc. cit.*, p. 156.

⁸⁹ M. Marcu, *Emporia în bazinul Pontului Euxin în epoca greacă*, *SCIVA*, 49, 1998, 1, p. 39-60.

⁹⁰ E. Condurachi și colab., *Histria I, Monografie arheologică*, București, 1954, p. 504, nr. 6; D. M. Pippidi, D. Berciu, *op. cit.*, p. 237.

⁹¹ A. Avram, Gh. Poenaru Bordea, *op. cit.*, p. 568.

⁹² Gh. Poenaru Bordea, *Discuții pe marginea câtorva monede străine din Dobrogea antică*, *SCIV*, 21, 1970, 1, p. 133-144.

⁹³ D. M. Pippidi, *Parerga. Ecrits de Philosophie, d'Epigraphie et d'Histoire ancienne*, București-Paris, 1984, p. 124.

**ASPECTS CONCERNING THE ECONOMIC AND COMMERCIAL
CONDITIONS THAT FAVOURED THE APPEARANCE AND THE
DEVELOPMENT OF THE MONETARY WORKSHOPS IN THE WEST –
PONTIC TOWNS FROM DOBRUJA, DURING THE AUTONOMOUS
PERIOD**

- Abstract -

The monetary workshops of the Greek West – Pontic fortresses of Histria, Tomis and Callatis began to issue currency when they reached the adequate economic, commercial, political and military development, all these being conditions for initiating this activity of major importance. At the moment they were fulfilled, the authorities acquired the freedom of monetary expression. The appearance of the currency in the Greek towns of Dobruja was very beneficent for the native population, since it began to know the use of currency and its value. Nevertheless, at times, the local population preferred only the hoarding. The issue of currency was a thing specific to the Greek world; through its monetary emissions, the Pontic area got fully included in the sphere of the Hellenistic civilization, in spite of its peripheral location.

CONSIDERAȚII ASUPRA ISTORIEI TERITORIULUI EXTRACARPATIC ÎN SECOLELE AL X-LEA - AL XIII-LEA

Sorin LANGU

Secolele al X-lea - al XIII-lea fac parte dintr-o realitate confuză pentru noi din cauza precarității surselor¹. Cu toate acestea ele au fost subiectul a numeroase studii, care au abordat diferite aspecte. Ceea ce ne propunem noi în prezentul studiu este valorificarea materialului numismatic și corelarea sa cu celelalte surse. Pentru acest lucru am inventariat descoperirile monetare, 813 la număr, din care 402 în tezaure și 411 izolate. Toate aceste monede sunt de origine bizantină, monedele de altă origine fiind extrem de puține.²

¹ Din istoria Dobrogei, București, II-1968, III-1971, cu bibliografia mai veche; Alexandru Andronic, *Români, bulgari, ruși și bizantini la Dunărea de Jos la sfârșitul secolului al X-lea*, în *Memoria Antiquitatis*, I, 1969; Ionel Căndea, *Brăila. Origini și evoluție până la jumătatea sec. XVI*, Brăila, 1995; Petre Diaconu, *Despre situația politică la Dunărea de Jos în secolul al XII-lea*, în *SCIVA*, 27, 3, 1976; Nicolae Grigoraș, *Românii de la est de Carpați și organizarea lor până la întemeierea statului românesc al Moldovei*, în *Cercetări istorice*, VIII, 1977; Alexandru Madgearu, *Dunărea în epoca bizantină (secolele X-XII): frontieră permeabilă*, în *RI*, 10, 1999, 1-2; Gh. Mănușu-Adameșteanu, *Aspecte ale politicii împăratului Alexios I Comnenul la Dunărea de Jos în lumina ultimilor descoperiri sfragistice și numismatice*, în *RI*, VII, 3-4, 1995; Șerban Papacostea, *Românii în secolul al XIII-lea*, București, 1993; Victor Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, Chișinău, 1994; Dan Gh. Teodor, *Regiunile est carpatice și Bizanțul în secolele V-XI e.n.*, în *Românii în istoria universală*, coord. I. Agrigoroaie, Gh. Buzatu, V. Cristian, vol. I, Iași, 1986; Idem., *Romanitatea carpato-dunăreană și Bizanțul în veacurile V-XI e.n.*, Iași, 1981; V. Spinei, *Realități etnice și politice în Moldova meridională în secolele X-XIII. Români și turanici*, Iași, 1985; G. Ostrogorsky, *History of the Byzantine State*, Rutgers University Press, 1969; R. Theodorescu, *Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești (secolele X-XIV)*, București, 1974; V. Spinei, *Marile migrații din spațiul nord-pontic în secolele IX - XIII*, Iași, 1999.

² din bibliografia numismatică menționăm: Ileana Băncilă, *Note asupra unor tezaure de monede bizantine*, în *SCN*, I, 1957; Viorel Căpitanu, *Descoperiri de monede antice și bizantine*, în *Carpica*, IV, 1971; Gabriel Custurea, *Circulația monedei bizantine în Dobrogea (sec. IX-XI)*, Constanța, 2000; Irimia Dimian, *Câteva descoperiri monetare bizantine pe teritoriul României*, în *SCN*, I, 1957; Octavian Iliescu, *L'hyperpère byzantin au Bas-Danube du Xe au XVe siècle*, în *RESEE*, VII, 1, 1969; Idem, *Monede din sec. XII-XIII găsite la Dunărea de Jos*, în *Ilfov - File de istorie*, București, 1978; Idem, *Monede din tezaurul descoperit la Ofeleni (raionul Huși, reg. Iași)*, în *AM*, II-III, 1964; Idem, *Monede tătarăști din secolele XIII-XV, găsite pe teritoriul R.P.R.*, în *SCN*, III, 1960; O. Iliescu, Gavrilă Simion, *Le grand trésor de monnaies et lingots des XIII et XIV siècles trouvée en Dobroudja septentrionale*, în *RESEE*, II, 1-2, 1964; Idem, *Sur les monnaies byzantines coupées découvertes en Roumanie*, în *Actes du XIVe Congrès International des Etudes Byzantines*, Bucarest, 6 - 12 Septembre 1971, III, București, 1976; O. Iliescu, Paul Țărâlungă, *Un tezaur de la sfârșitul sec. XIII descoperit la Prăjești (jud. Bacău)*, în *Carpica*, XXIII/2, 1992; Gh. Mănușu-Adameșteanu., *Nufărul (jud. Tulcea) - oraș fortificat la Dunărea de Jos (sec. X-XIII)*, în *Arheologie medievală*, II, 1998; Ernest Oberlander-Tărnoveanu, E.-M. Constantinescu, *Monede romane târzii și bizantine din colecția muzeului județean Bacău*, în *Mousaios*, IV/1, 1994; Idem, Popușoi Elena, *Monede bizantine din colecția muzeului „Vasile Pârvan” din Bârlad*, în *Carpica*, XXIII/2, 1992; Idem, *Some remarks on the Chronology and the Composition of the Byzantine Coin Hoards from the 13th and the 14th Centuries and the Lower Danube and the Adjacent Areas*, în *Etudes byzantines et post-byzantines*, III, 1997; Idem, *Numismatic and Historical Remarks on the Byzantine Coin Hoards from the 12th Century at the Lower Danube*, în *RESEE*, 30, 1992, 1-2; Idem, *Moneda Asăneștilor în contextul circulației monetare din zona Gurilor Dunării, în Răscoala și statul Asăneștilor-Culegere de studii*, București, 1989; Idem, *Câteva observații asupra structurii și datării unor tezaure bizantine în colecția Muzeului Național de Istorie a României*, în *CN*, 6, 1990; Idem, *Tezaurul de la Dedulești reconsiderat - observații asupra descoperirilor monetare din estul muntelui în secolul XIII*, în *Istros*, 6, 1992; Gheorghe Poenaru-Bordea, Corneliu Popa, *Noi date numismatice privind prezențele bizantine în Câmpia Română în sec. IX-XI*, în *Ilfov-File de istorie*, București, 1978; Constantin Preda, *Circulația monedelor bizantine în regiunea carpato-dunăreană*, în *SCIV*, 23, 3, 1972; Victor Spinei, *Monede bizantine din spațiul est-carpatic*, în *SCN*, VIII, 1984.

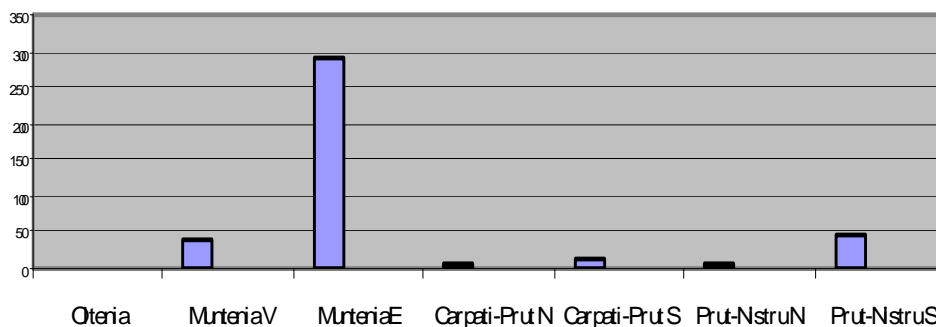
Defalcând pe regiuni obținem o nuanțare a distribuției monedei bizantine.

Tezaure din anii 971 – 1241

Țara Românească	Oltenia	-	0,00
	Muntenia de V	41	12,38
	Muntenia de E	290	87,61

Moldova	Carpați-Prut N	6	8,45
	Carpați-Prut S	13	18,30
	Basarabia de Sus	8	11,26
	Basarabia de Jos	44	61,97

Grafic 1: Situația monedelor din tezaure pe regiuni

Cifrele cele mai mari se înregistrează în Muntenia de Est și în jumătatea de sud a teritoriului dintre Carpați și Nistru, conducând la ideea, ca aceasta era ruta și, mai mult, centrul puterii nomade, de unde executau raiduri în diverse locații. Evident nu putem trage concluzia că turanicii nu au depășit aceste „limite” numismatice: din contră este știut faptul că ei sunt autorii distrugerii fortificațiilor din zona Prutului: Alcedar, Rudi etc.³

Noi încercăm să stabilim un areal, principal să-l numim, în care au circulat nomazii. Coridorul începe în sudul Basarabiei (Bugeac) la nord de Arcyz, trece Prutul între Reni și Huși, are limita vestică până în zona Panciului, de unde coboară în zona câmpiei muntene (tezaurele de la Călărași, Copuzu - județul Ialomița, Bucov - județul Prahova, Plopu - județul Prahova, București, Dedulești- județul Brăila, Ploiești, Buzău), până în zona Oltului. Două posibile rute de penetrare a nomazilor spre Oltenia par a fi jalonate de tezaurele de la Turcești (județul Argeș) și respectiv din fostul județ Vlașca. Indiferent care ar fi limitele acestui areal noi credem că acesta a existat constituind o bază de operații pentru nomazi, fie pecenegi, fie cumani. Pe de altă parte absența tezaurelor cu monede bizantine în

³ V.Spinei, *Moldova*, p.73-74.

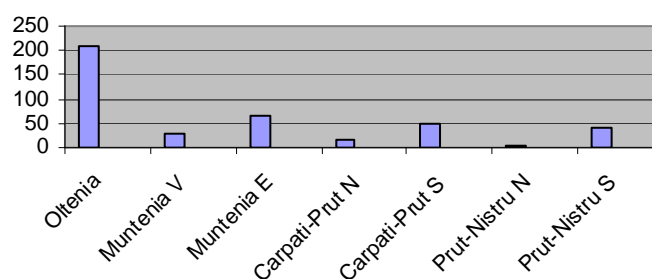
Oltenia nu înseamnă lipsa circulației monetare din această zonă. Ba din contra după cum o să vedem din situația pe regiuni la monedele izolate.

Izolate din anii 971 – 1241

Țara Românească	Oltenia	207	69,23
	Muntenia de V	27	9,03
	Muntenia de E	65	21,73

Moldova	Țara de Sus	15	13,40
	Țara de Jos	49	43,75
	Basarabia de Sus	6	5,35
	Basarabia de Jos	42	37,50

Grafic 2: Situația monedelor izolate pe regiuni

În Țara Românească ponderea Olteniei este impresionantă, apropiindu-se de 75 %. În schimb în Moldova monedele se concentrează în jumătatea sudică (81%), ceva mai multe în partea nordică a teritoriului dintre Carpați și Prut, și relativ puține în partea nordică dintre Prut și Nistru. Cu toate că această perioadă are ca trăsătură generală prezența turanică tocmai în zona de sud a Moldovei și de est a Munteniei, bogăția descoperirilor numismatice nu trebuie să surprindă: deseale raiduri la sud de Dunăre, stipendiile primite fac ca și în aceste zone să existe circulație monetară. Pe de altă parte, legăturile cu Bizanțul nu erau total întrerupte, prin faptul că marea majoritate a monedelor descoperite erau din metal obișnuit, din aramă.

Izolate din anii 1241 – 1365

Țara Românească	Oltenia	45	84,90
	Muntenia de V	6	11,32
	Muntenia de E	2	3,77

Moldova	Țara de Sus	-	-
	Țara de Jos	2	40,00
	Basarabia	3	60,00

Invazia mongolă din 1241, crearea Hoardei de Aur și stabilirea unui comandament la Isaccea reduc drastic pătrunderea monedei bizantine la nordul Dunării. Singura excepție e Oltenia unde, deși redusă cantitativ față de perioada precedentă, se menține la cote rezonabile. Circulația în estul Munteniei se reduce considerabil, efect și al transformării acestuia în zonă de acțiune militară, loc de unde plecau multe expediții mongole. În sudul Moldovei moneda bizantină fusese deja înlocuită cu cea mongolă, cota ei în circulație fiind mică.

Oltenia reprezintă un caz aparte datorită monedei bizantine care a circulat pe întreaga perioadă și destul de abundentă. Poziția periferică pe care o are referitor la Bugeac ca centrul sistemului de referință extracarpatic, face din Oltenia o zonă mai puțin expusă distrugerilor. „Liniștea” relativă a zonei face ca aici să răsară primele formațiuni prestatale românești. Acestea, menționate la 1247, existau la vremea cumanilor. Detaliind, pecenegii au stat în nordul Dunării aproape un secol, din 1048 marea lor majoritate trecând la sudul Dunării.⁴ Evident că ei au distrus multe așezări Dridu din regiune, altele s-au retras în zone mai adăpostite, dar asta nu e regulă. La Șendreni s-a găsit o monedă de la Roman III Argyros într-un bordei, atestând continuitatea așezării deși așezarea era în centrul culoarului de trecere turanic.

Pe de altă parte, mormintele turanice din sec. al X-lea – al XIII-lea corespund arealului tezaurilor monetare în aceeași perioadă.⁵ Ele se grupează în Bugeac, interfluviul Siret – Prut până la Bârlad și coboară în Bărăgan și mai departe în zona Argeșului și a Dâmboviței.

Arealul ocupat de turanici la nordul Dunării pare a avea ca limită vestică Oltul. În acest areal ei și-au desfășurat activitatea, și de aici porneau expedițiile lor (vezi cea din 1148 etc.). Singura mărturie despre cumani în Oltenia pare a fi cea prilejuită de invazia din 1114, invazie pornită din Oltenia,⁶ odată ce Ana Comnena menționează că Alexios I a pornit spre Vidin.⁷ Noi credem că acest atac se poate să fi început într-o altă zonă de la sud de Dunăre și apoi să se fi ajuns în hinterlandul Vidinului.

Sau este posibil ca nomazii să se fi împărțit în mai multe ramuri, una din ele atacând Vidinul. Pe de altă parte, acțiunea lui Alexios trebuie împărțită în două

⁴ Idem, *The Great Migrations in the East and South East of Europe from the Ninth to the Fifteenth Century*, Cluj-Napoca, 2003, p.132 și urm.

⁵ Idem, *Marile migrații...*, p.184; M.Sâmpetru, *Înmormântări pecenege din Câmpia Română*, în *SCIVA*, 24,1973,3, p.443-468; M.Brudiu, *Lumea de sub tumulii din sudul Moldovei. De la indo-europeni la turanicii târzii*, București, 2003, p.89-91, p.195

⁶ V.Spinei, *Români și turanici...*, p.75

⁷ Ana Comnena, *Alexiada*, trad.de M.Marinescu, note de N.Ș.Tanașoca, vol.II, București, 1977, p.289-290, p.295-296

etape: în prima⁸ Alexios avea vești despre o eventuală invazie și-și plasase trupe între Vidin și Branicevo, aşadar pe o lungime considerabilă.

A doua etapă începe în momentul în care cumanii atacă, garnizoanele bizantine nu fac față, iar Alexios se îndreaptă cu armata la Vidin, de unde îi urmărește trei zile și trei nopți în stânga fluviului, până când nomazii trec un afluent cu plutele.⁹ Faptul că nomazii au fugit timp de trei zile, lăsându-se urmăriți demonstrează că nomazii nu stăpâneau direct zona, neavând acolo nici baze de atac sau sălașe.

CONSIDERATIONS ABOUT THE HISTORY OF THE EXTRA-CARPATHIAN TERRITORY, DURING THE X-TH - XIII-TH CENTURIES

- Abstract -

The author analyses the hoards dating from the period between the X-th and the XIII-th centuries. These hoards are concentrated in Southern Moldavia and Eastern Valachia, in the Small Valachia (Oltenia) no hoards being found, despite the frequent discoveries of isolated coins. We think that the nomads had their centre in these regions, the Small Valachia being outside of the area under the tight control of the nomads. Probably, the people from Oltenia paid tribute to the nomads, but otherwise they were quite free. The map of the Turanic tombs is coincident with the map of the hoards, tombs never being signalized in the Small Valachia.

⁸ *Ibidem.*

⁹ *Ibidem.*

**CONSIDERAȚII ISTORICE PRIVIND UNELE PIESE
DE ARMAMENT DEFENSIV (CĂMĂȘILE DE ZALE)
UTILIZAT DE ROMÂNI ÎN SECOLUL AL XV-LEA**

Dan RÂPĂ-BUICLIU

1.1. Schiță istorică

Istoriografia și patrimoniul cultural - istoric existent în diverse muzee și colecții private oferă o listă bibliografică și o informație documentară și iconografică substanțiale, respectiv un bogat inventar de artefacte referitoare la istoricul armamentului defensiv (de autoapărare) și la modalitățile de desfășurare a luptelor și războaielor în epoca medievală (în sec. al XIV-lea - începutul sec. al XVII-lea) de către români, a căror societate evolua prin confruntarea statalității lor, încă de la întemeiere, cu pericolul expansiunii politice și militare a unor puteri vecine.

Avem în vedere posibilitatea reconstituirii obiective a trecutului istoric național, prin completarea unor noi pagini de cronică militară a românilor, în relație directă cu evoluția și apărarea construcției politice și civilizației Europene creștine. În sec. al XV-lea - eşichierul politic internațional al societății europene care parcurgea sinuos și ireversibil procesul de feudalizare, era marcat de existența unei situații de insecuritate generală, - generată de o serie de factori, dintre care cei mai importanți, în contextul temei luate în discuție, îi relevăm:

- continuarea fenomenului de centralizare a statalității naționale și afirmării autorității monarhice;
- multitudinea conflictelor armate, unele fiind de mari proporții și cu consecințe politice de mare însemnătate (prin angajarea de forțe combatante, durata și teritoriul de acțiune. Vezi Războiul de 100 de ani; asediul Constantinopolului; războaiele dintre creștini și otomani);
- lipsa de viziune politică a unor suverani ai Europei Centrale (Regatele Ungariei și Poloniei), care urmăreau cu obstinație extinderea hegemoniei și suzeranității politice asupra unor state mici creștine (Țările Române), fără să întrevadă consecințele în diverse planuri, bunăoară: împietarea bunelor raporturi de vecinătate și declanșarea unor campanii militate infructuoase; pierderea credibilității suzeranilor în cazul asigurării concrete a obligațiilor vasalice (*consilium et auxilium*) ce decurgeau din clauzele exprese ale tratatelor încheiate cu partenerii aliați; slăbirea unității politice și a solidarității privind crearea unei posibile alianțe militare/ligi creștine și a unei contraofensive/cruciade antiotomane;

- consecințele politice și militare pe arena internațională în urma seriei de victorii militare ale turcilor, odată cu cucerirea Constantinopolului (mai 1453) și ocuparea, între anii 1420-1484, a unor teritorii și cetăți strategice (românești și din zona balcanică), exercitarea controlului militar instituit pe Dunărea Maritimă, după realizarea unei imprevizibile „translatio imperii”, axată pe dezintegrarea Imperiului Bizantin (ca monarhie universală creștină și factor de putere militară, politică și metropolă a culturii, civilizației bizantine și a spiritualității orientale ortodoxe) și ascensiunea Imperiului Otoman (de esență teocratică, islamică și adversar declarat și implacabil al creștinătății);

- declanșarea unei crize a fragilei „ordini politice”/„Pax Christiana”, subminată de multă vreme și în mod deliberat de mentalitatea în epocă ai celor doi protagoniști ai Schismei religioase („Occidentul” catolic promovând o atitudine de pasivitate, lipsă de solidaritate și asistență militară și chiar adversitate, factori care au obligat „Orientul” ortodox, reprezentat de Imperiul Bizantin să fie condamnat la grele lovituri, mergând până la prăbușirea construcției lui politice);

- „supraviețuirea” Bizanțului ortodox (vezi expresia sintetică și plastică a polihistorului Nicolae Iorga, „Byzance après Byzance”), prin preluarea de către lumea creștină a conceptelor de „doctrină imperială” (ca ideologie politică) și ecumenism de tip bizantin, precum și a moștenirii cultural - istorice (a gândirii juridice, a literaturii, artei și spiritualității ortodoxe);

- permanența pericolului de invazie și de exercitare a diktatului politic a Imperiului Otoman pentru lumea creștină; caracteristicile oneroase ale impusei „Pax Ottomanica”, care ducea nemijlocit la extinderea dominației politice, la vasalizarea și spolierea economică a populațiilor supuse, la limitarea suveranității interne prin transferul centrului de legitimare a puterii în stat în afara granițelor statului (în Țara Românească, în perioada domniei lui Radu cel Frumos);

- ridicarea unui veritabil „zid al creștinătății” europene la Dunărea de Jos, susținut prin acțiunile militare/marile bătălii care au dobândit un binemeritat ecou internațional. Vezi eroica „gesta valachorum” din timpul strategului european Iancu de Hunedoara și al domnitorilor Vlad Țepeș și Ștefan cel Mare, care au demonstrat existența unei voințe politice, combative și eficiente, de rezistență armată, oportunitatea încheierii unei alianțe politice și militare operative a statelor creștine, inconsistența mitului invincibilității „Turcului”, considerat ca unul din marile spaime ale Evului Mediu;

- prevalența conceptului de conștiință creștină (ce devansa pe cel al conștiinței politice) a statelor europene și formele ei de manifestare – solidaritatea și cooperarea militară antiotomană. Românii, ca parte integrantă a comunității creștine a societății feudale europene, se confruntau cu pericolul expansiunii otomane, maghiare și polone, care ducea în mod nemijlocit la pierderea statutului politic internațional deținut; de asemenea, cultivau o conștiință comună privind unitatea de neam, limbă, religie, obiceiuri, tradiții și promovau o identitate istorică și culturală a unei națiuni medievale în formare;

- consemnarea în cadrul literaturii și istoriografiei europene a epocii (în manuscris și la nivelul tiparului incunabular) a unui substanțial fișier de informații

privind istoria poporului român, ce va alcătui în timp o importantă sursă documentară, *Dacoromanica*;

*

- evoluția ascendentă a potențialului militar (armamentul ofensiv și defensiv) și construcția unui sistem defensiv (fortificații militare, civile și religioase) utilizat în scopul susținerii luptelor și războaielor;

- perfecționarea metodelor de luptă (tactice și strategice) în relație directă cu condițiile practice de teren, cu timpul de declanșare a atacurilor, cu cooperarea corpurilor distincte - pedestrime, călărime, cavaleri echipați cu armuri - și cu echipamentul de protecție (autoapărare) a luptătorilor pedestri și călăreți. Diversificarea posibilităților de creare, procurare și utilizare a armamentului, arme albe și de foc, în funcție de poziția socială, puterea economică și interesul domniei, nobilimii și boierimii mari și mici de dotare proprie și a oastei cu piese de rezistență și eficiente; utilizarea în ultima perioadă a cavalerismului (sec. al XV-lea - al XVI-lea) a armamentului autodefensiv - armurile, cămășile de zale și scuturile, care însă pierde teren treptat în favoarea armelor de foc, ce-și demonstrează rapid superioritatea și eficacitatea operativă militară;

- preocuparea meșterilor specializați și atelierelor - armurii consacrate, precum și interesul crescut manifestat de monarhi, principii, domnitori, nobilime/boierime, oșteni, privind realizarea, perfecționarea armamentului de atac și de apărare eficientă, fapt care a condus la susținerea practică a unui meșteșug militarizat lucrativ, bazat pe utilizarea unor procedee tehnologice avansate care se răspândesc rapid în Europa, sistem în care se integrează, atât atelierile, cât și meșterii din spațiul istoric românesc.

*

Viața societății europene și acelei românești (în pluralismul ei statal) se desfășura sub semnul unei economii feudale și al unei „păci armate”, iar în cadrul meșteșugurilor specializate legate de necesitățile de luptă, loc privilegiat îl avea meșteșugul care executa comenzile de armament și echipament privind dotarea oastei.

În epocă predominau armele albe, dar armamentul de foc (îndeosebi artileria, pistoalele cu cremene, muschetele) și-a dovedit eficiența pe deplin în atac în cazul unor asedii (Constantinopol, mai 1453; Belgrad, vara 1456; la alte cetăți și fortificații) și în memorabile lupte din a doua jumătate a veacului.

În toate componentele structurii militare a oastei, modul de desfășurare a războiului, până la armamentul propriu-zis (alb și de foc), românii și-au arătat capacitatea și totodată forța de a-și evidenția ingeniozitatea, disponibilitatea de utilizare în diverse cazuri și cu rezultate notabile a armamentului specific epocii, dispunând de proprii meșteri și ateliere recunoscute, îndeosebi în Transilvania (Sibiu, Brașov) și pe lângă reședințele voievodale, și, în special, de brațele oștenilor

bravi - acei „viteji” care-și primeau binemeritata răsplată de la domnitorii - căpitani, pentru „slujba dreaptă și credincioasă” în serviciul Țării și Neamului Românesc.

1.2. Breviar istoric privind utilizarea armamentului defensiv de către români (sec. al XV-lea)

În cadrul luptelor terestre armamentul ofensiv și defensiv (armele albe) cunoaște următoarea clasificare și structură tipologică¹, în funcție de distanța dintre forțele combatante:

a. arme albe pentru lupta apropiată (pentru tăiat și împuns): sabia, spada, paloșul, pumnalul;

b. arme albe pentru lupta la distanța medie (pentru împuns, aruncare, lovire și tăiat): lancea, sulița, halebarda, pertuiziana, toporul, coasa de luptă, cosorul, secera de luptă, furca de luptă, fuștura (ghioaga);

c. arme albe pentru lupta la mare distanță (prin aruncare): arcul cu tolba de săgeți, arbaleta

Pentru apărarea individuală a oștenilor pedestri și călăreți armamentul defensiv include un set de piese de echipament²: armura, cămașa de zale, casca, coiful și scutul.

Armura constituia principala piesă de echipament individual, rezistentă superioară, dar... cu greutate (cca. 10 kg și ineficientă, datorită mobilității/flexibilității reduse în purtarea ei de către chiar o persoană robustă.

Armura completă³ se compunea dintr-un set de piese ce aveau rolul să protejeze trupul luptătorului (de la cap până la picioare): grumăjer (guler) din zale, cuirasă (pieptar și spătar), braconiera (brâul), tastele (pulparele), spalierale (umerarii), brasardele, cotierele, mănușile, armura de coapse, genunchierele, armura gambei (jambiere și moletiere), încălțăminte din fier la care se adăuga firesc și cămașa de zale, purtată deasupra unei veste confecționată din două fețe de

¹ Vezi General Radu Rosetti, *Istoria artei militare a Românilor până la mijlocul veacului al XVII-lea*, București 1947, p. 366 - 374; Cristian M. Vlădescu, *Încercări asupra periodizării și tipologia armelor medievale occidentale (sec XIV - XVIII). I. Arme albe ofensive*, în „Studii și materiale de muzeografie și istorie militară”, 1968, 1, p. 77 - 112 (abreviere S.M.M.I.M.); Cr. M. Vlădescu, Carol Konig, *Armele oștilor române în prima jumătate a sec al XV-lea*, în „S.M.M.I.M.”, 1972 - 1972, 4 - 5, p. 63 - 79; Cr. M. Vlădescu, *Tipuri de arme albe și armuri la ostile române în a doua jumătate a sec al XV-lea*, în „S.M.M.I.M.”, 1973, 6, p. 58 - 86; Discuție sintetică în Bogdan - Alexandru Halic, *Pace și război în Țara Românească în secolele XIV - XVI*, Ed. Comunicare. Ro, București, 2003, p. 270 - 276.

² Vezi discuție în Claude Blair, *European Armour*, c. 1066 to c. 1700, ediția a H-a, London, 1972; Cr. M. Vlădescu, *Încercări asupra periodizării și tipologiei armelor albe medievale occidentale (sec. XV - XVIII)*, în „S.M.M.I.M.”, 1969 - 1970, 2 - 3, p. 108 - 122; Claude Blair, Lionello Giorgio Boccia, *Armes et Armures*, Editions Fabbri, Paris, 1990, p. 5-39.

³ Utilizăm descrierea sintetică datorată lui Bogdan-Alexandru Halic, *op. cit.*, p. 276 - 277 (note); vezi și Michele Byam, *Arme și armuri. [Seria:] Enciclopedii vizuale*, Ed. Litera Internațional, București, 2004, p. 24 - 26.

pânză având la mijloc un strat dens de lână, care atenua răceala metalului, șocul loviturilor dure și căldura solară acumulată.

Actualmente, beneficiem de un material documentar iconografic și muzeografic suficient care să ne ofere o informație privind reconstituirea veridică a cămășii de zale, încă de la originea ei. De proveniență celtică⁴, utilizată succesiv de către romani și geto-daci⁵, bastarni, de trupele bizantine, de turci și de români, chiar dintr-o perioadă medievală timpurie (sec. al X-lea)⁶.

Modele ale armurilor și cămășilor de zale purtate în sec. al XV-lea, apar distinct în iconografia istorică, cu informație bibliologică Dacoromanica: *Chronicon Pictum Vindobonense* (Buda, cca. 1370, ms.), *Chronica Hungarorum* (Buda, 1488), a lui Johannes Thuroczi, în iconografia religioasă ortodoxă din bisericile din Curtea de Argeș, Lujeni, Dârjiu, Deleni-Hârlău, Popăuți și Bălinești (ctitoria logofătului Ioan Tăutu) și pe plăcile de teracotă din reședințele voievodale de la Suceava și Vaslui⁷.

Patrimoniul cultural - istoric național existent în muzeele din Suceava, Iași, București, Timișoara, Brașov, Pitești, Buzău, Galați, include în cadrul colecțiilor și expozițiilor permanente exemplare valoroase (întregi sau fragmentare, din categoria de armament defensiv individual - cămășile de zale).

Cămașa de zale avea să fie eliminată treptat din echipamentul defensiv individual, începând din primul sfert al sec al XVII-lea, datorită vulnerabilității ei ca urmare a străpungerii de gloanțele trase de armele de foc.

1.3. Fișă tehnică descriptivă a unor exemplare

Cămașa de zale⁸ era confecționată dintr-o rețea ca o împletitură/țesătură deasă metalică, alcătuită în două tehnici, standard și italiană, dintr-o înlănțuire de inele (cu diametrul de 0,8 - 1 cm; în număr de circa 12.000), obținute prin secționarea unei sârme laminate din fier, cu grosimea de 0,2 - 0,3 cm, dispuse pe rânduri orizontale (cca. 100) și verticale (cca. 120). Greutatea medie a unei cămăși de zale era, conform unei cântăriri a exemplarelor din colecția Muzeului de Istorie Galați⁹, de cca. 7-10 kg.

⁴ În România, o descoperire arheologică - în necropola celtică de la Ciumești.

⁵ Vezi descoperirile de piese în stațiunile arheologice: Popești, Poiana Gorj, Radovanu, Cugir, Cetățeni. Vezi Dragoș Măndrescu, *Arme din situl geto-dac de la Cetățeni*, în „Buletinul Muzeului Militar Național”, S.N. vol. 1, partea a II-a, București, 2003, p. 28 - 29

⁶ Vezi cămașa de zale din iconografia parietală din complexul rupestu de la Basarabi - Murfatlar; Cf. [www.patzinakia.ro/studiaPatzinakaAgrig.VikingisauRuși, htm](http://www.patzinakia.ro/studiaPatzinakaAgrig.VikingisauRuși.htm).

⁷ Gheorghe Gh, Cantacuzino et alii, *Istoria militară a poporului român*, Ed. Militară, București, 1986, p. 64.

⁸ Vezi tipologia și descrierea tehnicii de execuție a cămășilor de zale, în: Petronela Fotea, *De pe cavalier, în muzeu*, în „Buletinul Muzeului Militar Național”, S.N., 1, partea I-a, București, 2003, p. 310-311.

⁹ MIG, Nr. inv. 743, vezi planșă (ansamblu și detaliu). Nr. inv. 3018 (un alt exemplar tip vestă, deschisă la piept, cu guler și umerăși răsfrânți, fără mâneci, despicate la spate, cu posibile cheutori metalice; rețeaua de zale executată în tehnica turnării și baterii; de fiecare inel - Ø-0,8 cm, fiind prinse alte patru inel; greutatea piesei - 7 kg).

Modul de prindere al inelelor (zalelor metalice) se realiza manual, anevoios, prin batere/lipire la cald și prin nituire, ultima operațiune fiind practică în atelierele/armureriile occidentale¹⁰. Exista chiar o tehnică standard, modelul italian¹¹, în care rețeaua de inele era dispusă în două direcții. Rețeaua metalică se baza pe prinderea de un inel a altor patru inele sau zale, pentru a capacita o densitate și flexibilitate a împletiturii.

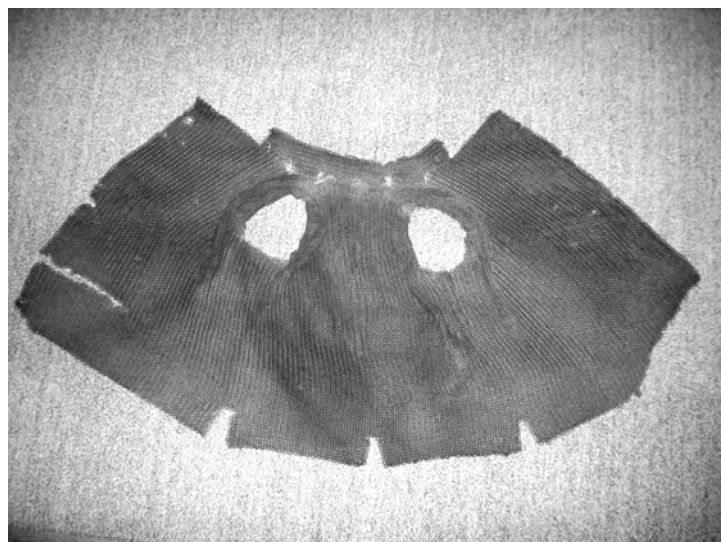
***HISTORICAL CONSIDERATIONS ON SEVERAL PIECES OF ARMATURE
(MAIL SHIRTS) USED BY ROMANIANS DURING THE XVTH CENTURY***

- Abstract -

In the first part, the author tries to present an outline of the political and military hierarchy of the medieval society, highlighting the consequences of the confrontation between the Christian European countries and the Islamic Ottoman Empire, the place and the role of Romanians as defenders of the “Gate of Christianity from the Lower Danube” and, in the second part of the article, he makes a brief description of the categories of armature used during those times; the article constitutes a technical discussion of the mail shirts used by Romanian warriors (examples of which can be found in the cultural patrimony of the museum).

¹⁰ Vezi planșe privind executarea inelelor și a procedurii de nituire, în: Petronela Fotea, *op.cit.*, p. 310-311; Dragoș Ungureanu, *Evoluția armelor și uniformelor militare din Evul Mediu până în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial*, în www.gabyevoluciaarmelorindex.htm (C.I.M.E.C. 2004).

¹¹ O cămașă de zale datând din a doua jumătate al sec. al XIV-lea, care prezintă modelul analog, „à grain/d'orge”, a fost descoperită în localitatea Horghîșca, (actualmente în Muzeul Militar Național București). Cr. M. Vlădescu, *Contribuții la cunoașterea armamentului folosit de ostile romane din a doua jumătate a veacului al XIV-lea*, în „Revista Muzeelor”, V, 3, 1968, p. 260 -261.

Pl. I. – Cămașile de zale (MIG, nr. inv. 743, 3018).

MERCENARI OTOMANI ÎN OȘTILE ȚĂRILOR ROMÂNE (SECOLELE AL XVI-LEA – AL XVIII-LEA)

Claudiu NEAGOE

Accentuarea dominației otomane asupra Țărilor Române, în veacul al XVI-lea, a avut consecințe negative, nu numai în plan economic și politic, dar și în plan militar. De la jumătatea secolului, Poarta Otomană a pus la dispoziția domnilor munteni și moldoveni atât corpuri de oșteni împărătești (*yeniçeri*), cât și corpuri de lefegii (*beşlii*). Gărzile otomane, prezente la curțile Moldovei și Țării Românești, reflectau gradul de dependență la care Țările Române ajunseseră față de Înalta Poartă. Lefegiii otomani care formau garda domnească, aveau rolul de a-l apăra pe domn de adversarii săi politici interni și externi, precum și de a preveni eventualele răscoale împotriva Porții. Referitor la prezența unor mercenari otomani în oștile Țărilor Române, pe parcursul secolelor XVI-XVIII, știm astăzi destul de puțin¹. De aceea, ne propunem în cele ce urmează să inițiem o analiză în acest sens, în scopul sistematizării și clarificării problematicei în discuție.

Primii mercenari otomani în Țările Române, cunoscuți sub numele de „*beşlii*” și „*delii*”², sunt menționați încă de la jumătatea veacului al XVI-lea: în Moldova, în vremea domniei lui Ștefan Lăcustă (1538-1539)³, iar în Țara Românească în timpul primei domnii a lui Mircea Ciobanul (1545-1552)⁴. Inițial, cele două denumiri, cea de „*beşlii*” și cea de „*delii*”, au fost sinonime, ele desemnând acele corpuri de călărime ușoară din oștile Moldovei și Țării Românești formate din turci sau tătari⁵, iar din secolul al XVIII-lea și din creștini balcanici convertiți la Islam⁶. Cu timpul, sensul acestor denumiri s-a schimbat, „*beşliu*”

¹ Singurul istoric care s-a aplecat asupra acestei categorii militare din oștile Țărilor Române a fost Constantin Rezachevici, *Mercenarii în oștile românești în Evul Mediu*, în „Revista de istorie”, 34, nr. 1, 1981, p. 37-73.

² Lazăr Șăineanu, *Influența orientală asupra limbei și culturei române*, vol. II, *Vocabularul*, București, 1900, p. 48, p. 155.

³ Mustafa Gelalzade, *Tabakat al-mamelik ve daradjat al-mesalik* [*Păturile sociale și slujbele în Imperiul otoman*], în *Cronici turcești privind Țările Române*, vol. I, întocmit de Mihail Guboglu și Mustafa A. Mehmed, București, 1966, p. 271.

⁴ Marco-Antonio Ferrari, *Ecouri despre cruzimile lui Mircea Ciobanul, 23 noiembrie 1552 – Alba Iulia*, în *Călători străini despre Țările Române*, vol. II, îngrijit de Maria Holban (redactor responsabil), Maria Matilda Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, 1970, p. 615-616 (în continuare se va cita: *Călători străini*).

⁵ *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*, coord.: Ovid Sachelarie și Nicolae Stoicescu, București, 1988, p. 42.

⁶ *Ibidem*.

continuând să însemne „lefeگیu”, „mercenar”, „războinic”⁷, în vreme ce „deliu” s-a transformat în adjectiv, însemnând „viteaz”, „oștean aprig”, „voinic” sau „înalt de stat”⁸.

După cum aminteam, cei dintâi mercenari otomani din Țara Românească au fost menționați în timpul primei domnii a lui Mircea Ciobanul (1545-1552). Potrivit relatărilor lui Marco-Antonio Ferrari, mercenar italian în slujba lui Giovanni Castaldo, guvernatorul imperial al Transilvaniei, din 1551 în oastea domnului muntean se aflau 500 de otomani. Aceștia au fost măcelăriți de către mercenarii unguri ai pretendentului Radu Ilie, în lupta de la Mănești (1552)⁹. În aceeași perioadă, noul domn al Moldovei, Alexandru Lăpușneanu (1552-1561) avea în slujba sa 260 de ieniceri¹⁰. În lupta de la Verbia (18 noiembrie 1561), acești lefeگیi otomani au pierit cu toții în confruntările cu mercenarii pretendentului Iacob Eraclid Despot¹¹. Însă, potrivit relatărilor cronicarului Nicolae Costin, numărul lefeگیilor otomani din oastea lui Alexandru vodă ar fi fost mai mare: „2.000 de *eniceri și alți turci călărime*”¹². În cea de-a doua domnie (1564-1568), Alexandru Lăpușneanu a avut o gardă personală de 200 de ieniceri¹³, precum și 500 de lefeگیi otomani, din care 400 de călăreți și 100 de archebuzieri pedestri¹⁴.

Desemnat domn al Țării Românești în 1583, Petru Cercel pornea din Constantinopol către capitala munteană însoțit de un impunător alai de nobili și cavaleri apuseni¹⁵, boieri și oșteni, printre care și 300 de călăreți turci¹⁶. Însă, în oastea Țării Românești, primele corpuri organizate de lefeگیi otomani (*beșlii*) și tătari (*delii*) datează din vremea lui Mihai Viteazul (1599)¹⁷. În 1599-1600, marele vistier Dumitrache plătea 30 de taleri celor 40 de „*beșlii sârbi*” aflați sub comanda lui Marco hotnogul¹⁸.

Numărul și importanța acestor mercenari otomani au sporit în veacul al XVII-lea, ei fiind menționați în vremea domniilor lui Leon Tomșa (1629-1632),

⁷ L. Șăineanu, *op. cit.*, vol. II, p. 48.

⁸ *Ibidem*, p. 155-156.

⁹ M.-A. Ferrari, *Despre bătălia dintre Mircea Ciobanul și Radu Iliaș, 1552 noiembrie 23, Alba Iulia, în Călători străini*, vol. II, p. 619; vezi despre și *Istoria Țării Românești, 1290-1690. Letopiseșul Cantacuzinesc*, ediție îngrijită de Constantin Grecescu și Dan Simonescu, București, 1960, p. 49.

¹⁰ Anonim ungur, *Descrierea luptei de la Verbia, după 18 noiembrie 1561, în Călători străini*, vol. II, p. 124.

¹¹ *Ibidem*.

¹² Nicolae Costin, *Letopiseșul Țării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601*, în Idem, *Scrieri*, vol. I, ediție îngrijită de Svetlana Korolevski, Chișinău, 1990, p. 238.

¹³ Mustafa A. Mehmed, *Documente turcești privind istoria României*, vol. I, 1455-1774, București, 1976, doc. 82, p. 82.

¹⁴ C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 47.

¹⁵ Cristian Luca, *Petru Cercel – un domn umanist în Țara Românească*, București, 2000, p. 69; Claudiu Neagoe, *Aventurieri străini la curtea Țării Românești în veacul al XVI-lea*, în „Analele Cercului de Istorie «Gheorghe I. Brătianu» din Câmpulung Muscel”, III-V, 2000-2002, p. 35.

¹⁶ Franco Sivori, *Memoriale ...*, în *Călători străini*, vol. III, îngrijit de M. Holban (redactor responsabil), M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu, București, 1971, p. 7.

¹⁷ L. Șăineanu, *op. cit.*, vol. I, p. CLXXVIII.

¹⁸ *Documenta Romaniae Historica, B. Țara Românească*, vol. XI, (1593-1600), întocmit de Damaschin Mioc și Ștefan Ștefănescu, București, 1975, doc. 347, p. 491.

Matei Basarab (1632-1654) și Constantin Șerban Basarab (1654-1658)¹⁹. Ștefan Tomșa al II-lea, în timpul celei de-a doua domnii în Moldova (1621-1623), a avut în slujba sa 100 de călăreți și 200 de pedestrași otomani²⁰. La curtea lui Vasile Lupu (1634-1653) se găseau 150 de lefegii turci²¹.

Numărul mercenarilor otomani a crescut în veacul al XVIII-lea, pe măsură ce domnii fanarioți au renunțat la oastea pământeană, în favoarea detașamentelor de lefegii. Astfel, în 1716, Nicolae Mavrocordat, domnul Țării Românești, avea în slujba sa, după unele informații contemporane, circa 500 de tătari și 500 de otomani²², după alte surse de epocă 1.100 sau 2.000 de ieniceri angajați pe propria-i cheltuială²³. Urmașul său, Constantin Mavrocordat, stipendia din veniturile domniei, în 1739, „un steag țarigrădean, liude 30”²⁴, cărora le plătea 40.000 de lei²⁵. Același Constantin Mavrocordat, în răstimpul celei de-a treia sa domnie în Moldova (1748-1749), a primit de la pașa de Hotin, ca răsplată pentru felul cum demnitarul otoman a fost tratat de către domn la trecerea prin țară, 40 de beșlii bosnieci, ținute cu mare cinste la curtea domnească²⁶. Un număr mare de lefegii beșlii s-au aflat în slujba lui Ioan Mavrocordat, domn al Țării Românești (1716-1719), și Grigore al II-lea Ghica, domn al Moldovei (1726-1733)²⁷.

Matei Ghica al Moldovei (1753-1756) avea la curtea sa o gardă de „cincizeci de turci”, aflată sub comanda lui Ali aga²⁸. Potrivit relatărilor unui călător străin ajuns la curtea din Iași în 1762, Grigore Callimachi angajase pe socoteala sa „o strajă turcească de zece sau de cel mult cincisprezece ieniceri sub ordinele unui beșliu turc”²⁹. În afara acestor oșteni, în slujba domnului se mai afla și un steag de

¹⁹ Nicolae Stoicescu, *Curteni și slujitori. Contribuții la istoria armatei române*, București, 1968, p. 205-206.

²⁰ *Ibidem*, p. 206.

²¹ *Ibidem*.

²² Mitrofan Gregorâs, *Cronica Țării Românești (1714-1716)*, în Demostene Russo, *Studii istorice greco-române (Opere postume)*, vol. II, ediție îngrijită de Constantin C. Giurescu, București, 1939, p. 444.

²³ Căpitanul de Saint-Croix, *Rapoartele de la Tismana (sept.-oct. 1716)*, în *Călători străini*, vol. IX, îngrijit de M. Holban (redactor responsabil), M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu, București, 1997, p. 41.

²⁴ Dinu C. Giurescu, *Anatefterul. Condica de porunci a visteriei lui Constantin Brâncoveanu*, în „Studii și materiale de istorie medie”, V, 1962, p. 481.

²⁵ Banul Mihai Cantacuzino, *Genealogia Cantacuzinilor*, publicată și adnotată de Nicolae Iorga, București, 1902, p. 504; în 1752, la București mai erau menționați doar doi beșlii: unul în mahalaua Popa Nan, altul în mahalaua Popa Soare, vezi Ion Ionașcu, *Aspecte demografice și sociale din București la 1752*, în „Revista Arhivelor”, II, nr. 2, 1959, p. 131, Lista 1.

²⁶ Pseudo-Enache Kogălniceanu, *Letopiseșul Țării Moldovii de la domnia întâi și până la a patra domnie a lui Constantin Mavrocordat Voevod (1733-1774)*, în *Cronici moldovenești*, ediție îngrijită de Aurora Ilieș și Ioana Zmeu, București, 1987, p. 44.

²⁷ Radu Popescu vornicul, *Istoriile domnilor Țării Românești*, introducere și ediție critică de C. Grecescu, București, 1963, p. 238-239.

²⁸ *Jurnalul călătoriei spre Constantinopol a înălțimei sale contele Mniszech, mare șambelan al Lituaniei și trimis extraordinar al regelui și al Republicii polone, făcută în anul 1755*, în *Călători străini*, vol. IX, p. 365.

²⁹ Ruggiero Giuseppe Boschovich, *Jurnalul călătoriei de la Constantinopol în Polonia, 1762*, în *Călători străini*, vol. IX, p. 474.

„călărași de Țarigradu”³⁰. În 1775, Alexandru Ipsilanti, numit domn al Țării Românești, sosea de la Poartă însoțit de un bașbeșleagă cu mai mulți neferi, delii și tufecii³¹. Același Alexandru Ipsilanti, ajuns domn al Moldovei, avea în slujba sa în anul 1787 un corp de oaste format din 1.000 de călăreți otomani³².

În primii ani ai războiului austro-ruso-turc, 1788-1789, Nicolae Mavrogheni (1786-1790) avea în slujba sa circa 600 de tufecii și delii³³, aflați mai întâi sub comanda lui Salih aga (1788)³⁴, apoi la ordinele marelui agă Hangerli (1790)³⁵. Câteva sute de lefegii otomani a avut la dispoziție și Alexandru Moruzi, oșteni care i-au fost de folos în încercarea de a contracara raidurile de pradă ale pașei Pasvantoglu (1801)³⁶. În perioada domniei lui Mihai Șuțu (1791-1793), la curtea Țării Românești erau cam 300-400 de ieniceri³⁷, iar spre sfârșitul epocii fanariote, în epoca domniei lui Ioan Gheorghe Caragea (1812-1818), numărul lefegiilor otomani a ajuns la 500 de beșlii³⁸. În paralel, însă, a crescut și numărul lefegiilor creștini sud-dunăreni, cunoscuți sub denumirea generică de „arnăuți”³⁹, care se aflau în slujba domniei.

În ceea ce privește armamentul și vestimentația mercenarilor otomani din oștile române, ele erau asemănătoare cu cele ale oștenilor Înaltei Porți. Iată de pildă, beșliii lui Mircea Ciobanul erau înarmați cu săbii⁴⁰, pe când ienicerii lui Alexandru Lăpușneanu erau înarmați „cu arme persane, aproape toate aurite și cu flinte, de asemenea aurite”⁴¹. Lefegiii lui Petru Cercel erau „foarte bine <echipați> călare, cu armament ușor, cu steagurile lor, cu tobe, trâmbe și alte

³⁰ Dan Simonescu, *Literatura românească de ceremonial. Condica lui Gheorgachi, 1762*, București, 1939, p. 275.

³¹ V. A. Urechia, *Istoria românilor*, vol. II, (1774-1786), București, 1892, p. 10; vezi și G. I. Ionnescu-Gion, *Istoria Bucureștilor*, București, 1899, p. 395; George Potra, *Din Bucureștii de ieri*, vol. I, București, 1990, p. 71.

³² Ernst Friedrich König, *Raport din Iași, 1787, 25 noiembrie*, în *Călători străini*, vol. X/2, îngrijit de M. Holban, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu, București, 2001, p. 805.

³³ M. Holban, *Misiunea secretă a unui colonel prusian la Poartă și drumurile sale prin Țările Române (1790-1792)*, în „Revista de istorie”, 41, nr. 7, 1988, p. 702.

³⁴ Valeriu Veliman, *Relațiile româno-otomane (1711-1821). Documente turcești*, București, 1984, doc. 198, p. 567.

³⁵ Pitarul Hristache, *Istoria faptelor lui Mavrogheni vodă și a răzmeriței din timpul lui pe la 1790*, în *Cronici și povestiri românești versificate (sec. XVII-XVIII)*, ediție îngrijită de D. Simonescu, București, 1967, p. 271-272; acesta îl înlocuise probabil pe fostul mare agă Scarlat Câmpineanu (1789 octombrie 29–1790 mai 21, subl.ns.); Theodora Rădulescu, *Sfatul domnesc și alți mari dregători ai Țării Românești din secolul al XVIII-lea*, în „Revista Arhivelor”, XXXIV, nr. 3, 1972, p. 465.

³⁶ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. VIII, (1774-1821), București, 1897, p. 163.

³⁷ M. Holban, *op. cit.*, p. 703.

³⁸ *Instituții feudale din Țările Române*, p. 42; la această dată bașbeșli agasî la București era Ibrahim aga; *Catalogul documentelor turcești din Arhivele Statului*, vol. II, (1455-1829), întocmit de M. Guboglu, București, 1965, doc. 1511, p. 431.

³⁹ La începutul anului 1821, în Țara Românească se aflau 800 de arnăuți, pentru ca în scurt timp, în cursul lunii aprilie, numărul acestora să se ridice la 2.520 de lefegii, vezi Cl. Neagoe, *Arnăuții în oștile Moldovei și Țării Românești (secolul al XVIII-lea și al XIX-lea)*, în „Argesis. Studii și comunicări – seria istorie”, XIV, 2005, p. 432.

⁴⁰ *Letopiseșul Cantacuzinesc*, p. 50.

⁴¹ Anonim ungur, în *Călători străini*, vol. II, p. 124.

*instrumente obișnuite la turci*⁴². Otomanii aflați în slujba lui Alexandru II Mircea, domnul Țării Românești, erau „înarmați cu securi și cu buzdugane”⁴³. În secolele XVII-XVIII, importanța și numărul armelor de foc a crescut considerabil. Lefegiii călare erau înarmați cu sulițe și iatagane⁴⁴, în timp ce pedestrii erau înarmați cu iatagane și pistoale sau puști⁴⁵.

Deși erau în slujba domnilor munteni și moldoveni, mercenarii otomani au fost în veacul al XVI-lea sub autoritatea *agăi ienicerilor* de la Constantinopol⁴⁶. Totodată, leafa acestora era scăzută din haraciul plătit Înaltei Porți⁴⁷. Mihai Viteazul a fost primul dintre domnii munteni care a plătit beșliilor și deliilor leafă domnească: 5 taleri pe lună călăreților și 3 taleri pe lună pedestrașilor⁴⁸.

În veacul al XVII-lea, lefegiii otomani din Moldova au fost plasați sub comanda marelui postelnic⁴⁹, iar cei din Țara Românească sub comanda unui agă de beșlii⁵⁰. În 1775, lefegiii otomani aflați în slujba lui Alexandru Ipsilanti, domnul Țării Românești, erau organizați astfel: beșliii erau conduși de un *baș-beșleagă*, deliile de un *deli-baș*, iar tuhfecii de un *tuhfecii-baș*⁵¹. Comanda supremă a acestor oșteni a fost încredințată marelui *spătar*⁵². Beșliii trebuiau „să păzească județele de turci vagabonzi, care veniau fără știrea și voia cuiva”⁵³. În răstimpul 1788-1790, Nicolae Mavrogheni i-a plasat pe lefegiii otomani sub comanda marelui agă⁵⁴. Domnul plătea acestor oșteni 10 lei lunar călăreților și 7 lei pedestrașilor⁵⁵.

Am precizat care a fost rolul acestor mercenari otomani, turci sau tătari, în oștile Țărilor Române. Unii domni, însă, s-au folosit de acești oșteni împotriva boierilor care le erau adversari politici. Iată, de pildă, Mircea Ciobanul, revenit pentru a treia oară în scaunul Țării Românești (1558-1559), „au dat poruncă beșliilor de au intrat într-înșii cu săbiile, ca nește lupi, în nește oi, de i-au omorât

⁴² Franco Sivori, *Plecarea spre Țara Românească, 1583*, în *Călători străini*, vol III, p. 7.

⁴³ Pierre Lescapier, *Călătoria în Țara Românească și Transilvania, 16 iun.–16 aug. 1574*, în *Călători străini*, vol II, p. 427.

⁴⁴ L. Șăineanu, *op. cit.*, vol. II, p. 155.

⁴⁵ B. Petriceicu-Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor*, vol. 2, ediție îngrijită de Grigore Brâncuș, București, 1974, p. 399-400.

⁴⁶ M. A. Mehmed, *Documente turcești*, doc. 83, p. 83.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 59.

⁴⁹ Dimitrie Cantemir, *Descriptio Moldaviae/ Descrierea Moldovei*, traducere după originalul latin de Gheorghe Guțu, introducere de M. Holban, comentariu istoric de N. Stoicescu, studiu cartografic de Vintilă Mihăescu, indice de Ioana Constantinescu, cu notă asupra ediției de Dionisie M. Pippidi, București, 1973, p. 201.

⁵⁰ La 7 aprilie 1644 este menționat, ca martor al unei vânzări de moșii la Târgoviște, „Ahmet aga beșliu” (*Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Statului*, vol. V, 1640-1644, București, 1985, doc. 1290, p. 540).

⁵¹ G. I. Ionnescu-Gion, *op. cit.*, p. 395.

⁵² Mihail Antonescu, *Tratat asupra armatei din timpurile cele mai vechi până astăzi*, București, 1893, p. 299.

⁵³ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. IV, (1786-1800), București, 1893, p. 38.

⁵⁴ Vezi nota 32.

⁵⁵ Ianache Văcărescu, *Istoria othomanească*, ediție îngrijită de Gabriel Ștrempel, București, 2001, p. 145.

pe toți [...]”⁵⁶; în același mod avea să procedeze în 1659 și Mihnea al III-lea Radu⁵⁷. Leon Tomșa s-a folosit de beșlii în lupta cu pribegii veniți din Ardeal sub conducerea agăi Matei din Brâncoveni (1631)⁵⁸.

În secolele al XVII-lea - al XVIII-lea, beșliii au fost folosiți cu precădere împotriva negustorilor și a slujbașilor otomani care comiteau abuzuri și provocau pagube în țară⁵⁹. O distincție tot mai clară între beșlii și delii s-a făcut în veacul al XVIII-lea. În Moldova, beșliii erau „*curieri militari către Constantinopol și Crimeia*”⁶⁰. Însă în Țara Românească aceștia au fost distribuiți prin județe și încartiruiți în marile târguri, sub conducerea unui *beșli-aga*⁶¹, care avea rolul de a preveni jafurile și omorurile făptuite de către supușii otomani⁶². Spre exemplu, la 29 iunie 1715, Ștefan Cantacuzino (1714-1715) îl trimitea la „bâlcu” de la Câmpulung⁶³ pe Hussein aga, în calitate de „*beșleagă*”, spre a-i proteja pe orășeni de eventualele „*gâlcevi și nebunii*” ale otomanilor sosiți în localitate pentru negoț. Acestora din urmă, Hussein aga avea poruncă „*să le facă certare*”, iar pentru „*osteneala*” sa, toți negustorii veniți la Câmpulung, care aveau prăvălii în oraș, trebuiau să achite câte 33 de bani/prăvălie⁶⁴. La finele secolului al XVIII-lea și la începutul veacului al XIX-lea, *baș beșli-aga* de la București, care îi pedepsea pe otomanii ce comiteau „*neorânduiele*”, primea o leafă de 1.305 lei⁶⁵. El avea în subordine un bairactar și 70 de neferi⁶⁶; în fiecare județ era numit câte un beșliu pentru supravegherea otomanilor care implicați în comerțul local. Toți acești beșlii primeau 4.500 de lei lunar⁶⁷. *Beșleaga* de la Câmpulung și *neferii* săi primeau între 150 și 300 de lei pe an⁶⁸. În Moldova, la 1776, Grigore al III-lea Ghica, plătea beșliilor săi personali, 10 la număr, câte 2 lei pe lună⁶⁹, iar potrivit catastifului visteriei Moldovei în bugetul pe anul 1795 al lui Mihail vodă Șuțu, erau cuprinse plățile destinate celor 11 beșlii aga, cel mai însemnat dintre ei, *beșleaga* de la Iași,

⁵⁶ *Letopiseșul Cantacuzinesc*, p. 49.

⁵⁷ Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, p. 122-123.

⁵⁸ *Documenta Romaniae Historica, B. Țara Românească*, vol. XXIII, (1630-1632), întocmit de D. Mioc, București, 1969, doc. 271.

⁵⁹ D. Cantemir, *op. cit.*, p. 221.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 201.

⁶¹ *Instituții feudale din Țările Române*, p. 42.

⁶² L. Șăineanu, *op. cit.*, vol. II, p. 49.

⁶³ Vezi pe larg despre această problemă: Cl. Neagoe, *Noi aspecte referitoare la „zborul de la Sfântul Ilie” din Câmpulung Muscel (sec. XVII-XVIII)*, în „*Argesis. Studii și comunicări – seria istorie*”, XI, 2002, p. 225-229.

⁶⁴ D. C. Giurescu, *op. cit.*, doc. 67, p. 412.

⁶⁵ Dionisie Fotino, *Istoria generală a Daciei, sau a Transilvaniei, Țărei Muntenesci și a Moldovei*, vol. III, traducere de George Sion, București, 1859, p. 312.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 312-313.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 313.

⁶⁸ Ioan Răuțescu, *Câmpulung Muscel. Monografie istorică*, ediția a II-a, Brașov, 1997, p. 155; în Moldova, *beșleaga* de la Tecuci primea câte 12 lei pe lună, iar cei doi neferi aflați în subordinea sa câte 6 lei pe lună; Nicolae Grigoraș, *Instituții feudale din Moldova*, vol. I, *Organizarea de stat până la mijlocul sec. al XVIII-lea*, București, 1971, p. 180.

⁶⁹ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. IV, (1786-1800), p. 261.

era plătit cu 500 de lei pe lună⁷⁰. La 1818, *baş beşli aga* primea, în Moldova, doar 375 de lei⁷¹.

Lista beşliilor din Moldova şi a lefurilor primite, potrivit bugetului pe anul 1795

Localitatea	Beşleaga/leafă	Neferii beşlii/leafă	Total leafă
Iaşi	1/500 lei	?	?
Focşani	1/40 lei	12/60 lei	100 lei
Tecuci	1/30 lei	8/40 lei	70 lei
Bârlad	1/30 lei	10/50 lei	80 lei
Vaslui	1/30 lei	4/20 lei	50 lei
Fălciu, Greceni şi Codru	1/50 lei	20/100 lei	150 lei
Chişinău	1/50 lei	40/200	250 lei
Soroca	1/40 lei	15/75 lei	115 lei
Herţa	1/40 lei	10/50 lei	90 lei
Dorohoi	1/40 lei	13/65 lei	105 lei
Botoşani	1/25 lei	8/40 lei	65 lei

Nu numai supuşii otomani comiteau abuzuri, cu ocazia „zborului de la Sf. Ilie” de la Câmpulung, ci şi negustorii creştini prezenţi aici pentru negoţ. Din această cauză, la 24 iunie–3 iulie 1732, sultanul Mahmud I porunca ceaşului Hüseyin să meargă neîntârziat, în calitate de „*zabit*”⁷², la „*iarmarocul*” de la Câmpulung, „*ce se ţine de obicei o dată pe an, în principatul Țării Româneşti*”, pentru a-i ţine sub control pe acei creştini care, sub pretextul negoţului, aduceau atingere onoarei negustorilor otomani şi afectau astfel activitatea acestora⁷³.

Dar cel mai interesant amănunt referitor la beşlii şi aga de beşlii îl găsim în documentul emis la 16-25 septembrie 1756 de cancelaria sultanului Osman al III-lea, care reconfirma „*vechea regulă şi uzanţă a principatului ca voievodul Țării Româneşti*”⁷⁴ să desemneze dintre beşliii aflaţi în slujba sa câte un locţiitor al agăi beşliilor, în târgurile şi în împrejurimile lor şi în celelalte locuri cuvenite [...]”⁷⁵.

Spre sfârşitul epocii fanariote, Dionisie Fotino arăta: „Beşliii ce sunt în fiecare judeţu câte unul, priveghindu asupra turcilor ce se poartă în ţară pentru comerţu”⁷⁶. Aga ienicerilor de la Constantinopol trebuia să facă cunoscută această

⁷⁰ *Ibidem*, vol. III, (1786-1800), Bucureşti, 1895, p. 520.

⁷¹ *Idem*, *Seama Visteriei Moldovei din 1818*, Bucureşti, 1887, p. 9.

⁷² Era un căpitan-ispravnic otoman însărcinat cu poliţia unui târg; *Instituţii feudale din Țările Române*, p. 517.

⁷³ *Ibidem*.

⁷⁴ La acea vreme domn era Constantin vodă Mavrocordat (a cincea domnie: 8 februarie 1756–august 1758).

⁷⁵ V. Veliman, *op. cit.*, doc. 130, p. 343.

⁷⁶ D. Fotino, *op. cit.*, p. 313.

poruncă și să se asigure de respectarea ei⁷⁷. Uneori, mai ales în timp de război, beșliii se dedau la abuzuri. În 1789, Mustafa aga, care era comandantul beșliilor staționați la Târgoviște și în județul Dâmbovița, instigat de un anume Dobre al Vladi și de polcovnicul Ion Rotopan de la Șotânga, după ce i-a pus „*la opreală cu bățai i cazne*” pe clericii barați (catolici) târgovișteni, le-a luat acestora „*4 boi de jug, 16 măști de stupi, 2 răritori mari, o păreche hamuri cu tacâmul lor, hiară de la 2 casă, cu lanțurile lor, i cazan de rachiu cu țevile lui, 3 căldări, un her de plug, așternuturile casii, tacâmurile mesii i cărți de taleri 40, sculele bisericii, 2000 ocă porumb, 350 vedre de vin, 2 buți cu tescovină, 30 cară de fân și alte lucruri trebuincioase, cum și dijma i claca după moșia Șotânga*”⁷⁸.

Spre sfârșitul epocii fanariote, numărul mercenarilor otomani pare să fi scăzut simțitor. În schimb, cel al lefegiilor creștini sud-dunăreni, cunoscuți sub numele de „*arnăuți*”, a devenit tot mai consistent⁷⁹. După înăbușirea „*zaverei*” grecilor eteriști și a „*rebeliei*” pandurilor lui Tudor Vladimirescu, în cele două principate românești au fost dislocați „*4.000 de neferi cu beșliii lor sub comanda a doi baș-beșli-aga, unul în București și altul în Iași*”⁸⁰.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 344-345.

⁷⁸ N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. I-II, București, 1900, doc. XVIII, p. 238-239.

⁷⁹ Vezi nota 35.

⁸⁰ Ioan Ghica, *Din timpul zaverei*, în Idem, *Scrisori către Vasile Alecsandri*, ediție îngrijită de Alexandru George, București, 1997, p. 96.

GLOSAR:

<i>Belezicuri</i>	– brățări purtate de bărbați.
<i>Beşleagă</i>	– căpetenia beşliilor sau aga de beşlii (<i>beşliagasi</i>); mai avea şi sensul de bătrân, veteran.
<i>Bimbaşă</i>	– căpetenie peste o mie de oameni.
<i>Bulucbaşă</i>	– (<i>bölük-başı</i>), comandant de buluc (companie).
<i>Calpac</i>	– căciulă sferică sau cilindrică, de piele neagră, îmblănită pe margine, pe care o purtau domnul şi boierii mari; căciulă de catifea verde, îmblănită cu samur.
<i>Cauc</i>	– căciulă de boiernaş.
<i>Cepchen</i>	– haină scurtă.
<i>Cobure</i>	– tocuri de pistoale.
<i>Contoş</i>	– manta lungă şi îmblănită.
<i>Delibaşă</i>	– căpetenia deliilor arnăuţi din garda domnească.
<i>Fermenea</i>	– scurteică.
<i>Gebehane</i> sau <i>gephanea</i>	– depozit de muniţii; muniţii.
<i>Hamailâu</i>	– talisman.
<i>Ipingea</i>	– pătură pe şeaua calului.
<i>Nefer</i>	– soldat, lefegiu, mercenar; individ, om, persoană.
<i>Poturi</i>	– nădragi, pantaloni.
<i>Şişanea</i>	– puşcă lungă arnăuţească.
<i>Taclit</i>	– cingătoare.
<i>Tüfengci</i> sau <i>tuhfeciu</i>	– puşcaş.
<i>Tushuci</i>	– nădragi largi.

**OTTOMAN MERCENARIES IN THE ARMIES OF THE ROMANIAN
PRINCIPALITIES, DURING THE XVITH – XVIIITH CENTURIES**

- Abstract -

One of the negative consequences of the reinforcement of the Ottoman domination over the Romanian Principalities was the presence, in Bucharest and Iași, starting from the first half of the XVIth century, of several Ottoman mercenary corps having the role to keep under control the Romanian population and to prevent a revolt against the Ottoman Empire. At the beginning, the payment of these mercenaries was taken from the annual debts paid to the Ottoman Empire. Starting with Michael the Brave, the local population had to pay the mercenaries from their own resources. The Ottoman mercenaries, named „beslii” or „delii”, were used against the nobility who revolted from time to time and especially against the Ottomans merchants who were committing abuses and didn't comply with the laws settled by the Empire regarding the trade in the Romanian Principalities. The Phannar rulers made use of the mercenaries to the highest extent, especially after the abolition of the old Romanian military corps, during the rule of Constantine Mavrocordato.

**INIȚIATIVE ARHEOLOGICE REFLECTATE ÎN PRESA
DE LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XIX-LEA.
COLECȚIILE GHICA ȘI MAVROS**

Costin CROITORU, Gabriela APOSTU

Mihalache Ghica (1792-1850), prin mecenatul său, a adus un imbold cercetării arheologice românești, dar mai ales prin funcțiile sale oficiale i-a asigurat și sprijinul guvernului domnesc. Interesul arătat de acesta antichităților trebuie explicat, înainte de toate, prin educația aleasă de care acesta beneficiase. Tatăl său, Dumitrachi Ghica deținuse în câteva rânduri funcția de mare ban în Țara Românească. Doi dintre frații săi fuseseră domni: Grigore-vodă l-a numit vel vistier în 1823, iar sub Alexandru-vodă ajunge ban în anul 1837. În aceste condiții este elocventă mărturia lui Cezar Bolliac (1813-1881): „palatul părintesc al lui Mihalache Ghica era un adevărat muzeu de antichități adunate din țeară; galeriile lui de pictură și sculptură erau citate de europeni și biblioteca, avută în manuscrise, erau imense”¹.

În mod firesc, apetența sa pentru artefacte trebuie circumscrisă și epocii în care a trăit, marcată între altele și de dezvoltarea pe care o cunoștea „scrisul istoric” într-o perioadă relativ scurtă, animată de ideea recuperării tradiției și de cunoașterea istoriei naționale². Totodată, vocația de colecționar a lui M. Ghica este evidentă în perioada în care și în Rusia pătrundea „entuziasmul arheologic” care cuprinsese Apusul către mijlocul secolului al XVIII-lea. Deloc întâmplător, boierul muntean fusese ales membru al „Одесское общество историй и древностей”. Mai mult, dintr-o scrisoare adresată lui Dmitri Maximovici Kniajevici³, inspectorul general al învățământului („à Son Excellence Monsieur de Kniajevitch, conseiller privé de S. M. L’Empereur de toutes les Russies, chevalier grand-croix de plusieurs ordres, Président de la Société Odessienne d’Histoire et d’Antiquités, etc. etc. etc.”) reiese faptul că M. Ghica avea în vedere, încă din anul 1842, alcătuirea unui *corpus* al inscripțiilor antice (grecești și latine) din ambele Principate⁴.

În ceea ce îi privește pe membrii societății istorice amintite, nume marcante pentru cultura de la mijlocul veacului al XIX-lea, atragem atenția asupra unui alt

¹ În „Trompetta Carpaților”, 11, 1873, p. 2.

² Gabriela Apostu, Costin Croitoru, *Inițiative de încurajare a istoriografiei românești reflectate în presa de la mijlocul secolului al XIX-lea*, în „Danubius”, XXIII, 2005, p. 81-93.

³ Vezi notele de informare din „Albina Românească”, XI, 1940, p. 299, 395, prin care se anunță sosirea acestuia la Iași și intenția sa declarată de a efectua o călătorie științifică pe teritoriul Moldovei, pentru cercetarea mănăstirilor.

⁴ Biblioteca Academiei Române, *Manuscrise*, corespondență inventariată, 16.746.

„amator de antichități”, Moret de Blaremborg (1797-1831), fost căpitan în armata olandeză, ce deține din 1812 conducerea vămii din Odessa. Colecția acestuia de medalii, bronzuri și camee a pus bazele unui muzeu în anul 1825⁵. Fiul său, Vladimir de Blaremborg, inginer și topograf, avea să devină cel de-al doilea soț al Pulcheriei Ghica (1800-1879), sora lui M. Ghica. Așadar, și prin legături consangvine se stabileau afinitățile pentru colecții în general și arheologie în special. Despre Vl. de Blaremborg informațiile sunt cu totul sporadice. Se pare că acesta înaintase în armata rusă până la gradul de maior, după care, „ieșit din armata rusească e primit în miliția românească cu rang de polcovnic”⁶. Printr-o poruncă domnească i se acordă rangul de „logofăt al Credinții colonelului Vladimir Blaremborg, fost aghiotant al domnitorului Mihail Ghica”⁷. Ulterior este numit șef la „Vornicia Temniților”⁸, apoi „e slobozit din slujba ostășească”, fiind „aghiotant supranumerar al lui Vodă”⁹. Totuși se pare că și-a păstrat ambele demnități, de vreme ce, o știre din anul 1846 informează asupra faptului că maiorul Ioan Florescu a fost confirmat în funcția de vornic al temnițelor în locul „logofătului Credinței Vladimir Blaremborg, decedat”¹⁰. O informație asemănătoare vorbește despre numirea maiorului baron Artur Boroșin „șef al secției ingineresti a departamentului Trebilor din Năuntru, în locul logofătului Blaremborg, decedat”¹¹. În fine, din necrologul său aflăm că a murit „în drum spre băile Austriei”, la Linz, unde a și fost înmormântat „cu toată cinstea ostășească de colonel”. Despre Blaremborg se mai notează și faptul că era înzestrat „cu înalte învățături de arhitectonică”¹².

Vl. de Blaremborg, el însuși un căutător pasionat, i-a acordat tot sprijinul cumnatului său, mai ales în privința săpăturilor de la Turnu-Severin, Celei, Reșca și Slăveni. Rezultatele acestor „investigații”, ce nu depășeau cu mult limitele diletantismului, au fost expuse cu atenție, în special în paginile jurnalului profesorilor de la Colegiul Sf. Sava, Aaron Florian și Gavriil Munteanu – „Muzeu național, gazetă literară și industrială”, înființat în anul 1834 din inițiativa lui M. Ghica, sub semnăturile: «V. Bl.», «V. Blaremborg» sau «W. de Bl.».

Astfel, în 1836 erau publicate câteva informații privind antichitățile din Țara Românească de către „inginerul statului” – Vl. Blaremborg¹³. După o succintă prezentare a Daciei (*articolul I.*) autorul descrie și câteva ruine din regiune: Turnu-

⁵ Andrei Pippidi, *Vechi epigrafiști și anticari în Țările Române*, în „Studii Clasice”, XI, 1969, p. 294-295.

⁶ Vezi în „Buletin. Gazetă Administrativă”, IV, 1835, p. 5.

⁷ Cf. *ibidem*, X, 1841, p. 158.

⁸ Cf. *ibidem*, p. 158-159.

⁹ Cf. *ibidem*, p. 166.

¹⁰ Cf. *ibidem*, XV, 1846, p. 177-178.

¹¹ Cf. *ibidem*, p. 181.

¹² „Vestitorul Românesc”, X, 1946, p. 201.

¹³ Acesta nu figurează în *Enciclopedia istoriografiei românești*, București, 1978.

Severin (*articolul II. Câmpul Severinului*), Caracal (*articolul III. Ruinele Caracălului*), Celei și Turnu (*articolul IV. Celeiu și Turnu*)¹⁴.

Cu prilejul unei inspecții a marelui vornic – banul M. Ghica, se întreprind săpături în două movile de lângă Caracal, descoperindu-se un sarcofag de piatră și „gropiște de cărămizi”¹⁵. În continuarea materialului ce conține aceste date se specifică și faptul că „rezultatele se vor expune mai pe larg în gazeta «Muzeul Național»”. Informația este exactă, în publicația menționată¹⁶, apărând la scurt timp o notă cu descrierea regiunii, a săpăturilor întreprinse și nu în ultimul rând a obiectelor găsite în sarcofag. Se menționează și faptul că, în continuare cu finalizarea săpăturilor fusese însărcinat P. Obedeau.

Probabil că aceste „vizite cu caracter arheologic” constituiau o practică frecventă în epocă, un an mai târziu, în 1837, V. Blaremburg¹⁷ relatând pe larg în „o dare de seamă” despre descoperirea unui sanctuar subteran dedicat zeului Mithras la Slăveni, identificat tot în timpul unei călătorii întreprinse împreună cu banul M. Ghica, dar și cu concursul unui invitat special, La Prestre de Châteaugiron (1774-1848), consulul general al Franței la București¹⁸, de asemenea un pasionat de istorie¹⁹, despre care se scrie: „Mr. Le Marquis de Château-Giron [...] a également assisté à ces investigations”. Tot aici sunt descrise și artefactele descoperite cu același prilej. Autorul „înștiințării” revine asupra informațiilor cu o notă „de lămurire științifică” a descoperirilor din *Articolul I*, în care oferă date suplimentare despre cultul zeului Mithras, identificat și la sugestia diplomatului francez²⁰ și explică sculpturile descoperite la Slăveni²¹.

Printr-un articol nesemnat, intitulat *Antichități pămîntene* (sau *Anticivități pămîntene*)²², cititorii sunt informați că în județul Săcuieni s-a făcut o „descoperire însemnătoare de mai multe lucruri rare, între care mai cu deosebire se află și o

¹⁴ V. Blaremburg, *Suveniruri istorice și arheologice asupra României*, în „Muzeul Național”, I, 1836-1837, p. 2-3 (*articolul I*), 13-14 (*articolul II*), 27-28 (*articolul III*), 34-36 (*articolul IV*). În paralel se publică și versiunea în limba franceză.

¹⁵ Informația este publicată sub titlul *Știri din lăuntru*, în „Curierul Rumânesc”, VII, 1836, p. 191 (tot aici, p. 199-200, versiunea în limba franceză a articolului lui V. Blaremburg, *Tombeaux anciens decouverts en Petite Valachie*, vezi nota următoare).

¹⁶ V. Blaremburg, *Mormînt vechi găsit în Rumânia cea mică*, în „Muzeul Național”, I, 1836-1837, p. 93-94 (la p. 3 sunt cuprinse și trei ilustrații). Vezi și Idem, *Vestiges d'antiquités Romaines*, în „Annuaire de la Principauté de Valachie”, Boukarest, 1842, p. 133-149.

¹⁷ Idem, *Antichități pămîntenești (articolul I)*, în „Curierul Rumânesc”, VIII, 1837, p. 181-184; în „Muzeul Național”, II, 1837-1838, p. 61-63; în „Albina Românească”, IX, 1938 (supliment nr. 4), p. 18.

¹⁸ Vezi în „Curierul Rumânesc”, VIII, 1837, p. 57, știrea conform căreia marchizul de Châteaugiron este investit în funcție.

¹⁹ Vezi în „Albina Românească”, IX, 1838, p. 308, detalii despre deplasarea acestuia la Iași, unde a vizitat între altele „așezăminte publice” și Academia și Cabinetul de Istorie Naturală.

²⁰ Vezi textul dedicațiilor mithraice în CIL, III/1, 1591; 8038.

²¹ Idem, *Antichități pămîntenești (articolul II)*, în „Curierul Rumânesc”, VIII, 1837, p. 185-187 (la sfârșitul colecției anului este anexată și o planșă explicativă); în „Muzeul Național”, II, 1837-1838, p. 63-64.

²² În „Curierul Rumânesc”, IX, nr. 31, 1838, p. 4, col. II; „Cantor de Avis și Comerș”, I, nr. 91, 1837-1838, p. 362.

coroană de aur, care trimițându-se acum la București a pricinuit mirare tuturor amatorilor de antichități”.

Pentru a cerceta împrejurările în care fusese făcută această descoperire, „guvernul a trimis la fața locului pe Petrache Poenaru”, directorul școlilor. Informațiile spectaculoasei descoperiri s-au bucurat de un larg ecou, fiind preluate și de presa din provinciile vecine²³, cea mai completă relatare regăsindu-se într-un jurnal apărut în capitala moldavă: „afară de coroana de aur masiv cu garnitură de petre prețioase, s-au mai aflat încă și alte obiecturi de stolire, brățări, vase și o cupă jărtvitoare ce să socotește acel mai frumos exemplar de acel feliu, totul trage până acum 15 ocă de aur curat”²⁴. Foarte probabil că nici de această descoperire M. Ghica nu era străin, de vreme ce, la numai doi ani distanță, un alt articol ne informează asupra faptului că marele ban, pe atunci ministrul din Lăuntru al Țării Românești, a trimis în dar Academiei din Iași „o copie desinată înadins de vasurile de aur ce s-au aflat la anul 1838, în județul Săcuieni”²⁵.

În același an 1838 este preluată de diverse jurnale informația potrivit căreia, la Grojdibold, județul Romanați, lângă Celei, s-ar fi descoperit „două tabule de aramă” cu inscripții latine. Alături de textul original se publică și traducerea în limba română²⁶. Aflăm astfel că este vorba despre dreptul acordat de împăratul Adrian (sic!) unor persoane de a se împământenii în Țara Românească (sic!). Într-un articol din ziarul grecesc ce apărea la București, intitulat „'Αρχαιολογικά”, însoțite de note explicative, G.G. Papadopoulos²⁷ publică un număr de patru inscripții din „colecția marelui ban M. Ghica”. Este vorba despre inscripția descoperită la Grojdibold, despre care s-a vorbit mai sus, a doua, de această dată lapidară, cu caracter funerar, identificată lângă Severin, la Cernești, a treia despre care se crede că ar data din timpul împăratului Aurelianus, descoperită la Brăila și, în fine, ultima, tombală, din secolul al III-lea creștin, găsită pe malul Dunării²⁸.

Tot cu sprijinul competent al cumnatului său M. Ghica și-a alcătuit o impresionantă colecție numismatică căreia i-a întocmit și un catalog cu titlul „*Mes Loisirs ou Amusements Numismatiques ou Description d'une Série de Médailles Antiques Grecques et Coloniales Romaines, d'après Mionnet*”²⁹, din păcate rămas

²³ „Gazeta de Transilvania”, I, 1838, sem. II, p. 22.

²⁴ „Albina Românească”, IX, 1838, p. 253-254; 268-269.

²⁵ „Dacia literară”, I, 1840, p. 114-115.

²⁶ „Curierul Românesc”, X, nr. 26, 1838, p. 103-104; „Gazeta de Transilvania”, II, 1839, p. 46-47;

„Albina Românească”, X, 1839, p. 71-72; „Cantor de Avis și Comers”, II, 1838-1839, p. 229-231.

²⁷ Despre Gr. Papadopolu, „profesor de literatura limbii grecești vechi, aplicată asupra limbii românești” la Colegiul Național „Sf. Sava”, vezi datele biografice din „Curier de ambele sexe”, period. II, 1839-1840, p. 386; „Curierul Românesc”, XI, 1940, p. 73; „Dacia literară”, I, 1940, p. 117-118, și notițele semnate de I. Eliade din „Curier de ambele sexe”, period. IV, 1842-1844, p. 113-115; *ibidem*, period. II, 1862, p. 97-98.

²⁸ G. G. Papadopoulos, „Αρχαιολογικά”, în „Ο Ζέφυρος τοῦ Ἰστροῦ”, I, 1841, p. 36-38, 42, 46, 53-54, 70.

²⁹ Biblioteca Academiei Române, manuscris nr. 94 francez.

inedit³⁰. Din nefericire, colecția de inscripții rămasă neinventariată, s-a risipit după dispariția sa, abia în anul 1869, la aproape două decenii distanță, intrând o mică parte a acesteia în patrimoniul Muzeului Național de Antichități³¹.

Date fiind funcțiile oficiale pe care M. Ghica le deținea, și de ce nu, fondurile pe care le avea la dispoziție, uneori chiar pentru a finanța unele săpături arheologice ne conferă o imagine destul de nuanțată a capacității sale de a colecționa diverse artefacte. Departate de a fi pasiv în această direcție, marele ban se deplasa acolo unde existau premisele unor descoperiri semnificative, având calitatea și capacitatea de a se înconjura de cunoscători, fie dacă dintre aceștia ar fi să îi enumerăm numai pe deja amintiții V. de Blaremburg și P. de Châteaugiron. În plus, calitatea sa de membru al unor prestigioase societăți istorice, corespondența purtată cu oameni de cultură ce nutreau aceeași pasiune pentru antichități îi confereau capacitatea de a înțelege importanța, cel puțin a unora dintre acestea.

Unul dintre adversarii incontestabili ai lui M. Ghica, în activitatea de colecționat, era Nicolae Mavros (1782?-1868). Printr-un acord tacit acesta pare să își fi concentrat atenția mai curând asupra antichităților din partea Munteniei și Moldovei³². Oricum, deși cunoașterea Daciei romane făcea progrese datorită activității lor, de multe ori pasiunea le întrecea discernământul³³. Despre M. Ghica se spunea că avea drept unic scop concurența prin creșterea colecției arheologice pe cea a generalului N. Mavros³⁴. „Această luptă avu din nenorocire toate neajunsurile unui război de distrugeri și pe căpătate”³⁵.

Despre N. Mavros datele pe care le deținem astăzi sunt insuficiente³⁶. Se născuse în anul 1781 sau 1782 într-o familie de înalți dregători ce dețineau demnități în ambele țări românești extracarpătice. Din 1830 a fost numit de către guvernul rusesc inspector general al carantinelor, serviciu în care a activat timp de 20 de ani. Funcția deținută era importantă nu numai din rațiuni de sănătate publică, dar mai ales din punct de vedere politic, întrucât încerca izolarea malului stâng al Dunării de cel turcesc. Având astfel demnitatea de „consilier de stat”, echivalentul gradului de general din aparatul administrativ țarist a intrat în conștiința contemporanilor drept „generalul Mavros”.

Beneficiind de calitatea sa oficială, N. Mavros a putut supraveghea descoperirile arheologice de pe ambele maluri ale Dunării, alcătuindu-și o

³⁰ C. Moisil, *Colecția de monete antice a marelui ban Mihail Ghica*, în „Cronica numismatică și arheologică”, VII, 1927, p. 51-53; Idem, *Galeria numismaților români – Mihail Ghica*, în „Cronica numismatică și arheologică”, XI, 1934, p. 97.

³¹ În *Corpus inscriptionum latinarum (CIL)*, Berlin, 1873, III/1 vezi și frecvențele comentarii ale editorului Th. Mommsen asupra unor epigrafe ce s-ar afla „în museo Ghikae Bukaresti” (!?).

³² Mihail Galan, *Cercetări arheologice în țările române din anul 1830*, în „Arhiva” (Iași), XL, nr. 3-4, iulie-octombrie, 1933, p. 127-132.

³³ A. Pippidi, *op. cit.*, p. 292 și nota 71.

³⁴ D. Tudor, *op. cit.*, p. 12.

³⁵ Al. Odobescu, *Antichitățile județului Romanați*, în Idem, *Opere complete*, III, București, 1908, p. 217.

³⁶ A. Pippidi, *Nicolae Mavros. Locul său în viața politică și intelectuală*, în „Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie”, 43, nr. 2, 1992, p. 107-118.

însemnată colecție. Beneficiem în acest sens de mărturia aceluiași C. Bolliac³⁷: „D. General Mavru, care a avut ocaziunea să adune toate monumentele romane de pe amândouă laturile Dunării, de la Mehadia și până la Marea Neagră [...] care a avut pasiunea antichităților și știind a aprecia fiecare obiect, fiecare monument în justa valoare a sa, pentru interesul artistic și istoric, a adunat mai tot ce s-a găsit și putem zice că arheologia română este astăzi în mâinile generalului Mavru”.

Din câte știm, ca și M. Ghica de altfel, nici N. Mavros nu deținea o pregătire specială pentru preocupările de arheologie. Apela totuși, după mărturia lui I. Ghica la sprijinul unor „specialiști”: „generalul Mavru, filolog și numismat de frunte, era de mai mulți ani în relațiune cu Laurian și cu Bolliac, cu unul pentru studiul de medalii antice și schimburi de dublete, cu celălalt pentru citirea și transcripțiunea de inscripțiuni lapidare”³⁸.

Nu s-a păstrat nimic din scrierile sale relative la antichitățile care îi alcătuiau colecția, arhiva sa personală fiind distrusă parțial chiar de familie în anul 1854, când sub ocupație austriacă, documentele care îl legau într-un fel sau altul de guvernul de la Petersburg trebuiau să dispară³⁹. Ulterior, incendiile care i-au mistuit imobilele din București și Constantinopol vor fi desăvârșit opera distructivă⁴⁰. Oricum la „o descriere detaliată a cercetărilor arheologice întreprinse” fusese însărcinat chiar de către Pavel Kiseleff (1788-1872)⁴¹, ale cărui preocupări în domeniu erau de notorietate. Spre exemplu, acesta hotărâse în anul 1832 să se întocmească o „statistică și istorică descriere a Moldovei”⁴², iar într-un articol⁴³ din anul 1849 relativ la degradarea cetății Neamțului se arată că generalul P. Kiseleff a fost primul care s-a îngrijit de aceste ruine, la ordinul său fiind îngrădit perimetrul și pus sub pază⁴⁴. Se pare că N. Mavros își finalizase raportul în 1834, tot în același an P. Kiseleff cerându-i continuarea anchetei de depistare antichităților și a zonelor cu potențial arheologic cu ajutorul unui chestionar intitulat „cercetări asupra antichităților principatului Moldovei, considerate aparte de acelea ale Țării Românești și împărțite în trei epoci: a vechii Dacii, a colonizării romane și a primilor voievozi”⁴⁵.

³⁷ C. Bolliac, în „Buciumul”, nr. 9 din 30 ianuarie 1863, p. 35.

³⁸ I. Ghica, *Scrisori către V. Alecsandri*, București, 1887, p. 683.

³⁹ C. Moisil, *Galeria numismaților români - N. Mavrus*, în „Cronica numismatică și arheologică”, XII, 1936, p. 106-107; Idem, *Colecțiile numismatice și arheologice ale lui N. Mavrus și soarta lor*, în „Cronica numismatică și arheologică”, XII, 1936, p. 106-107.

⁴⁰ Ion Ghica, *Opere* (ed. Ion Roman), VI, București, 1988, p. 134.

⁴¹ A. Papadopol-Calimach, *Generalul Pavel Kiseleff în Moldova și Țara Românească (1829-1834) după documente rusești*, București, 1887, p. 64.

⁴² Alexandru Elian, *Introducere, la Inscriptiile medievale ale României*, I (1395-1800), București, 1965, p. 24-26.

⁴³ În „Albina Românească”, Iași, XXI, 1849, p. 425-428.

⁴⁴ C. Croitoru, *Varia memoria antiquitatis* (I). *Semnălări privind unele descoperiri arheologice la Bărbosii (Galați) în secolul al XIX-lea*, în vol. *Perspective asupra istoriei locale în viziunea tinerilor cercetători. Pagini de istorie gălățeană*, (II), *Lucrările Colocviului Științific, Galați*, 19 mai 2006 (vol. îngrijit de: Ștefan Stanciu, C. Croitoru), Galați, 2006, p. 60.

⁴⁵ Al. Elian, *op. cit.*, p. 26.

Dincolo de rivalitatea sau concurența care sunt foarte posibil să fi existat între cei doi „bărbați cu o mare influență politică și administrativă în Țara Românească”, nu este de neglijat și următorul fapt, susceptibil de a fi alimentat întrucâtva tensiunile dintre aceștia. N. Mavros fusese căsătorit în intervalul 1813-1817 cu Pulheria Ghica, așadar vreme de numai patru ani, astfel că în timpul domniilor lui Grigore Ghica (1822-1828) și Alexandru Ghica (1834-1843), acesta nu mai era cumnatul lor⁴⁶, rolul fiind preluat, așa cum am arătat de către V. Blaremburg. Nu este exclusă ipoteza unei încercări de întreprindere a unei strategice alianțe matrimoniale, față de care nu putem să nu ne întrebăm, care ar fi fost destinul unei eventuale colecții de antichități comune Ghica-Mavros.

Oricum rivalitatea dintre M. Ghica și N. Mavros depășea domeniul antichităților, fiind evidentă și în viața publică, unde nu ezitau să își facă cunoscută influența de care erau capabili. A se vedea spre exemplu reproducerea poruncii domnești prin care se acorda banului M. Ghica o gratificație de 2000 de galbeni pentru merite deosebite în conducerea Departamentului din Lăuntru, în continuare enumerându-se și realizările sale⁴⁷. În același an se publică o scrisoare de mulțumire a domnitorului Moldovei, M. Sturza către „consilierul de stat actual”, N. Mavros, prin care i se arată recunoștința pentru funcționarea ireproșabilă a carantinelor din cele două principate, mai ales „când năprasnica boală prăpădea partea cea dreaptă a Dunării”. Ca semn al gratitudinii publice, domnitorul îi acordă dreptul „să exporte 12.500 chile grâu”⁴⁸.

Desigur, astfel de practici de acordare a anumitor gratificații nu constituiau excepții în epocă, beneficiarul unor „bileți de exportăția vitelor în sumă de 200 de galbeni” acordate de către generalul P. Kiseleff fiind și P. Poenaru, directorul școlilor⁴⁹, oricum raritatea cu care acestea sunt menționate în presă ne face să considerăm că se acordau numai în cazuri excepționale.

Fără îndoială că săpăturile întreprinse din dispozițiile lui M. Ghica sau N. Mavros aveau de cele mai multe ori darul de a distruge situl arheologic în care erau efectuate, această goană după comori afectând ireparabil „condițiile descoperirii”. Însă a-l condamna, de exemplu, pe colecționarul M. Ghica, de faptul că „făcând săpături în căutare de lucruri vechi [oamenii lui Ghica] au distrus cea mai mare parte a zidărilor ruinate de la Reșca, Celei și Slăveni, iar odată cu aceasta se deschidea și comerțul cu antichități, căci sătenii au continuat devastările”⁵⁰, ar fi parțial nedrept. Astfel de practici erau frecvente, de fapt circumscrise definiției pe care o avea arheologia în perioada la care ne referim. Cuvintele măgulitoare adresate de C. Bolliac la adresa lui M. Ghica și a colecțiilor sale nu vin din partea unui prieten, ci mai curând a unui redutabil adversar politic. Ele trebuie explicate prin interesul comun pe care ambii îl purtau antichităților, Bolliac însuși fiind un

⁴⁶ G. Fotino, *Din vremea renașterii naționale a Țării Românești. Boierii Golești*, II, București, 1939, p. 84, nota 3.

⁴⁷ În „Buletin. Gazetă Administrativă”, VII, 1838, p. 125-127.

⁴⁸ În „Romania”, I, 1938, p. 505; „Albina Românească”, IX, 1838, p. 192.

⁴⁹ Vezi „Buletin. Gazetă Administrativă”, II, 1833, p. 257, col. I.

⁵⁰ Dumitru Tudor, *Oltenia romană* (ediția a III-a), București, 1968, p. 12.

pasionat colecționar⁵¹. Fără doar și poate poetul era la curent cu modalitățile prin care „banul Mihalache Ghica, Nenea mare a lui Vodă, vornic din Întru și președinte al Sfatului administrativ”⁵² își sporea colecțiile, dar pentru vremea respectivă astfel de practici erau curente. La „cercetări” similare apela și C. Bolliac, aceasta numai dacă rezultatele publicate chiar îi aparțineau. În cursul anului 1845 acesta publică „note de călătorie pentru cercetări arheologice” întreprinse în diverse localități cu potențial din Țara Românească⁵³. La scurt timp de la apariția materialelor August Treboniu Laurian face unele precizări în legătură cu cercetările respective, declarând că materialul științific îi aparține în întregime⁵⁴. C. Bolliac revine la rândul-i asupra chestiunii, dezmințind informația lui Laurian⁵⁵. Ulterior se pare că cei doi „cercetători” ajunseseră la un consens, în privința paternității materialelor, astfel că un nou articol, de data aceasta nesemnăat, relatează despre descoperirile făcute cu ocazia unei călătorii arheologice întreprinse de către A. T. Laurian, C. Bolliac și D. Bolintineanu⁵⁶.

În ceea ce privește modalitățile „empirice” în care erau întreprinse aceste „cercetări” nu uităm că avea să mai treacă un timp până ce Alexandru Odobescu (1834-1895) avea să respingă dur „furmurile istorice” și „fanteziile arheologice” create de D. Papazoglu, C. Bolliac și alții, introducând critica istorică în arheologie⁵⁷. Un Ghica, sau un Mavros, deși autodidacti, nu au atins niciodată erudiția, rămânând la stadiul de „anticari” – limitându-și preocuparea asupra artefactului în sine, pentru identificarea căruia îi puneau pe alții să răscrolească ruinele. Elocventă pentru felul în care era percepută de către contemporani și aplicată arheologia este, din nou, mărturia lui C. Bolliac: „tot ce se găsea era roman și tot ce nu putea fi roman era barbar, prin urmare bun de sfărâmat, bun de aruncat”⁵⁸. În ciuda acestor realități evidente, a încălcării uneori violente a unor principii de bază ale științei arheologice, așa cum o știm și încercăm să o aplicăm astăzi, nu trebuie uitat că de numele „anticarilor” se leagă înființarea „Muzeului Național de Antichități”, confirmată prin decret domnesc de Alexandru Ioan I, la 25 noiembrie 1861. În capitolul al II-lea, articolul șase al actului constitutiv se menționează: „Președinția Comitetului de arheologia se încredințează pe viața

⁵¹ G. Potra, *Cezar Bolliac, numismat și arheolog*, în „Cronica Numismatică și Arheologică”, XVIII, 1944, p. 233-248. Dintre lucrările lui C. Bolliac amintim: *Călătorie arheologică în România*, București, 1861; Idem, *Excursiunea arheologică în anulul 1869*, București, 1869 și articolele din „Trompeta Carpaților”, anii 1869-1879, în special nr. 56 din 30 septembrie 1865, p. 223 ce conține o listă cu piesele donate de acesta Muzeului de Antichități. Vezi în acest sens D. Tudor, *Monuments de pierre de la collection Cezar Bolliac au Musée National des Antiquités de Bucarest*, în „Dacia”, IX-X, 1941-1944 (1945), p. 407-425.

⁵² Cf. Ovidiu Papadima, *Cezar Bolliac*, București, 1966, p. 67.

⁵³ În „Curierul românesc”, XVII, 1845, p. 339-340; 342-344; 355-356; 359-360; 362-364; 366-368; 370-372; 374-376; 380.

⁵⁴ În „Bukurester Deutsche Zeitung”, I, 1945, p. 352.

⁵⁵ În *ibidem*, p. 397-380.

⁵⁶ În „Gazeta de Transilvania”, VIII, 1845, p. 269-270.

⁵⁷ Mircea Babeș, *Odobescu, arheologul*, în „Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie”, 43, nr. 2, 1992, p. 119-126.

⁵⁸ În „Trompeta Carpaților”, 12, 1874, p. 1137.

primului și mai mare donatore și fundatore al Muzeului de antichități”⁵⁹. De cealaltă parte, M. Ghica a donat „o însemnătoare colecție”⁶⁰, prin care înființa „Muzeu Național” ce funcționa pe lângă colegiul Sf. Sava⁶¹, i-a înființat o revistă, și a făcut ca tezaurul de la Pietroasa, parțial salvat prin insistențele sale în anul 1838, să ajungă patru ani mai târziu în cadrul aceleiași instituții de cultură⁶².

Actul generos al banului a avut un mare ecou în presa vremii, din care cităm: „românii se pot fâli că au astăzi în capitala țării lor un muzeu împodobit cu mai multe și deosebite colecții sistematice și ceea ce este de o potrivă vrednic de însemnat prin jărtfirea de sume simțitoare și cu strădania numai a unui particular. Singurul fondator, Domnul dvornic Mihail Ghica cumpărând, clasificând și dăruind obștii Românilor aceste colecții ce-au scăpat din chibzuirea sa și îngrijirea ce urmează a se lua spre ținerea în bună stare și sporirea acestui muzeu”⁶³. Din rațiuni care astăzi ne scapă, directorul Eforiei Școalelor Naționale, P. Poenaru, a refuzat conducerea nou înființatei instituții, în locul său fiind numit „dohtorul în medițină Zukăr”⁶⁴.

Putem afirma, fără teama de a greși, că în ciuda unei rivalități evidente, ce s-a dovedit în cele din urmă benefică pentru cultura românească, ceea ce unul a început, a desăvârșit celălalt. Opera concertată de a aduce nația română în rândul lumii civilizate și prin înființarea unei instituții muzeale care să-i adăpostească și să-i conserve urmele trecutului, începută de banul M. Ghica a fost continuată în chip fericit de N. Mavros.

Lista titlului complet al gazetelor citate⁶⁵:

„Albina Românească. Gazetă politico-literară”, Iași (1829-1849).

„Buciumul. Diaru politicu, litterariu și comercialu”, București (1862-1864).

„Bukurester Deutsche Zeitung”, București (1844/45-1850).

⁵⁹ Ministerul Justiției, Cultelor și Instrucțiunei Publice. *Regulamentul pentru Muzeul de Antichități*, București, 1864, p. 7. Vezi textul integral la D. M. Pippidi, *Primul regulament al Muzeului Național de Antichități*, în „Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie”, 33, nr. 2, 1982, p. 240-245; Alexandru Păunescu, Irina Cassan-Franga, Petre Diaconu, *Începuturile arheologiei românești. Istoricul Muzeului Național de Antichități*, în „Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie”, 35, nr. 1, 1984, p. 25-28. Tot aici și lista obiectelor donate.

⁶⁰ Vezi în „Curierul Românesc”, 58, 1834, p. 141-142, lista obiectelor donate.

⁶¹ Dorin Popescu, *Centenarul Muzeului Național de Antichități*, în „Studii și Cercetări de Istorie Veche”, 15, nr. 5, 19XXX, p. 452.

⁶² Ioana Cristache-Panait, Panait I. Panait, *Începuturile muzeografiei la București*, în „Revista Muzeelor”, 3, 1966, p. 40; M. Babeș, *Marile etape ale dezvoltării arheologiei în România*, în „Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie”, 32, nr. 3, 1981, p. 320.

⁶³ În „Curierul Românesc”, 58, 1834, p. 141.

⁶⁴ P. Gh. Samarian, *Note despre începuturile Muzeului Național de Antichități din București*, în „Cronica numismatică și arheologică”, XVIII, 1944, p. 285.

⁶⁵ Acestea sunt citate în limba română, folosind ortografia originală, așa cum apar și la Ioan Lupu, Nestor Camariano, Ovidiu Papadima, *Bibliografia analitică a periodicelor românești*, vol. I, (1790-1850), partea I-II, București, 1966; *Ibidem*, partea a III-a, București, 1967; I. Lupu, Dan Berindei, N. Camariano, O. Papadima, *Bibliografia analitică a periodicelor românești*, vol. II, (1851-1858), partea I-II, București, 1970; *Ibidem*, partea a III-a, București, 1972.

„Buletin. Gazetă Administrativă”, București (1832-1850). După primele numere devine „Buletin. Gazetă Oficială”, iar din 4 ianuarie 1847 „Buletin Oficial”.
„Cantor de Avis și Comers.”, București (1837-1843).
„Curier de ambele sexe. Jurnal literar”, București (1836-1847).
„Curierul Rumânesc”, București (1829-1842).
„Dacia literară”, Iași (1840).
„Gazeta de Transilvania”, Brașov (1838-1850).
„Muzeul Național. Gazeta literară și industrială”, București (1836-1838).
„Romania”, București (1838).
„Trompeta Carpaților”, București (1865-1877).
„Vestitorul Românesc. Gazetă coprinzătoare de feluri de științe”, București (1843-1850).

***SOME ARCHAEOLOGICAL INITIATIVES REFLECTED BY THE
NEWSPAPERS FROM THE MIDDLE OF THE XIXTH CENTURY. GHICA
AND MAVROS COLLECTIONS***

- Abstract -

The scientific world of the Western Europe got moved by the “archaeological enthusiasm” towards the middle of the XVIII-th century. At the beginning of the XIX-th century, Romanian intellectuals got also stirred by a fervent interest for the “historical writing”, for recovering their tradition and their past. At the same time, several cultural and political personalities started to show their interest for recovering and collecting antiquities from the Romanian territory. The article deals mainly with two characters: Mihalache Ghica and Nicolae Mavros. Though they shared a common interest for antiquities, their personal relation was rather one of rivalry.

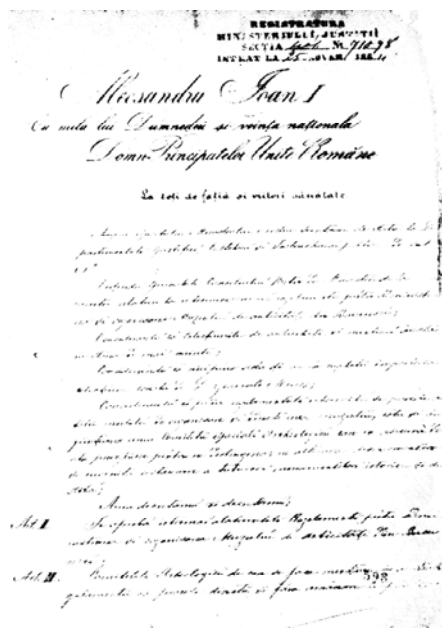
Their search for antiquities was rather prompted by passion than by scientific interest, none of them being a specialist in History. The way their researches were carried out was purely empirical: after identifying the spots which seemed likely to hide ancient vestiges, they hired people to ransack the site, searching for artefacts. Their interest was limited to the artefacts themselves, totally ignoring the context of discovery. Moreover, only those items that seemed to be of Roman origin were deemed as valuable, everything else being considered as “Barbarian” and disposed. Though their activity led to several scientific achievements, more or less accurate and published in various newspapers and magazines, it hardly can be termed as ‘archaeology’. The rivalry existing between them, prompted each man to intensify his own searches for antiquities in order to surpass the other’s collection and frequently this led to the total destruction of the sites. Moreover, due to several misfortunes, such as the fires that burned the two houses owned by Mavros and the purposeful destruction of his personal documents by his family, in order to hide his connections with Russia or the dissipation of the collections after Ghica’s death, the scientific value of these proto-archaeological investigations is even more difficult to recover.

Mihalache Ghica (1792-1850)

Nicolae Mavros (1782?-1868)

Decretul domnesc de înființare a MNA

11 FEBRUARIE 1866:
DE LA „REVOLUȚIE” LA LOVITURĂ DE STAT
(O scurtă analiză de caz)

Ștefan STANCIU

Deși au trecut șaisprezece decenii de la actul istoric din 11 februarie 1866, când „părintele și binefăcătorul” țăranilor români, Alexandru Ioan Cuza a fost obligat să abdice, memoria sa a rămas nepătată în inima poporului, evenimentul propriu-zis a fost interpretat și controversat. Despre domnia și activitatea lui A.I.Cuza ca domnitor s-au scris numeroase lucrări, care au stabilit definitiv rolul și personalitatea domnitorului ca unul dintre ctitorii României moderne.¹

Chestiunea abdicării domnitorului Cuza nu a fost analizată de către istorici timp de șase decenii, fiind abordată de către Paul Henry, într-un studiu care

¹ Dintre lucrările generale menționăm: *Acte și documente relative la istoria renascerei României*, publicate de Dimitrie A. Sturdza ș.a., vol. 8-10, București, 1900, 1901, 1909; A.D. Xenopol, *Domnia lui Cuza Vodă*, 1-2, Iași, 1903; *Idem*, *Istoria partidelor politice în România*, București, 1910; *Alexandru Ioan Cuza (1859-1866)*, București, 1930; Raul V. Bossey, *Agenția diplomatică a României la Paris și legăturile politice franco-române sub Cuza Vodă*, București, 1931; *Idem*, *Agenția diplomatică a României la Belgrad și legăturile politice româno-sârbe sub Cuza Vodă*, București, 1934; *Idem*, *L'Autriche et les Principautés Unies*, București, 1938; N. Iorga, *Istoria Românilor*, 9. *Unificatorii*, București, 1938; Victor Slăvescu, *Domnitorul Cuza și Victor Place*, București, 1942; T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaționale. 1856-1866*, București, 1944; Constantin C. Angelescu, *Dezvoltarea constituțională a Principatelor Unite de la 1859-1862*, în: „Studii și cercetări științifice”, Iași, istorie, 10, 1959, p. 151-174; Octavian Bârlea, *La Roumanie et Rome sous le prince Alexandre J. Cuza (1859-1866)*, în: „Acta Historica”, München, 1, 1959, p. 101-280; N. Adăniloae, *Formation of the Roumanian National State*, București, 1965; N. Adăniloae, Dan Berindei, *Reforma agrară din 1864*, București, 1967; C.C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, ediția a II-a, București, 1970; Dan Berindei, *Reformele din timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza*, în: „Studii și articole de istorie”, 1972, p. 25-31; *Idem*, *Alexandru Ioan Cuza și politica externă a Principatelor Unite Române*, în: „Revista română de studii internaționale”, 7, 1973, p. 101-109; *Idem*, *Les relations diplomatiques franco-roumaines au cours du regne du prince Couza. 1859-1866*, în: „Bulletin de l'Academie du Second Empire”, Paris, 1996-1997, 15-16, p. 31-37; Marin Mihalache, *Cuza Vodă*, București, 1967; *Alexandru Ioan Cuza. Acte și scrisori*, volum întocmit de D. Ivănescu și Virginia Isac, Iași, 1973; *Cuza Vodă. In memoriam*, Iași, 1973; Vasile Curticăpeanu, „*Epoca lui Cuza Vodă*”, București, 1973; Irina Rădulescu-Valașoglu, *Alexandru Ioan Cuza și politica europeană*, București, 1974; Valeriu Stan, *Alexandru Ioan Cuza. 1820-1873*, București, 1984; Miodrag Milin, *Relațiile româno-sârbe în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza*, în: „Revista de istorie”, București, 27, 1984, p. 63-76; Dan Bogdan, Viorel Știrbu, *Pe urmele lui Alexandru Ioan Cuza*, București, 1985; Alexandru Zub, *Domnul Unirii – prezență postumă*, în: „Academia Română. Memoriile Secției de Științe Istorice și Arheologice”, sr. 4, t. 24, 1999, p. 27-36; *Istoria românilor*, vol. VII, tom 1, „Constituirea României moderne (1821-1878)”, lucrare apărută sub egida Academiei Române. Secția de Științe Istorie și Arheologice, coordonator acad. Dan Berindei, București, 2003, p. 477-552.

tratează mai mult cadrul internațional al urcării pe tronul României a prințului Carol de Hohenzollern.² Primul istoric român care s-a aplecat asupra evenimentului, pe baza documentelor, a fost Ion Hudiță, într-un studiu care relevă că oamenii politici ai vremii plănuiseră înlăturarea domnitorului încă din anul 1863.³ Într-un cadru mai larg, se poate menționa și studiul lui Alexandru Marcu, în contextul altor „conspirații” din epoca modernă.⁴

Abia după centenarul morții domnitorului (1873), istoriografia românească s-a aplecat asupra cauzelor și consecințelor evenimentului de la 11 februarie 1866.⁵

După un mandat conferit de reprezentanța națională aproape în unanimitate, Cuza a fost eliminat din viața politică de o „conspirație” alcătuită din colaboratorii săi la care un rol important l-au jucat și unii capi ai armatei. Evenimentul a fost precedat de mișcarea anticuzistă din 3/15 august 1865 din București, o „falsă revoluție populară” sau o „încăierare de piață” ceea ce l-a îndurerat pe domnitor.⁶ Nefiind omul politic care să se agațe de putere, Cuza scria, la 1 octombrie 1865, împăratului Napoleon al III-lea pe care-l considera protectorul său extern: „Voi intra bucuros în viața privată părăsind un tron pe care nici nu l-am visat, nici nu l-am căutat, pe care nu l-am datorat decât stimei compatrioților mei și pe care nu l-am acceptat din prima zi decât ca o grea sarcină”.⁷ Mult prea sincer într-o lume cu multe metehne și dispusă la trădare, domnitorul și-a dezvăluit chiar intenția de a părăsi tronul, în mod public, în mesajul său de deschidere a Camerei din 5/17 decembrie 1865, declarând că va respecta „marile interese ale României”, fie în fruntea țării, „fie alături”, persoana sa nefiind „o împiedicare la orice eveniment care ar permite de a consolida edificiul politic la a cărui așezare am fost fericit a contribui”.⁸ Profund îngrijorat de viitorul țării, „de luptele și poftele ce se

² Paul Henry, *L'abdication du prince Cuza et l'avènement de la dynastie Hohenzollern au trône de Roumanie*, Paris, 1930.

³ I. Hudiță, *Franța și Cuza Vodă – lovitura de stat proiectată în 1863. După documente inedite*, București, 1941.

⁴ Alexandru Marcu, *Conspiratori și conspirații în epoca renașterii politice a României. 1848-1877*, București, 1930.

⁵ Gr. Chiriță, *Preludiile și cauzele detronării lui Cuza Vodă*, în: „Revista de istorie”, 19, 1976, 3, p. 347-371; Dan Berindei, *Les antécédent de l'abdication du prince Cuza*, în: „Revue roumaine d'histoire”, 18, 1979, 4, p. 785-802; Dumitru Vitcu, *11 februarie 1866: hermeneutica unei pretense revoluții*, în: „Anuarul Institutului de Istorie A.D. Xenopol”, Iași, 29, 1992, p. 159-188; Gheorghe Cliveti, *Premisele externe ale abdicării domnitorului Alexandru Ioan Cuza*, în: „Muzeul Național”, 9, 1997, p. 47-79; Aurel Filimon, *Abdicarea lui Cuza și situația Principatelor în anul 1866 în viziunea diplomaților Belgiei*, în: „Național și social în istoria românilor”, Iași, 1997, p. 389-404; D. Ivănescu, *Ultimii ani ai domniei lui Alexandru Ioan Cuza în rapoartele diplomatice franceze*, în: „Național și social în istoria românilor. Prof. Gheorghe Platon la a 70-a aniversare”, Iași, 1998, p. 269-281; Gheorghe Platon, *Alexandru Ioan Cuza. Partida națională și judecata istoriei*, în: „Academia Română. Memoriile Secției Istorice și Arheologice”, București, sr. 4, t. 24, 1999, p. 17-26.

⁶ N. Iorga, *100 de ani de la nașterea lui Cuza Vodă. Cuvântare comemorativă ținută la Ateneul Român în ziua de 1 aprilie 1902*, București, 1920, p. 54.

⁷ Apud: T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România...*, p. 582.

⁸ „Monitorul Oficial”, nr. 270, 5/17 decembrie 1865, p. 1179.

pot întâmpla după moartea sa”,⁹ gândul retragerii devenise obsedant. Ponegrit și detractat pe plan intern și extern de către colaboratorii săi, cu excepția lui Costache Negri, Vasile Alecsandri și Mihail Kogălniceanu, bolnav și dezgustat, se pare că, din punct de vedere psihic, domnitorul era motivat să se retragă. Vasile Alecsandri a făcut chiar precizarea că își alesese chiar ziua: „8 mart”, când se împlineau șapte ani de la intrarea sa în București.¹⁰

Deși hotărârea era luată, un contemporan neîncrezător îi pune în seamă intenția de a întemeia o dinastie „adulterină pe ruinele României”.¹¹ Ceea ce pare și mai paradoxal este faptul că chiar moldovenii săi au dorit să-l înlăture cât mai repede considerându-se nedreptățiți de domnitor în competiția pentru putere cu frații lor munteni. Pentru fapta lor intempestivă s-au căutat și explicații subiective care țin de psihologia popoarelor. Consulul prusian de la Iași din perioada respectivă, Goering considera că „moldoveanul are o aplecare firească spre uneltiri și găsește plăcere în gâlceville politice [...] Se socotește plin de importanță pentru că alții se străduiesc să-l câștige și atunci se gândește să tragă cât mai mult folos din acest prilej”.¹² Paradoxul constă în faptul că nimeni nu trăgea nici un folos din înlăturarea lui Cuza și nici nu se pregătise un succesor. „Partida” moldovenilor din care mai răzbăteau voci de „spargere” a Unirii era nemulțumită de reforma agrară care le diminuase proprietățile, dar le sporise veniturile prin despăgubirile primite. Principiile organizării agriculturii în exploatații intensive rentabile încă nu pătrunseseră în economia aproape autarhică românească deși cerealele, brânzeturile, carnea, mierea, fructele uscate, pieile de animale ș.a. erau negociate la prețuri bune pe piața de la Galați și cerute la export pentru Turcia, Austria, Germania, Grecia insulară și republicile italiene.

Cu aproape opt decenii în urmă, Paul Henry care a întocmit primul studiu asupra cauzelor abdicării lui Cuza, motiva graba conspiratorilor deoarece, printr-o retragere voluntară, din proprie inițiativă, domnitorul și-ar fi dobândit „o aureolă” care dacă nu ar fi avut darul să împiedice acțiunea „ar fi putut în schimb încurca aceste planuri mai încolo, după câțva timp de exil benevol”.¹³ La rândul său, reputatul istoric Gheorghe Platon, mai nuanțat, consideră că „plecarea voluntară a lui Cuza ar fi îngăduit restabilirea stării de lucruri anterioară anului 1859”.¹⁴ Acest argument al riscului destrămării Unirii, vehiculat și de făptuitorii actului de la 11 februarie, a avut mai mult un caracter propagandistic ieftin pentru a se justifica în fața poporului prin grija care o arătau țării.

Din scenariile prezente în epocă, rămâne valabilă ideea neîmplinirii domnitorului și a erorilor politice comise, întreținută cu argumente de către C.A.

⁹ Al. Papadopol Calimah, *Amintiri și istorie. 1853-1888*, MSS. Biblioteca Academiei Române, nr. 864, f. 438.

¹⁰ Apud: H. Chendi, *Correspondența lui V. Alecsandri cu bucovinenii*, în: „Convorbiri literare”, XL (1906), p. 958-959.

¹¹ N. Blaremborg, *11 februarie revelat*, în: „Ordinea”, București, I, nr. 29, 23 octombrie 1866.

¹² Apud: T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România...*, p. 617.

¹³ Paul Henry, *L'abdication du prince...*, p. 236.

¹⁴ Gh. Platon, *1866 – Începutul revoluției pentru independență. Ecouri în presa europeană*, în: „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A.D. Xenopol”, Iași, XXI, 1984, p. 444.

Rosetti. Căutarea unui prinț străin agreat de către cabinetele europene și defăimarea lui Cuza peste hotare, a fost o acțiune concertată a lui Ion C. Sturdza, Ion Cantacuzino ș.a. Acțiunea din noaptea de 11 februarie a avut un caracter strict conspirativ la care fuseseră atrase, poate fără știința soldaților, câteva unități militare din garnizoana capitalei care, de anul nou îi cântaseră lui Cuza la palat „Imnul Măriei Sale Principele Domnitor Alexandru Ioan I”.¹⁵ În versurile Imnului se spunea că oastea-ntreagă îi este credincioasă Domnului și tronului. În patruzeci de zile, cei câțiva ofițeri parcuseseră drumul de la jurământul de credință la trădare!. La întinericul nopții, într-o liniște desăvârșită (roțile tunurilor fuseseră înfășurate cu fân), prin lipsa de opoziție a captivului care „era prea mare patriot pentru a nu ceda cu eleganță”, conspiratorii au pretins că au înfăptuit „o revoluție”.¹⁶ După cele întâmplate, ziarul „Românul” scria că „nația întreagă și armata erau indignate de purtarea domnitorului și doreau a lui răsturnare”.¹⁷ C.A. Rosetti pretindea chiar că „mărețul act din 11 februarie” a fost un „spectacol sublim al unei națiuni conduse de drepturile și datoriile ei”, ca efect al unor „porniri spontane și nerezistibile ale poporului indignat”.¹⁸ Termenul de „revoluție” nu poate fi o etichetă pentru lovitura de stat de la 11 februarie 1866. Comentariul cel mai avizat la „spectacolul nocturn” a fost făcut printr-o întrebare simplă de către Nicolae Krețulescu (fost prim ministru, 24 iunie 1862-11 octombrie 1863): „Dacă, într-adevăr, autorii lui 11 februarie erau convinși de acea ură, de acea disperare, de acea indignare a poporului și a armatei, pentru ce să se ascundă în întinericul nopții și să nu se pună la lumina soarelui în capul acelui popor și să facă o revoluție?”¹⁹ Boierul de viță, medicul licențiat la Paris, leal și dezinteresat, Krețulescu nu avea obiceiul să participe la coteriile politice fiind totuși șeful guvernului României (14 iunie 1865-11 februarie 1866) în momentul detronării, nu era însă, omul hotărât care să rezolve rapid și hotărât o problemă majoră.

Conspiratorii își pregătiseră minuțios și propagandistic acțiunea. După unele documente externe, relevate de către Ion Hudiță, o „lovitură de stat” fusese proiectată încă din 1863.²⁰ Acțiunea de coalizare a adversarilor domnitorului Cuza a început, în mod cert, după 2/14 mai 1864. S-a format Societatea „Progresul” care se declara literară și politică dar avea ca scop final înlăturarea lui Cuza. Din această societate făceau parte marele proprietar G.Gr. Cantacuzino, Ion Sturdza, G. Economu, Gr. Lahovary, Neculai Rosetti, N. Blarenberg, Ioan Fălcoianu, Vladimir Ghica, Emanuel Crețulescu ș.a..²¹ Acțiunile politice antidomnești ale societății au fost lipsite de energie. În iunie 1865 și-a început activitatea o altă grupare dinamizată de oameni energici, cu influență și relații în cabinetele europene – I.C. Brătianu, C.A. Rosetti, Anastase Panu, Gh. Știrbei, Grigore Brâncoveanu,

¹⁵ Vezi: „Trompeta Carpaților”, IV, nr. 1, 1/13 ianuarie 1866, p. 2.

¹⁶ Apud: T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România...*, p. 607.

¹⁷ Apud: D. Vitcu, *11 februarie 1866...*, p. 164.

¹⁸ Apud: C.C. Giurescu, *Viața și opera...*, p. 377.

¹⁹ N. Krețulescu, *11/23 februarie 1866*, București, 1866, p. 4.

²⁰ Vezi: I. Hudiță, *Franța și Cuza Vodă...*, p. 7.

²¹ A.D. Xenopol, *Istoria Românilor*, XIV, p. 79.

C.Brăiloiu ș.a. – care s-au angajat în scris că „în caz de vacanță a tronului” să purceadă la „alegerea unui principe străin din o dinastie domnitoare din Occident”.²² Cele două grupări au fuzionat după tulburările din București din 3/15 august 1865, atrăgând și alte personalități – Ion Ghica, Lascăr Catargiu, G. Mârzescu, Petrache Mavrogheni, Ion Bălăceanu. Pentru reușita planului, conspiratorii și-au atras și câțiva ofițeri din garnizoana Capitalei, inclusiv pe comandantul gărzii palatului. Pentru acțiunea de propagandă s-a repus în circulație dezideratul exprimat în Divanurile ad-hoc și menționat în Convenția de la Paris – alegerea unui prinț străin.

Pentru a atrage și pe cei nehotărâți coaliția a lansat și alte acuze la adresa Domnitorului: i se reproșa că instaurase „dictatura” personală; diminuarea rolului și prestigiului Camerei; starea financiară precară și deficitele bugetare permanente; împrumuturile exagerate; reorganizarea și dotarea statului cu instituții necorespunzătoare; viața personală și formarea unei „camarile” care, în frunte cu Cezar Librecht, director general al poștelor și telegrafului – făcea trafic de influență și se îmbogățea.

„Cuza – chiar în aceste condiții – ar fi putut să țină piept complotiștilor: avea de partea lui doi generali destoinici: pe Ioan Em. Florescu, ministru de Interne, și pe Savel Manu, ministru de Război, iar armata dovedise [...] că e disciplinată și execută ordinul”.²³

Bolnav și deziluzionat, deși populația bucureșteană l-a aplaudat cu prilejul aniversării Unirii, Cuza a început să comită greșeli: cei doi generali de la Interne și Război au fost demisionați; și-a anunțat retragerea din viața publică prin mesajul adresat Camerei. Decizia Domnitorului a avut un efect deprimant asupra prietenilor și a celor devotați, încât „cei care auziră de abdicare și care până atunci îl serveau cu credință ce dau speranțele despre întărirea dinastiei, crezură că se compromit mai ținând cu o domnie osândită la moarte de ea însăși, și înturnară ochii în acea parte de unde putea veni o nouă viață. De la hotărârea lui de abdica, nu mai fu considerat ca domn. Puțini îl trădară”, consemna cu amărăciune Dimitrie Bolintineanu.²⁴ Costache Negri, Vasile Alecsandri și Mihail Kogălniceanu, deși puțin supărat, nu se aflau în preajma lui Cuza pentru a-l sfătui și sprijini.

Consulii Italiei și Rusiei care știau că se pregătește înlăturarea lui Alexandru Ioan I l-au avertizat prin miniștrii săi.²⁵ La rândul său, Cezar Bolliac l-a anunțat pe Cuza de „complot” și „iminența unui atac asupra palatului”.²⁶

Nehotărârea Domnitorului, lipsa de informații a celor care erau desemnați să-i asigure siguranța, trădarea unor ofițeri și păstrarea strictă a secretului de către conspiratori au condus la evenimentul din 11 februarie 1866, bine cunoscut. După miezul nopții, trupe din Regimentul 7 de linie și două baterii de artilerie s-au îndreptat spre palatul domnesc unde, garda comandată de maiorul Lecca îi aștepta.

²² *Treizeci de ani de domnie a Regelui Carol*, București, 1897, p. XIV.

²³ C.C. Giurescu, *Viața și opera...*, p. 354.

²⁴ D. Bolintineanu, *Viața lui Cuza Vodă*, București, 1873, p. 118.

²⁵ Vezi: C.C. Giurescu, *Viața și opera...*, p. 374.

²⁶ *Ibidem*, p. 117.

Un grup de ofițeri și civili au forțat ușa camerei în care se odihnea domnitorul și, cu pistoalele în mâini au cerut lui Cuza să abdice și i-au prezentat decretul pentru a fi iscălit. Fără a se opune, Cuza a întins hârtia pe spatele căpitanului Pilat și a semnat. Prin acest „decret”, „conform dorinței națiunii”, se trecea „cârma guvernului în mâna unei locotenențe domnești și a ministerului ales de popor”.²⁷

Documentul semnat de Alexandru Ioan Cuza nu putea fi un „decret” și „ministerul” menționat nu exprima dorința națiunii care nu fusese întrebată. Îmbrăcat civil, Domnul a fost scos din palat, a trecut printre două rânduri de soldați întorși cu spatele, și dus cu o trăsură închisă în casa unui anume Constantin Ciocârlan, persoană devotată lui C.A. Rosetti.

Grăbiți să iasă rapid din situația creată pentru a nu da prilejul unor eventuale revolte, Camera și Senatul s-au întrunit în aceeași zi, 11 februarie, la ora 13,00, în ședință extraordinară. Locotenența domnească formată din N. Golescu, Lascăr Catargiu (al cărui loc a fost ținut ad-interim de către D. Sturdza, boierul aflându-se la moșia sa de la Golășei) și colonelul N. Haralambie, împreună cu miniștrii guvernului care reușiseră să se strângă, au adus la cunoștința deputaților și senatorilor „actul abdicării”.²⁸ Fără a ști despre cine este vorba, aleșii națiunii au proclamat ca domn al României pe Filip, conte de Flandra, din familia domnitoare a Belgiei.²⁹ Scenariul a fost urmat cu strictețe, așa cum prevăzuseră complotiștii, numai că fratele regelui Belgiei, cel proclamat domn la București, nu fusese întrebat și, cu demnitate, a refuzat!

Numele prințului belgian, potențial urmaș al regelui Leopold la tronul țării, fusese vehiculat și cu prilejul Congresului de Pace de la Paris din 1856, idee abandonată datorită opoziției Porții.³⁰ Numai că, după zece ani, prințul de Samos, Ion Ghica propunătorul din 1866, uitase situația. Paradoxal că deputații și senatorii au votat și au aplaudat la citirea rezultatului scrutinului, fără să fi cunoscut persoana aleasă, membru al familiei d'Orléans.

Noua putere instalată la București – locotenența domnească și guvernul condus de Ion Ghica (11 februarie – 10 mai 1866) – au dat o proclamație către țară în care menționează că au fost „aclamate îndată de către orășenii capitalei”,³¹ și li se cere bucureștenilor „să menținem înșine ordinea cea mai deplină în mijlocul celei mai entuziaste veselii”.³² La rândul său, C.A. Rosetti, în ziarul „Românul” califică fapta petrecută la întunericul nopții ca pe un act „măreț”, un spectacol „sublim al unei națiuni conduse de drepturile și datoriile ei”.³³ Adevărul, desprins din relatările de mai târziu ale contemporanilor, dovedește că populația capitalei nu știa ce se întâmplase la palat. Colonelul Haralambie, cu rol decisiv la realizarea

²⁷ „Monitorul Oficial”, nr. 33 din 12/24 februarie 1866, p. 151.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ Paul Henry, *L'abdication du prince...*, p. 45-46; Vezi și studiul lui Gh. Platon, *Le diplomate belge Edouard Blondeel van Cuelebroeck dans les Principautés Roumaines (1856-1857)*, în: „Revue roumaine d'histoire”, XVI, (1977), nr. 1, p. 43-66.

³¹ „Monitorul”, nr. 33 din 12/24 februarie 1866, p. 151.

³² *Ibidem*.

³³ „Românul”, 17 februarie 1866.

loviturii de stat, mustrat probabil de conștiință pentru încălcarea jurământului de credință depus în fața lui Domnitorului, întâlnindu-l pe C.A. Rosetti în dimineața zilei de 11 februarie, l-a apostrofat cu reproș: „Unde e poporul care promiseși că va veni să ia parte la înlăturarea lui Cuza Vodă?”³⁴

Nu numai că poporul nu a ieșit să-i aclame pe făptuitorii nocturni ai „revoluției”, dar nici nu s-au primit telegramele obișnuite de felicitare, măsluite întotdeauna de autorități pentru a fi în grațiile noii puteri. Prima telegramă primită și publicată în „Monitor”, a fost de la Pitești, fieful familiei Brătianu.³⁵ Din Craiova, unde avuseseră loc tulburările din 1861, soldate cu morți și răniți, au sosit trei telegrame, iar din Câmpulung, două, ticluite probabil de C.D. Aricescu.³⁶ O altă telegramă de care s-a făcut mult caz, a fost trimisă de către „Junimea română” din Paris, prin care acel tineret aflat în capitala Franței, fără specificarea numelor, „salută cu entuziasm pe națiune pentru marele fapt îndeplinit” și „tresare de bucurie”.³⁷ Pentru atingerea scopului scontat pe plan extern, telegrama a fost publicată și în ziarul parizian „L’Opinion Nationale” din 1 martie 1866, cu 56 de iscălituri, printre care menționăm pe cele ale lui V. Arion, J. Lahovari, J. Varlam, J. Câmpineanu, Gr. Pherikide, Eugen Stătescu, P. Verusy, G. Brătianu, R. Ogneanu, C. Economu ș.a. Nu întâmplător, aceste persoane vor ocupa în noua administrație a României, înalte funcții.

Au fost, probabil, și persoane care s-au bucurat în mod sincer de înlăturarea lui Cuza Vodă, în numele democrației, fără a viza interese obscure. La Iași exista un grup de separatiști care, sperau că prin înlăturarea lui Cuza Unirea se va desface. În acest sens, la 3/15 aprilie 1866, vor încerca o mișcare, rămasă fără rezultat.³⁸ Mobilitatea opiniei publice era evidentă, în acest sens fiind și telegrama adresată Locotenentei domnești de către un grup de comercianți din Galați, orașul care arătase multă afecțiune Domnitorului și care, la rândul său, se bucurase de atenția acestuia.³⁹

Nu a fost nici o reacție populară care să vină în sprijinul lui Cuza. Nici o parte a armatei care îi rămăsese fidelă nu a luat atitudine. În dimineața zilei de 11 februarie, două regimente din București, comandate de coloneii Solomon și Brăescu – fideli lui Cuza, dacă ar fi acționat ar fi putut răsturna situația. Nu a fost un semnal prin care Domnitorul să ceară sprijin. Mesajul lui Cuza din decembrie 1865, adresat Corpurilor legiuitoare, prin care își manifesta dorința de a renunța la tron, și-a făcut efectul și a determinat pe cei loiali să nu intre în acțiune. Au fost unele zvonuri potrivit cărora consulul general al Franței de la București, Tilloz, într-o vizită oficială făcută lui Cuza, în casa în care era reținut, i-ar fi oferit „mijloacele necesare” pentru a fi „restabilit imediat pe tron”.⁴⁰ În mod cert,

³⁴ Al. Beldiman, *11 februarie 1866. O pagină de istorie*, în: „Adevărul”, III (1891), din 11 februarie 1891.

³⁵ „Monitorul”, nr. 33 din 12/24 februarie 1866, p. 151.

³⁶ „Monitorul”, nr. 35 din 15/27 februarie 1866.

³⁷ „Monitorul”, nr. 36 din 16/28 februarie 1866, p. 161.

³⁸ Vezi „Le Nord” din 21 martie 1866 stil nou, articolul „Roumanie”.

³⁹ „Monitorul”, nr. 35 din 15/27 februarie 1866.

⁴⁰ Apud: C.C. Giurescu, *Viața și opera...*, p. 379.

consulul Tilloz, l-a vizitat pe Cuza la Cotroceni, unde fusese strămutat, care i-a declarat că nu cedase forței și el dorea de mai multă vreme să se retragă în viața privată.⁴¹

Ingratitudinea față de domnul Unirii a atins cele mai înalte cote prin gestul unui surtucar din Caracal care a trimis o telegramă Locotenenței domnești, semnată de 410 locuitori din Caracal, Balș și alte localități învecinate, prin care felicită noua guvernare „pentru noua eră politică în care am intrat” și cer „ca pentru șapte ani de suferințe de o administrațiune perversă care ne-au sărăcit țara și s-au îmbogățit sugrumătorii noștri, să se dea judecății chiar și în contumas fostul șef al statului Cuza cu complicități săi”. Țăranii, probabil semnaseră fără să citească or semnăturile le fuseseră falsificate, dar s-au jenat chiar și membrii locotenenței de un asemenea text, nedându-i curs și trimițându-l la arhivă cu apostila: „Să se depue la Arhiva statului”.⁴² Nu toate mojițiile se puteau publica în Monitor sau presa vremii.

De la Cotroceni, tot noaptea, fostul domnitor însoțit de comisarii numiți de Locotenența domnească și de un detașament de cavalerie, a plecat spre Brașov, părăsind pentru tot restul vieții țara. În fața membrilor locotenenței și ai guvernului adunați pe platoul de la Cotroceni, Cuza a avut demnitatea și tăria să declare: „Să dea Dumnezeu să-i meargă țării mai bine fără mine decât cu mine [...] Să trăiască România”.⁴³

Locotenența domnească și guvernul condus de Ion Ghica (având ca miniștri pe George B. Știrbei – la Externe, Petre Mavrogheni – la Finanțe, Ioan C. Cantacuzino – la Justiție, C.A. Rosetti – la Culte, generalul Ioan Gr. Ghica – la Război, D.A. Sturdza – la Lucrări Publice și mandatul de la Interne fiind girat de către primul ministru) au reușit să manipuleze ușor Corpurile legiuitoare, să obțină votul lor pentru Filip de Flandra și să asigure liniștea în țară prin manipularea opiniei publice. Guvernul își stabilise două direcții prioritare de acțiune: prima consta în dezvăluirea conținutului pretins compromițător al arhivei personale a lui Cuza spre a justifica și chiar glorifica „patriotică” faptă din 11/13 februarie și a doua, comunicarea oficială a refuzului lui Filip de Flandra de a accepta oferta ce i se făcuse.⁴⁴ Încercarea de a-l acuza pe Cuza de „trădare a intereselor naționale” pe baza unor documente din arhiva secretă s-a dovedit a fi nefondată, lipsită de orice temei și „conspiratorii” și-au adăugat singuri încă un titlu de acuzare, mințind opinia publică. A doua chestiune, redusă din punct de vedere juridic la „dorințele exprimate de Adunările ad-hoc din anul 1857”, materializată în alegerea unui principe străin, s-a dovedit a fi ridicolă în prima sa fază. Guvernul a elaborat chiar textul jurământului de credință pentru funcționarii publici.⁴⁵ Peste trei zile de la „revoluția nocturnă”, Sublima Poartă a protestat contra proclamării ca Domn a

⁴¹ Vezi: Paul Henry, *L'abdication du prince...*, p. 175.

⁴² Apud: C.C. Giurescu, *Viața și opera...*, p. 379.

⁴³ Apud: General Al. Candiano-Popescu, *Amintiri din viața-mi*, I, București, 1944, p. 111.

⁴⁴ „Trompeta Carpaților”, nr. 410 din 22 martie 1866, p. 61.

⁴⁵ În text: „Jur supunere Constituției și legilor țării. Jur de a fi credincios Principelui Suveran al Principatelor Unite, Filip I... Apud: D.A. Sturdza, *Domnia Regelui Carol I. Fapte. Cuvântări. Documente*, tomul I, 1866-1876, București, 1906, p. 2.

contelui belgian și a solicitat întrunirea unei Conferințe a Puterilor la Paris. În aceeași zi, 14/26 februarie 1866, ministrul Afacerilor Străine al Belgiei a comunicat consulului său de la București, răspunsul oficial în limbajul diplomatic cel mai elevat: Conte de Flandra pleacă la Roma într-o călătorie de mult perfectată și crede că „nu poate primi chemarea așa de măgulitoare a poporului român, chemare pentru care Alteța Sa Regală este, cu toate acestea, foarte recunoscătoare și de care și Regele este foarte mult mișcat...”.⁴⁶

Gestul înlăturării lui Cuza și primele acțiuni ale noii puteri de la București au stârnit cel puțin o surpriză pentru guvernele Puterilor europene care luaseră Principatele Unite sub protecția lor. Sublima Poartă a dat o lecție de demnitate: după ce acceptase alegerea unui domn pământean, contrar prevederilor Convenției de la Paris din 1858, și-l primise pe Cuza Vodă la Istanbul cu onoruri princiere, nu accepta un principe străin la București. Justificarea refuzului Casei regale a Belgiei de a trimite un membru al său într-o țară a cărei suveranitate aparținea Sultanului, s-a făcut după echivalența ofertei: prințul nostru are de făcut o călătorie și nu are timp de voturile, aplauzele și osanalele politicianilor români.

Presa europeană tratează subiectul fără îngrijorare ci, mai mult cu accente ironice, spre exemplificare, ziarul „L'Europe” din 16/28 februarie, menționa: „Rămâne de știut ce vor face românii acum. Vor da ei o a doua reprezentațiune a tristei comedii jucată de greci, plimbând din curte în curte oferirea unei coroane refuzată, lepădată, sau vor avea încredere în propriile lor forțe ca să urmărească îndeplinirea destinului lor.”.⁴⁷ În țară și străinătate a început și o campanie sub lozinca „prin noi înșine”, care, susținută și de cercurile filoromâne din Franța, promova ideea alegerii unui alt domn pământean. Noua orientare politică se grupa în jurul ziarului „Trompeta Carpaților” a lui Cezar Bolliac, lansând lozinci naționaliste: „Țara Românească este a românilor și numai a românilor”.⁴⁸ Partizanii acestei soluții au adresat numeroase „scrisori deschise” pe adresa „grăbitului negociator, cum l-a numit N. Iorga pe I.C. Brătianu, aflat în străinătate să caute un prinț străin. „Nu ar fi bine – se menționa într-o asemenea scrisoare – să nu ne mai umilim iarăși, dibuind în necunoscut. România are toate argumentele unei puteri de al doilea ordin: are o populație de 5 milioane de locuitori pe o întindere pe care s-ar putea desfăta 20 de milioane; are Marea Neagră, are cea mai frumoasă jumătate a Dunării, are cei mai frumoși, mai avuți și mai fertili munți din Europa [...]. Cu o asemenea avere stabilă, cu un asemenea viitor bela fiică a Romei n-are nevoie de a-și peți cu orice preț un soț”.⁴⁹ Argumentele erau greu de combătut mai ales că, românii făcuseră progrese remarcabile după înlăturarea regimului turco-fanariot și revenirea la domniile pământene, fapt recunoscut și de cancelariile europene. Ion Bălăceanu și I.C. Brătianu, cu sprijinul guvernului de la București, se încăpățâneau să caute un prinț străin în spațiul germanic, după refuzul belgian, folosind argumentul necesității menținerii Unirii și exemplul Greciei. Exista teama că o

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ Apud: „Trompeta Carpaților”, nr. 412, din 24 februarie/8 martie 1866, p. 46.

⁴⁸ *Ibidem*, nr. 410 din 22 martie 1866, p. 61.

⁴⁹ *Ibidem*, nr. 407, din 27 februarie/11 martie 1866, p. 49.

personalitate românească să nu mai obțină votul corpului electoral și să se producă ruperea Moldovei. Exemplul Greciei era nefericit ales: în împrejurări politice mult deosebite, puterile protectoare ale statului elen – Anglia, Franța și Rusia – impuseseră trecerea de la regimul republican al lui Capodistria, la un regim monarhic în frunte cu prințul bavarez Otto I. Printr-o amplă mișcare populară, s-a promulgat o nouă constituție în Grecia și Otto a fost silit să abdice în favoarea prințului danez Georg de Glücksburg (George I), în anul 1862. Or, în Balcani, Puterile europene aveau nevoie de stabilitate, nu de „revoluții” succesive. Nu trebuie neglijate nici interesele germane în bazinul Dunării, obiectiv politic care era promovat din ce în ce mai insistent la Berlin. Germanizarea bazinului Dunării putea conduce la deznaționalizarea spiritului local și reacții adverse ale celorlalte Puteri europene. Oricât de lăudată era soluția unui principe străin pentru România, o alegere necugetată ar fi provocat o criză pe plan extern și chiar o intervenție străină, a uneia sau a celor șapte Puteri garante. Pentru a sonda opinia publică românească, un jurnalist francez filoromân a pus o întrebare firească: „De ce vă îndărătniciți atâta a numi un principe străin?”, și tot el comentează: „Oare un principe din afară nu va avea în juru-i o colonie de străini tot atât de periculoasă, tot atât de hoțască ca și coteriile atât de temute ale hospodarilor voștri indigeni? Aceștia, cel puțin, au meritul de a vorbi limba voastră, a profesa religia voastră, a căuta să onoreze trecerea lor la putere, pe când străinii vă vor aduce o mândrie fără urbanitate și fără patriotism”.⁵⁰ Reproduse în „Trompeta Carpaților”, observațiile și sfaturile francezului nu au avut darul să determine politicienii de la București să cugete cu mai multă înțelepciune. Nu trecuse nici o jumătate de veac de când Moldova și Țara Românească scăpaseră de domniile fanariote și se descurcaseră foarte bine cu domnitori pământeni în drumul spre modernizare.

Emisarii puterii provizorii de la București căutau încă prin Europa un principe străin (I.C. Brătianu, V. Boerescu, L. Steege, Scarlat Fălcoianu), urmând indicațiile lui Ion Ghica, se prospecta spațiul german.

Intuind reacțiile unor diplomați europeni la fervoarea căutărilor, Ion Ghica a trimis o notă circulară către reprezentanții Puterilor garante acreditați la București. În acest document, din 20 februarie/4 martie, președintele Consiliului de Miniștri a reluat teza abdicării principelui Alexandru Ioan I, fără a preciza condițiile în care avusese loc evenimentul. Prințul de Samos recunoștea că, prin alegerea colonelului Cuza, „națiunea a pus în alesul său cele mai scumpe și legitime speranțe ale sale și a așteptat de la dânsul fapte care să poată justifica încrederea cu care ea l-a onorat”.⁵¹ În continuare, ca un adevărat procuror în instanță, Ion Ghica a făcut un adevărat rechizitoriu asupra domniei și a persoanei lui Cuza, împănând cu fantezii și presupuneri nefondate. Domnitorul pământean era acuzat că s-a preocupat „numai de luptele de partid”, „semănând neîncrederea și agitând pe oamenii de deosebite păreri, unii în contra altora”.⁵²

⁵⁰ „Trompeta Carpaților”, nr. 410 din 10/22 martie 1866, p. 70.

⁵¹ D.A. Sturdza, *Domnia regelui Carol I*, p. 2.

⁵² *Ibidem*, p. 3.

Președintele Consiliului de Miniștri de la București încerca o justificare neloială a modului în care o serie de personalități colaboraseră cu ex-domnitorul: „Dacă la început a chemat la guvern capacitățile țării, n-a făcut aceasta decât pentru a paraliza buna lor voință și priceperea lor la lucru, și a-i face, astfel, să nu se mai poată reîntoarce, sau uzându-i prin toate mijloacele întrebuintate de acei care îl înconjurau, sau zdrobindu-i îndată ce silințele lor începeau a da rezultate folositoare, înlocuindu-i atunci cu alții, schimbați și aceștia prin guverne nu mai puțin efemere, și tot așa neconținut, urmând o politică ce ajunsese a înființa un guvern ascuns, în afară de guvernul oficial”.⁵³ Ion Ghica înțelegea prin expresia „la început” perioada în care Alexandru Ioan I condusesse țara cu două guverne, unul la București și altul la Iași, până la 22 ianuarie 1862 când, după recunoașterea internațională a Unirii, a dispus contopirea celor două formațiuni ministeriale provinciale într-un singur Guvern unitar la București, oraș care a devenit capitala țării. În această perioadă, la Iași au funcționat 7 guverne (17 ianuarie 1859-22 ianuarie 1862) și 9 guverne la București (25 ianuarie 1859-22 ianuarie 1862), cu mai multe remanieri. Printre personalitățile care au alcătuit aceste guverne s-au aflat numeroși conspiratori care au participat la detronarea lui Cuza: Ion Ghica însuși a fost prim ministru de două ori (8 martie – 27 aprilie 1859 la Iași, 11 octombrie 1859-28 mai 1860 la București), Manolache Costache Epureanu de trei ori (26 aprilie – 10 noiembrie 1859 și 10 noiembrie 1859 – 3 aprilie 1860 la Iași, 13 iulie 1860 – 14 aprilie 1861 la București), Anastasie Panu o dată (17 ianuarie – 23 septembrie 1861 la Iași), Nicolae Golescu o dată (28 mai – 13 iulie 1860 la București) și Dimitrie Ghica (19 iulie 1861 – 22 ianuarie 1862). Alții au ocupat fotolii ministeriale în cele 16 guverne: Grigore Balș, D.A. Sturdza, Ludovic Steege, Ioan C. Cantacuzino, Lascăr Catargiu, Ioan Bălăceanu, Dimitrie Brătianu, Vasile Boerescu, Ion C. Brătianu, C.A. Rosetti, Petre Mavrogheni, Ștefan Golescu ș.a. Pe aceștia, „raportorul ad-hoc către cabinetele europene îi consideră „capacitățile țării” care și-au pus „priceperea lor” în slujba națiunii. Aluzia la „guvernul ascuns” se referă, probabil, la camarila care se formase în jurul lui Cuza Vodă în ultima parte a domniei, în frunte cu acel Cezar Librecht, abil curtean implicat în mai multe afaceri dubioase, confident al Mariei Obrenovici, mama celor doi copii înfiați de către domnitor. Oamenii politici, participanți la lovitura de stat, au fost colaboratori ai lui Cuza, până în momentul când „s-au explicat dându-și mâna” și au procedat în consecință, indiferent de orientările lor politice.

Pentru a justifica ideea principelui străin, Ion Ghica revine la Divanurile ad-hoc ca „reprezentări exacte și sincere a tuturor claselor” care „în unanimitate, după o matură chibzuire”, se pronunțaseră pentru „Unire și ereditatea unui principe străin dintr-una din familiile domnitoare ale Europei”,⁵⁴ trecând sub tăcere că între timp fusese adoptată o nouă constituție și avuseseră loc mai multe alegeri parlamentare care schimbaseră radical situația politică internă și poziția României pe plan extern.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ *Ibidem*.

În continuare, Ion Ghica incriminează lovitura de stat de la 2 mai 1864, prin care se dizolvase Camera care, tot mai conservatoare se opunea reformelor preconizate, devenise „o oligarhie turburătoare” care „împiedica neconținut stăruințele mele – arăta Domnitorul în proclamația către țară – pentru binele public și a redus guvernul meu la neputință”.⁵⁵ Camera dăduse vot de blam guvernului condus de Mihail Kogălniceanu care prezentase un proiect de lege rurală și refuzase să discute proiectul legii electorale. Domnul și guvernul, în consecință, au supus aprobării poporului, printr-un plebiscit care va avea loc între 10/22 și 12/24 mai 1864, „Statutul” care dezvoltă dispozițiile Convenției de la Paris, precum și o nouă lege electorală. Statutul nu dezvoltă Convenția de la Paris, ci o modifica, sporind drepturile puterii executive și scăzând pe acelea ale puterii legislative.⁵⁶ Schimbarea raportului de forțe între puterea executivă și cea legislativă a fost momentul în care o mare parte a oamenilor politici au văzut în Cuza un domnitor-dictator care nu mai putea fi controlat dar, în esență, era o pierdere a privilegiilor. Guvernul condus de Mihail Kogălniceanu (11 octombrie 1863-26 ianuarie 1865), nu a fost un „guvern lipsit de orice rușine și de orice simț moral” așa cum îl caracteriza Ion Ghica în „nota” sa, fiind executivul care a înfăptuit cele mai importante reforme din epocă. În acest guvern fuseseră cooptați personalități capabile și oameni onești ca Nicolae Rosetti-Bălănescu, generalul Savel Manu, Alexandru Papiu-Ilarian, Dimitrie Bolintineanu, Nicolae Crețulescu, Ludovic Steege, Alexandru Zane ș.a.

„Sub acest guvern, de care era apăsată, națiunea se simțea umilită, dezonorată în ochii Europei” – considera Ion Ghica.⁵⁷ În continuare, autorul „notei” adresată cancelariilor Puterilor europene prin intermediul reprezentanților lor de la București, face un inventar al „abuzurilor” guvernării „personale” a lui Cuza Vodă: „anarhie și neonestitate; negarea a orice principiu de justiție; reformă nesocotită a legilor care atingeau interesele cele mai vitale; îngăduirea abuzurilor celor mai scandaloase; chemarea sau ținerea în funcțiunile publice a indivizilor cu nume pătat, totdeauna gata a sacrifica binele public pentru interesele lor egoiste; influență corupătoare sau mijloace de amenințare întrebuințate în alegerile reprezentative și municipale; amestec pe față în procesele particulare și, prin aceasta, apăsare asupra liberului arbitru al magistraturii și a înalților funcționari, spre a le impune hotărâri străine dreptății și respinse de conștiința lor; nepricepere desăvârșită și, prin urmare, delapidarea banilor publici în proporțiunile cele mai îngrijorătoare, aducând o lipsă de bani ale cărei efecte tezaurul le va simți multă vreme încă; discredit absolut, cu neputință până acum de a ieși dintr-însul, atât înăuntru cât și în afară; în sfârșit, pentru a încununa opera, demoralizare în toate ramurile serviciului, dispreț pentru familie, pentru proprietate, pentru religie”.⁵⁸

„Rechizitoriul” așa cum însuși Ion Ghica l-a numit, se păstra în sfera generalului dar, la fiecare punct se putea exemplifica: exista un nivel de corupție,

⁵⁵ „Monitorul”, nr. 99, din 4/16 mai 1864, p. 456.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 457.

⁵⁷ D.A. Studza, *Domnia regelui Carol I*, p. 4.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 4-5.

existaseră favoritisme în numirile funcționarilor publici, armata fusese implicată în reprimarea unor manifestări ostile regimului, veniturile statului nu se realizau, dar exista o încredere concretă a cercurilor financiare străine în posibilitățile de plată ale statului român,⁵⁹ se făcuse reforma agrară care adusesse atingere proprietății private, se secularizaseră averile mănăstirilor închinat, existau anumite aspecte la limita moralității în viața privată a prințului ș.a. Toate exemplele însă erau extrase din contextul unei guvernări care lua măsuri în funcție de necesitățile țării: împrumutarea țaranilor, extensia corpului electoral, recuperarea unor averi înstrăinate, demararea unor proiecte majore, strict necesare țării ș.a.

Pentru a se face credibil în fața cabinetelor europene, Ion Ghica apelează la agenții diplomatici acreditați la București care „constatau” și „cunoșteau” situația din țară, fără a ține cont că aceștia, în conformitate cu statutul lor decurgând din dreptul ginților, nu se puteau implica în viața publică a țării. Pentru a nu se prelungi „o asemena stare de lucrură”, „o situațiune dureroasă a țării”, Ion Ghica argumentează în stil propriu acțiunea de la 11 februarie drept o „mișcare pașnică care i-a pus un capăt” și care „trebuie privită nu ca un act revoluționar, ci ca un desnodământ firesc, ce nu se putea înlătura, strâns legat de faptele care l-au provocat într-un mod logic ca o consecință ce era de prevăzut”.⁶⁰ Se făcuse un progres în interpretarea evenimentului pe care C.A. Rosetti îl considera „revoluție națională” dar, Ion Ghica, mai bun cunoscător al mentalităților europene, nu se putea prezenta cu încă o revoluție în Balcani. Argumentele autorului notei sunt de luat în seamă, lovitura de stat este considerată „un fapt aproape fără precedent istoric această răsturnare atât de radicală, săvârșită cu puține silințe, cu puține greutate, fără o picătură de sânge vărsat, fără luptă, fără protestare chiar izolată, și aceasta cu o iuțea atât de mare încât au fost de ajuns câteva ore pentru a primi abdicarea Principelui, a-l depărta, a constitui un guvern și a aclama Principele străin, pe care națiunea, prin vocea reprezentanților săi, l-a chemat la această succesiune, în urma unei mișcări care [...], fiind o necesitate pentru țară, precum faptele o dovedesc îndestul, nu poate în nici un chip, să fie privită ca o satisfacțiune dobândită de ambițiuni izolate”.⁶¹

Scenariul prezentat Europei era, în mare parte, adevărat numai că trebuia menționată și contribuția patriotică a Domnitorului care nu dorise să destabilizeze țara prin opoziția sa și nici faptul că Ion C. Brătianu și alți ofertanți de tronuri nu aveau mandat din partea națiunii să caute un principe străin. În plus, într-o țară cu cinci milioane de locuitori, cu aproape 95% neștiutori de carte, fără mijloace de comunicație rapide, susținătorii lui Cuza Vodă nu au aflat de taina complotului și nici nu au putut reacționa, fapta fiindu-le prezentată ulterior ca o dorință a Domnului. Ion Ghica a speculat și el în nota sa acest aspect: „...fostul Principe, de la urcarea pe tron, luase îndatorirea serioasă – și pe care, de almintrelea, a și împlinit-o – de a lăsa locul îndată ce împrejurările o vor cere...”⁶²

⁵⁹ Vezi: C.C. Giurescu, *Viața și opera*, p. 332-336.

⁶⁰ D.A. Sturdza, *Domnia regelui Carol I*, p. 5.

⁶¹ *Ibidem*, p. 6.

⁶² *Ibidem*, p. 7.

Dacă Alexandru Ioan Cuza a acceptat să renunțe la tron și aceasta era „voința națiunii” așa cum au susținut organizatorii loviturii de stat, de ce aceasta a mai fost necesară și de ce s-a întâmplat în asemenea condiții? Ion Ghica a pregătit un răspuns cel puțin de neînțeles pentru diplomația europeană: numai în aceste condiții „... Înaltele Puteri și Sublima Poartă, cu spiritul lor totdeauna binevoitor, vor înțelege că singura combinațiune care poate oferi garanții de stabilitate și de bunăstare este numirea acestui principe străin...”.⁶³ În același stil acuzator la adresa lui Cuza și guvernelor care au urmat după 1864, Ion Ghica va înainta numeroase scrisori și memorii guvernelor europene și oamenilor politici cu influență care vor înțelege situația din România, dezapreciind atitudinea defăimătoare a lui Ion Ghica și a „prietenilor” săi de conjunctură în detrimentul țării.

În această agitație internă privind aducerea unui principe străin, de ce oamenii politici români nu au acceptat și alegerea unui pământean? Care erau motivele și jocurile de culise pentru o asemenea alegere?

La 10 martie 1866 (stil nou), la sediul Ministerului Afacerilor Străine al Franței s-a deschis Conferința reprezentanților Puterilor semnatare ale Tratatului de la 30 martie 1856, puteri garante ale Principatelor Unite, pentru „a aviza asupra măsurilor și hotărârilor de luat în urma abdicării principelui Cuza”.⁶⁴ În prima ședință secretă a Conferinței, ambasadorul Turciei, Savfet Pașa a dat citire unei „note”, ca urmare a Instrucțiunilor primite de la guvernul său, prin care cerea „să fie cu desăvârșire exclusă din deliberațiuni cestiunea numirii unui principe străin, sub orice formă și denumire, precum și principiul eredității și consultarea dorințelor țării, chiar și fără publicația oficială și prealabilă a hotărârii irevocabile a Puterilor de a nu se accepta alegerea unui principe străin”.⁶⁵ Conferința, la propunerea președintelui, Drouyn de Lhuys, ministrul de Externe al Franței, a atras atenția guvernului provizoriu de la București de a „se mărgini la menținerea ordinii și la administrație, abținându-se de la orice act care ar prejudeca deciziunile Conferinței”.⁶⁶

În ședința a doua a Conferinței (6/18 martie), s-a respins cererea guvernului de la București de a primi ca delegați pe lângă reuniune pe Scarlat Fălcoianu și pe Ion Brătianu care să prezinte „aspirațiunile și nevoile reale ale populațiunii moldo-valahe”.⁶⁷ S-a admis ca românii să poată depune orice documente la secretariatul Conferinței. Plenipotențiarul Rusiei, baronul de Budberg a precizat că „poporul moldo-valah cere, în adevăr, un principe străin; dar aceasta [...] nu este o dorință bine cugetată, ci numai o încercare supremă pentru a ameliora soarta țării sale prin o combinațiune care încă n-a fost încercată; dar nimic nu dovedește că aceste speranțe pot să se realizeze”.⁶⁸ Contele Cowley,

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 9.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 11.

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 18.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 19.

reprezentantul Angliei, exprimă anumite îndoieli în privința prințului străin la București și înclină spre soluția turcă. Drouyn de Lhuys, susținând punctul de vedere al împăratului Napoleon al III-lea, la fel ca în 1856 și 1858 consideră că Franța dorește „să se lase Principatelor dreptul de a numi un principe, fie străin, fie pământean”⁶⁹ dar, în consens cu celelalte Puteri, nu va insista asupra prințului străin. Plenipotențiarul Italiei, cavalerul Nigra a admis că nu trebuie să se „înlătore eventualitatea unui principe străin”,⁷⁰ ca expresie a dorinței poporului. Ambasadorului italian i se adusese la cunoștință „dorința poporului” exprimată în urmă cu nouă ani!

În timp ce la Paris ambasadorii oscilau în luarea unei decizii care să respecte convențiile internaționale și dreptul de decizie al populației, la București se dizolva Adunarea, se organiza plebiscit și se făceau demersuri pe lângă prințul Carol de Hohenzollern să accepte tronul României. La 3/15 aprilie 1866, V. Boerescu, L. Steege și Sc. Fălcoianu au reușit să depună un „memoriu” la secretariatul Conferinței de la Paris care, în mod normal, susțineau punctul de vedere al guvernului, pornind de la deciziile Divanurilor ad-hoc din 1857: „Principe străin, luat din una din dinastiile domnitoare ale Europei, cu ereditatea tronului”.⁷¹

În ședința din 12/24 aprilie 1866, Conferința de la Paris a adoptat un proiect de „Declarațiune” care să fie remisă guvernului provizoriu de la București: „Adunarea ce are să se întrunească la București este chemată a proceda la alegerea de Domn. Alegerea nu va putea cădea decât asupra unui pământean, după termenii articolului XIII al Convenției de la 19 august 1858”.⁷² În ședința din 20 aprilie/2 mai 1866, Conferința de la Paris a adoptat „Declarațiunea” adresată guvernului de la București, cu unele modificări propuse de contele Cowley, ambasadorul Marii Britanii dar, menținând textul anterior, într-un paragraf de sine stătător”.⁷³

Deci, motivul că se respectau hotărârile Puterilor garante, nu se mai putea invoca de către guvernul provizoriu pentru că alegerea a „căzut” pe un prinț german. Puterile garante încercaseră să-i convingă pe români să-și aleagă un domn pământean, sugerându-le și unele preferințe pentru N. Bibescu (din partea Franței), prințul Știrbei (din partea Rusiei), Ion Ghica (din partea Angliei și Turciei), aceștia, împărțiți în numeroase familii și fracțiuni politice, au ținut să demonstreze că nu au nici unul suficientă autoritate morală și prestigiu să se impună și au ales varianta unui domnitor a cărui autoritate providențială consta în naștere și înrudire cu alte familii domnitoare. O apreciere apropiată de realitate a fost făcută de către Hortensia Cornu, într-o scrisoare adresată la 4/16 aprilie 1866, viitorului domn: „Imoralitatea, aceasta e rana mare a acelei țări și urma îndelungatei sale atârănări de turci”.⁷⁴ Grupările politice, deja divergente, dizolvaseră Camera și Senatul pentru

⁶⁹ *Ibidem*, p. 20.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 21.

⁷¹ *Ibidem*, p. 75.

⁷² *Ibidem*, p. 117.

⁷³ *Ibidem*, p. 127.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 90.

a-și plasa cât mai mulți reprezentanți în forul legislativ ca, în cazul defectiunii prințului străin – să poată să-și promoveze interesele proprii. „Trompeta Carpaților”, într-un articol de fond, acuza conduita morală a celor care conspiraseră la 11 februarie, numai din scopuri personale și acceptaseră „a ni se feșteli și numele de națiune și a mărturisi în fața lumii – prin emisari oficiali – minciuna că nu se găsește nici un român capabil a guverna România întreagă”.⁷⁵

Actul de la 11 februarie, departe de a fi o „revoluție” sau expresia dorinței națiunii, a fost organizat din interese personale și de nemulțumiri unei guvernări autoritare care leza dominația unei pătri sociale, refractară la reforme și dornică de putere. Conspiratorii ajunseseră la consensul tacit al unui domnitor străin, în speranța manevrării lui dar, prin acest joc periculos, s-a pus în pericol chiar Unirea pe care a făcut-o Cuza. Unirea fusese una personală și Puterile garante chiar au analizat posibilitatea unei noi consultări a poporului. Prin ultimul său gest, cu toate greșelile lui, Alexandru Ioan Cuza a părăsit cu demnitate cea mai înaltă funcție din stat, sperând că României îi va fi mai bine, el însuși fiind venerat de toate generațiile care au urmat.

**FEBRUARY 11, 1866: FROM “REVOLUTION” TO COUP D’ÉTAT (A
SHORT CASE ANALYSIS)**

- Abstract -

The coup d’état from February 1866 is the first event of this kind in the modern and contemporary history of Romania. Subsequently, similar scenarios occurred in 1930, 1940, 1944, 1947 and 1989, of course, with different purposes and different protagonists. But they can neither be compared, nor analysed from a similar perspective with the event from February 1866.

The modern and contemporary “plotters” have presented their actions as “revolutions”, in accord with the will of the people, which represents an extreme position and a blameable historical fakery.

On February 11, 1866, the planners of the coup d’état chased Alexandru Ioan I away for personal and group interests, being legitimated neither by the people, nor by the international conventions established by the Great Powers of those days. After 14 decades, even if the event could be thoroughly and honestly analysed, the explanations given by the historians generally don’t represent the result of a complete and non-partisan analysis. The article hereto embarks upon an analysis of the limits of the loyalty of politicians and responsible institutions, without laying the blame on anyone due to lack of proofs. Our contribution consists in presenting several essential aspects of the event: the irresponsibility of plotters who put the unified Romania – this centuries-old dream of the people – in danger, the lack of diplomatic and media aspects of the actions and, the most serious thing, the

⁷⁵ „Trompeta Carpaților”, nr. 414, din 7/19 aprilie 1866, p. 76-77.

presentation of the “revolution” as a legitimate action performed in the name of the entire nation.

LIBERALISM ȘI LIBERALI GĂLĂȚENI LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA

Elena-Ingrid BAHAMAT

Destinul unui oraș-port danubian, de renume internațional, ca Galații, într-un secol al înnoirilor, al XIX-lea, a urmărit, firesc, direcția imprimată evoluției naționale, în consonanță cu specificul local. Această realitate și-a pus, în mod evident, amprenta și asupra impactului pe care l-au avut curentele ideatice și discursul politic în viața cotidiană a epocii.

În deceniile ce au urmat cuceririi independenței, rezolvarea problemelor cu care se confrunta societatea românească pe calea modernizării sale au impus atenției publice principiile celor două curente de idei ce dominau scena ideologică națională, atunci „liberalismul și conservatorismul”... formularea în programe politice, în discursurile politice - rostite în diverse prilejuri -, în numeroase broșuri și articole din presa de partid, a concepțiilor promovate de cele două partide politice privind dezvoltarea țării, privind marile probleme social-economice și politice, preocuparea liderilor politici pentru definirea unei doctrine, pentru delimitarea de cea a adversarului politic, reprezintă suficiente dovezi (...) de existență a unor doctrine politice pe deplin constituite.”¹

Expresia *prin noi înșine*, promovată și la mijlocul secolului al XIX-lea, va deveni deviza Partidului Național Liberal, elocventă pentru strategia liberală a evoluției naționale ulterioare. Acest partid politic a fost: „mult mai aproape de necesitățile reale ale societății și, prin urmare, a avut un rol important, determinant în stabilirea strategiei dezvoltării țării.”²

Fără a se considera că au monopolizat scena politică românească, liberalii au fost priviți ca „autori principali ai legilor și instituțiilor ce au integrat țara în ritmul și spiritul veacului: cel al liberalismului împletit cu aspirația spre formarea statelor naționale.”³

Din acest motiv, cercetarea mișcării liberale, a reprezentanților acestui partid este interesantă și pentru a demonstra dinamismul acestui pol al clasei politice, pe scena lumii românești de la sfârșitul secolului al XIX-lea.⁴

În perioada 1876-1899, liberalismul și-a etalat din plin capacitatea de principal curent politic de guvernământ, de primordial instrument politic al

¹ Gheorghe Iacob, *Raporturile dintre liberali și conservatori în viața politică a României la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie” A.D.Xenopol”, XXV, Iași, 1988, p.120.

² *Ibidem*, p.134.

³ Mihai Sorin Rădulescu, *Elita liberală românească 1866-1900*, Editura ALL Educational, București, 1998, p.11.

⁴ *Ibidem*.

edificării României moderne.⁵ De aceea, studierea structurilor politice ale Partidului Național Liberal, profilul omului politic de sub egida sa, activitatea parlamentară și guvernamentală, se impun ca dovezi concrete de manifestare a liberalismului românesc.⁶ Au existat și regrupări de forțe liberale: Frațiunea Liberală Independentă (N.Ionescu); Partidul Liberal-Moderat (G.Mârzescu, V.Conta), Partidul Liberal-Radical (C.A.Rosetti), Partidul Liberalilor Sinceri (G.Vernesu), Gruparea Drapelistă (P.S.Aurelian), care s-au asimilat în evoluția Partidului Național Liberal. Programul politic liberal, susținut și de grupările dizidente, a avut o coerență și consecvență apreciabile, întrerupte doar de inerentele inadvertențe ale raportului dintre oferta electorală și realizările guvernamentale (nesemnificative la nivelul fondului ideatic).⁷

Unul din punctele esențiale ale programului liberal a fost problema națională. Liberalii de toate nuanțele considerau că mișcarea politică era un aspect important al emancipării naționale. În programele Partidului Național Liberal, cât și în cele ale politicienilor liberali, se menționa meritul acestora de a fi impus voința națională ca sursă a legii fundamentale în stat și sistemul reprezentativ, precum și promovarea *domniei* legilor, a drepturilor cetățenești, a soluțiilor de rezolvare a problemelor principale ale României, la sfârșitul secolului al XIX-lea.⁸

În această perioadă, principiile liberalismului românesc se vor dezvălui în evoluția vieții politice. Guvernul va avea un loc distinct în sistemul politic, „ca organizator de alegeri, inițiator de legi în Parlament, conducător al administrației țării, răspunzător de buna funcționare a instituțiilor, de acțiunile de politică externă.”⁹ Activitatea guvernamentală era influențată de unitatea partidului ce o promova, de relațiile cu Coroana, de diverse conjuncturi.

În ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, reprezentarea în Parlamentul român se extindea, prin mărirea numărului deputaților și senatorilor, raportată la populația județelor ce-și alegeau delegații parlamentari. Activitatea acestui forum național includea dezbateri relevante pentru interesele politice naționale, de partid sau personale.¹⁰

Înțelegerea reală a locului și rolului liberalismului românesc în evoluția țării noastre la sfârșitul secolului al XIX-lea, presupune și urmărirea impactului acestuia la nivel teritorial, în județe, în orașe, a modului în care acolo manifestările politice erau ancorate în cotidian, prin prezența și acțiunile politicienilor locali.

Din aceste motive ni se pare interesantă, în continuare, creionarea unor repere ilustrative pentru mișcarea liberală din orașul Galați (unde s-a înființat un club liberal încă din anul 1871)¹¹, în perioada menționată. Aici au găsit ecou și

⁵ Gheorghe Cliveti, Gheorghe Onișoru, Apostol Stan, Dumitru Șandru, Șerban Rădulescu-Zoner (coordonator), *Istoria Partidului Național Liberal*, Editura BIC ALL, București, 2000, p. 56.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*, p.60;

⁹ Ion Mamina, Ion Bulei, *Guverne și guvernanți. 1866-1916*, Editura SILEX, București, 1994, p.8.

¹⁰ *Istoria Parlamentului și a vieții parlamentare din România până la 1918*, Editura Academiei, București, 1983, p.254-255.

¹¹ Apostol Stan, Mircea Iosa, *Liberalismul politic în România*, Editura Enciclopedică, București, 1996, p.166.

grupările liberale dizidente (de exemplu, liberalii conservatori gălățeni s-au constituit în aprilie 1884, prin alegerea unui comitet diriguitor).

Momentele semnificative ale vieții politice naționale aveau ecou permanent în spațiul public local, perioadele de campanii electorale exprimând cel mai bine dinamismul politic, precum și spiritul civic specifice urbei dunărene de atunci.

Politicienii gălățeni de orientare liberală, parlamentari ai orașului dar și cei ai județului Covurlui, și-au exprimat opiniile referitoare la problemele naționale, dar și la cele locale, astfel încât deseori au câștigat încrederea alegătorilor, în defavoarea candidaților conservatori, impunându-se în viața politică a urbei. Personalități mai mult sau mai puțin cunoscute în plan național, dar recunoscute ca atare de cei cărora le reprezentau interesele, parlamentarii liberali, primarii, prefecții de aceeași orientare politică, erau o prezență activă în forumul public gălățean, în diverse structuri cotidiene citadine. Această realitate implică, pentru o coerență înțelegere a istoriei de zi cu zi a epocii, cunoașterea unor repere importante din viața și activitatea lor.

Acest demers tematic comportă însă dificultăți de ordin metodologic, din cauza carenței, ori incoerenței surselor documentar-informaționale. Importante, în acest context, devin corespondența și fondurile arhivistice personale, ale unor fruntași liberali, precum și presa vremii, catalizatorul cotidian al tuturor timpurilor.

Presa gălățeană de la sfârșitul secolului al XIX-lea a ilustrat elocvent nivelul de implicare politică a locuitorilor orașului. Ziarele conservatoare, ori liberale, apăreau neregulat, în funcție de campaniile electorale, erau lipsite de articole program și aveau mai mult menirea de a atrage o majoritate a opiniei publice, determinată în câștigarea alegerilor comunale, ori parlamentare.¹²

Vom menționa, în continuare, principalele ziare gălățene, din perioada ce ne interesează, care, pe toată perioada apariției lor, sau temporar, au fost de orientare liberală. Unul dintre cele mai reprezentative periodice din această categorie a fost *Vocea Covurluiului*, cotidian ce a apărut șaptesprezece ani, între anii 1871 și 1888. În paginile acestuia au fost susținute, pe rând, politica partidului liberal moderat, a celui conservator, apoi a celui național liberal sfârșind prin a fi de orientare independentă.¹² Și ziarul *Poșta*, apărut în trei serii (1880-1885, 1888-1890, 1890-1899) a avut mai multe orientări politice. Articolele primei serii dezvăluiau aderența la politica Partidului liberal moderat din Iași și preocuparea de a informa opinia publică despre evenimentele locale. Apoi a devenit reflectarea opiniilor liberalilor-conservatori, precum și a opoziției unite. A doua serie a fost de nuanță conservatoare, iar a treia s-a aflat la concurență cu ziarele *Galații* (înființat în 1882, de orientare liberală) și *Orientul* (înființat în 1899, de orientare liberală).¹³

Alte periodice, de orientare politică liberală, importante în peisajul publicistic gălățean, în intervalul temporal menționat au fost: *Dacia*, *Liberalul Gălățian*, *Steagul liberal*, *Voința Galaților*.¹⁴

Analizarea articolelor politice, cu evident caracter polemic și subiectiv, pot releva de ce aceste publicații au avut apariții neregulate și efemere și de ce numai

¹² George Munteanu, *Presa, Politica și Comerțul Gălățean, partea I (1858-1900)*, Galați, 1937, p.6-7.

¹³ *Ibidem*, p.9-12.

¹⁴ *Ibidem*, p.12.

puține au reușit să capteze interesul opiniei publice, în mod fondat, perioade mai îndelungate. Totodată, din paginile lor, ne putem familiariza cu numele exponenților liberalilor în teritoriu, cu a lor conduită politică și civică.

Vom urmări, în continuare, o prezentare cu repere biografice a unor nume importante ale scenei politice liberale gălățene (parlamentari ai orașului Galați, ori ai județului Covurlui) din epocă, cu elemente definitorii pentru apartenența acestora la anumite clase sociale și mentalitatea aferentă lor. În acest fel putem înțelege mai clar pozițiile fiecăruia dintre ei față de problemele românești ale timpului, ce-și solicitau rezolvarea optimă.

Numele de personalități cunoscute la nivel național, mai des întâlnite și prezente active în istoria orașului erau: Mihail Kogălniceanu, om politic cu rol marcant în devenirea românească modernă, descendent al unei vechi familii de boieri moldoveni (ales deputat de Covurlui, în epoca studiată, în anul 1888)¹⁵; V.A.Urechia, istoric, descendent al unei familii de mici boieri moldoveni (ales deputat de Galați în anul 1883 și senator de Covurlui în anii 1884, 1888, 1892 și 1895)¹⁶; Nicolae Callimachi-Catargi, diplomat român, descendent al unei familii de boieri moldoveni (ales deputat de Covurlui în anii 1883 și 1884)¹⁷; Al.Cernat, ofițer descendent dintr-o familie de mici boieri din zona Covurluiului (ales senator de Covurlui în anii 1883 și 1884).¹⁸

Alți parlamentari liberali gălățeni, care s-au bucurat de prestigiu din partea concetățenilor lor, au fost: George L.Aslan, primar de Galați, între anii 1899 și 1901, ales deputat de Covurlui, în anul 1895¹⁹; George Cavaliotti, avocat, primar al Galaților între anii 1884 și 1885, senator de Covurlui, ales în anul 1895²⁰; C.Malaxa, primar al Galaților, între anii 1895 și 1896, deputat de Galați, ales în anul 1883, deputat de Covurlui, ales în anul 1884²¹; Apostol Papadopol și Daniel Zorilă, deputați de Covurlui aleși în anul 1895.²²

Cercetarea dezbaterilor parlamentare, de la sfârșitul secolului al XIX-lea, dezvăluie aspecte interesante despre activitatea acestor aleși ai gălățenilor, în forumul național, implicarea lor concretă în rezolvarea problemelor cu care se confruntau alegătorii lor, națiunea română la vremea respectivă. Un exemplu concludent, în acest sens, sunt dezbaterile din sesiunile 1884-1885 și 1888-1889, referitoare la oportunitatea reînființării regimului de porto-franco la Galați, când s-au făcut auzite în plen părerile pro și contra, ale celor ce cunoșteau situația orașului-port la vremea respectivă, raportată la necesitățile naționale.

Ca să percepem la justa valoare implicarea politicianului în cotidianul local, se impune analizarea discursurilor politice, în astfel de ocazii, precum și a discursurilor electorale, de diverse orientări programatice, din timpul alegerilor. Se vor deduce astfel coordonatele mentalului colectiv, raportarea doctrinelor politice

¹⁵ Mihai Sorin Rădulescu, *Elita liberală românească 1866-1900*, Editura ALL Educational, București, 1998, p.82, 280.

¹⁶ *Ibidem*, p.106, 296.

¹⁷ *Ibidem*, p.57, 263.

¹⁸ *Ibidem*, p.62, 265.

¹⁹ *Ibidem*, p.258.

²⁰ *Ibidem*, p.264.

²¹ *Ibidem*, p.282.

²² *Ibidem*, p.286, 299.

la nivelul de receptare al alegătorului obișnuit, precum și nivelul de instruire al clasei politice. Iar modul de desfășurare a acestor campanii, precum și ecoul iscat de acestea în rândul opiniei publice sunt relevante pentru spiritul civic al gălățenilor din acea perioadă.

Și oglinda acestei realități, rămâne presa vremii. Cercetarea periodicelor de orientări diferite, chiar dacă ne interesează, în special, un anumit partid politic, permite formularea unor argumente veridice în sprijinul ideilor amintite. Nu se poate înțelege, la peste un secol distanță, realitatea politică a spațiului public gălățean, decât prin citirea și analiza obiectivă a punctelor de vedere (atitudini, stări de spirit, biografii) exprimate în izvoarele informaționale menționate.

Așa cum, alături de presă, documentele arhivistice (cereri, adrese, publicații, statistici, etc.) se constituie în martori fideli ai activității instituțiilor administrației locale, primărie, prefectură, în perioadele când erau coordonate de liberali.

Printre prefecții liberali ai județului Covurlui, mai cunoscuți în epocă, îi amintim pe C.Cr.Cerchez, Gheorghe Antachi, Daniel Zorilă, Sebastian Moruzi.

La conducerea Primăriei comunei Galați s-au aflat, pe lângă cei menționați deja, ori cei încă neamintiți, următorii adepți ai ideilor liberale: avocatul Constantin Vârlan, comerciantul Nicolae Hagi Nicola, proprietarul librar Timoleon Nebunelli, proprietarul Stavru Mantu, farmacistul Constantin Ținc. Spre finalul epocii studiate, intră pe scena politică locală, ca primar, magistratul Mihail G.Orleanu, viitor parlamentar și ministru, la începutul secolului XX.

Profilul ocupațional al politicienilor liberali ce și-au legat destinele de cel al orașului Galați, spre finele secolului al XIX-lea, denotă diversitatea categoriilor sociale în care și-au găsit ecou principiile liberalismului românesc, dovadă certă a debușeului creat în gândirea, în atitudinea, în spiritul noului veac ce se apropia, al XX-lea.

Așa cum menționam anterior, există numeroase deficiențe metodologice în analizarea științifică competentă a istoriei partidelor politice și a reprezentanților lor în plan local, a istoriei liberalismului și a liberalilor. De aceea subliniem că, această jalonare a prezenței liberalilor gălățeni, în spațiul public, politic, dominat de liberalismul românesc al sfârșitului de secol XIX, va fi continuată în concordanță cu izvoarele documentare ce vor fi depistate și cercetate în viitorul apropiat.

Sperăm să reușim evidențierea modului în care politicienii gălățeni, de orientări diverse, de la sfârșitul secolului al XIX-lea, cât și cei de la începutul secolului al XX-lea și-au făcut simțită prezența și opinia în viața publică a orașului danubian, în consonanță cu realitățile naționale.

LIBERALISM AND LIBERALS IN GALAȚI, AT THE END OF THE XIXTH CENTURY

- Abstract -

Liberalism played an important role in the Romanian politics at the end of the XIXth century. Understanding the activity of the liberal politicians of Galați is essential for comprehending the interdependence between the local and the national public life during those days.

**GENERALUL HENRI M. BERTHELOT,
COMANDANT AL ARMATELOR ALIATE DE LA DUNĂRE ÎN 1918**

Constantin I. STAN

În vara anului 1918, Antanta a obținut victorii decisive, pe frontul de vest împotriva Puterilor Centrale, profitând de criza economică, socială și politică care cuprinsese Forțele Quadruplei Alianțe. Prezența tot mai importantă a trupelor americane pe câmpul de luptă a reprezentat tot un ascendent moral pentru Aliați.

La 16/29 septembrie 1918, Bulgaria a depus armele fiind prima țară din blocul Triplei Alianțe care a renunțat la luptă. Ea a semnat armistițiul cu Antanta la Salonic. Izolată, Turcia s-a văzut nevoită să încheie un document similar cu forțele engleze aflate în portul Mudros din insula Lesbos.¹

În aceste condiții favorabile, Aliații și-au îndreptat atenția spre Peninsula Balcanică, unde Serbia și România se aflau încă sub dominația Puterilor Centrale. La 5 octombrie 1918, generalul Franchet d'Esperey a întocmit deja un plan de operațiuni militare în regiune. Obiectivul principal era eliberarea Serbiei și amenințarea Austro-Ungariei, care trebuia, la rândul ei, să depună armele. Aliații aveau acum în vedere sprijinirea României, să înlăture ocupația străină, deblocarea Dardanelelor, precum și organizarea de acțiuni energice asupra forțelor austriece din Albania. Pentru frontul sârb fusese repartizate 17 divizii.² În acest scop, se revitalizase armata aliată din sudul Peninsulei Balcanice. Comandamentul franco-englez a creat acum „Armata Aliată de la Dunăre” având în frunte pe generalul Henri M. Berthelot. Acesta din urmă nota în jurnalul său publicat postum la 1 octombrie 1918: „Sunt la Clemenceau la orele 9. Mă trimite să ridic la luptă România”.³ Generalul francez Maurice Sarrail a fost înlocuit la comanda forțelor aliate de la Salonic cu un om energic și bine intenționat generalul Franchet d'Esperey. Martor al evenimentelor, contele de Saint Aulaire, ministrul Franței în România, consemna în memoriile sale editate la apusul vieții următoarele: „Franchet d'Esperey merită medalia militară și justifică rechemarea lui Sarrail dovedind de ce sunt capabile armatele de la Salonic conduse de un șef adevărat. La

¹ Mircea N. Popa, Lucia Popa, ș.a. (editori), *Primul Război Mondial 1914-1918. Texte și documente*, București, 1981, p. 407-414; Lt. Colonel C. Ioan Georgescu, *De ce a capitulat Germania?*, București, 1935, p. 87-122.

² Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare, se va cita A.N.I.C.), *Alexandru Vaida Voevod*, dosar .../1918.

³ General Henri Berthelot, *Jurnal și corespondență 1916-1919*, ediție de Gheorghe I. Florescu, Iași, 1997, p. 64.

7/20 octombrie 1918, francezii au ajuns la Dunăre în regiunea Vidin și Lam-Palanka”.⁴

În noile împrejurări pe data de 25 septembrie/8 octombrie 1918, generalul Berthelot părăsește Parisul îndreptându-se spre Roma, iar apoi către Salonic. De aici, fostul șef al Misiunii militare franceze în România urma să treacă Dunărea cu regimamentele sale. La 5/18 octombrie 1918, el scrie din cunoscutul și pitorescul oraș grecesc familiei arătând: „Pentru moment mă mai aflu încă la Salonic și probabil, pentru încă alte 15 zile, așteptând ca trupele noastre să se alinieze de-a lungul Dunării și să fie gata să o treacă atunci mă voi duce în fruntea lor și-mi voi face intrare spectaculoasă în România. Drept urmare, voi rămâne în posteritatea românilor.”⁵

Generalul Berthelot, a preluat comanda „Armatelor Aliate de la Dunăre”, care potrivit contelui de Saint Aulaire „nesăbuința, sau invidia Parisului o lăsase aproape independentă de Franchet d’Esperey. Acești doi mari comandanți superiori, cu toate că se apreciau reciproc nu se simpatizau. Simțind aceeași afecțiune și aceeași admirație pentru unul și pentru celălalt, îmi promiteam că mă voi strădui să le împrăstii prejudecățile reciproce. Cer umbrelor lor iertare. Le subestimam virtuțile. Am rămas cu bunele mele intenții; același înalt sentiment al datoriei transformă fosta lor rivalitate într-o nobilă și rodnică emulație.”⁶ Comandamentul aliat l-a desemnat la șefia trupelor care urmau să acționeze în România pe generalul Berthelot deoarece el cunoștea realitățile românești, colaborase foarte bine ca șef al misiunii franceze cu Regele Ferdinand, cu I.C.Brătianu și generalul C.Prezan.

La 17/30 octombrie 1918, Serbia a fost eliberată de trei divizii franceze și una britanică, comandate de generalul Berthelot. Forțele aliate aveau, în continuare ca obiectiv eliberarea României punând astfel în aplicare planul strategico-tactic dinainte stabilit.⁷

Datorită situației internaționale tot mai nefavorabile lor, Germania și Austro-Ungaria prin reprezentanții lor Horstmann, respectiv contele Demblin, au luat legătura la începutul lunii octombrie 1918 cu ministrul român de externe Constantin C. Arion. Cei doi diplomați ai „centralilor” au acceptat rezolvarea problemei Dobrogei, anularea rectificărilor de frontieră pe crestele Carpaților, autonomia românilor din Ungaria, în schimbul ratificării păcii de la Buftea București. La 4/17 octombrie 1918, C.C. Arion a expediat o scrisoare a primului ministru Al. Marghiloman pe care l-a informat asupra modului cum se derulau negocierile. El a subliniat cu acest prilej că diplomații Triplei Alianțe sunt de acord și cu expedierea în Moldova a 280.000. tone produse petroliere.⁸

⁴ Contele de Saint Aulaire, *Confesiunile unui bătrân diplomat*, ediție de Mihai D.Sturdza, București, 2003, p.232.

⁵ General H.Berthelot, *op.cit.*, p.306.

⁶ Contele de Saint Aulaire, *op.cit.*, p. 232; vezi și Vasile Vesa, *Les rapports entre les généraux Henri Mathias Berthelot et Louis Franchet d’Esperey durant l’hiver 1918-1919*, în: „Revue Roumaine d’Histoire”, tom.35, nr.1-2/1996, p.53-57.

⁷ A.N.I.C., Colecția Microfilme Franța, Rola 179, vol.19. c.363-370; vezi și Mircea Djuvara, *La guerre roumaine 1916-1918*, Paris, Nancy-Strasbourg, 1919, p.170.

⁸ A.N.I.C., fond Casa Regală, dosar 103/1918, f.7.

Aceste manevre perfide nu și-au atins scopul. Regele Ferdinand nu era dispus să ratifice Tratatul de la Bufta București întrucât în felul acesta l-ar fi recunoscut. Casa Regală susținea pe mai departe că documentul a fost impus cu adversari. Din motivele menționate, suveranul a indicat guvernului în două note succesive să evite „nu numai orice angajament nou, dar și orice negocieri relative ca modificări ale clauzelor tratatului deja încheiat, care în situația excesiv de frământată a orei prezente rămâne singura bază sigură pentru relațiile noastre cu Puterile Centrale, fără riscul de a crea pentru ziua de mâine noi dificultăți cu alte puteri”.⁹

În România se produc transformări importante. La 21 octombrie/3 noiembrie 1918 a avut loc o mare demonstrație în capitală împotriva ocupanților germani. Acțiunea a fost prilejuită de venirea unei misiuni militare franceze trimisă de generalul Berthelot pentru a discuta condițiile predării forțelor germane. În fața hotelului „Athénée Palace” unde erau cazați ofițerii francezi au manifestat după cum nota un contemporan al evenimentelor „intelectuali, muncitori, femei, într-un cuvânt toată lumea”.¹⁰ Aflat în București ca prefect al poliției Capitalei, profesorul Alexandru Tzigara-Samurcaș arăta în memoriile sale următoarele: „în ziua de duminică 21 octombrie/3 noiembrie 1918 a însemnat începutul manifestărilor populației bucureștene cu câteva zile înainte se zvonise prin oraș că ar fi sosit la „Athénée Palace”, sediul Comandamentului german, o comisie de ofițeri francezi pentru a trata predarea armatei de ocupație din țară.

De la ora 9 dimineața se strânsese o mulțime de lume pe piața din fața Ateneului, așteptând cu flori presupusa misiune franceză. Adunarea avea un caracter pașnic. Grupuri devenind mai compacte, au început a cânta imnuri naționale române și franceze „fără ca, conflictul să fi avut loc, până ce Komandatura germană nu a adus poliția călare și cordoane de soldați care, cu brutalitate au început să răspândească mulțimea”.¹¹

În teritoriul liber se făceau pregătiri febrile pentru reintrarea României în război de partea Antantei. În acest scop a plecat din Paris cu un pașaport fals, pe numele unui ofițer francez (Louis Antoine), Victor Antonescu, călătorind cu un avion pilotat de un ofițer francez, locotenentul Noël. V. Antonescu s-a oprit la Salonic unde a avut o întâlnire cu generalul d’Esperey și Berthelot. Diplomatul român descrie astfel, în 1930, întâlnirea cu militarii francezi: „Sosir la Salonic am luat contact cu generalul d’Esperey, asupra măsurilor de întreprins în vederea eventualei cooperări a armatei române cu trupele aliate(...). Colonelul român Rosetti, desemnat pentru a-l însoți pe generalul Berthelot în România se găsea, de asemenea, la Salonic”.¹² V. Antonescu era purtătorul unui mesaj din partea premierului Franței, Georges Clemenceau, în care se indica: „A sosit momentul ca România să reentre în luptă alături de Aliați”.¹³

⁹ *Idem*, fond Al. Marghiloman, dosar 173/1918, f.5; vezi și Constantin I. Stan, *Un diplomat aproape uitat Constantin C. Arion (1855-1923)*, în: *Diplomație și diplomați români*, vol. II, Focșani, 2002, p. 229-230.

¹⁰ George Miron, *Note din războiul pentru întregirea neamului*, București, 1923, p. 155-156.

¹¹ Al. Tzigara-Samurcaș, *Memorii*, vol. II, ediție de Ioan și Florica Șerb, București, 1999, p. 221.

¹² V. Antonescu, *Un courrier de guerre*, în *Hommage du Monsieur de Saint Aulaire*, București, 1930, p. 17.

¹³ *Ibidem*, p. 18 și urm.; A.N.I.C., Colecția Microfilme Franța, Rola 187, c. 267.

Între timp se stabilise o legătură aeriană între Iași și Salonic. Sublocotenentul francez Robert de Flers era purtătorul unui mesaj similar din partea guvernului francez. Călătoria tânărului ofițer francez nu a fost lipsită de peripeții. El a ajuns la Salonic după patru zile, avionul său fiind atacat în dese rânduri de inamic. Evidențiind curajul lui Robert de Flers, ministrul Franței la Iași afirma în memoriile sale că acesta a învins mari greutăți, făcând dovada „unei îndrăzneli și a unui spirit de sacrificiu pentru care a fost citat în ordinul de ziar armatei din Orient”. Diplomatul francez, evidenția, de asemenea, că drumul spre Iași a fost dificil căci „aparatul a aterizat cu mare dificultate, sfărâmându-se în afara liniilor inamice, în regiunea Galați”.¹⁴ Imobilizat, datorită unor grave contuzii, adăpostit sub aripa avionului său, pasagerul lui de Flers aștepta răbdător citind un volum de eseuri ale lui Montaigne.¹⁵

În răspunsul său expediat prin intermediul lui Robert de Flers premierului G.Clemenceau, Ion I.C. Brătianu a afirmat că românii sunt preocupați de a dovedi atașamentul lor fierbinte la nobila cauză a aliaților și „pentru a facilita realizarea celor scumpe aspirații ale poporului nostru”.¹⁶

Având în vedere situația favorabilă existentă, Ion I.C.Brătianu a cerut generalului C.Prezan, aflat la moșia sa Schinetea din județul Vaslui, să modifice și să adapteze la situația nou creată, în secret și cât mai rapid posibil planurile de mobilizare ale forțelor militare românești și cele privind cooperarea cu trupele aliate, pentru ca ocupanții să nu poată contracara această acțiune aflând „mijlocul de a ne scoate definitiv din luptă”.¹⁷ Graba autorităților române era determinată atât de conjunctura internațională din ce în ce mai favorabilă, cât și ca urmare a demersurilor repetate ale reprezentanților Antantei, care cereau insistent urgentarea pregătirilor de mobilizare. În acest sens, generalul Berthelot opinia într-o telegramă expediată din Salonic, la 23 octombrie/5 noiembrie 1918, generalului Lafont, atașatul militar al Franței în România că „Este necesar ca mobilizarea să fie făcută în mod energic și în condiții de maximă rapiditate posibilă. Contez, după informațiile dvs., ca șase divizii să fie gata în opt zile și alte patru în cincisprezece zile”.¹⁸ La acestea se adaugă și faptul că Puterile Centrale, în pofida discreției manifestată de autoritățile românești, cunoșteau intențiile guvernanților României. Sesizând acest lucru, încă din 9/22 octombrie 1918, C.C.Arion informa pe șeful guvernului de atunci Al.Marghiloman că germanii plănuiesc „organizarea unui nou front la Mărășești”.¹⁹

În noile împrejurări la finele lunii octombrie 1918, pregătirile pentru remobilizarea armatei române erau în linii esențiale încheiate. Se aștepta doar momentul potrivit ca regimentele noastre să revină pe câmpul de luptă alături de

¹⁴ Conte de Saint Aulaire, *op.cit.*, p.225.

¹⁵ *Ibidem*, p.226; Pamfil Șeicaru, *România în marele război*, București, 1994, p.344.

¹⁶ C.I.Stan, *Reluarea luptei de către armata română: octombrie-noiembrie 1918*, în: „Apulum”, XXIII/1986, p.350.

¹⁷ Șerban Polverejan (editor), *Corespondența lui George Moroianu (1891-1920)*, vol.I, Cluj Napoca, 1981, p.241.

¹⁸ Biblioteca Academiei Române, Arhiva istorică, Ministère des Affaires Etrangères des France, Archive diplomatique (în continuare se va cita B.A.R., Arh.ist., M.A.E.F., Arh.dipl.), serie Europa 1918-1929, România, vol.31, f.247-248 (microfilm).

¹⁹ A.N.I.C., fond *Casa Regală*, dosar 103/1918, f.7.

Aliați. Într-un document diplomatic belgian se arată că: „Efervescenta este extremă în România și în curând trupele vor intra în Transilvania unde vor fi aclamate ca eliberatoare”.²⁰

Generalul Berthelot cunoștea starea de spirit din România din mai multe surse. Generalul Lafont îi scria la 23 octombrie/5 noiembrie 1918 cu deplină satisfacție: „Entuziasmul național este în plină exaltare. Va fi de-ajuns un singur chibrit pentru a dezlănțui focul”.²¹ La rândul lor, o serie de ofițeri francezi în special Robert de Flers, i-au adus generalului francez informații prețioase. Berthelot nota în jurnalul său că de Flers l-a înștiințat că la Iași „spiritele sunt întrutotul pregătite și că se așteaptă cu nerăbdare trecerea Dunării de către armata cu același nume, pentru a participa la o ridicare extraordinară împotriva nemților despre care se va vorbi în istorie”.²² El afirma, de altfel, într-un raport înaintat superiorilor la sfârșitul lunii octombrie 1918 că „Pentru România este indispensabil să reia armele și să se alăture trupelor noastre pentru a dovedi fidelitate de nezdruccinat față de Antantă, pentru a-și elibera teritoriul și pentru a câștiga încă noi drepturi în realizarea revendicărilor naționale”.²³

Transformările petrecute pe plan internațional, acțiunile organizate de elementele filo-antantiste din interior au schimbat raportul național de forțe în favoarea Alianțelor. În noile condiții, cabinetul conservator încerca diverse căi de supraviețuire. Al. Marghiloman a inițiat o serie de tratative cu Liga Poporului, cu Partidul Conservator Naționalist și chiar cu liberalii, în vederea constituirii unui guvern de uniune națională favorabil Antantei. Cabinetul Marghiloman își încheiase practic misiunea. De aceea, conducătorul lui și-a prezentat la 24 octombrie/6 noiembrie 1918 demisia în fața Regelui Ferdinand.²⁴ În aceeași zi a fost numit prim-ministru generalul Constantin Coandă, recunoscut pentru vederile sale filo-liberale.²⁵

Generalul Berthelot cunoștea maniera în care s-a făcut înlocuirea guvernului Al. Marghiloman, căci scria la 27 octombrie/9 noiembrie 1918 în jurnalul său foarte lapidar: „Un comunicat anunță schimbarea cabinetului ministerial român. Coandă înlocuiește pe Marghiloman”.²⁶ În ziua demisiei guvernului conservator „Corpurile Legiuitoare aflate în funcțiune, pe baza unor alegeri cu vot censitar, au fost dizolvate, fiind declarate inexistente și lipsite de orice putere legală, nule și neavenite”.²⁷

Formarea noului cabinet s-a realizat cu acordul Antantei cu care proaspătul președinte al Consilierului de Miniștri a stabilit strânse legături. Într-un mesaj expediat generalului Berthelot la 24 octombrie/6 noiembrie 1918, C.Coandă reafirmă atașamentul țării noastre față de Tripla Înțelegere reiterând „Noi avem cel

²⁰ *Idem*, Colecția Microfilme Belgia, Rola 24, vol.18, c.405.

²¹ B.A.R., Arh.ist., M.A.E.F., Arh.dipl., Europa, 1918-1929, România, vol.31, f.245-246 (microfilm).

²² H.M.Berthelot, *op.cit.*, p.310.

²³ B.A.R., Arh.ist., M.A.E.F., Arh.dipl., Europa 1918-1929, România, vol.31, f.244.

²⁴ A.N.I.C., fond *Casa Regală*, dosar 54/1918, f.1.

²⁵ *Ibidem*, f.2.

²⁶ H.M.Berthelot, *op.cit.*, p.314.

²⁷ A.N.I.C., fond *Președinția Consiliului de Miniștri*, dosar 13/1918, f.4.

mai mare interes să ne regăsim înaintea păcii generale din punct de vedere militar alături de aliații noștri”²⁸.

La 28 octombrie/10 noiembrie 1918, când forțele aliate forțau Dunărea, Regele Ferdinand a decretat remobilizarea armatei române, Guvernul a adresat cu acest prilej două apeluri către popor și soldați. În manifestul destinat soldaților, șeful statului îi îndemna la luptă pentru a izgoni „vrăjmașul cotropitor din țară ca să înfăptuiți visul nostru de atâtea veacuri. Unirea tuturor românilor pentru care în anii 1916-1917 ați luptat cu atâta vitejie (...). Frații noștri din Bucovina și din Ardeal vă cheamă pentru această luptă, ca prin cuvântul vostru să le aduceți libertatea de sub jugul străin.

Biruința e a noastră și viitorul va asigura întregului neam românesc viață pașnică și fericită.

Înainte deci cu vitejia strămoșească”²⁹.

Reintrarea țării noastre în război de partea Triplei Înțelegeri era absolut necesară, căci așa după cum arăta generalul Berthelot în raportul înaintat superiorilor, menționat mai sus, ea urma „a dovedi fidelitate nezdruccinată față de Antantă, pentru a-și elibera teritoriul și pentru a câștiga încă noi drepturi în realizarea revendicărilor sale naționale”³⁰.

În noaptea de 27 octombrie/9 noiembrie-28 octombrie/10 noiembrie 1918, primele unități aliate au forțat Dunărea la Giurgiu. Această acțiune a fost întreprinsă de detașamente din regimentele franceze 146 și 210 tiraliori, care au trecut brațul cel mare al Dunării. Un grup de tineri giurgiuveni curajoși înarmați cu puști rămase de la foști ocupanți a dejucat intenția germanilor de a arunca în aer podul peste canalul Sfântul Gheorghe. Rezistența inamicului a fost modestă, căci o luptă scurtă a avut loc în nordul orașului Giurgiu. În cadrul acestei scurte confruntări militare au căzut eroic trei soldați francezi, înmormântați în cimitirul central cu toate onorurile militare cuvenite Germaniei sunt nevoiți să se retragă. Atmosfera din localitate este deosebită. Un contemporan al evenimentelor scria în jurnalul său cu nedisimulată satisfacție: „Grupuri de copii de școală se reped atunci la vale și dau năvală în liniile franceze în strigăte de <Vive la France!>. Francezii încep să înainteze spre Giurgiu, cu copii călări pe mitraliere și intră în oraș în aclamațiile delirante ale populației”³¹.

În paralel, armatele germane comandate de mareșalul von Mackensen, se retrăgeau în dezordine, după cum remarcă un contemporan al evenimentelor, fruntaș politic, liberal, „sub huiduielile populației, iar Berthelot trecea Dunărea la Giurgiu în mijlocul ovațiilor și bucuriei obștești. Prezan și Antonescu își reiau locul în capul oștirii”³².

Intrarea trupelor franceze în orașul Giurgiu a fost în adevăr deosebită. Un localnic, Scarlat Stăncescu, descrie astfel în memoriile sale starea de spirit

²⁸ B.A.R., Arh.ist., M.A.E.F., Arh.dipl., Europa 1918-1929, România, vol.31, f.167 (microfilm).

²⁹ C.I.Stan, *Regele Ferdinand „Întregitorul” (1914-1927)*, București, 2003, p.135.

³⁰ B.A.R., Arh.ist., M.A.E.F., Arh.dipl., Europa 1918-1929, România, vol.31, f.241 (microfilm).

³¹ Constantin Kirițescu, *Istoria Războiului pentru întregirea României 1916-1919*, ed. a II-a, vol. III, București, f.a., p.320-321.

³² I.G.Duca, *Memorii*, vol.IV, *Războiul*, partea a II-a (1917-1918), ediție de Stelian Neagoe, București, 1994, p.172.

existentă în bătrâna urbe de la Dunăre. „Au fost momente de mare entuziasm (...). O parte din tinerii mai voinici au purtat pe brațe pe ostașii francezi împreună cu primele trupe franceze și cântând Marseilleza ne-am îndreptat cu toții spre centrul orașului. Populația Giurgiului s-a strâns în număr impunător în piața din centrul orașului și a sărbătorit până noaptea târziu primele detașamente ale armatei franceze intrate în oraș”.³³ Serbările au continuat și a doua zi. Același martor ocular scria mai departe: „În jurul cârciumilor și restaurantelor din piața orașului s-au format grupuri mari de locuitori, care în cântecul tarafelor de lăutari jucau dansuri naționale, la care au luat parte și ostași din regimentele franceze”.³⁴ Generalul Berthelot și-a instalat sediul comandamentului său în clădirea unde va funcționa ulterior Camera de Comerț și Industrie a județului Vlașca. Timp de câteva săptămâni, fanfara regimentului 21 tiraliori francezi a delectat populația orașului, cântând în chioșcul de muzică din grădina publică.³⁵

Comandantul armatelor aliate de la Dunăre descrie în memoriile sale din 2/15 noiembrie 1918, modul în care a fost întâmpinat la Giurgiu, arătând că s-a bucurat de „o primire entuziastă din partea populației, discurs al prefectului și primarului, masă la hotel «Europa», cu cele patru persoane. Instalarea într-o casă pe care nemții au lăsat-o într-o stare de mizerie respingătoare; curățenie generală. Seara ea are un aspect aproape acceptabil. Regăsesc cu plăcere sobele românești, după zăpadă și frig”.³⁶

În ziua trecerii Dunării, generalul Berthelot a lansat un apel către poporul român intitulat *La arme!*. Autorul documentului informa populația că trupele franceze pătrund pe meleagurile românești „pentru a vă ajuta să vă eliberați de jugul supt care inamicul crede că vă îngenunchează”. El deplângea soarta românilor care au suferit crunta ocupație germană „ați putut constata obrăznicia și barbaria dușmanului care se numește civilizat”. Nemții au produs în țară numeroase jafuri și distrugerii: „au pustiit câmpiile voastre și au golit staulele voastre, au prădat casele voastre, au așezat robia și foamea la vetrele voastre, ferm hotărâți ei înșiși au supus-o să nu vă lase decât ochii pentru a plânge”. Documentul chema în continuare, întregul popor român la luptă contra ocupantului german precizând: „ceasul răzbnării, sau mai bine zis ceasul dreptății a sunat. Învins pretutindeni acolo unde nu este zdrobit, dușmanul este pretutindeni pus pe fugă. A venit ceasul să ardeți petecul de hârtie cu care vi s-a făcut silă la București”. Semnatarul apelului îndemna pe soldații români să fie alături de aliați, iar țăranii să ia armele și să lupte împotriva cotropitorilor. Aceste sacrificii nu erau inutile, căci românii au jertfit și până acum totul pentru „Marea Românie”. Mărturie stau sutele de mii de români căzuți pe câmpul de bătălie.

Generalul Berthelot îi asigura pe români că steagul englez și tricolorul francez fălfăie alături de cel român. De aceea el îndeamnă cu tărie: „Sculați-vă frați români, și aruncați-vă asupra dușmanului!”³⁷

³³ Ion Bălan, Ancu Damian, *Vlașca 1916-1918*, București, 1996, p.177.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ H.M.Berthelot, *op.cit.*, p.318.

³⁷ A.N.I.C., fond Casa Regală, dosar 103/1918, f.1; „Epoca”, I, seria a IIIa, nr.43, din 31 octombrie 1918.

La începutul lunii noiembrie 1918, generalul H.M. Berthelot a lansat în numele Armatei aliate de la Dunăre, un nou apel intitulat *Frați Români!*. Documentul condamna pe ocupanții germani, care „nu se lasă de nelegiuirile lor”. Semnatarul chemării prezintă mai departe fărâdelegile săvârșite de ocupanți, subliniind: „După ce soldații lor v-au omorât femeile, v-au înfometat copiii, au aruncat bombe asupra locuitorilor pașnici, au tras cu mitraliera în cei care lucrau câmpurile, au răspândit bombe aruncătoare de holeră și tifos, au voit a vă îmbolnăvi de răpciugă”. Generalul Berthelot avertiza populația României că stăpânitorii germani caută acum să aducă bolșevismul la Patria voastră pe care au nenorocit-o. El atrage atenția locuitorilor că nemții dezinformează, vorbind de un pretins atașament al Regelui Ferdinand și armatei române față de Kaizer. Scopul era clar de a crea discordie și tensiune în relațiile cu Aliații. Generalul Berthelot aducea, în continuare, un omagiu poporului român, evidențiind inteligența și spiritul lui de sacrificiu. El avertiza pe români să fie circumspecți, să nu se încreadă în zvonuri, în propaganda mincinoasă germană și să asculte de aliați și conducătorii statului român: „*Fiți demni voi înșivă, fiți demni de cei de la Jiu, Olt, Oituz, de la Argeș, de la Mărășești și Mărăști, nu vă lăsați înșelați de nemernicii ce se ascund în lumina zilei. Făgăduința regelui vostru de a vi se da pământuri este îndeplinită. Rămâneți liniștiți aliații credincioși, vă cer*”.³⁸

În același timp, generalul Berthelot a luat măsuri energice pentru reintrarea în normal a vieții populației, dispunând printr-un ordin circular din 1/14 noiembrie 1918 respectarea liniștii și ordinii interne: „Se vor aresta imediat toți agitatorii. Se vor pune sub supraveghere toți supușii germani, unguri și austrieci”, se vor distruge inscripțiile inamice, se vor afișa imediat proclamațiile Regelui Ferdinand, se va trece la supravegherea regiunilor petrolifere unde, se vor înființa comisii în vederea controlului strict al extracțiilor și lucrărilor petrolului. „Toate produsele petrolifere se consideră ca rechiziționate din mâinile deținătorilor actuali”.

Tot prin intervenția lui Berthelot, primarii destituiți urmau să fie repuși în funcție după înlăturarea administrației germane. Se urmărea, totodată, asigurarea hranei populației, împiedicarea scoaterii din țară a produselor alimentare, de îmbrăcăminte, încălțăminte, petrolul, lemnele, etc. „Se vor stabili în fiecare localitate comisii municipale și în reședințele de județ comisii regionale pentru controlul și asigurarea hranei populației”.

Pentru normalizarea transporturilor și telecomunicațiilor se vor lua măsuri în vederea „restabilirii în cel mai scurt timp a tuturor comunicațiilor, căilor ferate, șosele, linii telegrafice”. Un rol important îl aveau procurorii și judecătorii de instrucție care „vor face constatări de toate distrugerile și violările de drept făcute de dușmani și vor înainta de urgență dosarele”. De asemenea, se urmărea îmbunătățirea stării de sănătate a locuitorilor. Medicii aveau obligația „de a raporta prin prefecti, starea sanitară și nevoile de medicamente”. În vederea asigurării unei legături mai strânse cu trupele aliate „se va înființa un serviciu zilnic de curieri între toate prefecturile și Cartierul General al Armatei de la Giurgiu. Pentru reglementarea relațiilor comerciale era fixat cursul de schimb la 100 franci = 140 lei.”³⁹ Aceste măsuri erau necesare pentru reintrarea în normalitate a vieții. Ele au

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ A.N.I.C., fond *Casa Regală*, dosar 103/1918, f.3.

fost luate la insistențele autorităților românești și aveau drept scop să ușureze remobilizarea armatei române.

La 28 octombrie/10 noiembrie 1918, cabinetul prezidat de generalul C. Coandă a înaintat o notă miniștrilor aliați acreditați în România anunțând reîntrirea țării noastre în război alături de Antantă. Documentul afirma, că „România a acționat potrivit tratatului de alianță din august 1916”. Ea a întârziat acest lucru prin „dispariția trupelor rusești”. Acum, împrejurările sunt din nou favorabile căci o armată aliată trece Dunărea „fiind prezentă la frontierele regatului”. De aceea, „fideli angajamentelor noastre suntem fericiți și mândri de a putea să ne regăsim alături de glorioasele noastre armate în lupta pentru triumful marii cauze pentru care aliații și noi «am jertfit» atâta sânge și am suferit de bună voie încercări atât de mari”.⁴⁰

Unitățile germane și austro-ungare au comis în retragere numeroase jafuri și distrugeri. După unele date, numai în comunele buzoiene Becani, Cărpiniștea, Niculeasa, spre exemplu, au fost ridicate câte 150 capete de vite, în total 450 de animale.⁴¹

Generalul Berthelot a văzut el însuși devastările provocate de inamic. La 6/19 noiembrie 1918, el nota în jurnalul său cu vădită revoltă „Germanii continuă să se comporte după bunul lor plac și jafurile se multiplică cu mașina pe șoseaua principală de la Călugăreni la Copăcenii, Varlaam, Mihăilești și Grădinari, constatare a distrugerilor germane”.⁴² Din motivele amintite, H.M. Berthelot a adresat o notă de protest mareșalului von Mackensen, unde arăta că „În cursul evacuării Munteniei, trupele germane comit zilnic acte contrare clauzelor armistițiului primit de Germania. Nu numai că podurile de șosea și de cale ferată pe Argeș au fost distruse, după ora fixată pentru încetarea ostilităților, dar distrugeri mult mai mari au fost făcute în gările București și Chitila”.⁴³ Abuzuri asemănătoare ale unităților inamice s-au semnalat și în zona orașului Sinaia.⁴⁴

În același timp, pe tot cuprinsul țării aveau loc frământări sociale. Sătenii atacau convoaiele germane sau ocupau depozitele de alimente și echipamente părăsite de inamic. Așa au procedat locuitorii din comunele Merișeni (județul Argeș), Găujani (județul Ilfov). În fața escaladării tulburărilor sociale, H.M. Berthelot a chemat printr-un apel locuitorii la calm și răbdare. Documentul lansat pe 1/14 noiembrie 1918 pune frământările din lumea rurală pe seama dușmanului care prin acțiunile sale a împiedicat aplicarea reformelor agrare și cea a sufragiului universal, iar acum, seamănă revoltă și răul „sperând „să slăbească pe învingători”. În final, semnatarul apelului îndemna cetățenii Regatului român la prudență și cumpătare, subliniind: „*Români, poporul nostru se număra printre învingători și el va înțelege ușor că această victorie îi va aduce satisfacerea dorințelor lui pe care numai dezordinea ar putea să le împiedice astăzi (...). Păstrați-vă calmul, aliații voștri fideli vă cer asta!*”⁴⁵

⁴⁰ *Idem*, Colecția Microfilme S.U.A., Rola 583, c.335-336.

⁴¹ Arhivele Naționale Buzău, fond *Prefectura*, jud.Buzău, dosar 24/1918, f.22-23.

⁴² H.M.Berthelot, *op.cit.*, p.319-320.

⁴³ Arhivele Militare Române, fond *Marele Cartier General român*, dosar 2/1918, vol.IV, f.104.

⁴⁴ *Ibidem*

⁴⁵ B.A.R., Arh.ist., M.A.E.F., Arh.dipl., Europa 1918-1929, România, vol.31, f.252 (microfilm)

Activitatea generalului Berthelot a atras după sine multe simpatii din partea oficialităților și a opiniei publice. La Iași, de pildă, s-a făcut propunerea publică în paginile ziarului „Neamul Românesc” de a clădi „o casă de repaos într-o stațiune balneară sau oraș pentru marele general Berthelot”. Într-o scrisoare adresată lui N.Iorga, M.Alexandrescu Guranda aducea un fierbinte omagiu generalului francez, care „și-a lăsat Corpul al V-lea de armată francez pe care îl comanda și zburând spre pământul românesc ne-a luat de la gură paharul de venin al nenorocirilor”. Semnatarul scrisorii merge mai departe propunând înălțarea unui monument dedicat acestui mare prieten al poporului român. El a lansat deja, cu acest prilej, o listă de subscripție.⁴⁶

Unitățile armatei române au pătruns în Transilvania. În pofida greutăților de tot felul, poporul român a răspuns cu entuziasm la apelurile generalului Berthelot. Martor al evenimentelor, Charles J.Wopicka, ministrul S.U.A. în România consemna în memoriile sale cu deplină obiectivitate următoarele: „Toți erau plini de bucurie că mobilizarea fusese în mod efectiv ordonată și că românii mășăluiesc alături de Aliți.”⁴⁷

Oastea din Regat a fost întâmpinată în Transilvania cu mult entuziasm. Un ziar al vremii care apărea la Arad scria cu nedisimulată mândrie că „armata română a fost primită cu bucurie de nedescris, cu lacrimi de fericire (...). Nu cunoaște margini entuziasmul poporului din cătunele pe unde se răsfire armata română”.⁴⁸ O altă publicație editată la Orăștie, de Ioan Moța, informa cititorii că la Toplița bucuria locuitorilor acestor plaiuri era atât de mare încât tinerimea locală a aranjat o petrecere în cinstea ostașilor români, iar trei zile la rând au cântat și au petrecut.⁴⁹

În aceste împrejurări, unitățile aliate și-au creat capete de pod la Giurgiu, Turnu Măgurele și Zimnicea, instalând avanposturi și pregătindu-și astfel înaintarea spre București - Ploiești la 16/29 noiembrie 1918, primele subunități anglo-franceze au pătruns la periferiile capitalei României. Evenimentul a fost întâmpinat cu mare bucurie de întreaga opinie publică românească. Martor al acestor clipe, generalul Berthelot consemna la 7/20 noiembrie 1918 „Românii așteaptă cu neascunsă nerăbdare momentul în care ne vom face intrarea în capitală. Eu cred că acesta va fi efectiv un marș triumfal a cărui amintire soldații Armatei Dunării o vor păstra multă vreme”.⁵⁰

La Iași se făceau concomitent pregătiri intense în vederea deplasării familiei regale spre București. Timpul era destul de neprielnic, mohorât, ploios. Martor al evenimentului, bibliotecarul Casei Regale, Gheorghe T.Kirileanu, înfățișează în memoriile sale destul de lapidar, dar convingător, atmosfera din capitala provizorie a României pe 17/30 noiembrie 1918: „Plecăm spre București cu trenul regal. O

⁴⁶ Constantin Dobrescu, Mihai Rachieru (editori), *80 de ani de la venirea Misiunii Militare franceze în România. Generalul Berthelot și România în documentele vremii*, în: „Citadela”, Ploiești, I, nr.1, octombrie 1996, p.88.

⁴⁷ Charles J.Wopicka, *Secrets of the Balkans. Seven Years of a Diplomat's life in the Storm Centre of Europe*, Chicago, 1921, p.275.

⁴⁸ „Românul”, Arad, VII, nr.24, din 25 noiembrie/8 decembrie 1918; *Bine ați venit!*, în „Unirea”, Blaj, XXVIII, nr.28, din 4/17 decembrie 1918.

⁴⁹ „Libertatea”, Orăștie, XV, nr.5, din 28 noiembrie/12 decembrie 1918. O atitudine similară au avut și românii din Maramureș (vezi „Renașterea”, Baia Mare, I, nr.1, din 18/30 decembrie 1918).

⁵⁰ H.M.Berthelot, *op.cit.*, p.320.

ploaie putredă cu pâclă, semn că mergem plouați! Sau sunt lacrimile triste ale celor morți (...) . Plouă și în cabina mea.

Prințesa Știrbei zice că multora li-i teamă de soarta acestui tren.”⁵¹

Cu toate greutățile întâmpinate, distrugerea unor poduri, ruperea unor tronsoane de linie, trenul a ajuns în bune condiții la București. Familia regală, generalul Berthelot și ceilalți înalți oaspeți au intrat oficial în capitala României la 18 noiembrie/1 decembrie 1918. Contemporan al evenimentelor, contele de Saint-Aulaire descrie astfel istoricul moment: „În mod foarte delicat, Berthelot, sosit la porțile Bucureștiului în fruntea armatei eliberatoare, așteaptă ca să intre la 1 Decembrie 1918 înapoia regelui și a reginei (...). De acord cu mine, Berthelot invită chiar și contingente engleze să defileze între soldații Regelui Ferdinand și soldații noștri. În fruntea cortegiului, pe cai minunați, călăreau regele, regina în uniformă de colonel de roșiori și generalul Berthelot într-un uragan de aclamații frenetice sub o ploaie de flori. Pe tot parcursul la ferestre și balcoane fluturau drapele românești și franceze „printre care și câteva drapele englezești, italiene și americane erau arborate la vedere din ordinul prefectului de poliție”.⁵² La rândul său, generalul H.M.Berthelot descrie lapidar în jurnalul său la 1 Decembrie 1918, primirea triumfală în capitala României: „Intrarea în București, Regele, Regina și principesele sosesc la 9,30 la gară, se urcă pe cai, iar regele mă ia în dreapta sa. Trecere în revistă a trupelor franceze, britanice și române. Binecuvântarea drapelelor ofrandă de pâine și sare. Calea Victoriei copiii nu lipsesc. În fața statuii lui Mihai Viteazul defilarea trupelor, ovații entuziaste. Soldații noștri sunt mulțumiți. Ceremonie și *Te Deum* la catedrală.”⁵³

Atmosfera din capitală era în adevăr deosebită. Generalul H.M.Berthelot înfățișează starea de spirit existentă aici într-o scrisoare expediată familiei la 2 decembrie 1918: „Tot ieri, Regele, Regina și generalul Berthelot și-au făcut intrarea solemnă în capitala României eliberate în fruntea trupelor aliate.

Entuziasmul a fost copleșitor, așa cum mă așteptam. Vremea, care de opt zile încoace a fost ploioasă, ne-a cruțat azi, fiind „dacă nu înșorită, cel puțin suficient de plăcută. Soarele era în inimi. O mulțime imensă mărgea în șiruri largi strada pe care trecea cortegiul și care se cheamă Calea Victoriei.”⁵⁴

Generalul rus A.A. Mossolov prezenta în memoriile sale atmosfera care domnea în București: „În fruntea cortegiului se afla Regele Ferdinand, urmat de Regină, care avea de o parte a sa și de cealaltă pe fiul său și pe generalul Berthelot, comandantul corpului franco-englez care eliberase capitala de sub ocupația germană. După ce a trecut în revistă trupele române și aliate, și după ce a asistat la o slujbă religioasă la Mitropolie, Regelui Ferdinand i-a fost înmănat de generalii săi, bastonul de mareșal.

⁵¹ Gheorghe T. Kirileanu, *Însemnări zilnice 1906-1960*, ediție de Constantin Prangați, București, 2004, p.76.

⁵² Contele de Saint Aulaire, *op.cit.*, p.236.

⁵³ H.M.Berthelot, *op.cit.*, p.324.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 325.

Entuziasmul poporului nu mai cunoștea margini, suferințele sale erau, în sfârșit, răsplătite prin întinsele teritorii dobândite⁵⁵. La rândul său, I.G.Duca surprindea în memoriile sale starea de spirit existentă în București notând: „La 18 noiembrie, Regele și-a făcut intrarea solemnă în capitală s-a coborât din tren în gara Mogoșoaia și de acolo călare în capul oștirii române și a detașamentelor aliate franceze și engleze a străbătut orașul până la statuia lui Mihai Viteazul, unde a primit defilarea armatei. De-a lungul parcursului, școlile și o mulțime imensă, am asistat la spectacol din tribuna oficială ce se ridicase de-a lungul Universității, în fața statuii, când a apărut regele cu regina și cu generalul Berthelot, a fost un adevărat delir”⁵⁶.

În cinstea ministrului Franței, contele de Saint Aulaire, generalului Berthelot și celorlalte oficialități aliate, Regele Ferdinand și Regina Maria au oferit un dejun la care șeful statului a rostit un discurs de mulțumire adresat aliaților pentru sprijinul acordat. El își exprima satisfacția că la eliberarea României au contribuit trupele Antantei: „Bucuria noastră a fost încă mult mai mare văzând în fruntea trupelor aliate pe generalul Berthelot, pe Berthelot al nostru, căci e de fapt al nostru și prin însușirea sa de cetățean român și prin amicitia pe care n-a încetat a o dovedi țării mele”⁵⁷.

Seara s-a desfășurat un dineu de gală la Palatul Cotroceni. Participant la petrecere, generalul Berthelot scria în data de 2 decembrie 1918 familiei cu multă bucurie: „Seara. Mare dineu de gală la Palat unde toți ofițerii noștri superiori erau invitați și unde a avut loc o decernare de medalii. Nimeni nu a fost uitat.”⁵⁸

Discursurile, mesele festive au continuat și în zilele următoare într-o stare de euforie generală. Generalul H.M. Berthelot s-a aflat în centrul atenției. La 22 noiembrie/5 decembrie 1918, ministrul Franței la București, contele de Saint-Aulaire a oferit potrivit însemnărilor sale „un banchet regelui, reginei, statului major al lui Berthelot și colegilor mei aliați.”⁵⁹ Însuși, generalul Berthelot a dat un banchet la sfârșitul lunii decembrie 1918. Participantă la acest eveniment monden, Regina Maria afirma în memoriile sale la 29 decembrie 1918/11 ianuarie 1919 următoarele: „La 10, ne-am dus la o «soirée» (serată, n.n.) la Berthelot, «soirée» foarte plăcută - în majoritate oameni tineri și drăguți care au dansat cu multă frenezie.”⁶⁰

Bucuria acestor clipe a fost umbrită însă de răspândirea unei boli foarte violente cu fenomene pulmonare numită „gripa spaniolă”. „Ea a secerat în Europa, inclusiv pe meleagurile noastre milioane de oameni. Chiar Regina Maria a contractat boala de la niște soldați francezi la spital și fusese mai multe zile între viață și moarte. A învins boala cu tenacitate. În schimb, toți cei care s-au aflat într-

⁵⁵ A.A. Mossolov, *Misiunea mea în România (Memorii)*, ediție de Marin C.Stănescu, București, 1997, p.163.

⁵⁶ I.G.Duca, *op.cit.*, vol.IV, p.177-178; vezi și C.I.Stan, *Mihai Viteazul în conștiința românilor la sfârșitul secolului al XIX lea și începutul secolului XX (1874-1918)*, în „Acta Musei Porolissensis”, vol.XXV/2002, p.141.

⁵⁷ *Cuvântări de Ferdinand I, regele României 1889-1922*, București, 1922, p.125.

⁵⁸ H.M.Berthelot, *op.cit.*, p.236.

⁵⁹ Contele de Saint Aulaire, *op.cit.*, p.236.

⁶⁰ Maria, Regina României, *Însemnări zilnice (decembrie 1918-decembrie 1919)*, vol.I, ediție de V.Arimia, București, 1996, p.30.

un vagon care a plecat spre Chișinău, generalul francez Laffont, Fotin Enescu potrivit lui I.G.Duca „au murit după câteva zile abia de suferință.”⁶¹

În aceeași zi, la Alba Iulia cei 1228 de delegați au hotărât Unirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului cu România. După câteva zile, în 1/14 decembrie 1918 în sala Tronului, solii Ardealului și Banatului V.Goldiș, Al.Vaida, Miron Cristea, I. Hossu, Caius Brediceanu, Mihai Popovici au înmănat Regelui Ferdinand Actul Unirii. Delegația ardeleană a fost primită și de generalul Berthelot. El a adus cu acest prilej un omagiu poporului român căci spunea cu deplină sinceritate: „Martiriul românilor din Transilvania îmi este deplin cunoscut. O dragoste deosebită mă leagă de D-voastră și vă asigur de tot sprijinul și concursul în vederea așezării definitive a României Mari.”⁶²

Generalul H.M. Berthelot a cunoscut în parte realitățile românești din teritoriul intracarpatic cu ocazia vizitei făcută în Transilvania și Banat la finele anului 1918 și începutul celui următor. Comandantul armatelor aliate de al Dunăre a aplecat cu un tren special. Aflat în suita generalului francez, colonelul Radu Rosetti consemna în memoriile sale că vizita se întindea pe nouă zile, iar însoșitorii erau locotenent-colonelul Collemund, căpitanul Suguy, locotenentul Crouzier. Trenul era compus dintr-un vagon salon pentru general, un vagon cu paturi pentru însoșitorii săi și un vagon restaurant „Am luat ca bucătar - adaugă el - pe fostul meu bucătar, acum ordonanța mea Louis Danamiel”⁶³.

Generalul Berthelot și-a informat familia în legătură cu începutul călătoriei dincolo de Carpați, într-o scrisoare expedită la 13/26 decembrie 1918. Autorul mesajului afirma că: „Noi am plecat ieri seara la ora 10 într-un tren special, cu tot confortul necesar, căci drumul e lung și îmi va lua cu siguranță vreo zece zile. În această dimineață am ajuns la Orșova, care face frontiera Banatului. Este o graniță absolut artificială, pentru că populația din această regiune este clar românească, deși sârbii emit pretenția acaparării teritoriului.

În toate stațiile remarcăm simțămintele poporului care ne aclamă când trenul se oprește, mai ales la Mehadia, Domașnea, Caransebeș, Lugoj și încă multe alte locuri.”⁶⁴

Trenul generalului Berthelot nu avea un orar de circulație prestabilit, distanțele fiind parcurse într-un timp mai lung sau mai scurt, în funcție de mulțimile de români care îl așteptau în garile mai importante de pe traseu. În gara Caransebeș, de pildă, a sosit cu aproape o zi întârziere. Un martor ocular, Gheorghe Neamțu scria într-o lucrare apărută la aproape un deceniu de la Marea Unire: „L-am așteptat până seara ca el care venea cu un tren ce stătea cât voia poporul și pornea când generalul își termina convorbirile cu el n-a sosit decât atunci.”⁶⁵

În 13/27 decembrie 1918 trenul special a fost întâmpinat într-o atmosferă sărbătorească în gara Timișoara, cu toate că, potrivit mărturiilor vremii „Porțile de

⁶¹ I.G.Duca, *op.cit.*, vol.IV, p.185.

⁶² „Glasul Ardealului”, Brașov, I, nr.32, din 6/19 decembrie 1918; C.I.Stan, *Elie Miron Cristea și prezentarea actului Unirii Regelui Ferdinand*, în „Angustia”, VI/2001, p.149.

⁶³ Radu R.Rosetti, *Mărturisiri 1914-1919*, ediție de Maria Georgescu, București, 1997, p.301-302.

⁶⁴ H.M.Berthelot, *op.cit.*, p.333.

⁶⁵ Gh. Neamțu, *Activitatea Consiliului Național Român din Caransebeș (octombrie 1918-august 1919). Amintiri și documente*, Caransebeș, 1927, p.83.

intrare și ieșire au fost închise de sentinele sârbe.”⁶⁶ Totuși, el a purtat discuția cu autoritățile locale, generali sârbi și francezi. De altfel, H.M. Berthelot nota în jurnalul său la 14/27 decembrie 1918 destul de lapidar: „Vizite în tren. Autorități sârbe, generalul Georgevici, doamne române și autorități locale. L-am văzut pe generalul Jouinot-Gambetta și șeful său de stat major.”⁶⁷

De la Timișoara generalul H.M. Berthelot s-a îndreptat spre Deta-Vârșeț-Alibunar, cu destinația Pancevo, unde s-a îmbarcat pe o navă fluvială, sosind la Belgrad seara târziu. Comandantul armatelor aliate de la Dunăre avea să noteze în jurnalul său, tot acum, următoarele: „Am luat vaporul spre Belgrad, sosire pe noapte, n-am văzut pe generalul Henrys, vizită la voievodul Misici, la amiralul englez Townbridge, prințul Alexandru, ministrul Franței, d-l. de Fontenay. L-am văzut pe generalul Patey. Cină la Henrys. Prințul îmi trimite *Marele Cordon al Vulturului Alb*”.⁶⁸ Participant la aceste întrevederi, Radu R.Rosetti mărturisea în memoriile sale că „prințul Alexandru se arăta moderat și spune generalului că vrea să se înțeleagă cu românii în chestia Banatului”, totuși crede că Torontalul trebuie să fie sârbesc. Cere ca evacuarea de către sârbi a Banatului, care va fi ocupat de Divizia a 14-a de infanterie colonială franceză, să se facă treptat. Misić se arată mai intransigent. Acestuia și generalului Henrys, cu care luam și masa de seară, generalul (Berthelot, n.n.) le dă o listă de acte samavolnice sârbești: „Ofițerii francezi prezenți la masă, care trăiesc de mai mulți ani cu sârbii, spun că aceștia sunt minunați soldați, dar intoleranți și nesuferiți”.⁶⁹

În ziua următoare, generalul Berthelot a revenit la Timișoara, iar spre seară a pecat spre Seghedin, unde s-a întâlnit cu locotenent colonelul Vix, agent de legătură al generalului d'Esperey, Ion Erdelé, ministrul plenipotențiar român pe lângă cabinetul de la Budapesta, colonelul Hohenloche, delegatul lui Karoly.⁷⁰

În data de 16/29 decembrie 1918, generalul Berthelot a ajuns la Arad, unde a fost, de asemenea, primit cu multă căldură, cu urale, ovații și frumoase buchete de flori. O companie de militari români ai Gărzii Naționale a prezentat onorul. După aceea, primarul orașului și episcopul ortodox Ioan... au rostit discursuri de bun sosire. În piața centrală a orașului, solul Franței și suita sa, au fost primiți cu multă însuflețire. La Palatul Primăriei, s-a dat o recepție în onoarea înalților oaspeți.⁷¹ Aici, generalul Berthelot a asistat, din păcate, la un incident sângeros provocat de unguri.

După aceea, fostul șef al Misiunii Militare franceze în România s-a îndreptat spre Oradea, unde i s-a făcut o frumoasă manifestație de bun venit.⁷² După acest popas, generalul Berthelot s-a deplasat pe ruta Satu Mare-Baia Mare-Dej-Bistrița. La Bistrița a ajuns în 17/30 decembrie 1918. A doua zi a vizitat orașul fiind escortat de o trupă de juni călări. S-a îndreptat apoi spre Cluj, unde 50000 de români din oraș și împrejurimi l-au primit cu o deosebită căldură. Generalului

⁶⁶ C.I.Stan, Ioan I.Șerban, *Călătoria generalului Henri M.Berthelot în Transilvania și Banat (decembrie 1918-ianuarie 1919)*, în „Apulum”, XXXVIII/2, 2001, p.172.

⁶⁷ H.M.Berthelot, *op.cit.*, p.334.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ Radu Rosetti, *op.cit.*, p.302-303.

⁷⁰ H.M.Berthelot, *op.cit.*, p.334.

⁷¹ *Generalul Berthelot la Arad*, în: „Românul”, Arad, VII, nr.49, din 20 decembrie 1918.

⁷² Roman Ciorogaru, *Zile trăite*, partea a II-a, *Revoluția*, ediție de Viorel Faur, Oradea, 1994, p.95.

Berthelot i s-a înmănat o sabie de onoare ce aparținuse luptătorului de la 1848-1849, Ilie Măcelariu.⁷³

La 19 decembrie 1918/1 ianuarie 1919 generalul Berthelot, în drum spre Sibiu, trecea prin Aiud-Teiuș-Alba Iulia-Sebeș. În Alba Iulia populația i-a făcut o primire sărbătorească. Descriind aceste momente memorabile, ziarul local „Alba Iulia” preciza: „Istoricul nostru oraș a fost martor în câteva săptămâni din urmă la evenimente mari și înălțătoare” în care se înscrie și vizita generalului Berthelot.⁷⁴

În aceeași zi de 19 decembrie 1918/1 ianuarie 1919, generalul Berthelot a ajuns la Sibiu. Aici a fost întâmpinat de generalul Traian Moșoiu, comandantul armatelor române din Transilvania și de 50000 de oameni. El s-a întâlnit și cu Iuliu Maniu, președintele Consiliului Dirigent, Al.Vaida-Voievod.⁷⁵ Generalul Berthelot s-a deplasat apoi spre Brașov, prin Mediaș și Sighișoara. Brașovul a fost ultima localitate transilvăneană vizitată de generalul Berthelot. În după-amiaza zilei de 21 decembrie 1918/3 ianuarie, fostul șef al Misiunii Militare franceze în România a revenit la București, două zile mai târziu fiind primit de regele Ferdinand. H.M.Berthelot descrie extrem de lapidar momentul întâlnirii cu suveranul României: „Audiență la Rege. Îi vorbesc despre călătoria mea de neuitat!”⁷⁶

Călătoria generalului Berthelot în Transilvania și Banat a fost încheiată cu succes. Înaltul oaspete a avut prilejul să cunoască nemijlocit realitățile concrete din teritoriile de curând alipite la Regatul român. Marele filo-român a fost întâmpinat peste tot de sute, mii și chiar zeci de mii de oameni. Cele mai multe întâlniri au fost spontane.

Generalul H.M. Berthelot a apărut pe mai departe interesele românești, expediind numeroase rapoarte superiorilor. A revenit de multe ori în România, primind un domeniu în județul Hunedoara pe care l-a donat Academiei Române al cărei membru de onoare a fost. A vizitat orașe precum Iași, Ploiești sau Galați, cărora le-a acordat înalte decorații franceze.

A fost un mare prieten al poporului român.

⁷³ Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *În apărarea României Mari. Campania armatei române din 1918-1919*, București, 1994, p.142.

⁷⁴ *Generalul Berthelot la Alba Iulia*, în: „Alba Iulia”, II, nr.5, din 7 ianuarie 1919.

⁷⁵ H.M.Berthelot, *op.cit.*, p.336-337; C.I.Stan, *Generalul Traian Moșoiu, ostașul și omul politic (1868-1932)*, Buzău, 2003, p.101-102.

⁷⁶ H.M.Berthelot, *op.cit.*, p.338.

***GENERAL HENRY M. BERTHELOT – THE COMMANDER-IN-CHIEF OF
THE ALLIED ARMIES FROM THE DANUBE, IN 1918***

- Abstract -

The author emphasises the military merits of the great friend of Romanian people, General Henry M. Berthelot, the commander-in-chief of the Danube allied armies which, in 1918, fought against the German army, as well as the tribute and the gratitude of the Romanian people to the French people and its representatives. The article deals with some events representing significant historical moments of the traditional military and cultural cooperation between France and Romania.

Un autograf al marelui general

*Que le sang des héros tombés dans
les combats de la grande guerre, soit pour
toi, o belle Roumanie, la semence de
nouvelles vertus ! afin que tes enfants soient
toujours dignes de leurs pères et prêts à
défendre ton sol sacré, si souvent envahi,
mais finalement reconstruit par l'effort des
dernières générations*

Berthelot

Fie ca sângele eroilor căzuți în luptele marelui război să fie, pentru tine, frumoasă Românie, semănță de noi virtuți, ca fiii tăi să fie totdeauna demni de părinții lor și gata să apere pământul tău sfânt atât de des copleșit, dar în sfârșit întregit prin eforturile ultimelor generații.

Recunoștința României

Paris, 29 (tel. part.).

În ziarul „Paris Soir”, generalul Vouillemont spune că i-a fost principalul colaborator.

După întoarcerea noastră din România, scrie generalul Vouillemont, am fost primiți în Rusia de Trotsky care a spus lui Berthelot: totul nu este pierdut. Dacă rămâi la noi, vei deveni general republican, căci numai d-ta poți reconstitui armata noastră. Dar Berthelot nu avea nici o încredere în conducătorii bolșevici și, pretextând ordinele formale ale guvernului de a se înapoia în Franța, a declinat oferta Moscovei. Generalul Vouillemont își termină articolul spunând: recunoștința poporului român este cea mai frumoasă răsplată a lui Berthelot. În fiecare oraș și chiar la sate există o stradă care să-i poarte numele. Marele general francez va rămâne înaintea de toate un erou național român.

G. Valliancy

Paris, 29 (Rador). — Ziarele reamintesc strălucita carieră militară a generalului Berthelot și subliniază înaltele sale calități ostășesti. În special se accentuează rolul eminent al generalului Berthelot în România, în timpul războiului, ca organizator și consilier tehnic și se scoate în evidență prestigiul de care se bucura în România și recunoștința pe care i-a păstrat-o poporul român.

„Figaro” scrie că generalul Berthelot a redat încredere României crud încercate și adusă la o situație tragică. Amintirea sa va rămâne veșnic vie

UN ARTICOL AL D-LUI
PROF. IORGA

În ziarul „L'Ordre”, d. profesor N. Iorga scrie un articol, arătând că generalul Berthelot a adus cauzei românești, care era și cauza Franței, o perfectă demnitate și o încredere nesdruncinată. A fost regeneratorul sufletului desamăgit și în chipul acestui mare soldat se oglindea imaginea Franței invincibile. Poate că în dureroasa clipă a morții, gândul bolnavului s'a îndreptat către casa sa românească și a fraternizat cu țara pe care a iubit-o tot atât cât a sprijinit-o.

„Petit Parisien” semnaleză că printre primele personalități, cari au venit la clinică, atunci când s'a aflat trista veste, a fost d. Cesianu, ministrul României la Paris, care s'a închinat în fața aceleia, pe care românii îl consideră un erou național.

DIN ISTORICUL ORGANIZĂRII PĂDURILOR DIN SUD-ESTUL MOLDOVEI – OCOLUL SILVIC GRIVIȚA-BÂRLAD

Sorin GEACU, Constantin LOGHIN

1. Introducere. Studiul evoluției organizării pădurilor din Moldova nu s-a realizat până acum. Cercetările noastre au vizat Ocolul Silvic Grivița (numit și Adam ori Odaia Bursucani) care a administrat pădurile statului din partea sudică a județului Tutova și cea de nord a județului Covurlui. Din 1968, raza de activitate a acestui ocol cuprinde nordul județului Galați și o mică parte din județul Vaslui. Sediul actual al ocolului este în satul Trestiana, lângă Bârlad (comuna Grivița, județul Vaslui).

În lucrare sunt expuse informații documentare inedite, anterioare anului 1942.

2. Denumire. Apartenență administrativ-silvică. Inițial ocolul s-a numit Adam și a avut sediul în mănăstirea omonimă. Un document din octombrie 1880 intitulat „Statu de prezența și solda guardienilor și confiniștilor de la proprietățile statului din districtul Tutova” (fig. 1), menționa, de exemplu, faptul că pădurea Fundeanu avea 3 gardieni, cea de la Adam 2 gardieni, pădurile Nicorița și Cruceanu câte 1 gardian etc. În anii 1885-1887, ocolul a făcut parte din Circumscripția a III-a Silvică Bârlad, care administra pădurile statului din județele Tecuci, Covurlui, Tutova, Fălciu și Vaslui.

În 1893, ocolul Adam era încadrat Circumscripției a 3-a silvice Bârlad din cadrul Inspecției I Silvice Iași. Circumscripția a 3-a silvică Bârlad cuprindea 4 ocoale: Adam și Florești în jud. Tutova, Dobrina și Bunești în jud. Fălciu. Atunci, ocolul Adam era condus de guardul general Ștefan Negoescu, cu reședința în Mănăstirea Adam. Ștefan Negoescu se născuse la 23 aprilie 1830 și absolvise Școala de Agricultură de la Pantelimon-București. Lucra în silvicultură din 24 noiembrie 1869, devenind guard general (clasa a II-a din 1882 și clasa I de la 16 aprilie 1890). În 1897, Ocolul Silvic Adam (al cărui șef era N. Savelea) făcea parte din Inspecția I Silvică Iași.

În 1893, s-a inițiat construirea noului sediu la marginea sudică a satului Trestiana, inclus pe atunci comunei Odaia Bursucani. De aceea, la începutul secolului al XX-lea, ocolul s-a numit Odaia Bursucani. În 1907, ocolul silvic Odaia Bursucani era încadrat Regiunii a III-a Silvice Bârlad, alături de ocoalele Florești, Tuluțești, Ghermănești, Fâstâci, Crețești, Furceni, Fătăciuni (jud. Tecuci) și Răchitoasa.

La 1 iulie 1915, ocolul făcea parte tot din Regiunea a III-a Silvică Bârlad, alături de ocoalele Florești, Tuluțești (jud. Covurlui), Ghermănești, Fâstâci,

Crețești, Furceni, Lipovăț (jud. Tutova) și Răchitoasa. Atunci, șeful ocolului silvic Odaia Bursucani era silvicultorul șef clasa a III-a Leopold Risdörfer. Acesta se născuse în ziua de 25 iunie 1879, urmase școala superioară silvică la Brănești (1897-1901), în sectorul silvic intrând la 1 aprilie 1906.

În 1920, ocolul era condus de silvicultorul-asistent H. Haret, fiind, de asemenea, subordonat Regiunii a III-a Silvice Bârlad.

În anul 1925, ocolul silvic Odaia Bursucani va fi încadrat Direcției a III-a Regională Silvică Iași, alături de alte 13 ocoale: Ciurea, Coșula, Crețești, Fâstâci, Florești, Furceni, Ghermănești, Leova (jud. Cahul), Lipovăț, Răchitoasa, Sinești, Tomești și Tulucești. Șeful ocolului era Hristodor Haret, absolvent al școlii superioare silvice Brănești-București în 1919. Acesta se născuse la 10 septembrie 1897, în satul Crucea de Jos (jud. Putna), intrând în corpul silvic la 1 februarie 1923 (în prealabil fiind asistent la Școala Politehnică din București).

Ocolul Silvic Grivița era denumirea pe care o avea în 1929, în 1930 păstrându-și subordonarea din 1925.

În anii 1926-1929 la conducerea ocolului Odaia Bursucani era ing. C. Baltă, născut la 17 septembrie 1899 la Gohor (jud. Tecuci). Urmase Școala Politehnică din București (1920-1923) fiind încadrat la 15 februarie 1924 în Ocolul Silvic Coșula (jud. Botoșani), iar în 1929 a fost transferat ca șef al Ocolului Silvic Ciucurova (jud. Tulcea).

Din 5 VI 1929 șeful ocolului era ing. Constantin H. Vasiliu (numit cu Ordinul nr. 25033/22 mai 1929 al Casei Autonome a Pădurilor Statului - CAPS), fost șef al Ocolului Silvic Răchitoasa. Acesta se născuse la 10 noiembrie 1897 la Onești (jud. Tecuci) și urmase în perioada 1914-1919, Școala superioară silvică Brănești-București, intrând în silvicultură la 8 august 1919.

Din iunie 1937, șef de ocol a fost ing. N. Tașcă (fost șef al ocolului Holercani), ing. Vasiliu fiind promovat subinspector la Direcția Regională Silvică Iași. Inginerul Tașcă se născuse la 14 ianuarie 1899, urmase Școala Politehnică din București, intrând în corpul silvic la 25 septembrie 1928.

În 1941, ocolul condus de ing. Tașcă era încadrat Direcției a II-a Regională Silvică Iași care avea 17 ocoale (tab. 1).

Tabelul 1. Ocoalele Direcției a II-a Regională Silvică Iași în 1941

Ocolul (județ)	Ha	Ocolul (județ)	Ha	Ocolul (județ)	Ha
Râșca (Baia)	16328	Răchitoasa (Tecuci)	5769	Dorohoi	4446
Coșula (Botoșani)	9103	Sinești (Iași)	5604	Tătăruși (Baia)	4446
Ciurea (Iași)	8422	Florești (Tutova)	5539	Grivița (Tutova)	4420
Dolhasca (Baia)	7456	Vaslui	5289	Adâncata (Suceava)	3876
Crețești (Fălciu)	6682	Tomești (Iași)	4880	Furceni (Tecuci)	3402
Ghermănești (Fălciu)	6083	Fâstâci (Vaslui)	4469		

3. Patrimoniul. Conform hotărârii Ministerului Domeniilor, clădirea acestui ocol silvic s-a construit din zid în toamna anului 1893. În anul 1904 i s-a mai adăugat un coridor, iar curtea a fost împrejmuită cu un gard din „zăbrele și nuiiele”.

Având în vedere că sediul ocolului fusese în mănăstirea Adam, pe locul actualului ocol funcționa doar o pepinieră, căreia în 1887 i se construise și o clădire, care, în 1907 devenise casă a brigadierului de cancelarie, căreia, în 1906 i se mai adăugase o bucătărie. Tot în curtea ocolului mai era și un canton (fost al brigadierului) construit în 1895.

În 1929, clădirea ocolului („casa de reședință”) era compusă din 4 camere, sufragerie, bucătărie și camera oficială. Avea 6 sobe, din care una cu plită, „toate în stare mediocră fiind construcție veche”. Totodată, acoperișul era de tablă veche care avea nevoie de reparație „deoarece lasă pe alocurea să pătrundă ploaia”, nota în registrul de procese verbale inspectorul de la Iași. Alăturat acesteia era o „odaie” folosită înainte drept „Cancelaria brigadierilor” și care, în acel an, avea mari crăpături. În noiembrie 1929, pentru cancelaria ocolului s-a prevăzut construirea unei marchize (fig. 2) pentru a o feri de vânt, ploaie și zăpadă, lucrare considerată un an mai târziu ca fiind „absolut necesară” (din lipsă de bani, nu se făcuse nici în 1932 !). Mai erau: un grajd (pentru cai) de cărămidă acoperit cu tablă (construit în 1903), un coșar de porumb ruinat, un saivan de vite acoperit cu tablă, un hambar de cereale, o pivniță veche și un coteț de păsări (construit în 1902). Lângă reședință era și un canton de pădurar, alcătuit din două camere (cu o sobă) și un chiler „în lung” cu pereții dărâmați parțial din primul război mondial, în 1929 fiind părăsit.

Pentru transport, ocolul avea un docar cu doi cai („trecuți de 15 ani”). La inspecția făcută la 12 noiembrie 1929, delegatul Direcției Silvice Iași menționa în procesul verbal întocmit, faptul că „docarul și hamurile sunt în stare complet degradată și se folosesc cu reparații aproape zilnice făcute din banii șefului de ocol”. Totodată, el constata, la clădirea ocolului, că se schimbaseră burlanele, se vopsise acoperișul, dar trebuiau executate două sobe noi, iar în curte, coșarul pentru porumb era în reparație. Mai semnală și faptul că „împrejmuirea ocolului este în stare complet ruinată încă din timpul războiului, făcând o figură urâtă ca oficiu de stat pentru trecătorii de pe șoseaua națională Bârlad-Galați” (nu se refăcuse nici în 1933 !). Ulterior, la inspecția din 7-14 ianuarie 1932, se propunea construirea unui nou local pentru ocol aproape de șosea (lângă poartă). Tot atunci s-a constatat și faptul că „mobiliierul pentru cancelarie este insuficient”, iar peretele dinspre est al clădirii ocolului era „sprijinit cu proptea, amenințând să cază”.

În martie 1933 „cancelaria” ocolului era grupată în două camere, una a casei de reședință în care erau birourile șefului de ocol dar și a „conducătorului” responsabil pentru lucrări de regim silvic, iar altă cameră anexă unde se aflau brigadierul de cancelarie, casierul-contabil și arhiva.

S-a cerut conducerii ocolului, la 30 iunie 1938, de către inspectorul de la Iași să elaboreze „un plan economic al terenului din jurul reședinței ocolului silvic”, care era o „chestiune de prestigiu și de dorință de frumos”. Ulterior, la inspecția din 1 octombrie 1940, acesta menționa în procesul verbal, faptul că „o elementară grijă

pentru bunul nume al instituției noastre, cere a se păstra tot ce-i aparține în stare îngrijită, care să servească drept pildă populației satelor vecine”.

Ocolul avea în 1907, următoarele cantoane: două în pădurea Adam (unul construit cu 4 camere în 1893 și altul cu 2 camere construit în 1895), două în pădurea Fundeanu-Moteș (construite în 1893, unul cu 4 camere și altul cu 2 camere), unul în pădurea Brăiești (construit cu 2 camere în 1895), unul în pădurea Odaia Bursucani (construit în 1895), altul în pădurea Gefu-Ruptura (construit cu două camere în 1903), o casă „care lăsa de dorit” la Zărnești. Toate cantoanele în anul 1903 au fost împrejmuite cu gard. Tot atunci, cantonul din pădurea Jerdia era ruinat, iar cel din pădurea Banciu dărâmat. Mai era și un bordei în pădurea Nisa, ridicat în 1903. Pentru două cantoane se săpaseră și fântâni: la Banciu în 1902 și la Moteș în 1903. La 26 iulie 1893, ocolul fusese dotat cu busolă, iar în august 1903 cu un „compas forestier”.

Situația cantoanelor din teren în vara anului 1929 era următoarea: cel din pădurea Stroi, alcătuit din două camere și o sală, care aveau 3 uși, 4 ferestre și 2 sobe, fiind acoperit cu tablă neagră; cel din pădurea Moteș-Fundeanu avea 4 camere, era acoperit cu tablă, avea 2 sobe și 8 ferestre, ambele trebuind a fi împrejmuite (fiind vechi și din pământ era propus a se repara); cantonul din pădurea Banciu avea 2 camere, o sală precum și chiler, 4 uși, 4 ferestre și era acoperit cu stuf; cantonul din pădurea Gefu avea 2 camere și o sală, 3 uși, 4 ferestre, fiind acoperit cu tablă neagră. Până în luna noiembrie, cantonului de la Banciu i se înlocuise acoperișul de stuf cu altul de tablă, făcându-i-se și gardul înconjurător din nuiele. Tot în 1929, s-a schimbat tabla și la cantonul cu 4 camere din pădurea Brăiești. În luna aprilie 1936, s-a trecut la reconstrucția cantonului din pădurea Moteș, care fusese dărâmat.

Vizitând ocolul în ziua de 20 noiembrie 1940, șeful Regiunii Silvice Iași constata faptul că în urma cutremurului din acea lună, în Ocolul Silvic Grivița „situația în general este mai bună decât la alte ocoale vecine” dar și că reședința era locuibilă „cu reparațiunile interioare în curs de execuție și consolidării la exterior prin proptele fixate pe scânduri în lungul și latul pereților expuși unor eventuale surpări”. Se acordaseră ocolului 65000 lei pentru reconstruirea sobelor și coșurilor dărâmate, dar și pentru refacerea acoperișului. S-a reluat atunci ideea avansată în 1932, de construirea a unui nou sediu lângă șoseaua Bârlad-Galați. Tot în urma cutremurului, cantoanele din pădurile Brăiești și Nisa-Banciu, deveniseră nelocuibile.

4. Personalul ocolului. În 1933, ocolul avea 30 de angajați, din care: 1 inginer-șef, 4 brigadieri (din care 1 la cancelarie, 1 la gestiune și 2 pentru control) și 25 de pădurari (din care 20 pentru pază).

5. Pădurile. Pe actualul teritoriu al ocolului, „Charta Silvică a României (Iași, 1869) menționa pădurile: Adam (864 ha), Jorăști (691 ha), Fundeanu (655 ha), Ghireasca (403 ha), Bălănești (101 ha), Zimbru (58 ha), Smulți (38 ha), Cărăpcești (29 ha) și Gefu (11 ha).

În 1893, pădurile Ocolului Adam erau: Fundeanu, Adam, Gefu-Ruptura, Bălănești, Cruceanu, Andonia, Tihulești, Grăjdeni, Pârvești, Odaia Bursucani,

Puntișeni, Sârbi-Orgoiești, Rânzești din județul Tutova și Ghireasca, Brăiești și Zărnești (cu trupurile Valea Bănesii, Rediu Carpe, Piscu Vasilache) în județul Covurlui.

În 1929, ocolul avea 5067,25 ha grupate în 11 păduri (tab. 2)

Tabelul 2. Suprafața pădurilor ocolului în 1929

Pădurea	Adam	Bălănești-Cruceanu	Tihulești	Brăiești	Fundeanu
Ha	1001,4	105	144,18	339,07	922
Trestiana	Roșcani	Gefu-Ruptura	Ghireasca	Grăjdeni	Zărnești
156,6	279,79	205,4	407	485,37	1021,44

Pădurea Adam cuprindea două serii: Nisa-Banciu și Jerdia-Stroiu. În 1933, pădurea Fundeanu s-a compartimentat și ea în două serii: Moteș-Ursoaia și Nicorița.

În urma unor predări de păduri către alți proprietari (doar din pădurea Roșcani în 1932 s-au predat 205,88 ha), la 13 iulie 1933, suprafața forestieră a ocolului era de 4727,65 ha (tab. 3), din care 4244,92 ha păduri (tab. 3) și 482,73 ha poieni și goluri.

Tabelul 3. Suprafața pădurilor Ocolului Silvic Grivița în anul 1933

Nr. crt.	Pădurea	Teren împădurit (ha)	Poieni și goluri (ha)	Total (ha)
1.	Moteș-Ursoaia ¹	688,66	54,28	742,94
2.	Zărnești ²	915,30	91,0	1006,30
3.	Nisa-Banciu ³	417,38	95,0	512,38
4.	Brăiești ⁴	290,07	49,0	339,07
5.	Grăjdeni ⁵	460,0	25,0	485,0
6.	Bălănești-Cruceanu-Tihulești ⁶	227,40	8,0	235,40
7.	Gefu-Ruptura ⁷	80,86	73,0	153,86
8.	Ghireasca ⁸	362,0	12,0	364,0
9.	Trestiana ⁹	128,93	37,15	166,08
10.	Jerdia-Stroiu ¹⁰	480,16	8,0	488,16
11.	Nicorița ¹¹	132,53	23,30	155,83
12.	Roșcani ¹²	61,63	7,0	68,63
	TOTAL	4244,92	482,73	4727,65

Situația actuală a pădurilor: ¹ com. Drăgușeni și Smulți (jud. Galați); ² com. Jorăști (jud. Galați); ³ com. Drăgușeni, Bălășești și Bălăbănești (jud. Galați); ⁴ com. Bălăbănești (jud. Galați); ⁵ com. Grivița și Vinderiei (jud. Vaslui); ⁶ com.

Bălăbănești și or. Berești (jud. Galați); ⁷ com Ghidigeni (jud. Galați); ⁸ com Mălușteni (jud. Vaslui); ⁹ com Grivița (jud. Vaslui); ¹⁰ com. Drăgușeni și Corod (jud. Galați); ¹¹ com. Băneasa (jud. Galați).

În 1941, suprafața cu păduri a ocolului era de 4420 ha, ceea ce reprezenta 4,16% din cea a Regiunii Silvice Iași.

După suprafața cu păduri, între cele 156 ocoale silvice existe în 1941 în România, Ocolul Silvic Grivița era unul „mic”, ocupând locul 138, fiind doar înaintea ocoalelor: Adâncata (jud. Suceava), Furceni (jud. Tecuci), Răcăciuni (jud. Bacău), Cernavodă (jud. Constanța), Buzău, Galați, Murfatlar (jud. Constanța), Țigănești (jud. Ilfov), Moreni, Pârscov (jud. Buzău), Verbila (jud. Prahova), Stoiceni (jud. Argeș), Vintilă Vodă (jud. Buzău), Cărbunești (jud. Gorj), Casa Verde (jud. Timiș-Torontal), Ciala (jud. Arad), Peșteana (jud. Gorj) și Pecica (jud. Arad).

Regenerarea pădurilor ocolului se făcea prin lăstărire și mai puțin prin sămânță. La vizita din 26 septembrie 1939, directorul Regiunii Silvice Iași atrăgea atenția șefului de ocol asupra „problemei refacerii arboretelor degradate în tot complexul său”. De exemplu, la inspecția din 27-30 mai 1940, șeful Regiunii Silvice Iași constata faptul că pădurea Jerdia-Stroiu (care fusese devastată în timpul primului război mondial) avea arboretele „provenite din lăstar cu buturugi îmbătrânite, sleite, aproape epuizate, cu consistență redusă, prezentând creșteri pipernicite și rău conformate, va trebui refăcută și regenerată prin sămânță”. De asemenea, într-o inspecție anterioară (14-17 februarie 1940), acesta menționa și faptul că „în privința plantațiunilor cu salcâm suntem de părere de a nu se face uz de această esență decât numai la împăduriri de terenuri sterile, râpi, ogașe etc., la înființări de perdele de protecție la periferia pădurilor. În goluri, poiene perimetrice și interioare să se facă plantațiuni numai cu stejar, frasin sau înghindări. Nu găsim rațiunea introducerii salcâmului în arborete în care au dispărut esențe ca stejarul și frasinul și când mai ales natura solului nu indică instalarea salcâmului”.

În 1933, gospodărite în regim de codru erau pădurile Moteș-Ursoaia și Zărnești, în cel de crâng compus pădurile Nisa-Banciu, Brăiești și Grăjdeni, iar restul în regim de crâng simplu (fig. 3). În intervalul 1864-1875, pădurile s-au exploatat în regim de „crâng compus cu 80 rezerve la falcie”. În 1897, în unele păduri (Brăiești, Cruceanu) existau și arbori de 120 de ani. La evaluările făcute în 1896-1897, pe 9 ha din pădurea Brăiești s-au identificat 7 stejari, care la înălțimea de 1,25 m de la sol aveau circumferința de 1,6 m. La aceeași înălțime, alt stejar cu circumferința de 1,5 m s-a găsit în pădurea Tainița, 13 tei cu circumferința de 1,8-2 m s-au observat în pădurea Cruceanu, 3 stejari cu circumferința de 1,7 m s-au observat în pădurea Banciu, iar în pădurea Ghireasca s-au semnalat 4 stejari și 3 frasini cu circumferința de 2 m.

Terenurile de cultură în pădurile ocolului, în 1933, însumau 103,89 ha, din care: 14,04 ha în pădurea Brăiești, 22,81 ha în pădurea Moteș-Ursoaia, 7,66 ha în pădurea Nicorița-Fundeanu, 6,1 ha în pădurea Zărnești, 11,96 ha în pădurea Trestiana, 9,02 ha în pădurea Roșcani, 6,06 ha în pădurea Ghireasca, 13,59 ha în

pădurea Grăjdieni, 1 ha în pădurea Tihulești,. Mai erau: 1,15 ha fânaț în pădurea Gefu și 4,2 ha pășuni (2 ha în pădurea Grăjdieni și 2,2 ha în pădurea Fundeanu).

Expropriate în special pentru islazuri comunale au fost 458,5 ha din pădurile ocolului.

6. Distribuția lemnului exploatat. În 1930 de exemplu, lemnul era pentru primăria din Bârlad (din pădurea Grăjdieni), Școala de Pilotaj Tecuci și Regimentul 12 infanterie Bârlad (din pădurile Adam și Brăiești). Urmare a inundațiilor Bârladului din 1932, lemnul exploatat din pădurile ocolului era destinat pentru refacerea podurilor și ajutorarea sinistraților din județele Tutova și Tecuci.

În 1934, lemnul exploatat de ocol era distribuit instituțiilor din Bârlad, Serviciilor Tehnice ale județelor Tutova, Covurlui și Tecuci și școlii din Tg. Bujor. De asemenea, arborii uscați din pădurea Fundeanu au fost extrași și trimiși pentru folosință Serviciului de Drumuri al Prefecturii Tutova.

În 1937, o mare parte din lemnul exploatat de ocol a fost distribuit Prefecturilor Tutova și Tecuci, Spitalului Murgeni și dispensarelor din Ghidigeni și Grivița. Tot în acel an, la marginea Bârladului, lângă cazărmile regimentelor de infanterie și cavalerie s-a creat un depozit de lemne (pentru foc și construcții) al CAPS, care aparținea Ocolului.

În anii 1938-1939, Ocolul distribuia lemne Direcției C.F.R., oficiului P.T.T. Ghidigeni, spitalului Pogonești-Tutova, Prefecturii Covurlui, primăriilor din Bârlad, Obârșeni, Pleșa. În luna decembrie 1939, încă mai avea de furnizat lemne spitalelor Murgeni, Pogonești și Gănești (13 vagoane) și gimnaziului din Tg. Bujor (3 vagoane). Ulterior, la inspecțiile din ianuarie-februarie 1940, reprezentantul Direcției Regionale Silvice Iași semnală faptul că era nevoie „urgentă” de lemn „pentru satisfacerea nevoilor armatei și a familiilor concentraților din raza acestui ocol silvic”, dar și pentru zona de lucru a fortificațiilor Focșani (s-au propus noi exploatare în pădurile Gefu, Zărnești, Jerdia-Stroiu și Grăjdieni). În decembrie 1941, lemnul exploatat în pădurile Fundeanu și Ghireasca era furnizat primăriei orașului Cahul.

De asemenea, din pădurile Ocolului se aprovizionau și locuitorii celor peste 80 de sate din regiune.

7. Amenajări forestiere. Studii generale pentru punerea în valoare pe 5 ani a pădurilor s-au elaborat în 1896 pentru pădurile Tihulești și Brăiești (fig. 4), în 1897 pentru pădurile Ghireasca, Nisa-Banciu, Fundeanu-Moteș (fig. 5) și Cruceanu, în 1906 pentru pădurea Zărnești. În 1929 se lucra la amenajarea pădurii Fundeanu, la realizarea amenajamentului sumar pentru pădurea Grăjdieni, dar și la elaborarea „memoriului justificativ pentru realizarea de operațiuni culturale în pădurea Adam”.

În aprilie 1930 se definitiva amenajamentul pădurii Fundeanu, însă – după cum specifica inspectorul silvic venit de la Iași -, „din lipsă de fonduri suficiente suma disponibilă neajungând și pentru scris la mașină și pentru planuri lucrate pe pânză de calc, [acesta] se va scrie de mână, dar cu cea mai mare îngrijire, descifrabil și estetic”. În 1932 s-a făcut amenajamentul pădurilor Bălănești-Cruceanu-Tihulești. În februarie 1940 s-a hotărât efectuarea amenajamentului

pădurii Roșcani, care cuprindea 68,6 ha stejărete cu vârste de 9-14 ani, 6 ha plantație de salcâm (cu vârsta maximă de 5 ani), iar 5 ha erau poieni și goluri.

8. Lucrări de împăduriri. Inspectorul de control Chirițescu de la Direcția Silvică Iași, în zilele de 10-12 aprilie 1929, stabilea ca «să se depuie o atențiune deosebită în executarea lucrărilor de împădurire» în pădurile Roșcani și Bălănești-Cruceanu. În acel an, se împăduriseră 40 ha, din care 21,5 ha cu salcâm în pădurea Zărnești, iar în pădurea Brăiești – 16 ha cu salcâm și 2,5 ha cu stejar. În anul următor, în Ocolul Silvic Grivița s-au plantat 44,17 ha de „poieni și terenuri perimetrale” cu 201.000 puieți de salcâm și stejar, iar sub masiv se semănaseră, în cuiburi, 25 hl ghindă pe 8,5 ha.

La 22 noiembrie 1932, șeful Inspectoratului de Regim Silvic Focșani inspectează ocolul în legătură cu punerea în aplicare a proiectului de ameliorare „Perimetrul Dealu Mare” Bârlad.

În 1933 se plantaseră 44,03 ha cu stejar, frasin, ulm, salcâm, dud, frasin american în pădurile Trestiana, Zărnești și Gefu-Ruptura. În luna iunie 1935 se realizase și o semănătură directă de ghindă pe 1 ha în valea Gerușitei (Smulți). În 1938, se făcuseră împăduriri pe 18,75 ha cu frasin și salcâm și pe 3,8 ha cu stejar și *Acer negundo*, iar cu un an înainte se constituise o perdea de salcâm lungă de 5 km la pădurea Moteș.

În primăvara anului 1940, ocolul făcuse împăduriri în 13 locuri în suprafață totală de 30,2 ha folosind 175900 puieți de salcâm, 9000 puieți de glădiță, 8000 puieți de frasin, 3500 puieți de stejar și 1200 puieți din alte specii.

9. Problema pepinierelor. În anii '20 o parte din puieți și semințe pentru pepinieră s-au procurat de la ocoalele silvice Sinești, Ciurea (jud. Iași) și Tătăruși (jud. Baia). În aprilie 1929 se cerea dublarea suprafeței pepinierii de la reședința ocolului (de la 0,5 la 1 ha). În primăvara anului 1929, s-au făcut semănături cu salcâm pe 7500 m² în pepiniera Zărnești și cu frasin pe 2000 m² în cea de la sediul ocolului. La 21 februarie 1931 s-a luat în primire terenul pentru pepiniera din pădurea Gefu. Până la 9 mai 1931, se semănaseră aici 875 m² cu sămânță de salcâm, pepiniera împrejmuiindu-se cu gard de nuiele, pe el „urmând să se mai pună și mărăcini ca să se împiedice escaladarea”. În 1931, ocolul avea 12500 m² de pepiniere, iar în 1933 acestea se extindeau pe 19000 m² (10000 m² în pădurea Zărnești, 4000 m² la sediul ocolului, 2500 m² în pădurea Fundeanu și 2500 m² în cea de la Gefu).

În anul 1932, ocolul recoltase 150 kg sămânță de salcâm (din care 50 kg se expediaseră la Direcția Silvică Chișinău) și 80 kg ghindă, care s-au întrebuințat pentru semănături directe și în pepiniere.

În anul următor, situația pepinierelor era următoarea: în cea de la ocol (4000 m²) se semănaseră - ulm (1650 m²), pin austriac (75 m²), *Sophora japonica* (8 m²), nuc american (80 m²), plop piramidal și de Canada (100 m²), apoi 1200 m² erau semănați cu ghindă și 400 m² erau plantați cu puieți de stejar; în pepiniera din pădurea Zărnești era semănat salcâm (1 ha); în cea din pădurea Fundeanu (3000 m²) era semănat pe 1600 m² ulm și salcâm, iar pe 1400 m² era semănată ghindă, iar în pepiniera din pădurea Gefu, pe 1850 m² erau semănați ulm și salcâm.

În 1935, în pepiniera de la sediul ocolului erau cultivate 15 specii: stejar, ulm, nuc, nuc american, molid, păducel, *Sophora*, porumbar, plop canadian, plop piramidal, frasin, glădiță, salcâm, tei și arțar tătărească. În acel an era o pepinieră în pădurea Jerdia-Stroiu.

În ziua de 5 iulie 1936, în urma unei ploi torențiale este distrusă pepiniera de la Gefu.

10. Alte aspecte. La 5 iunie 1929, la sediul OS s-a întrunit „Comisia de examinare a brigadierilor și pădurarilor pentru definitivare”, fiind examinați cei din ocoalele silvice Grivița, Furceni, Răchitoasa, Florești și Tigheci (jud. Cahul). În perioada 9-11 septembrie 1935, din pădurile Nisa-Banciu și Jerdia-Stroiu s-a ales material pentru pavilionul CAPS de la expoziția „Luna Iașilor”. Ulterior, la 29 octombrie 1935, inspectorul Georgescu de la Inspectoratul de Regim Silvic Focșani impunea măsuri pentru organizarea „Sărbătorii culegerii semințelor”.

La 6 noiembrie 1935, Ocolul Silvic Grivița era inspectat de ing. V. Văideanu, inspectorul general silvic al CAPS, care apreciază activitatea ocolului, găsind personalul „bine pregătit și disciplinat”.

11. Concluzii. La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, ocolul s-a numit Adam, iar apoi Odaia Bursucani. De la sfârșitul anilor '20 și până azi ocolul se numește Grivița. A aparținut Casei Autonome a Pădurilor Statului (CAPS).

Pentru pădurile gălățene, Ocolul Silvic Grivița are o importanță deosebită, având cea mai mare vechime, dar a fost și cel mai întins. Astfel, în cuprinsul actualului județ Galați, pădurile statului erau în 1941 în componența a 3 ocoale silvice: Grivița-Tutova (4420 ha), Furceni-Tecuci (3402 ha) ale Direcției a II-a Regionale Silvice Iași și Galați-Covurlui (3359 ha) al Direcției a V-a Regionale Silvice București.

De asemenea, acesta are păstrată până azi cea mai veche și mai caracteristică clădire-sediu de ocol silvic, din Moldova de sud-est, fiind construită de zid în anul 1893.

Deși cu sediul lângă Bârlad, pădurile din componența acestui ocol, se extind spre sud până la un aliniament dat de satele Ghidigeni-Corod-Smulți-Roșcani din județul Galați.

Încadrat diverselor structuri silvice cu sedii la Bârlad și Iași, din 1957 Ocolul Silvic Grivița a fost integrat Direcției Silvice Galați, situație valabilă și astăzi.

Bibliografie

Condrea, P. (1887), *Dicționar geografic al județului Tutova*, Stabilimentul Grafic Socec-Teclu, București.

Florescu, M. P. (1914), *Tablou general cuprinzând repartitia personalul silvic al statului pe servicii, regiuni și ocoale silvice*, Pădurea, vol. III, nr. 8-9-10, București.

Florescu, M. P., Roșescu, D. (1920), *Răspândirea inginerilor silvici din România pe 1 iunie 1920*, Tipografia Gutenberg, București.

Geacu, S. (2002), *Păduri în sudul Moldovei (județele Covurlui, Tecuci și Tutova) în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, Danubius, tom XX, Galați.

Geacu, S. (2005), *Contribuții la cunoașterea pădurilor Moldovei. Regiunea a III-a Silvică Bârlad*, Danubius, tom XXIII, Galați.

Popescu-Zeletin, I. (1933), *Anuarul inginerilor silvici pe 1932-1933*, Institutul de Arte Grafice „Bucovina” – I. E. Torouțiu, București.

*** *Arhiva Ocolului Silvic Grivița, jud. Vaslui, (1880-1941)*

*** *Revista Pădurilor*, tom VIII, București, 1893.

*** *Indicator de împărțirea teritoriului României în inspecțiuni, circumscripțiuni și ocoale silvice cu pădurile cuprinse într-însele, cum și agenții silvici însărcinați cu conducerea lor*, Imprimeria Statului, București, 1893.

*** *Arhivele Naționale Vaslui*, Fond Regiunea a III-a Silvică Bârlad, dos. 24, 27/1907.

*** *Anuarul corpului tehnic silvic*, București, 1919, 1925, 1938.

*** *Agenda forestieră*, București, 1930, 1941.

FROM THE HISTORY OF THE FOREST MANAGEMENT IN THE SOUTH-EAST OF MOLDAVIA – GRIVIȚA FOREST RANGE

- Abstract -

Founded during the late XIX-th century, Grivița Forest Range had its first offices located within the premises of Adam Monastery. The Range was later renamed “Odaia Bursucani” and, in the 20ies, received the name of “Grivița”, the homonym of the respective county-seat. Although its offices were situated on the territory of Vaslui County, the Range itself fell under the administration of Galați Forestry Direction. The paper provides information and original documents regarding the situation of this Range at the end of the XIX-th century and during the first four decades of the XX-th. The documents refer to its administrative forestry structure, employees, condition of the forests and of the buildings, the distribution of timber, forest management works and forest nurseries. Grivița Forest Range is the oldest in South-East Moldavia and, noteworthy, it is currently hosted in the most peculiar forest range building raised by the Autonomous State Forests House, in 1893.

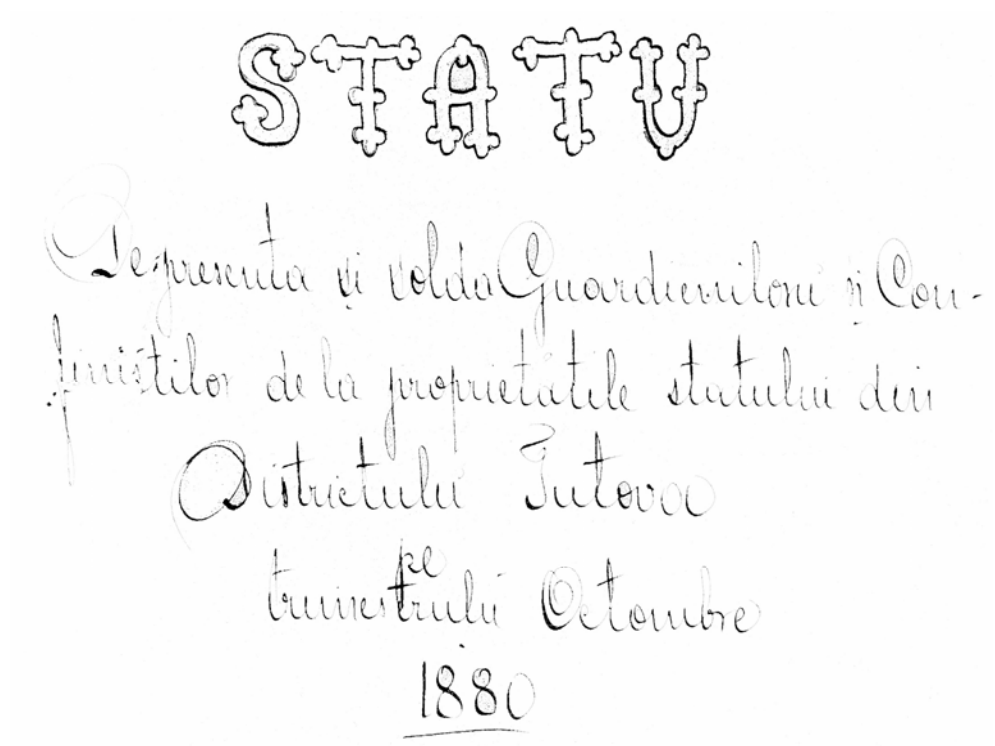

Fig. 1. „Statu de prezență și solda guardienilor și confiniștilor de la proprietățile statului din districtul Tutova” din 1880 (Arhiva Ocolului Silvic Grivița).

Anul 1929, luna Noiembrie ziua 11. 12. 13, 14

Subsemnatul confirmând în nume ord. N° 8760/929 a Direcțiunii II, Regionale silvice Iași, am trecut la Ocolul Silvic Grivița unde în asistența plui Ing. silv. C. Vasiliu titularul Ocolului am procedat la inspectiunea generală în cfr cu art 13 din regulamentul Serviciului silvic exterior constatând:

I. La Cămară; ultima inspectiune generală a Ocolului a fost făcută la 1-2 iunie 1928.

a. Localul în care este instalată cancelaria Ocolului.

Cancelaria Ocolului este instalată de câțeva zile în camera amica Casei de reședință a Ocolului și care a servit mai înainte ca atare, cantonul de brigadii în care a funcționat numai corespunzător la serv. de elicien publici. Aceasta cameră are nevoie de o mare reparație chiar numai în ocazii pentru a o feri de vânt și ploaie, zăpeză. Șef al Ocolului va prevedea în timpul de construcție pe 1930 ca lucrare absolut necesară.

b. Arhiva Ocolului și mobilierul.

Arhiva Ocolului se păstrează în bune condiții. Mobilierul cancelariei și mobilierul camerei oficiale se ține curat și în stare bună.

c. Registrul de intrare și registrul de ieșire, contro-
late de la data ultimei inspectii am găsit:

Pe anul 1928; registrul de intrare s'a închis cu un număr de 972 de hârtii toate lucrate.

Fig. 2. Consemnările în Registrul de Inspecții al Ocolului făcute în 11-14 noiembrie 1929 de reprezentantul Direcției Regionale Silvice Iași (Arhiva Ocolului Silvic Grivița).

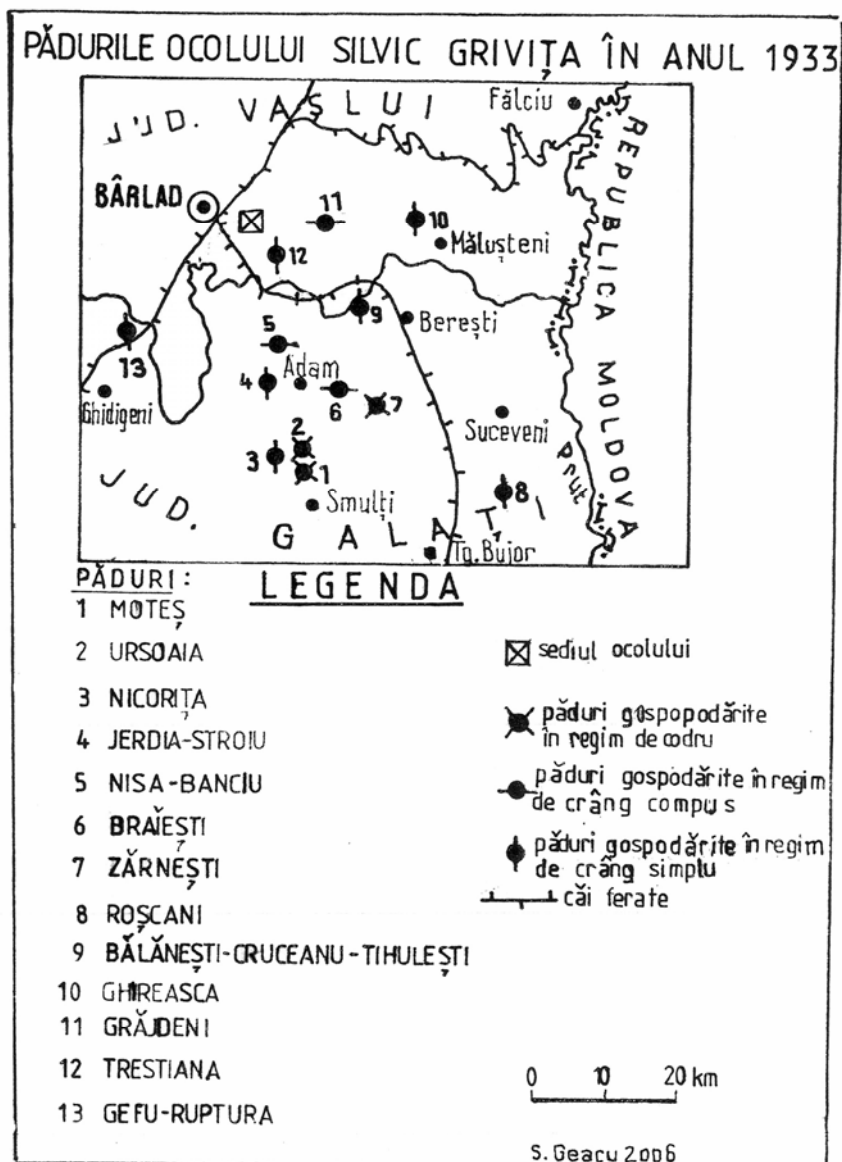

Fig. 3. Pădurile Ocolului Silvic Grivița în anul 1933.

INSPECȚIUNEA I SILVICĂ
REGISTRUL
Ocolul *Adam*

Model No. 26.
Pădurea *Brănești*
Seria _____
Cantonul _____
Parchetul *XIII*
Perioada exploatării 1896—1898

PROCES-VERBAL DE DELIMITARE

Astăzi, în 21 luna *Mai* anul 1896;
Noi *Ștefan I. I.* șeful ocolului silvic *Adam*, în conformitate cu condițiile generale pentru exploatarea pădurilor Statului, transportându-ne la Pădurea Statului *Brănești*
din plasa *Horincea* Județul *Covurlui*
am, secundat de gardianii locali *Gh. Cusca și Gheorghe Prodan* și având în vedere planul de exploatare
perioadului 1896—1898, am procedat la delimitarea pe fața pământului a parchetului
destinat exploatării pe exercițiul pădurar 189—189 conform con-
vențiilor speciale.

Fig. 4. Proces verbal de delimitare pentru pădurea Brănești (comuna Bălăbănești) din 21 mai 1896 (Arhiva Ocolului Silvic Grivița).

INSPECȚIUNEA I SILVICĂ
REGISTRUL
Ocolul *Adam*

Ștefan I. I.
pentru
Pădurea în exploatare a Pădurii Statului
Ștefan I. I.
Ocolul *Adam* A^o 14, 15, 16, 17 și 18
din Județul *Covurlui*
plasa *Horincea* Comuna *Ștefan I. I.*
pe perioadă 1896—1898

Fig. 5. Coperta studiului general pentru punerea în exploatare a pădurii statului Fundeanu (trupul Moteș) pentru perioada 1897-1902 (Arhiva Ocolului Silvic Grivița).

COMPLETĂRI LA BIBLIOGRAFIA ROMÂNEASCĂ VECHĂ

Dan RÂPĂ-BUICLIU

Corpusul cultural-istoric național Bibliografia Românească Veche (1508-1830)¹, lucrare științific reprezentativă și utilitară, prin secțiunile sale distincte, Addenda et Corrigenda, este permisiv completărilor și contribuțiilor în domeniu, dovedind astfel un plus de informație și valoare de instrument științific eficient.

Facem cunoscut cercetătorilor interesați un mic fișier privind cartea națională, extras din lucrarea, cu viitoare apariție editorială, Bibliografia Românească Veche. Additamenta II (1508-1830).

I. ADDENDA

I.1. [DOBRA, Ladislaus], IN IDOLA ORBIS TERRARUM ACTIO CONTINUATA HONORIBUS (...) AA. LL. Et Philosophiae Neo-Doctorum cum per R. P. Andream Peringer, è Soc. Jesu (...) in Universitate Claudiopolitana (...) suprema Philosophiae laurea ornarentur a Spectabili Facultate oratoria oblata, Claudiopoli, 1749, Typis Academicis Soc. Jesu, latină

în – 12°, 132 p

Lucrare dedicată lui Andrei Peringer

Autorul, Ladislau Dobra, este de origine română, care a trăit între anii 1720-1784, a studiat la Colegiul iezuit din Cluj; a făcut noviciatul la Colegiul iezuit din Trencin (între 1735-1737), alături de Iosif Dobra, Inochentie Micu (-Klein), Daniel Theodor ș.a.; a devenit un bun orator și poet (aprecierea lui Șt. Katona, subl. ns.), un cărturar iezuit și autor al unor apreciate scrieri teologice și filologice din sec. al XVIII-lea.

Bibl. Ștefan Katona, *Historia Critica Regum Hungariae*, XI, Budae, 1708-1717, p. 713-714; Idem, *Epitome Chronologica rerum Hungaricom, Transilvanicorum et Illyricorum*, III, Budae, 1708, p. 643; Carlos Sommevogel, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus III Bruxelles, 1796-1819*, p. 108 (identificarea autorului nenominalizat, subl. ns.); Veress, B.R.U., I-123, p. 222; Violeta Barbu, *Biserica română unită cu Roma*, în *Revista istorică*, S.N., t. 3, 5-6, 1992, p. 541-543.

¹ Vezi Ioan Bianu, Nerva Hodos, Dan Simonescu, *Bibliografia Românească Veche (1508-1830)*, vol. I-IV, București, 1903-1944; Daniela Poenaru, *Contribuții la Bibliografia Românească Veche*, Târgoviște, 1973; Dan Râpă-Buicliu, *Bibliografia Românească Veche. Additamenta I (1536-1830)*, Galați, Ed. Alma, 2000 (în care se face analiza și sinteza contribuțiilor în domeniu).

I.2. DOBRA, Ladislau, ORATIO EXCELL. ac ILLVSTR. Comiti Ludovico de Bathhyán, perpetuo în Német-Ujvár, regni Hungariae palatino etc. onomastico D. Ludovici die veneratione devotissima oblata ab Academico Soc. Jesu Collegio Tyrnaviensi, adaptam nuperis regni comitiis dignitatem pro-regiam gratulante, Tyrnaviae, Typis Academicis Soc. Jesu, 1751, latină

in 2°-, 20 f.

Lucrare dedicată contelui Lajos Batthyány. Un exemplar din tirajul lucrării se afla, în anul 1931, în Biblioteca Muzeului Național din Budapesta.

Autorul este profesorul iezuit din Colegiul din Târnăvia (între 1751-1755), românul Ladislau Dobra.

Bibl. Veress, B.R.U. I-435, p. 226; V. Barbu, *op. cit*, p. 542.

I.3. DOBRA, Ladislau, PEREGRINUS CATHOLICUS DE PEREGRINA UNITARIA RELIGIONE DISCURRENS á R. P. Joanne RAJCSANI, è Soc. Jesu, concinnatus (...) Ex praelectionibus (...) R. P. Ladislai Dobra, è Soc. Jesu, AA. LL. Et Philo. Doct. Ethics, et J. N. Prof. Publ. ord. Et Examin (atoris) Auditoribus oblatus, Claudiopoli, Typis Academicis S. J. An. 1755, latină

in – 8°, 7 f, + 202 p.

Un exemplar exista, în anul 1931, în Biblioteca Muzeului Național din Budapesta. Lucrarea cuprinde prelegeri din învățământ, din perioada în care autorul era profesor la Colegiul iezuit din Târnăvia (cca 1751-1755).

Bibl. Veress, B.R.U. I-452, p. 233; V. Barbu, *op. cit*, p. 542.

I.4. DOBRA, Ladislau et alii, DOCTRINA CHRISTIANA dum assertiones philosophicas în alma, ac Regio. principali Academia Claudiopolitana publice propugnaret Dominus Theodorus Aron de Bisztra é Conv. Nobilium ex praelectionibus Ladislai Dobra, Mathiae Geiger, Stephani Biró auditoribus oblata, Claudiopoli, Anno 1757, Typis Academicis Soc. Jesu, latină.

in – 12°, 5f + 195 p + 3 f.

Un exemplar din tirajul lucrării există, în anul 1931, în Biblioteca Muzeului Național al Ungariei, din Budapesta.

Bibl. Ștefan Katona, *Historia Critica Regum Hungariae...*, Pestini et Budae, tom XL, 1784, p. 713-714; Veress, BRU I – 456, p. 234.

I.5. KONTOS, Polyzois, [IMN pentru CONSTANTIN IPSILANTE VOIEVOD], Viena, 1805, greacă

Polyzois Kontos a fost un cărturar grec cu studii teologice la Veneția; a locuit în Paris, Viena, Budapesta, unde a funcționat ca paroh al bisericii grecești și profesor la Școala din Pesta. A venit în Muntenia, de la Viena, ca profesor particular (perceptor al copiilor domnitorului Constantin Ipsilante, apoi ca profesor până în anul 1821. Este autorul unor cărți didactice grecești, una din ele fiind tradusă și în românește (vezi *Învățăături de multe științe*, manual tradus de

arhimandritul Nicodim Greceanu, Sibiu, 1811, cf. BRV-III-791, p. 43), al unui poem în versuri hexametrici (Viena, 1793), în care a condamnat pe revoluționarii francezi și nelegiuita decapitare a regelui Ludovic al XVI-lea, dar și al poemului panegiric: *Poème épique sur les exploits de Bonaparte, premier consul de la République Française* (...), à Paris, 1802, două ediții în franceză.

Bibl. Ariadna Camariano, *Spiritul revoluționar francez și Voltaire în limba greacă și română*, București, 1946, p. 42, nota 5.

I.6. PSOMACHIS, Constantin, [Discurs cu ocazia inaugurării activității didactice la Academia Domnească din București], în: 'ERMES O LOGHIOS, Viena, 1818, p. 209, 211-215, greacă.

Autorul discursului a fost profesor de limbi străine la Constantinopol și la București (din anul 1818); translator în limba greacă a tragediei *Junius Brutus* de Voltaire.

Bibl. N. Iorga, *Amănunte din istoria noastră în veacul al XIX-lea*, în AAR MSI, S. II, vol. XXXVIII (1916-1919), p. 379, 384, 437; A. Camariano, *op. cit.*, p. 114-115.

I.7. GOZSDU, Emanuel, VERSÉS, în revista SZÉP-LITERÁTURAI AJÁNDÉK A TUDOMÁNYOS GYÜJTEMÉNYHEZ, [Budapesta], 1826, p. 31-32, lb. maghiară.

Autorul, Emanuel Gozsdu / Gojdu (1802-1870), un român ortodox, originar din Oradea Marea, servea în acea vreme ca avocat în Der Kreutz-Gasee in Legradischen Haus, după ce-și terminase stagiatura în biroul de avocatură a sârbului maghiarizat, avocatul poet Mihai Vitkovici din Budapeste (între anii 1824-1826).

Em. Gozsdu a fost amic cu Atanasie Grabovschi, unchiul Anastasiei Șaguna, și cu fiul acesteia, studentul Anastasiu ce va intra în monahism, Andrei Șaguna devenind vrednicul ierarh al Mitropoliei Ortodoxe din Transilvania; partizan al cooperării economice și culturale dintre români și maghiari, posesor al unei uriașe averi (în bani, imobile în Budapesta); pusă în serviciul instrucției tinerilor români și a Bisericii Ortodoxe Române în Transilvania; cărturar naționalist în sensul pozitiv, un model eminent al cărturarului polivalent, poliglot, generos, filantrop și vizionar.

Contribuția sa literară din tinerețe, acele *versuri* le-a publicat în revista culturală maghiară budapestană *Szép literaturai Ajándék a Tudományos Gyűjteményhez* (Dar de literatură frumoasă la colecția științifică), ca la un bun cunoscător al limbii maghiare, îi evidențiază debutul merituos în demersul cultural-politic ce l-a promovat cu consecvență până în anul morții sale.

O apreciere din epocă asupra avocatului literat român Em. Gozsdu, aparține lui Theodor Serb, avocat român din Pesta, într-o corespondență către militantul naționalist Moise Nicoară, datată 8 ianuarie 1825.

Bibl. Ioan Lupaș, Emanoil Gozdsu (1802-1870). *Originea și opera sa*, în AARMSI, S. III, tom XXII, București, 1939-1940, p. 693-695.

I.8. GOZSDU, Emanuel, CUVÂNTARE DE RUGĂCIUNE A NAȚIEI ROMÂNEȘTI CĂTRE STRĂLUCIȚII BOIERI A[I] ȚĂRII ROMÂNEȘTI ȘI A[I] MOLDAVIEI, în: „Biblioteca Românească”, Buda, vol. III, 1929, p. 31-36, română, caractere chirilice.

Emanuel/Emanoil Gozdsu, avocat, era în acel timp jurat al Regatului Ungariei la Tabla Krăiască. A colaborat la prima revistă literară română, *Biblioteca românească*, condusă de Zaharia Carcalechi și tipărită la Budapesta, începând din anul 1829.

Autorul a prezentat și a pledat totodată pentru un concept de guvernare progresist, atestând prin partizanatul deschis față de regimul politic al monarhiei constituționale, ca fiind un simpatizant al sistemului republican, cu o viziune modernă.

Bibl. Ioan Lupaș, *op. cit.*, p. 693-695.

II. CORRIGENDA

II.1 /150-I, IV; A_I 1 - LITURGHII; 2 – EVHOLOGHION (Râmnic, 1706) BRV. I-150, p.541-543; IV, p. 220; CBRV – 173-184; BRV - A_I, p. 223.

De menționat și elemente bibliologice.

1. Lucrarea, intitulată EVHOLOGHION (Râmnic, 1706), constituie în realitate, un coligat editorial, ce cuprinde distinct două cărți liturgice: 1. LITURGHIER; 2. MOLTVELNIC, ce reprezintă primele ediții românești, imprimate în Țara Românească datorită lui Antim Ivireanul, care a patronat traducerea din greaca și imprimarea în tipografia eparhială de la Rm. Sărat.

2. Modelul utilizat: EVHOLOGHION, Veneția, 1691, Tipografia lui Nicolae Glikis, greacă.

3. Descrierea bibliografică: in – 4⁰; vol I . LITURGHIER, de 7 f + 12 + 191 p, tipar negru și roșu, cu 26 rânduri pe pagină, titlul este încadrat în chenar cu flori de compoziție tipografică; vol. II – EVHOLOGHION / MOLITVELNIC, de 435 f + 7 f.

Apartține pr. Dimitrie Coravu (actualmente episcop), cu o contribuție la BRV, datată în anul 1968 (subl.ns.)

4. Liturghierul din 1706 a apărut pe baza concepției lui A. Ivireanul, „ctitorul limbii noastre liturgice“, pentru prima dată în Țara Românească, în cuprinsul unei tipărituri, intitulată generic: EVHOLOGHION; Liturghierul nefiind indicat în tabla de materii a primului volum și neremarcat – multă vreme, de către bibliografii literari și lingviști.

Explicația posibilă a nemenționării titlului de Liturghier, s-ar datora faptului că “liturgia cuprinde taina euharistiei, aceasta nefiind parte din cele șapte taine, ca

prima din Evhologhion” (cf. discuției la Pr. prof. I. Ionescu), fiind de fapt un Molitvelnic în coligat editorial cu un Liturghier (subl.ns.)

5. Lucrarea a fost reeditată la Târgoviște, în 1713, de către Antim Ivireanul, dar în volume separate. Liturghierul din 1713 cuprinde și cinci molitve: *Rugăciunea colivelor*; *Rugăciunea sălcii*; *Rugăciunea la blag(oslo)venia cărnurilor*; *Rugăciune la gustarea strugurilor*; *Ecteniile ce se zic la morți* (vezi și BRV IV, p. 31).

Bibl. Maria Ivanis-Frențiu, *Limba română și limbajul rugăciunii. Limba română ca limbă liturgică*, Prefață de I. P. S. Nicolae Corneanu, Mitropolitul Banatului, Ed. Anastasia, București, 2001, p. 161; Pr. Prof Ion Ionescu, *Pagini de cultură veche creștină românească*, Bârda, Editura “Cuget Românesc”, 2003, p. 140-143.

II.2. / 147 - IV, A_I TRÂMBIȚA ROMÂNEASCĂ, [Râmnic], 1769, română BRV IV-147, p. 88; BRV A_I, p. 283-284.

Dosarul privind paternitatea de autor al textului manifestului revoluționar are, în sfârșit, o soluționare prin studiul filologic semnat de filologul și istoricul literar N.A. Ursu.

Analiza pertinentă axată pe particularitățile stilistice, lingvistice comune ale textului nesemnat *Trâmbiță românească* cu alte texte aparținând, în mod cert poetului Gheorghe H.T. Peșacov [vezi: poemul *Teodor Vladimirescu* / Bibl. Acad. Române, Ms. Rom. 1276; poemul *Diezmierdare poeticească* / B.A.R. Ms. rom. 1279; *[Testamentul din 1829]* / Arh. Naț. București, Fond Documente istorice, LXXVI / 55; traducerea romanului popular *Filaret și Antusa*], argumentează identificarea acestuia ca autor posibil, luând în vedere și atitudinea sa antiotomană dovedită și cea de bard “jeluitor” al tragismului “heroul – (ui) românimei”, Tudor Vladimirescu.

Gheorghe H. T. Peșacov (1785-1854), fiul hagiului bulgar Toma Penciu, care a utilizat deopotrivă, în scris – limbile bulgară și română a semnat sub pseudonimele „Pedestrășescu” și „Pedestrescu”, derivate din termenul Peșakov (= pedestraș, infanterist), adoptat ulterior ca nume de familie, este identificat și propus ca autor al unui text cu valoare de manifest revoluționar, redactat și publicat la Râmnic, în anul 1821, în conjunctura evenimentelor de redeșteptare națională.

De reținut că ipoteza A. Camariano-Cioran privind posibilul model sau text literar cu valoare de marș eterist *Salpisma Ellēnosōtirion / Trâmbiță salvatoare a grecilor*, scris de cărturarul iluminist grec Adamantios Coray, scris circa 1800 și publicat de 1800 și editat, în broșură, în 1821, utilizat fie direct sau care a influențat în destulă măsură pe autoul *Trâmbiței românești*.

De precizat că textul verificat pe două coloane, de 414 versuri, având ca **incipit** sugestiv invocarea sprijinului divin, prin înscrierea unui simbol religios **cruce mare** – cruce ajută!).

Relația din BRV III, trebuie emendată, astfel: PEȘACOV Gheorghe, *Trâmbița românească*, Tipografia Episcopiei Râmnic, 1821.

Bibl. A. Camariano-Cioran, *Despre poema patriotică antiotomană „Trâmbița românească”*, în: SMIM, II București, 1957, p. 457-462; N. A. Ursu, Manifestul revoluționar (1821), opera poetului oltean Gheorghe Peșacov, în AII-X-Iași, vol. XXXVIII, Iași, 2001, p. 67-75 (studiu filologic și bibliologie pertinent care discută problema paternității, a locului de imprimare și a datării textului, subl. ns.); alte informații privind Peșacov, în: Stănuța Crețu, în DLRO-1900, București, 1979, p. 672-673.

II.3. / 518-II GEANETU, Ioan, REFUTAREA TRATATULUI LUI OCELLUS. DESPRE NATURA UNIVERSULUI, Viena, 1787, greacă

BRV II-518, p. 322-324.

De menționat următoarele elemente bibliologice:

1. Autorul tratatului de cosmologie, Ioannis Gianis (Ioan Gianet), descinde dintr-o familie greacă din Mitilene, cu studii la Școala Patriarhiei din Fanar, având drept profesori pe Dorothei din Lesbos și Evghenie Vulgaris;

2. Apariția cărții a avut loc: ante 1 februarie 1787, adică în ianuarie 1787 (cf. datării scrisorii prof. Grigore Costanda un cititor din București, subl. ns.);

3. Un exemplar din această lucrare, după editare, a fost trimisă de către autor, fostului său profesor, Evghenie Vulgaris, care răspunde mai întâi, printr-o scrisoare critică la adresa lui Ioan Geanet, text care va face obiectul imprimării în cartea ADOLESHIA FILOTHEOS / *Îndeletnicire iubitoare de Dumnezeu*, Viena, 1801, vol. II, p. 348-392, și apoi tradus în românește de Petru Stamatiade, la porunca mitropolitului Veniamin Costachi, care a dispus să-l includă în ediția română, ca appendice anexă la textul de bază al cărții lui Evghenie Vulgaris, Adoleshia Filotheos, vol. V, Iași, 1819;

4. Publicarea cărții dedicată domnitorului fanariot Nicolae Mavrogheni l-a măgulit, pe acesta, dispunând la răsplata cu ridicarea în rangul boieriei la treapta de mare logofăt; de asemenea a fost bine apreciată de către profesorul Grigore Constanda de la Academia Domnească din București, care va trimite felicitări (vezi corespondența din 4 februarie 1787).

5. Apariția cărții a ocazionat o epigramă, scrisă și publicată de dr. Dimitrie Caracaș, *Refutation du traité d'Ocellus*, în: *Ponimatia iatrika*, Viena, 1795, p. 238.

Bibl. Demostene Russo, *O scrisoare a lui Evghenie Vulgaris*, în RIR I fasc. III, București, 1931, pg. 7-31.

II.4. / 632-II; A_I CHIRIACODROMION, București, 1801, română, BRV – II-632, p. 422-425; BRV A_I, p. 349

Izvorul pentru ediția bucureșteană l-a constituit CHIRIACODROMION, Moscova, 1796, 2 volume, greacă, al lui Nikeforos /Nichifor Theotokis (fostul arhiepiscop al Astrahanului și profesor la Academia Domnească din Iași), carte tipărită cu sprijinul material al negustorului grec Anastasie Zosima, având tirajul destinat ca dar, așadar o gratuitate a autorului și editorilor pentru acoperirea necesităților culturale din bisericile grecești din teritoriul ecumenic ortodox din

cele patru patriarhii de la Constantinopol, Alexandria, Antiohia și Ierusalim, care nu dispuneau de o astfel de carte de slujbă.

Bibl. Nestor, Arhiepiscopul Craiovei și Mitropolitul Olteniei, *Din istoria relațiilor frățești ortodoxe româno-bulgare. „Chiriacodromionul” tipărit la Sfântul Sofronie Vranceanski în 1806 la Râmnicu Vâlcea, în raport cu scrieri similare din sud-estul european*, în: *Studii de teologie istorică*, Craiova, 1998, p. 239, nota 20.

II.5. / 664-II CHIRIACODROMION, București, 1803, greacă. BRV II – 64, p. 447

Izvorul utilizat l-a constituit CHIRIACODROMION-ul lui Nikeforos Theotokis, imprimat în limba greacă, la Moscova, în 1796, în două volume.

Bibl. Nestor, Mitropolitul Olteniei, *Din istoria relațiilor...*, în: *Studii de teologie istorică*, Craiova, 1998, p. 239, nota 20.

II.6 / 708-II CHIRIACODROMION / NEDELNIK / POUCCENIE, Râmnic, 1806. Traducere în lb. bulgară de episcopul Sofronie Vranceanski.

BRV II-708, p. 490-492

Autorul, episcopul Sofronie Vranceanski, a fost un cărturar bulgar, iluminist, o „personalitate istorică de mare prestigiu în domeniul cultural și obștesc, ctitor al literaturii și al cărții neobulgare, luptător pentru autocefalia bisericii și pentru independența politică a Bulgariei moderne” (vezi *Enciclopedia Bulgară*, vol. IV, Ed. Acad. de Științe din Bulgaria, Sofia, 1967, p. 590-591), canonizat de Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Bulgare, la 24 martie 1965.

Clericul Sofronie care a acordat atenție textelor omiletice, îndeosebi «Damaschinelor», a fost preot și învățător la Kotel (între 1762-1792) și după decesul soției sale (1794) s-a călugărit, devenind în scurtă vreme, grație meritelor sale culturale și spirituale, egumen la mănăstirea Kapinovski și apoi episcop de Vrața (din 13 septembrie 1794) – titlul arhieresc „Vranceanski”, fiind asimilat și definindu-i personalitatea în perioada următoare.

A fost un cărturar iluminist ce-a urmărit cu consecvență și etapizat impulsivitatea procesului de renaștere culturală a poporului bulgar.

Sofronie Vranceanski a depus o activitate susținută de emancipare și îndelungată în domeniul serviciului religios bulgar. Astfel, îl întâlnim în calitate de copist, în 1762, a *Istoriei slavo-bulgare*, a compatriotului său, Paisie din Hilandar și prețuitor al operei lui Damaschin Studitul; copist în 1794 al unui Slujebnic arhieresc. Îl aflăm apoi ca predicator naționalist al unor “cuvinte de învățătură în neobulgară”, fiind obligat din 1797, să părăsească scaunul episcopal din Vrața, plecând la unele mănăstiri și la Vidin (între 1800-1803), iar din 1803 autoexilându-se în Țara Românească, cea de-a doua patrie. Aici a beneficiat de ospitalitate și a fost considerat ca ierarh eparhiot onorific, din partea mitropolitului Dositei Filitis, aplecându-se pentru îndeplinirea unor sarcini culturale și bisericesti în neobulgară.

Preocupat de îndatorirea clericală, în Bulgaria a elaborat două antologii: *Predici și cuvinte de învățătură* (cu 79 texte omiletice, terminate la 28 mai 1802) și *Istoria filosofului Sindip* (Sindipa), *Fabulele lui Esop și înțelepciuni filosofice*.

Climatul cultural și bisericesc elevat și atmosfera de largă deschidere spre modernitate din capitala Țării Românești, întreține spiritul episcopului Sofronie Vranceanski, care la cumpăna a două veacuri, activează cu râvnă de eminent intelectual teolog și literat bulgar, animat de înalte idealuri naționaliste, înfruntând opresiunea otomană.

În perioada anilor 1803—1806, Sofronie Vranceanski elaborează câteva lucrări referențiale, cultivând genul traducerii, al exegezei și elaborării unor texte de certă valoare literară pentru literatura neobulgară, preluând modele culturale literare grecești, slave și românești.

Operele elaborate sunt următoarele: traduceri religioase din greacă și greacă și slavo-rusă; o *Culegere de omilii și învățături* (post 1803, în ms.); o sinteză istorică a celor trei mari religii: iudaismul, creștinismul și mahomedanismul; traducerea lucrării orientaliste a lui Dimitrie Cantemir, *Sistemul sau Întocmirea religiei muhammedane* (Skt. Petersburg, 1722, varianta rusă a lui Ivan Ilinski); precum și o lucrare autobiografică, *Viața și nevoințele păcătosului Sofronie*.

În principal, pentru nevoile spirituale ale neamului său, prefațând istoria literaturii bulgare moderne, a alcătuit / redactat, la București, o carte fundamentală: CHIRIACODROMION / NEDELNIC, imprimat la Tipografia Episcopiei Râmnicului (la Rm. Vâlcea), între 24 aprilie și 25 noiembrie 1806, cu „învoirea“ / aprobarea de jure a mitropolitului Dositei Filitis, care a și subvenționat, parțial, tipărirea, cu suma de 500 de groși, asigurându-i oficial înaltul sprijin moral și material, alături de generosul episcop Nectarie al Râmnicului.

La susținerea financiară a imprimării lucrării au mai contribuit episcopii Iosif al Argeșului, Constandie al Buzăului, arhimandritul Nicodim, egumenii Sofronie de la Sărindar, Neofit de la „Sf. Gheorghe“ și starețul de la Stavreopolos (toți din București), alături de o serie de persoane, români și bulgari, o veritabilă „tabula gratulatoria“ și privită nu ca simplă listă de prenumerați pentru autor: Nicolae Văcărescu, Grigore Drista, Staino din Novoe Selo, armașul Dimitrie Gheorghe Castriciu, Teodosie din Gabriova, Andrei Popovici, Petru din Copriștița, Constantin din Brohoștița, polcovnicul Ianachi, Ioan din Kazanlâk, Petko din Kotel.

Echipa tehnică de tipografi și corectori ai cărții: Dimitrie Mihailo Popvici și fiul său Gheorghe (cu competență confirmată), alături de alți „ostenitori“ colegi, menționați în Epilog: Teodor Stoianovici, ucenicul episcopului Sofronie și culegătorii de slove / zețarii Dimitrie Nicolaiovici și Calciu Nicolae Popovici.

[**Cuprinsul**] CHIRIACODROMION-ului (după structura tematică dată de Mitropolit dr. Nestor Vornicescu):

I. Tabla de materii; II. Prefața episcopului Sofronie Vranceanski; III. 1 Învățături pentru toate duminicile la evangheliile ce se citesc pentru tot anul, cu tâlc și cu dreaptă învățătură; III.2. Omilii tematice pentru prima săptămână din Postul

Mare și pentru Săptămâna Patimilor; III.3. Cazaniile folositoare de suflet (Panegirice) la Praznicele împărătești și la sărbătorile sfinților mari; III.4. Cuvântări ocazionale la botezul unui copil și la cununia unor noi căsătorii; IV. Epilogul.

Izvoare slave și grecești utilizate:

1. Prefața este tributară parțial: a) *Prefeței* din *Cazania* slavă-rusă, Zabludovo, 1569 (care includea textul *Colecției de omilii* a patriarhului bizantin Ioan Caleca, din sec. al XIV-lea; mult uzitată în mediile culturale și bisericești grecești din Constantinopol (Mănăstirea Studion și la Muntele Athos), slavo-ruse (vezi ediția citată), românești (vezi *Evanghelia cu învățătură a diaconului Coresi*, Brașov, 1581) și bulgare (vezi tradiția manuscrisă din sec. XVII-XVIII, bunăoară culegerea de 59 Omilii (autor Patriarh Ioan Caleca; subl. ns.) din cele 79 de Omilii și cuvântări la duminici și sărbători din cursul anului bisericesc, datorate ieromonahului Daniil, Târnovo, 1626 (vezi Ms. existent în Biblioteca "Vasile Kolarov" din Sofia); b) textului bulgar în manuscris: *Tâlcuirea Evangheliilor din Duminici și la toți sfinții (Omilii)*, datorat preotului Teodor din Vrața, datate 1758; c) redacției manuscrise târzii a Omiliilor lui Caleca, „cu interpolări de copiiști și cititori“, aparținând unui cărturar bulgar anonim;

2. Omilii tematice pentru prima săptămână din Postul Mare și pentru Săptămâna Patimilor (intercalate și nemenționate în Tabla de materii (subl. ns), care se raportează la textele patristice *Viața Sfinților* (după izvod grecesc);

3. Omilii tradiționale utilizate în ambele medii culturale religioase, bulgar și românesc (vezi *Viețile sfinților*, M-rea Neamț, 1807-1815, tradusă în cadrul școlii paisiene);

4. Sofronie Vranceanski, *Învățături și cuvinte la Sărbătorile domnești ale Născătoarei de Dumnezeu și ale sfinților iubitori de Dumnezeu* (care au ca izvor Proloagele sau *Viețile Sfinților* (pe larg); texte hagiografice ce urmează ca model *Proloagele* slavo-ruse alcătuite de Sf. Dimitrie al Rostovului, în anii 1657-1677, și imprimare la Moscova, în 1759 și la Kiev în 1764, traduse în aceeași perioadă și în limba română la București și la M-rea Neamțului) ce se regăsesc în ediția din 1806 sub cuprinsul textului intitulat: *Învățături la praznicele împărătești ale Maicii Domnului și la Sfinții aleși din cuprinsul întregului an*.

Tirajul cărții: 1000 de exemplare

Textul imprimat în 1806 a cunoscut trei copii manuscrise datate 1850 și 1853 (manuscrise existente în Biblioteca "Vasil Kolarov" – Sofia) și din deceniul trei din sec. XIX (vezi Ms. la Cirpansk).

Reeditări: Novi Sad, 1856; București, 1865; Belgrad, 1868.

Bibl: Nestor Vornicescu, Mitropolitul Olteniei, *Din istoria relațiilor frățesti ortodoxe româno-bulgare....*, în *Studii de teologie istorică*, Craiova, 1998, p. 229-253.

II.7. / 790-III, CBRV. CHIRIACODROMION, Mănăstirea Neamț, 1811, română

BRV III-790, p. 31-41; CRBV, p. 271-274

Izvorul utilizat pentru traducerea românească l-a constituit CHIRIACODROMION-ul apostolesc al lui Nikeforos Theotokis, imprimat în două tomuri, în lb. greacă, la Moscova, în 1808.

E precizat că în pagina de titlu a cărții nemțene se indică expres, prin inițialele N.Θ., pe însăși autorul lucrării traduse “Prea Sfinția Sa Arhier. Astrah <anului> Kir N <ikeforos> Th <eotokis>, iar în cea românească tălmăcită de “A. V. al M. spre folosul neamului românesc”, personaj încă neindentificat (o ipoteză: “Arhiepiscop / Mitropolit Venianim Costachi)

Vezi și ediția: CHIRIACODROMION, M-rea Neamț, 1810 (D. Râpă Buicliu BRV A₁ – 265, p. 123-124).

II.8. / 867-III-IV – VULGARIS, EVGHENIE, ADOLESHIA FILOTHEOS adecă ÎNDELETNICIRE IUBITOARE DE DUMNEZEU, traducere de Mitropolitul Veniamin Costachi, tom I-V, Iași, 1815-1919, română

BRV III-867, p. 113-115; IV, p. 299

De adăugat alte elemente bibliologice:

1. Modelul traducerii românești îl constituie lucrarea lui Evghenie Vulgaris (1716-1806, savant grec, autor al unor cărți de filosofie, matematică, cronologie, istorie, teologie; traducător din scrierile lui Voltaire; arhieru al Eparhiei ruse a Chersonului): ADOLESHIA FILOTHEOS, Viena, tom I-II, 1801, greacă;

2. Textul scrisorii Îndeletnicire filosofoască (vezi Parartima en epistolés eidei kata tou tón Okellitón sistimatos (...), tou peri tēs tou pantos fiseos / Appendice în formă de scrisoare contra sistemului Occlitilor despre natura Universului); text critic, se află publicat în: Vulgaris, Evghenie, Adoleshia Filotheos, Viena, 1787, vol. II, p. 348-392.

3. Traducătorul *Scrisorii – răspuns către Ioan Gianet clucerul* (autor al cărții *Réfutation du traité d'Ocellus de la nature de l'Univers (...)* dédié à son Altesse Sérénissime Nicolas Mavrogènes, prince régnant de Valachie, Viena, 1787, greacă și franceză, în – 8°, de 302p) este Petru Stamatade, profesor la o școală din Iași care avea ca director pe profesorul grec Nicolae Cercel.

4. Textul *Scrisorii – răspuns* lui Evghenie Vulgaris este publicat ca o anexă la vol. IV din Adoleshia Filotheos / Îndeletnicire..., Iași, 1819, sub titlul *Atârnare în loc de Scrisoare*.

Bibl. Demostene Russo, O scrisoare a lui Evghenie Vulgaris tradusă în limba română, în RIR, I, fasc. III, București, 1931, p. 7-31.

II.9. / 926 - III CHIRIACODROMION, tom I-II, Iași, 1816, greacă

BRV III – 926, p. 163

Izvorul utilizat pentru ediția ieșeană a fost cartea lui Nikeferos Theotokis, CHIRIACODROMION, Moscova, 1796, vol. I-II, lb. slavo-rusă.

Tipografia greacă din Iași care a imprimat lucrarea este cea de la mănăstirea Trei Ierarhi, condusă de cărturarul Emanoil Vernardos.

Bibl. Nestor, Mitropolitul Olteniei, Din istoria relațiilor frățești ortodoxe româno-bulgare. Chiriadromion (...), în vol. Studii de teologie istorică, Craiova, 1998, p. 239, nota 20.

II.10. / 1030-III APOLOGHIA, București, 1819, ed. a II-a, română

BRV III – 1030, p. 288-289 (vezi și BRV II – 897)

Prototipul traducerii l-a reprezentat cartea greacă a lui Atanasie din Paros, HRISTIANIKE APOLOLOGHIA, Constantinopol, 1798. Ediția aceasta prezintă deosebiri față de prima ediție munteană, 1816, constând în imprimarea la sfârșitul cărții, de către editorii munteni, a unei alte omilii hrisostomice completată conjunctural, îndreptată contra spiritului ateist și voltairian ce se manifestă în acea vreme, astfel: Ioan Hrisostom, *Omilie împotriva iudeilor și a elinilor, iar acum și împotriva volteriştilor, păgânilor, adică celor fără de Dumnezeu.*

Bibl. Ariadna Camariano, Spiritul revoluționar francez..., p. 75

II.11. / 1045-III PAPADOPOULOS, Nicolau, CĂRTICICĂ ÎNDEMNATICĂ (...) Traducere de la Mitropolitul Venianim Costache, Iași, Tipografia Sf. Mitropolii, 1819, română

BRV III- 1045, p. 312-313

De precizat că modelul utilizat pentru traducerea, destul de defectuoasă, de către Mitropolitul V. Costachi este cartea greacă a lui Nicole Papadopol, Egheiridion Kata tōn nosouton eis ta peri tēs aletheias kai iperohēs tōn ierōn grafōn eranisthen ek gallikōn siggrammaton pros ofelos tōn omoghenōn avton para Nicolau Pappadopolou / *Manual ce combate pe bolnavii în ce privește adevărul și superioritatea cărților sfinte*, adunat din cărți franțuzești spre folosul conaționalilor săi de Nicolae Papadopol / Veneția, 1815 (vezi D. Ghinis, V. Mexas, *Ellēniki bibliografia*, Atena, 1939, vol. I – 845, p. 136), lucrare de compilație din autori francezi, Voltaire și oratorul și protestantul francez Jacques Saurin (1677-1730), în care se apără cărțile sfinte și se combat atei și ateismul, bunăoară pe Voltaire, „cel rănit de fandasie”; iar într-un alt capitol se face elogiul filosofiei și se ia atitudine contra opiniei că universitățile europene sunt focare de corupție.

Bibl. A. Camariano, Spiritul revoluționar francez și Voltaire în limba greacă și română, București, 1946, p. 56-58.

II.12. / 1087-III SYLLOGHI DIAFORON TRAGŌDION / CULEGERE DE DIFERITE TRAGEDII / București, 1820, vol. I-II, greacă

1. Traducerea primei tragedii IULIUS BRUTUS de Voltaire, reprezentată la București, la 17 martie 1820, îi aparține doctorului grec Mihail Hristaris. Acesta a studiat medicina la Padova (în 1806) și care a profesat la București, în 1811; participant la Eteria din 1821; combatant în batalionul sacru de la Drăgășani, rănit și ruinat; s-a refugiat în Transilvania. M. Hristaris a fost un bun traducător din

franceză în germană și greacă; a publicat la București, în 1831, o lucrare în greacă *Katechesis* / Catehismul datoriilor sociale moderne;

2. Traducerea greacă a tragediei *MEROPE* a lui Voltaire aparține lui Gheorghe Seeruios (Servios), care a studiat la București și a fost profesorul copiilor principelui Alexandru Șuțu (în timpul celei de-a doua domnii a acestuia, servind ca vtorilogofăt și profesor la Academia Domnească din București); refugiat la Brașov, în 1821 și cunoscut ca atașat și amic al familiei princiare Șuțu; mare cărturar; traducător din opera dramatică ale lui Voltaire: *Merope*, *Moartea lui Cezar*, *Fanatismul sau Mahomet profetul*, *Agathocles*. Spre sfârșitul vieții sale s-a stabilit la Sira, unde a fost ca director și profesor la școala din localitate.

3. Traducerea tragediei *Oreste* a lui Voltaire a fost făcută în versuri de către marele postelnic moldovean Alexandru Beldiman, încă din anii 1810-1817, manuscris tipărit în 1817 de Zaharia Carcalechi la Buda, în 1820 (vezi BRV III-1086, p. 347).

Bibl. A. Camariano, *Spiritul revoluționar...*, p. 110-111, 116-117, 123-126, 146-147.

II.13. / 1183 – III MACARIE, Ieromonahul, ANASTASIMATARIU, Viena, 1823, ed. I-II pentru Țara Românească și Moldova

BRV III – 1183, p. 414-417

Modelul urmat în traducerea și prelucrarea, după sistemul nouă, a fost: Petru Efesiu, ANASTASIMATARIU bisericesc, 1820, greacă

Conține: Cântările de la vecernia de sâmbătă seară și cele de la utrenia de duminică pe cele 8 glasuri, plus *Fericirile*, *Svetlinele* și *Voscesnele* (p. 1-32 – cântările gl. I; p. 33-64, gl. II; p. 65-98, gl. III; p. 99-134, gl. IV; p. 135-172, gl. V; p. 173-206, gl. VI; p. 207-238, gl. VII; p. 239-273, gl. VIII; p. 272-300 - cele 11 svetline cu voscesnele lor)

De menționat că în Ms. rom. 3736 (Bibl. Acad. Rom.) reprezentând un coligat: *Anastasimataru* și *Liturghier*, în cele 146 de file aflăm cântări alcătuite de Macarie Ieromonahul pe versurile lui Paris (Barbu) Momuleanu și ale lui Ion Heliade Rădulescu), <bunăoară>: „Deschide-te, gură a mea“, „Cântarea dimineții“, „Fericit bărbatul“, „La râul Vavilonului, alcătuit de Macarie spre podoaba Sfintelor mănăstiri de obște ale patriei“, „Ziua învierii“ ș.a.

Vezi și Ms. gr.-rom 1322 (B.A.R.), - *Anastasimataru*, 238 f, datat 1825, scris de Matachie Prahoveanu conține la f. 197-199 câteva cântări traduse de Macarie, printre care *Slava după Polieleu*, alcătuit de cărturarul grec, filo-român, Dionisie Fotino.

Bibl. Diac. Conf. dr. Nicu Constantinescu, *Macarie ieromonahul ...*, B.O.R., CVIII, 1-2, 1990, p. 129, 134.

II.14. / 1184 – III, CBRV MACARIE, Ieromonahul, IRMOLOGHION sau CATAVASIER MUSICESC, Viena, 1823, română

BRV III-1184, p. 417-425; C. BRV, p. 295

Irmologhion sau *Catavasieriu musicesc* cuprinde „Catavasiile Praznicilor împărătești și ale Născătoarei de Dumnezeu, ale Triodului și ale Penticostarului, precum se cântă în sfânta lui Hristos Dumnezeu Biserica cea mare (...)“

Cuprins vezi BRV în III; 1184, p. 1; N. Moldoveanu, op. cit. p. 125-126)

Textul *Irmologhion-calofonicon*, adecă Irmoase frumos viersuitoare/glăsuitoare a avut ca autori nume consacrate în muzica bisericească universală și românească, după „predania lui“ Roman Melodul, Petru Lambadarie, Petre Vizantie, Casia monahia, Cosma Aghiopolitul ș.a., dar și în sistema nouă, versiunea greacă făcută la noi de chir Grigorie, protopsaltul „Sf. Biserici cei Mari“, identificat cu Grigore Grosul (din Iași), iar în versiune românească de ieromonahul cărturar Macarie Periețeanu, „care a adăugat și alte multe irmoase nume, trebuincioase și pre toate împodobindu-le cu cratimile lor de față spre folosul fiilor patriei româno-moldave ce se osârduiesc de învăță în școalele de musichie naționale“ (vezi titlurile Mss. rom. 1685 și 4412 de la Bibl. Academiei Române, (subl. ns.)

Lucrarea a ieșit din teascurile tipografiei armene (mechitaristă) din Viena, în vara anului 1823 (iulie), sub patronajul material, în principal, al negustorului Constantin Hagi Pop și, în secundar, al lui Stan Popovici, perdant în afacerea de desfăcere / răspândire / vânzare / a cărților lui Macarie.

Un exemplar din tirajul lucrării (existent în Biblioteca istorică a Muzeului Șcheii, vezi *Catalog de carte veche*, nr. inv. 428, subl. ns.) s-a tipărit ca unicat, bineînțeles, cu acceptul autorului, pe numele lui Zaharias Voikovič/Voicovici, înscris în pagina de titlu, într-un spațiu creat ad-hoc, între penultimul rând „de musichie“ și ultimul rând cu data „1823“.

IRMOLOGHION-ul macarian a cunoscut câteva copii manuscrise în epocă (vezi Bibl. Acad. Române, Ms. rom. 1685 (datate 1833), 4412 (datate 1833), 3584 (datate 1842), 1483 (datate 1833).

Bibl. Diacon conf. dr. Nicu Moldoveanu, Macarie Ieromonahul (1750-1836), traducător, compozitor, copist, tipograf, în: BOR, CVIII, 1-2, 1990, p. 116-133; Constantin Catrina, Ipostaze ale muzicii de tradiție bizantină din Română, Ed. Muzicală, București, 2003, p. 154 (planșă).

II.15. / 1185-III; CBRV; A₁ MACARIE, ieromonahul, THEORETICON, Viena, 1823.

BRV III-1185, p. 425-427; CBRV, p. 296-297; BRV A₁, p. 424-425

La tabelul de date existente, de adăugat alte noi elemente semnificative, privind fișa bio-bibliografică.

I. Macarie ieromonahul (1770-1836) a fost un cărturar destoinic, un monah aplecat către muzica bisericească psaltică, care și-a înscris numele alături de alte personalități românești: Filotei monahul, autorul Pripealelor (sec. XIV), Eustatie, protopsaltul Putnei, Domețian Valahul (sec. XV-XVI), Iovașcu Vlahul, Vlad

grămăticul, Calist ieromonahul (sec. XVII), Filotei sin Agăi Jipei, Constantin vtoripsalt, Ioan sin Radu Duma Brașoveanu, Mihalache Moldoveanu (Moldovlahul), Naum Râmniceanu; Iosif și Visarion, monahi de la M-rea Neamț, Petru Vizantie, Petru Efesiu, Dionisie Fotino, Anton Pann, Dimitrie Suceveanu și alți ucenici ai acestora din sec. XIX.

Născut în Perieții Ialomiței, circa 1770, cu nume de familie derivat din toponim - Periețeanu (vezi fratele său Voicu Periețeanu stolnicul și sora sa Justina Periețeanu, stareța mănăstirii Viforâta). Printre sprijinatorii săi în formarea lui intelectuală și duhovnicească s-a numărat Mitropolitul Dositei Filitti (1793-1810) și Dionisie Lupu (1819-1821).

Pregătirea sa muzicală „în sistema veche“ o datorează după propria confesiune: protopsaltului Constantin (vezi „cinstitul dascăl Costachi“ în Prefață la **Theoreticon**), exucenic al dascălului Șerban, protopsaltul muntean, iar pentru „sistema nouă“, în anii 1817-1818, în școala de pe lângă biserica Sf. Nicolae – Șelari din București.

Cunoscător de slavă și greacă, Macarie ieromonahul, doritor să împlinească în tipar, în pofida unor greutăți materiale și de înțelegere din partea unor conservatori profesori de muzică bisericească, niște lucrări muzicale, de adaptare / traducere – prelucrare / a psaltichiei noi în biserica românească, „fără jertfirea nici a melodiei primită în Biserică și nici a limbii românești; a plecat la Viena, din îndemnul mitropolitului Dionisie Lupu.

La Viena a căpătat sprijinul româno-macedoneanului Atanasie Grabovschi, unchiul mamei viitorului mitropolit Andrei Șaguna, a negustorului sibian Constantin Hagi Pop pentru a tipări cele trei cărți, **Anastasimatiul, Irmologhionul și Theoreticonul**. Dintr-un tiraj, fiecare de câte 3000 exemplare, în „limba patriei“, în Episcopia armeană (a mechitariștilor) din Viena (vezi scrisoarea lui Macarie din 20 noiembrie 1821, către patronul său material, Constantin Hagi Pop).

Macarie a funcționat, din 1859, ca „dascăl de mănăstire“ la școala de pe lângă Mitropolia din București și apoi ca epistat al Școlilor de musichie din Mitropolia Ungro-Vlahiei; în perioada 1821-1823 îl aflăm la Viena unde se îngrijea de tipărirea lucrărilor sale cu sprijinul material al negustorului Constantin Hagi Pop și al lui Stan Popovici (perdant în afacerea de vânzare a cărții).

Persoana amintită în Prefață este acel protopsalt Grigorie de la Mitropolia de la Iași, ce este identificat cu spătarul Grigorie Grosul din Iași, care îl asigura, la 15 iunie 1823, pe ieromonahul Macarie, asupra unei posibile desfacerii lucrative a cărților acestuia în Moldova (la Iași și la Chișinău).

Macarie Periețeanu ieromonah a dovedit că este om cu largi vederi, un specialist în muzica bisericească, un novator și un patriot doritor să asigure învățământului muzical românesc, „în limba patriei“ un nou sistem al muzicii psaltice, niște manuale și lucrări referențiale în perioada 1823-1827 (ultima carte fiind **Antologhion**, București, 1827).

Între 1823-1836 ieromonahul Macarie a fost, pe rând, la mănăstirile Bârnova (Iași, în 1829), Mănăstirea Neamț (1829-1832); Căldărușani (din 1834), ca director

al Tipografiei înființată aici de mitropolitul Grigorie al IV-lea Dascălul), ca să-și sfârșească zilele la Căldărușani în 1836, nu înainte de a-și lăsa zestrea de manuscrise în vederea editării lor, amicului său, episcopul Chesarie al Buzăului, ce-i va tipări în 1836, Prohodul Domnului, tradus și aranjat muzical de maestrul în muzică, ieromonahul Macarie.

II. Perioada de finalizare a tipăririi Theoreticonului a fost iulie 1823.

III. Autorul lucrării a tipărit lucrări muzicale fundamentale pentru toți românii munteni, moldoveni (vezi cele două tiraje / ediții) și transilvăneni.

IV. **Înștiințarea**, Pesta, 1821, pregătea terenul apariției editoriale ce va fi împlinită la Buda, în anul 1823.

Aceasta era semnată de către Macarie ieromonahul, „portar al Sfintei Mitropolii din București, dascăl de psaltichia grecească și românească” și de Nil Nicolae Poponea, „dascăl de sistema cea noao a psaltichiei grecești și românești” care se adresa viitorilor săi prenumerați din toate provinciile istorice românești, în limba română, după o metodă nouă, modernă.

V. **Theoreticonul** macarian a utilizat izvoare grecești traduse și adaptate și a cunoscut câteva copii românești (vezi Bibl. Acad. Română, Mss. rom. 4483 și 1711 (ultimul fiind varianta imprimată pentru Moldova).

Bibl. Pr. Nicolae M. Popescu, *Macarie Psaltul, la o sută de ani de la moartea lui (+1836-1936)*, Editura Seminarului de Istoria Bisericii de la Facultatea de Teologie din București, nr. 6, București, 1936; Titus Moisesescu, *Prolegomene bizantine. Muzica bizantină în manuscrise și carte veche românească*, București, Ed. Muzicală, 1985, p. 133-272; Diac. Conf. dr. Nicu Moldoveanu, *Macarie ieromonahul (1770-1836) – traducător, compozitor, copist, tipograf*, în B.O.R., CVIII, 1-2, 1990, p. 116-131.

Abrevieri:

AARMSI – Analele Academiei Române, Memoriile Secției Istorice

AII-X – Iași – *Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol”* Iași

BRU I-II – Veress, Andrei, *Bibliografia româno-ungară*, Ed. Cartea Românească, București, 1931

BRV I-IV – Bianu Ioan, Hodoș, Nerva, Simonescu, Dan, *Bibliografia românească veche*, vol. I-IV, București, 1903-1944

BRV – A_I – Râpă-Buicliu Dan, *Bibliografia românească veche*, Additamenta. I (1536-1830), Galați, Ed. Alma, 2000

CBRV – Poenaru, Daniela, *Contribuții la Bibliografia românească veche*, Târgoviște, Muzeul Județean de Istorie, 1973

DLRO – 1900 – *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, Ed. Academiei, București, 1979

RIR – *Revista istorică română*, București

*ADDITIONS TO THE BIBLIOGRAPHY OF OLD ROMANIAN BOOKS**- Résumé -*

The bibliographic study analyses a series of old Romanian books, representing a necessary contribution to the Bibliography of old Romanian books, a national cultural and historical corpus, always open to additions.

DIN CORESPONDENȚA MUZICOLOGULUI STAN GOLESTAN

D. R. BUZDUGAN, I. CAPSALI

Servind cu dăruire și cu fructuoase rezultate, timp de o jumătate de secol, în templul muzei Euterpe, **Stan Golestan** (1875, Vaslui – 1956, Paris), în calitate de compozitor, critic și muzicolog de notorietate europeană, a fost unul din autenticii și iluștrii ambasadori culturali ai școlii muzicale românești și ai cooperării intelectuale internaționale.

Impresionantul său curriculum vitae, consacrat de prestigioase enciclopedii¹ și dicționare biografice² îl prezintă pe Stan Golestan ca un produs și reprezentant ambivalent al culturilor muzicale, română și franceză.

Cu studii de specialitate la *Schola Cantorum* și *Conservatorul* din Paris, elev al profesorilor emeriți Vincent d'Indy, Albert Russel și Paul Dukas, profesând compoziția la *Școala Normală de muzică* din Paris și ca semnatar al unui amplu sumar bibliografic în calitate de colaborator al ziarelor *Le Figaro* (Paris), *L'Indépendance Roumaine* și *Adevărul* (București) și la *Enciclopedia muzicală Larousse*, a fost investit cu funcții de mare responsabilitate și onorabile, ca secretar general al *Confederației internaționale a criticii dramatice și muzicale* (Paris) și Președinte al *Cercului criticilor străini* din Franța.

Bun cunoscător al folclorului și melosului muzical, al creației unor compozitori și dirijori români colegi de generație (George Enescu, Ionel Perlea, Alfonso Castaldi) și al activității principalelor instituții muzicale din România, înainte și după Marea Unire (Filarmonica, Conservatoarele, Muzica Militară), a conferențiat pe diverse teme în fața unor auditorii elevate din Franța, Italia și Cehoslovacia, prezentând obiectiv, pertinent și binevenit realitatea muzicală națională și promovând valorile culturii muzicale universale.

A compus un valoros și variat sumar de opere simfonice, de muzică de cameră, instrumentală și vocală, editate de prestigioase case de editură muzicală din Franța: *E. Gallet*, *Salabert*, *Durand*, *C. P. Ollivet*, *Compagne Française*.

O recunoaștere publică a meritelor sale s-a fundamentat prin conferirea unor lauri și distincții internaționale: *Premiul de compoziție „George Enescu”* (1915), *Premiul Verley* al *Societății de concerte Goldschmann* din Paris (1921), *Legiunea de onoare* a Franței, în grad de cavalier (23 iulie 1925).

¹ *Encyclopédie de la musique*, tome II, Ed. Fasquelle, Paris, 1959, p. 300; *The International Encyclopedia of Music and Musicians*. Editor in Chief Oscar Thompson, New York, 1964, p. 815.

² Vezi Lucian Predescu, *Enciclopedia Cugetarea*, București, 1935, p. 367; *Compozitori și muzicologi români. Mic lexicon*, sub redacția lui Viorel Cosma, Ed. Muzicală, București, 1965, p. 171-172; Jack Bratin, *Calendarul muzicii universale*, Ed. Muzicală, București, 1966, p. 140.

Personalitatea cultural-muzicală a lui Stan Golestan a fost consacrată și de sărbătorirea în cadrul aniversărilor culturale ale UNESCO pe anul 1975, iar în anul 2006 lumea muzicală din România i-a comemorat semicentenarul.

Materialul retrospectiv – epistolarul particular ce-l valorificăm aici și care provine din colecția bibliofilului și publicistului Nicolae Vasilescu Capsali din București –, vine ca o completare modestă a profilului său spiritual de veritabil „*homo culturalis europaeus*” care a asigurat o trainică punte de interculturalitate și a cultivat o sinceră amicitie cu cei care aveau vederi convergente.

Către ALEXANDRU MIHĂILESCU

1

1906 septembrie 25, Audierne (Franța). Carte poștală* prin care Stan Golestan îi face cunoscut amicului său Alexandru Mihăilescu³ faptul că elaborează o lucrare muzicală dramatică meritorie și că intenționează să vină în țară.

[Audierne, 25 septembrie 1906]

Scumpe amice,

Am primit cartea p[oștală] și sunt fericit că te găsești în perfectă și bună sănătate.

Eu mă aflu pentru moment pe coastele Oceanului Atlantic și lucrez la drama lyrică⁴ ce sper ca răsunetul va merge până și în țară.

*Cu drag și din suflet,
Stan Golestan*

*Ștampila poștei la expediere: Audierne, 25 septembrie 1906.

[Adresa destinatarului: «Monsieur Mihailescu, la Muzica Regim[en]t 4 de Roșiori, la Slănic (Bacău), Roumanie».]

2

1908 septembrie 29, București. Carte poștală prin care Stan Golestan îi solicită o întâlnire lui Alexandru Mihăilescu.

³ **Alexandru Mihăilescu**, violonist, șef al muzicii militare a Regimentului 4 Slănic - Bacău, laureat al Premiului I al Conservatorului din București (cf. V. Tomescu, *Histoire des relations musicales entre la France et la Roumanie. Première partie. Des origines au commencement du XX-e siècle*, Bucarest, 1973, p. 424).

⁴ Vezi *Dix chansons populaires roumaines* (1908), voix et pian, Paris, Ed. E. Gallet, 1909.

[București, 29 septembrie 1908]

Scumpe amice,

Mă aflu în București, de 8 zile și aș dori să ne vedem. Vino m[i]ercuri pe la orele 11 [exact] la Cosman și luăm o țuică împreună.

Plec m[i]ercuri seara la țară și nu voi fi întors decât luni.

După cum știi nu stau mult în România.

*Cu drag,
Stan Golestan*

[Adresa destinatarului: «Monsieur Mihailescu, la Muzica Regim[en]t 4 de Roșiori, Loco».]

3

1910 septembrie 25, Paris. Stan Golestan îl roagă pe Alexandru Mihăilescu să-i expedieze o misivă prin poșta Slănic (Bacău).

[Paris, cca. 25 septembrie 1910]*

Iubite amice,

Vin să te rog un serviciu ce pentru mine e lucru mare. Aci, alăturat vei găsi o scrisoare ce doresc să fie expediată din Slănic.

Știu sincera amiciție ce-mi porți și pentru aceasta-mi permit să te rog ca să ai bunătate(a) să lipești un timbru de 25 de bani, sumă ce-ți voi înapoia la vederea noastră cât de curând în țară, și s-o pui în ziua primirii la cutia de scrisori.

Sunt fără grijă de D-ta și sper să-mi face acest mic serviciu

Merți și cu drag și din inimă,

*Al D-tale amic,
Stan Golestan*

*(Data poștei la destinatar: București, 27 septembrie 1910)

4

1911 decembrie 28, Paris. Carte poștală trimisă de Stan Golestan lui Alexandru Mihăilescu, în care îi apreciază devotamentul amical și îi confesează un gând cu valențe de aforism.

Paris, 28 decembrie 1911

Scumpe și iubite amice,

Sunt adânc mișcat de bunele sentimente ce-mi exprimi, și eu, de asemenea[a], mă gândesc adesea la bunul meu amic Mihăilescu și câteodată sunt ingrat că nu-i scriu...

Ai dreptate amice! dar viața cu lupta grea pentru existență, doboară câteodată pe cei mai puternici...

La mulți ani și cu fericire.

Sentimentele mele respectuoase la Cucoana și din inimă, al D-tale,

*Cu drag,
Stan Golestan*

[Adresa destinatarului: «Monsieur Mihailescu, str. 10 Mai, no. 20, Gramont, București, (Roumanie)».]

5

1914 ianuarie 23, Paris. Carte poștală prin care Stan Golestan îi mulțumește lui Alexandru Mihăilescu pentru serviciile mediate, probabil către redacția ziarului *L'Indépendance Roumaine*.

Paris, le 25 janv[er] 1914

Scumpe amice,

Din toată inima, merți, merți, pentru cele ce-ai făcut. Până acum totuși nici o știre din partea ziarului [Indépendance]. Sentimentele mele respectuoase la M-me Mihăilescu și vecinic al D-tale amic devotat,

Stan Golestan

[Adresa destinatarului: «Bucarest, str. Elefterie, 38, Roumanie».]

6

1914 iunie 6 Paris. Stan Golestan îi confesează amicului său Alexandru Mihăilescu nemulțumirea față de onorarea obligațiilor financiare pentru colaborări de către redacția ziarului *L'Indépendance Roumaine*. De asemenea, el schițează un profil de personalitate muzicală a maestrului Alfonso Castaldi.

Paris, le 6 juin 1914

Cher ami,

Je vous écris la veille de mon départ pour la Campagne, car vous savez comme toujours pendant l'été je déserte Paris pour la Bretagne afin de travailler un peu pour moi.

Je vous remercie de toutes vos gentilleses et de vos dérangements au sujet de l'Indépendance Roum[aine].

Mais n'en parlon plus, puisque ces gens-la sont des êtres malappris ne savent pas vivre.

Jusqu'á présent je n'ai toujours pas reçu le règlement de mon compte et je n'ai pas eu de leurs nouvelles.

Ils ne sont guère en concordance avec le principe de politesse et surtout d'honnêteté...

En ce qui concerne le Maestro Castaldi⁵, je sais de plusieurs côtés que c'est un compositeur de haute valeur, doublé d'une artiste pour qui on ne peut avoir que l'estime et de la vénération, car celui-ci aime son Art de façon de la plus désintéressée.

Aussi puisque vous de connaissez si bien, présentez lui mes compliments et mes félicitations très sincères pour l'idée absolument remarquable qu'il a eu, en créant une véritable association musicale ou l'Art sera plus respecté, et plus à sa place.

Écrivez-moi toujours à Paris, vos lettres vont me suivre saut à Treubarden saut à St. Jean du Doigt.

Présentez mes Hommages à votre femme et croyez cher ami à mon bon souvenir très affectueux et toujours sincèrement votre,

*Stan Golestan
69, Bd. Beaumarchais*

P.S. Pouvez-vous me donner l'adresse du M[onsieur] Margaritesco, le chef en général de la musique militaire.

Traducere:

Paris, 6 iunie 1914

Dragă amice,

Îți scriu în ajunul plecării mele la țară, căci știi cum procedez întotdeauna vara: părăsesc Parisul pentru Bretagne, ca în sfârșit să lucrez puțin și pentru mine.

Îți mulțumesc pentru toate actele de gentilețe și deranjurile pe tema l'I[ndépendance] R[oumaine].

⁵ **Alfonso Castaldi** (1874-1942), compozitor și pedagog român de origine italiană. Precocitate muzicală; studii la Conservatorul din Neapole (1885-1889); stabilit în România (la Galați) din 1892, ca profesor de muzică profesor la Conservatorul din București (1905-1940) la catedra de armonie, contrapunct și compoziție, formând o pleiadă de viitori maeștri ai artei muzicale naționale: Nona Ottescu, A. Alexandrescu, Filip Lazăr, Andricu. Membru fondator al Societății compozitorilor români (1920) și întemeietorul orchestrei Asociației generale „Tinerimea Română”.

Opera: lucrări simfonice (*Talatta, Marsyas, Il Giorno, Erou fără glorie*), muzică corală, vocală, muzică de teatru, lucrări didactice. Autor al muzicii cântecului *La arme* (text de Șt. O. Iosif), care a mobilizat pe combatanții români în campaniile din anii 1913 și 1913 (vezi L. Predescu, *Enciclopedia Cugetarea*, p. 177-178); consacrat în *The International Cyclopedia of Music and Musicians...*, p. 352; *Cultura, știința și arta în județul Galați. Dicționar biobibliografic*, Biblioteca „V. A. Urechia” - Galați, redactor coordonator Nedelcu Oprea, Galați, 1973, p. 59-60.

Dar să nu mai vorbim, deoarece acei oameni sunt ființe rău învățate să trăiască.

Până în prezent n-am primit reglementarea contului meu și n-am nici o știre de la ei.

Ei nu sunt deloc în concordanță cu principiul de politețe și mai cu seamă de onestitate...

În ceea ce privește pe maestrul Castaldi, știu din mai multe părți că acesta este un compozitor de înaltă valoare, dublat de un artist, pentru care calități lumea nu poate decât să-l stimeze și să-l venereze, căci acesta își iubește Arta sa în modul cel mai dezinteresat.

De asemenea, după cum știți atât de bine, prezentați-i complimentele și felicitările mele foarte sincere pentru ideea absolut remarcabilă pe care a avut-o, creând o veritabilă asociație muzicală în care Arta sa va fi mai respectată, și mai bine așezată.

Scrive-mi mereu la Paris, scrisorile voastre mă vor urmări, fie la Treubarden, fie la St. Jean du Doigt.

Prezentați omagiile mele soției Dv. și credeți dragă prietene, în buna mea amintire foarte afectuoasă și mereu sinceră, al vostru,

*Stan Golestan
69, Bd. Beaumarchais*

P.S. Puteți să-mi dați adresa domnului Mărgăritescu, șeful general al Muzicii militare.

7

1921 aprilie 8, Paris. Carte poștală în care Stan Golestan îi mulțumește lui Alexandru Mihăilescu pentru prietenia adevărată și serviciile făcute în privința expedierii ziarelor pe care deja le-a primit.

[Paris], le 8 avril 1921

Merci mon très cher ami, de votre délicate pensée. J'ai reçu vos journaux et croyez-moi très sensible votre marque de bonne amitié. Respectueux compliments à votre famille et le reste toujours votre tant dévoué.

Stan Golestan

[Adresa destinatarului: «Monsieur Mihăilescu, 27, str. Sft. Elefterie, Bucarest, Roumanie».]

Către JACQUES BYCK

8

1934 septembrie 6, Paris. Scrisoarea lui Stan Golestan adresată profesorului universitar Jacques Byck⁶.

*[Antet instituțional imprimat]
LE FIGARO, 14, Rond-Poit
des Champs - Elysées*

Paris, 5 sept[embre] 1934

Cher ami,

Que devenez vous? Je vous envoie l'invitation pour notre „chef” qui aura lieu samedi soir - chef offert par M[onsieur] Popesco et qui vous réclame...

J'espère recevoir un mot de vous pour me dire si vous avez en un résultat avec le Mr. si peu polie et qui ne pense pas au grand tard qu'il fait à la petite Virtuose Stance la Fondatiune?

Bien amicalement très votre,

Stan Golestan

9

1934 septembrie 13, Bușteni. Carte poștală în care Stan Golestan îi comunică lui Jacques Byck unele impresii legate de conferința susținută la castelul Peleș, unde a fost apreciată de Rege.

Bușteni, le 13 sept[embre]

Mon cher monsieur et ami,

Enfin aujourd'hui l'ultime conférence au Castel Peleș... et nous avons obtenu complète satisfaction.

Le programme du Concert a été apprécié par S.M. Le Roi⁷ - et que le Général a donné les instructions à M(onsieur) Scărlătesco... de sorte que nous aurons une véritable grande manifestation d'Art.

La question de M[onsieur] Mircea Gr. homme mal élevé - passe au second plan.

Perlea⁸ a passé la journée avec moi aujourd'hui; il revient samedi - et moi je dois rentrer à Bucarest - le Dimanche prochain pour bien surveiller - tout - j'ai

⁶ **Jacques Byck** (1897-1964), filolog, profesor universitar, scoliast și editor al unor opere de literatură românească veche: *Țiganiada* lui Ion Budai-Deleanu; *Cazania lui Varlaam* (1966); *Cuvențe den bătrâni. Texte alese*, ale lui B.P. Hașdeu (1937). Vezi J. Byck, *Studii și articole*, ediție îngrijită și studiu introductiv de Florica Dumitrescu, Ed. Șt. Buc., 1967, p. 13-23; M. Bucur, *Istoriografie literară românească*, Ed. Minerva, Buc., 1973, p. 394.

⁷ Carol al II-lea de Hohenzollern, regele României (1930-1940).

fini mon orchestration du Poème pour Violoncelle et le Quatuor à cordes⁹, retrouve déjà dans les mains de l'ensemble Theodoresco...

Je compte sur votre bonne amitié pour le service de presse... Nous commencerons déjà par des petites notes,... puis des grandes tartines... Le concert est fixé pour le 5 octobre soir - concert de gala. J'ai reçu de nouvelles de mon fils... Il a été ravi du salon.

*A très bientôt et croyez-moi maître, Votre,
Stan Golestan*

[Adresa destinatarului: «Monsieur Professeur Jacques Byck, 57, Bd. Carol, Bucarest I».]

Traducere:

Bușteni, 13 sept[embrie] 1934

Dragul meu domn și bun amic,

În sfârșit, astăzi [am susținut] ultima conferință la Castelul Peleș și noi am obținut completa satisfacție.

Programul concertului a fost apreciat de M.S. Regele Carol [al II-lea de Hohenzollern, - subl. ns.] și pe care generalul i-a dat instrucțiuni d-lui Scărlătescu... în așa fel încât vom beneficia de o veritabilă manifestație a Artei.

Chestiunea domnului Mircea Gr. - om rău intenționat - trece pe planul secund.

Perlea și-a petrecut ziua cu mine; el revine sâmbătă și eu trebuie să mă înapoiez la București - duminică viitoare, pentru ca să supraveghez totul.

*Am terminat orchestrația **Poemului pentru violoncel și Quatuorului pentru coarde**, ce se află deja pe mâna ansamblului Theodorescu...*

*Apreciez buna Dv. prietenie pentru serviciul de presă... Noi vom începe deja cu mici note, apoi cu mari **tartine**. Concertul este fixat pentru 5 octombrie seara - concertul de gală. Am primit știri și de la fiul meu. El a fost încântat de salon.*

*Pe curând și credeți-mă maestre, Al Dv.,
Stan Golestan*

10

1934 decembrie 5, Paris. Stan Golestan îi confesează impresii, nostalgia după plecarea din București și asupra vieții la Paris, la ziarul Le Figaro, în pofida unei intervenții a regelui, rămasă fără efect, grație intervenției personale a Elenei

⁸ **Ionel Perlea** (1900-1970), compozitor, dirijor cu autoritate internațională, profesor la Conservatorul din București și Manhatan School of Music din New York. A semnat compoziții de muzică simfonică (poemul *Don Quijote*), vocală și de cameră.

⁹ Cunoscut sub numele de *Concerto moldave pentru violoncel și orchestră*.

Văcărescu. Solicită expedierea unor ziare românești pentru a susține o bună propagandă asupra celor petrecute în țară.

[Antet imprimat]
Le Maison des Journalistes,
Salon de Lecture
69, Bd. Beaumarchais

Paris, 5 décembre [19]34

Cher ami,

Non sans regret j'ai quitté Bucarest emportant avec moi des souvenirs dans des amitiés chaudes comme le vôtre qui croyez-le je garde comme un souvenir cher.

J'ai repris la vie d'ici, plus que jamais harcelante, et bien triste, car je ne suis plus tout à fait jeune pour recommencer la lutte.

Avec le nouveau propriétaire de Figaro - Mr. Catuereanu... cela ne marches plus, malgré l'interventions royale... c'est à dire que M-lle Vacaresco¹⁰ de plaider un cause: - la mienne, mais elle plaide la sienne et je suis aujourd'hui sur le haut pavé de Paris.

Ce jour-ci une nouvelle sensationnelle de Londres... tâches d'envoyer cela à quelques journaux Rampa¹¹, Adevărul¹², Universul¹³, Lupta¹⁴, cela fera gorger chaudes dans le jeunes cénacles de la Poésie.

Donne mois de vos nouvelles je serai ravi de vous lire.

Présentez mes hommages à Madame Byck et croyez-moi, très Votre,

Stan Golestan

Traducere:

[Antet imprimat]
Casa Ziariştilor,
Salonul de Lectură
69, Bd. Beaumarchais

¹⁰ **Elena Văcărescu** (1886-1960), distinsă literată, diplomată română, membru al Academiei Române și al Academiei Franceze.

¹¹ „Rampa nouă ilustrată”, București, publicație cotidiană și săptămânară, apariție în patru serii între 1911-1948. Aici avem de-a face cu numerele din seria a III-a (18 nov. 1918 - 20 iunie 1938). (Cf. I. Hangiu, *Dicționar al presei literare românești* (1790-1982), Buc., Ed. St. encicl., 1987, p. 254.

¹² „Adevărul”, ziar literar, săptămânar, Iași, (1871-1872); cotidian: București (1888-1916, 1918-1937).

¹³ „Universul”, cotidian de informații politice și culturale, București, 1884-1953, director fondator Luigi Cazzavillan; director în perioada citată: Stelian Popescu.

¹⁴ „Lupta”, București (16 dec. 1921 - 30 dec. 1937); ziar literar; directori: Emil D. Fagure, B. Brănișteanu; colaboratori: V. Eftimiu, T. Argezi, Eug. Lovinescu, I. Minulescu, T. Barbu, Al. Philippide. (I. Hangiu, *op. cit.*, p. 399).

Paris, 5 decembrie [19]34

Dragă amice,

Nu fără regret am părăsit Bucureștii, ducând cu mine amintirile unei calde prietenii ca cea a Dumneavoastră, pe care, credeți-mă, o păzesc ca un suvenir plăcut.

Am reînceput viața aici, mai mult ca niciodată împărțită și tristă, căci nu mai sunt tânăr ca să reîncep lupta.

Cu noul proprietar al (ziarului) *Le Figaro*, d-nul Catuereanu treaba nu mai merge, în pofida intervenției regale... adică vreau să spun că M.S. Regele însărcinase pe d-ra Văcărescu să pledeze o cauză, pe a mea, dar ea și-a pledat-o pe a sa și iată că azi sunt pe caldarâmul Parisului.

Astăzi o știre senzațională din Londra... aveți grijă de a trimite câteva ziare: *Rampa*, *Adevărul*, *Universul*, *Lupta*; acest lucru va face impresii calde în tinerele cenoacliuri ale Poeziei.

Trimiteți-mi vești, aș fi încântat să le citesc.

Prezentați omagiile mele Doamnei Byck, și credeți-mă, apropiatul Dv.,

Stan Golestan

11

1948 decembrie 31, Paris. Stan Golestan mulțumește pentru știrile trimise de la J. Byck, și îi comunică acestuia că, de aproape două luni, este lovit de o paralizie care îi limitează considerabil efortul; de asemenea solicită știri din presa română asupra **Concertului Carpați pentru pian și orchestră**¹⁵.

Paris, Rue St. Honoré, 165
le 31 decembre 1948

Cher ami,

Oui, j'ai reçu votre lettre avec votre photo... et la carte recommandée d'aujourd'hui... - merci. J'ai été très avide avoir de vos bonnes nouvelles.

Pour ma parte au grand malheur, affrappé à ma part!!! J'ai eu il a presque deux mois, une attaque de paralysie et dans l'impossibilité de... au vrai malheur sur ma tête... Enfin que cela va aller mieux!!!

Je ne sais si l'ami Savas a reçu mes deux dernières lettres?

Il y avait un mot pour le monsieur Cratipu de la Filarmonia ... etc.

Avez-vous lu d'autres articles dans la presse roumaine sur le Concerto...? Excusez-moi de ne pas vous écrire plus car je suis très fatigué.

Bien amicalement, Très votre,

Stan Golestan

¹⁵ *Concertul Carpați pentru pian și orchestră* (1945), Paris, Ed. C. P. Ollivet, sau *Concerto Moldave pentru violoncel și orchestră*.

Traducere:

Paris, Str. St. Honoré, 165
31 decembrie 1948

Dragă amice,

Da, am primit scrisoarea voastră însoțită de fotografie și recomandată de astăzi... mersi!

Am fost avid să am vești bune de la tine.

Peste mine s-a abătut o mare nenorocire!!! Am suferit acum aproape două luni un atac de paralizie, fiind în imposibilitate să... într-adevăr o nenorocire pe capul meu... în sfârșit acum îmi este mai bine.

Nu știu dacă amicul Sava a primit ultimele mele două scrisori?

El avusese un cuvânt pentru domnul Cratipu de la Filarmonia etc.

Scuză-mă de-a nu-ți fi scris mai mult căci sunt foarte obosit

*Cu prietenie, al Dumneavoastră,
Stan Golestan*

**FROM THE PRIVATE CORRESPONDENCE OF THE MUSICOLOGIST
STAN GOLESTAN**

- Abstract -

The authors provide some biographic data concerning a personality from the field of music, the journalist and musician Stan Golestan, who maintained tight relationships and an interesting correspondence with his friends, among whom there were the philologist Jacques Byck and the musician Alexandre Michaelesco.

LA MAISON DES JOURNALISTES

SALON DE LECTURE

Paris, le 22 Dec 1934

Cher Ami

Nau sans regret j'ai mis
 beaucoup d'effort à recueillir
 des souvenirs de ces années
 chaudes comme la terre qui
 croque. Je garde tout un
 souvenir de toi.

J'ai repris la vie d'ici, plus
 que jamais hantée, et
 bien triste, car je ne suis
 plus à fait jeune pour
 recommencer la lutte.

Avec le nouveau profane-
 faire de D'Angelo - M. Catru-
 seau... cela ne marche
 plus, malgré l'intervention
 de Pollak. C'est à dire qu'il y a.

Vritable association musicale
 ou l'Art sera plus respecté, et
 plus à sa place.

Ecrivez moi toujours à
 Paris, vos lettres vont me
 servir tout à l'heure.

Présentez mes hommages
 à votre femme et croyez cher
 ami que mon bon souvenir est
 affectueux et toujours sin-
 cèrement votre

Stancu

P. S.

Prenez-vous 67 Bd Beaumarchais
 donner l'adresse de
 M. Marguerite, le chef de la
 musique militaire.

Le 31 Decembre 1948-

Cher Ami - oui, j'ai reçu votre
lettre avec votre photo... A l'acte de
maudit anniversaire. Merci. j'ai été
ravi d'avoir de vos bonnes nouvelles!
Pour ma part, un grand malheur, après
à ma part!! j'ai eu il y a peu
mais, une attaque de paralysie...
et dans l'impossibilité de bouger...
un vrai malheur sur ma tête!!
Enfin que cela va aller mieux!!
Je ne sais si l'ami Sarvas, a reçu
mes deux dernières lettres? Il g'a
eu un mal pour le moment. C'est qu'il a
la laryngite... etc. Avez-vous
lu d'autres articles dans la presse
Roumaine sur le Concilio....?
Excusez moi de ne pas vous écrire plus
car je suis très fatigué.
Bien amicalement
votre Stan Gheorghiu
165 Rue St-Henri (1er)

VARIA HISTORICA (II)

Dan RÂPĂ-BUICLIU

Valorificarea științifică a bunurilor culturale ce aparțin Patrimoniului Cultural-Istoric Național se fundamentează, în principal, pe elaborarea unor fișe analitice, posibile microstudii științifice, care ar trebui să includă pe lângă/alături de o *descriere tehnică* relevantă și o *notă istorică* completivă tabloului informațional general.

Aplicăm acest concept în cazul unor bunuri culturale muzeale, în diversitatea încadrării lor într-o colecție: armament de foc portativ, instrumentar medical, artă plastică (grafică istorică)

I. 1, 2. [Pereche de] **PISTOALE CU CREMENE**, de factură occidentală (Italia), exemplare „de lux” din atelierul de armurărie al familiei **COMINAZZO** din **Gordone Val Trompia – Brescia**, perioada artizanului armurier Lazaro Lazarino (Lazarini); date: prima jumătate a sec. al XVIII-lea; două exemplare identice (executate de același lucrător). Depozit: **MIG inv. 1690, 1692**

Notiță descriptivă

Țeava, din oțel, la culată este octogonală și se continuă în formă cilindrică, având pe o canelură longitudinală inscripția (lizibilă): «**LAZARO LAZARINO**» [COMINAZZO] și cu decor gravat fitomorf simplu, stilizat. Ambele exemplare au țeava perforată în zona mecanismului de aprindere, operație efectuată ante 1975, din ordinul autorității militare (Miliția jud. Galați).

Încadrarea tipologică a **mecanismului de apărare** este **cremene dezvoltat** (model francez), prevăzut „cu cârlig de siguranță la cocoș”.

Mecanismul de aprindere, din fier, este executat în tehnica turnare, gravare.

Pe placa de care este prins mecanismul de aprindere există **inscripția** meșterului executant și decorator: «**N O o □ o □ o O N**» (?)

Cocoșul, în formă de „S”, are partea superioară aplatizată, formând **clapa** de jos (alveolară/cu scobitură), care împreună cu **clapa** de sus (alveolară/cu scobitură), strânsă de un șurub; **clapele** prindeau ca într-o menghină cremenea de aprindere. La exemplarul MIG inv. 1692 șurubul de la cocoș este lipsă în partea superioară. **Cocoșul** este prevăzut cu **cârlig de siguranță**, în care **nuca** are doar **treapta de armare**, lipsind însă treapta de siguranță.

Tigăița este fixată la cantul superior al platinei.

Amnarul – o placă îndoită în unghi drept este susținută de un picior redus, sprijinit pe un arc lamelar îndoit.

Placa de percuție este striată.

Arcurile (în număr de trei: al cocoșului, al pârgheiei declanșatoare și al amnarului) există, fiind de formă lamelară și îndoite.

Declanșatorul (trăgaciul) acționează în plan vertical. Garda declanșatorului, din alamă, are un decor fitomorf stilizat, puțin modificat la cele două exemplare.

Patul și ulucul sunt din lemn exotic, având decor fitomorf stilizat. Exemplarul MIG inv. 1690 are ulucul terminat cu o aplică de os, lipsindu-i **vergeaua de încărcare** și brățara de fixare a țevii; exemplarul MIG inv. 1692 nu mai are aplica de os și brățara de fixare a țevii, dar are **vergeaua de încărcare**.

Ambele exemplare au **capul patului** în formă de **bulb**, terminat cu un buton, din alamă, cu decor fitomorf stilizat; în plus cele două exemplare au o mică aplică, din alamă, în partea superioară a patului, neinscripționată (prevăzută probabil pentru o posibilă menționare a posesorului prin înscrierea numelui, în întregime sau prin monogramă sau a blazonului/emblemei) și cu mici discuri, din alamă, cu un decor simplist (stelute), incastrate în **pat**.

Lungimea țevii: 30,3 cm; **lungimea totală** a piesei: 49 cm; **calibrul:** 14 mm.

Starea de conservare a pieselor: relativ bună.

Încadrare cultural-istorică: Bun patrimonial cultural-istoric național, categoria armament de foc portativ (pistoale cu cremene dezvoltat), provenind din atelierul de armură LAZARO LAZARINO - COMINAZZO din Brescia (Italia), exemplare de lux, datare: prima jumătate a sec. al XVIII-lea.

Bibliografie:

Studii consultate privind atelierul de armură și încadrarea pieselor: A. Gaibi, *I Cominazzi: una famiglia di artefici famosi di Gardone Val Trompia*, în «Armi Antiche», Torino, 1960, p. 75-102; Claude Blair, *Pistols of the World*, B. I. Batsford LTD, London, 1968, p. 77, 101, pl. 217, 218, 222, 223; p. 99, pl. 192 (datare „circa 1730“, cu inscripția LAZARO LAZARINO); Carol König, *Armes à feu portatives italiennes du XVI-ème au XVIII-ème siècle dans la collection du Musée Peleş à Sinaia en Roumanie*, în «Armi Antiche», Torino, 1991, p. 6-11; Studii speciale privind tipologia pieselor și clasificarea după mecanismul de aprindere: Elena Roman, *Tipologia mecanismelor de aprindere a armelor de foc medievale din colecțiile Muzeului Bruckenthal*, în „Studii și materiale de muzeografie și istorie militară“, nr. 1, București, 1983, p. 262-273; Eadem, *Arme de foc portative (sec. XV-XVIII). Catalog*, Muzeului Bruckenthal, Sibiu, 1981, p. 39-51; Carol König, Dan Râpă, *Marginalii privind două piese rare de armament*, în „Danubius“ XXIII, Galați, 2005, p.163-166 (care identifică și descrie un alt exemplar din același depozit ce aparține atelierului de armură COMINAZZO, exemplare serie comună, ce prezintă alte caracteristici tehnice, cu inscripția pe țevă „L. LAZARO“, cu marca cinci crini și cu inscripția pe platină „SOFIANTI“, subl. n.s. D.R.B.).

Identificarea primară a inscripției meșterului de atelier armurărie „LAZARO LAZARINO“, de pe cele două piese, aparține colegului nostru informatician Alexandru Șeitan (ce-a efectuat și fotografierea întregului material prezentat aici) căruia îi mulțumim și pe această cale.

II. MOJAR FARMACEUTIC, vas din bronz masiv, fabricat într-un atelier necunoscut (Iași / Liov?) în tehnica turnării, datare 1807; Greutatea de 49 kg; h – 37,5 cm; diametrul la bază - ?; diametrul sus la buza evazată – 36 cm; două mânere / torți; starea de conservare bună; pe suprafața exterioară, jos - caneluri; sus, în spațiul dintre cele trei linii, se află textul inscripției, în limba latină: «IOHANES LOCHMAN PHARMAKOPEUS IASSIENSIS MOLDAVIAE, 1807» (sic!), ce indică proprietarul și utilizatorul inițial: farmacistul Johannes Lochman, o distinsă personalitate medicală și culturală din Iași. Bun patrimonial cultural-istoric național, categoria istora medicinei și farmaciei; Depozit: M.I.G. – Nr. inv. 7669 (artefactul medical a fost recuperat în anul 1968 din comuna Tulucești, jud. Galați, după o circulație sinuoasă în timp (după 1904) și în teritoriu, de la Iași... la Tulucești – Galați; utilizarea fiind conjuncturală, de la mojar farmaceutic... la clopot de biserică și, în sfârșit, ca exponat muzeal.

Notiță istorică

Johannes Lochman (Iași, 1773 – Iași, 1842) descindea dintr-o familie helveto-germană care a trecut prin Constantinopol și Transilvania, stabilindu-se în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, în Iași Moldovei. A reprezentat un caz tipic pentru fenomenul de naturalizare / și asimilare a sudiților în societatea românească modernă și pentru evoluția activității spitalicești și farmaceutice naționale.

„Pharmacopaeus“, „spițerul și gerahul“ Johannes Lochman, spudeu medicinist al Universității germane din Jena, a devenit în scurt timp o prezență activă în viața medicală și culturală a capitalei Moldovei întâmpinând realitățile socio-profesionale, specifice epocii cu înalt profesionalism, și solidar cu aspirațiile cărturarilor moldoveni.

Astfel, îl aflăm la Spiridonie și la spițeria lui privată între anii 1793-1842, suferind consecințele „focului mare“ din iarna anului 1828, dar a fost creditat cu privilegiul domnesc a lui Ioniță Sandu Sturdza (ianuarie 1829), creând o nouă firmă, „Hygeia“, pe care o va lăsa ca moștenire, în anul 1842, vrednicilor săi fii, doctorul și farmacistul Anton Lochman (1826-1904) și farmacistul Ion (Iancu) Lochman (1826-1879), ultimul rămânând și proprietarul definitiv al farmaciei, în care se vor utiliza printre alte instrumente moderne și contemporane cu introducerea dagherotipului la Iași – alcoolmetrul și termometrul Réamur, fapt ce dovedește nivelul de dotare și de receptare a cuceririlor științei și tehnicii medicale europene în mediul românesc la mijlocul sec. al XIX-lea.

Dublat de omul de atitudine și de cultură progresist, farmacistul Johannes Lochman a acționat temerar în unele momente critice, bunăoară atunci când, alături de dr. J. Viola, le-a acordat adăpost, în 1819, ambasadurilor habsburgice (Raab și Hiller), fiind totodată și o prezență activă, meritorie, în anii 1829-1833, alături de

elita intelectuală moldoveană (doctorii M. Zotta, J. Viola, Iacob Czihaș, Gertz, Nicolae Kiriacopol și ing. Gheorghe Asachi, referendarul școlilor ș.a.) la ctitorirea unor societăți cultural-științifice: Cercul ieșean de citire, Societatea doftoricească Moldo-România, Jasse Medicinische Leserverein și Societatea Medicilor și Naturaliștilor din Iași (1830-1919), la care fiul său, dr. Ion Lochman îl va continua, îndeplinind funcția de secretar științific.

În nobila și dificila activitate de slujitor-practician al zeilor protectori Esculap și Hygeea, sub sacramentul jurământului lui Hippocrate, dr. Johannes Lochman a ținut cont de unele normative legislative: Statutul sanitar al spîterilor din 15 mai 1797 și Farmacopeea austriacă, aplicată în Moldova până în 1862, privind o serie de activități profesionale: prepararea și prescrierea medicamentelor, respectarea termenelor de folosință și aplicarea strictă a modalităților de păstrare în vase de sticlă, porțelan și lemn și de prezentare prin etichetare în limba latină a medicamentelor și produselor farmaceutice, administrarea rețetelor și eludarea malpraxisului medical ce era sancționat cu severitate.

De menționat, în acest context de reliefare a personalizării familiei de medici și farmaciști Lochman, că aceasta a dobândit și o imortalizare artistică, portretele fiind rodul penelului pictorului ieșean Gheorghe Panaiteanu-Bardasare (1816-1900), în maniera academismului.

Bibliografie:

Informații privind activitatea în domeniile – medicină și farmacie din Iași Moldova - în sec. al XVIII-lea - al XIX-lea, în care aflăm și referințe privind membrii familiei Lochman, în:

N. Iorga, *Istoria românilor în chipuri și icoane*, București, p. 167 (capitolul „Farmacia în Țările Române”); N. A. Bogdan, *Societatea medico-naturalistă și muzeul istoric natural din Iași (1830-1919)*, Iași, 1919; Dr. Ioan Gomoiu, Gh. Gomoiu, *Repertoriu de medici, farmaciști, veterinari (personalul sanitar) din ținuturile românești*, vol. I, Brăila, 1938; Pompei Gh. Samarian, *Medicina și farmacia în trecutul românesc*, vol. I (1382-1775), Călărași, 1935, p. 153-154; vol. II (1775-1834), București, 1938, p. 658; Acad. V. Rășcanu et alii, *Istoria Spitalului orășenesc clinic de adulți din Iași în cadrul evolutiv al fostelor așezăminte Sf. Spiridon*, vol. I, București, Ed. Medicală, 1956, p. 113; Paul Pruteanu, *Contribuție la istoricul spitalelor din Moldova*, București, Ed. Medicală, 1957, p. 300-301; *Scurtă istorie a artelor plastice în R.P.R.*, Redactor George Oprescu, vol. II (sec. XIX), București, Ed. Academiei, 1958, p. 103, fig. 71 (portretul dr. Anton Lochman – pictura existentă la Complexul muzeal de istorie a Moldovei, secția de artă, Iași); V. Rășcanu și colab., *Istoricul Societății de medici și naturaliști din Iași (1830-1960)*, București, 1960; Em. Gheorghiu, *Pagini din trecutul farmaciei românești*, București, Ed. Medicală, 1967, p. 38-40.

III. **GEORGE baron LØVENDAL, [Întâlnirea dintre Ion Vodă «Cel Cumplit» și Ivan Svierceviski, Hatmanul Ucrainei, însoțiți de oștenii lor]**, grafică istorică, în tehnica: peniță tuș pe carton (42x 30 cm).

Compoziția este semnată, jos, în dreapta planșei: «G.L.» (George baron Løvendal); nedată (circa 1963, subl. ns.); stare de conservare – bună (o crachelură în cartonul suport, ce poate fi remediată); **Depozit:** M.I.G. nr. inv. 9858 (piesă achiziționată în 1974 de la colecționarul bibliofil și publicistul bucureștean Nicolae Vasilescu – Capsali).

*

Autorul compoziției grafice cu tematică istorică retrospectivă este baronul și eminentul artist plastic (pictor și scenograf) George baron Løvendal (1897-1964), descendent dintr-un vechi și ilustru arbore genealogic al unei familii de sorginte danezo-norvegiană, anterioară sec. al XVII-lea, cu ramificații regale, princiare și nobiliare europene.

La descrierea tehnică a compoziției plastice adăugăm câteva considerații:

Tabloul prezintă, în primul plan, pe cei doi protagoniști ai alianței militare moldo-ucrainene antiotomane din anul 1574, Ion Vodă și hatmanul Ivan Svierceviski, înfățișați în ținută / vestimentație princiară și militară, alături de oștenii lor (întâlnirea având loc într-un cadru natural, înainte de cooperarea militară propriu-zisă).

De remarcat, viziunea și maniera de realizare a scenei istorice de către un artist polyvalent și consacrat ca George baron Løvendal, un maestru al artelor plastice cum l-au prezentat istoricii de artă, oamenii de cultură contemporani și biografii săi bine documentați, și, în primul rând, propria operă ce i-a definit personalitatea și i-a consolidat reputația / autoritatea printre colegii de generație.

Compoziția citată se înscrie în registrul tematic al maestrului, încorporând înaltul profesionalism, resorturile mentale (și psihologice evidente) ale naratorului și realizatorului plastic, în maniera binecunoscută, „cu mintea și cu sufletul“, așa cum a lucrat toată viața, pentru a reliefa chipurile acelor răzeși – în curătenia lor morală și cu dârzenia lor - din „colțul de rai românesc“ care este Bucovina, de a creiona portretele unor personalități culturale și de a executa ingenioase și monumentale decoruri pentru opere dramatice și muzicale.

Este un fapt bine cunoscut și care necesită un reviriment: opera sa plastică este încă nevalorificată în spațiul unui muzeu public și neanalizată în întregime, la nivelul unei monografii artistice Personalia.

Distinsa profesoară (poliglotă și genealogistă) Lydia baroană Løvendal, fiica artistului, căsătorită Papae, împreună cu soțul, prof. univ. dr. arh. Radu-Mihai Papae, în timpul vieții lor (ambele persoane au decedat în noiembrie 2006), au împlinit un proiect generos, restitutar și susținut cu mari cheltuieli și privațiuni în plan familial, în scopul reconstituirii „integralei Løvendal“ (peste 400 de piese originale sau copii), o colecție de artă plastică ce înfruntă acum un destin imprecis.

Am adus în discuție personalitatea unui nobil artist care a trăit în sec. al XX-lea - cu demnitatea și simplitatea de cetățean al lumii europene și al României -, promovând o identitate culturală și aura istorică a familiei sale, a cărei

ramură s-a stins de curând, împlinind însă evidente rosturi culturale, dar lăsându-ne o valoroasă moștenire cultural-artistică, ce ar trebui să fie salvată de la înstrăinare sau pierdere, prin implicarea unei instituții de artă.

Bibliografie:

Lydia Løvendal-Papae, *Octombrie 1716 - Invincibilul Løvendal la Timișoara*, în „Magazin istoric“, an IX, 10 (103), 1975, p. 30-33; Idem, *Arborele genealogic al familiei pictorului George von Løvendal*, planșă datată 17 ianuarie 1975, corijată 1980 (care prezintă înrudirea universală, ajungând în timp la ... Wilhelm Cuceritorul (sec. XI) și la... dinastia Basarab (sec. XIV). Argumentația nu ne-a convins pe deplin, după consultarea planșei și a discuției avute, în 1985, cu distinsa profesoară poliglotă, descendentă, ramura românească pe linie feminină din baronii Løvendal, cercetătoare genealogistă care a dovedit cu consecvență un veritabil cult pentru înaintașii săi, pe care i-a venerat, efectuând pe speze proprii documentarea și reconstituirea „integralei Løvendal“, subl. ns.); *Lydia baroană Løvendal-Papae, Cercetări genealogice și heraldice în legătură cu ramura românească a unei familii danezo-norvegiene: Baron Løvendal*, în volumul *Genealogica et heraldica*, Copenhaga, 1980; Ion Potopin, Gheorghe Løvendal, București, Ed. Meridiane, 1987; H. Nicolaide, *Amintiri «în imagini» despre Løvendal*, în „Almanah Ateneu“, Bacău, 1989, p. 6-68; *George Baron Løvendal (1887-1964). [Album]*. Coordonare: Corina Firuță și Simona Ion. Consilieri: Lydia Baronesse Løvendal-Papae, Prof. dr. arh. Radu-Mihai Papae, București, Ed. Alcor Edimpex S.R.L., 2000.

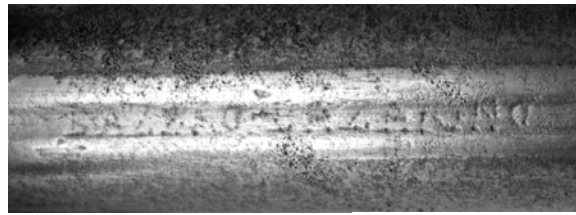
VARIA HISTORICA (II)

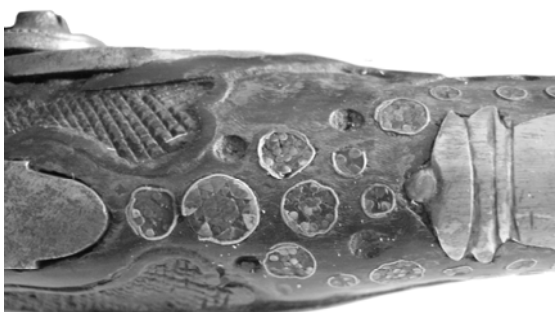
- Abstract -

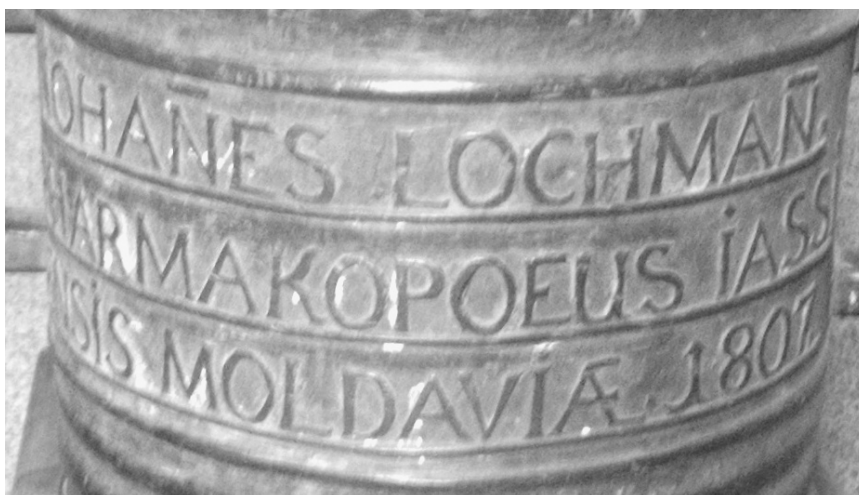
The author presents several analytic records (with technical and historical content) concerning some cultural goods (portable fire guns, medical tools and plastic / graphic historical art), which belong to the national historical and cultural patrimony.

Pl. I - III. Pistoale cu cremene. Cadru general și detalii.

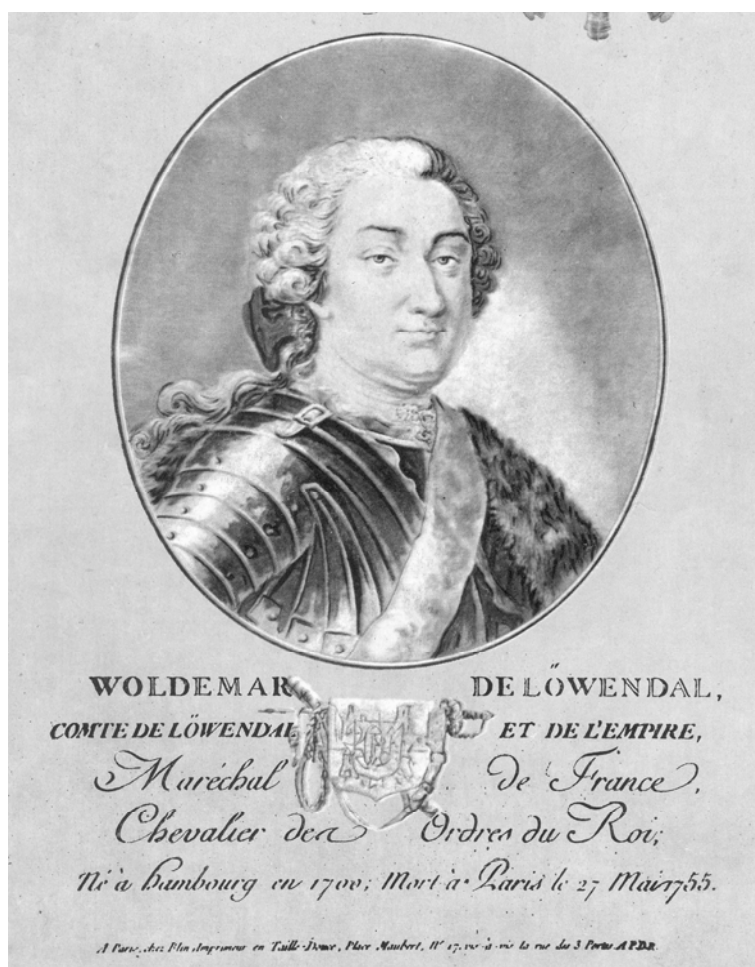
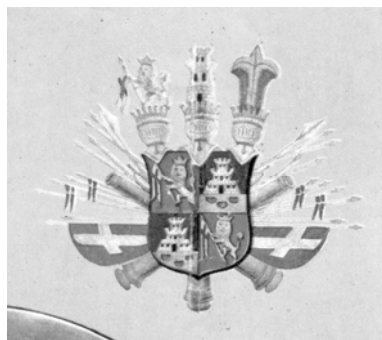

Pl. IV. Mojar farmaceutic

Pl. V. GEORGE baron LØVENDAL, [Întâlnirea dintre Ion Vodă «Cel Cumplit» și Ivan Sviercevski, Hatmanul Ucrainei, însoțiți de oștenii lor], grafică istorică.

Pl. VI. Stema familiei LOVENDAL și portretul lui
ULRIK FREDERIK WOLDEMAR (II) Baron LÖVENDAL

Pl. VII. Portretul lui George LOVENDAL.

Pl. VIII. Aspect din cadrul Congresului Internațional de Genealogie și Heraldică, Copenhaga, 25 august 1980 – Sala Universității din Copenhaga.
Printre participanți Lidia, baroană Lovendal-Papae.

LYDIA Baroană LÖVENDAL-PAPAE

(28 X 1923, București - + nov. 2006, București) Prof. filolog
 ∞ cu MIHAI-RADU PAPAE
 (?+ nov. 2006, București) Prof. dr. arh.

IRINA LÖVENDAL

(13 VI 1925, București -)
 ∞ DAN DEȘLIU
 (poet, +)

GEORGE Baron LÖVENDAL

(27 IV / 10 V 1897, Skt. Petersburg – 18 II 1964, București)
 Studii Belle Arte – Academia Skt. Petersburg;
 Artist plastic polivalent (pictor, scenograf), prof. univ. Institutul Artă Plastică „N. Grigorescu“, București
 ∞ cu **Ariadna Ambrozieva – Zolotoreva** (+ 11.XI.1954, București)
 Actriță, studii juridice neterminate Odessa

LAURENȚIU (II) Baron LÖVENDAL

(18 VII 1873, Vladivostok, – +16 VII 1918, Skt.Petersburg)
 General în armata rusă; comandantul fortăreței Kronstadt, pictor talentat.
 ∞ cu **Liubov (Aimée) Gabrișova**
 Actriță, profesoară limbi străine, + post 1918, Tașkent

NIKOLAI (II) Baron LÖVENDAL

(7 IV 1842, Arhangelsk – 1906, Riga)
 General maior al Amiralității Ruse; pictor talentat.

LAURENȚIU (I) Baron LÖVENDAL

(10 VIII 1798 – 16 IX 1852, Skt Petersburg)
 Contraamiral în Flota Mării Baltice – Rusia.

NIKOLAI (I) CARLSON Baron LÖVENDAL

(1752, Suedia – 20 II 1814)
 Ofițer superior.

CARL WOLDEMARSON Baron LÖVENDAL

(1728, Dresda - după 1782, Suedia)
 Medic în Suedia.

ULRIK FREDERIK WOLDEMAR (II) Baron LÖVENDAL

(6 IV 1700, Hamburg – 27 V 1755, Paris)
 Carieră militară excepțională între anii 1713-1747: combatant în armatele Poloniei (1713, 1727-1728), Danemarcei (1714/
 Imperiului Romano-German (1716-1726, sub comanda prințului general Eugeniu de Savoia; participant la asediul Timișoarei
 (1716 / primul contact cu românii); Rusiei, Franței (1743-1747).
Mareșal al Poloniei (1728) și al Franței (1747); supranumit „Invincibilul LÖVENDAL“. Cavalier al Ordinelor: Sf. Spirit, Sf. Ludovic, Sf. Hubertus (Franța), Cavalier al Imperiului Romano-German, Cavalier al Prusiei și Cavalier al Ordinului Sf. Andrei și Alexandru Nevski (Rusia). Poliglot, Membru de onoare al Academiei de Științe a Franței. Onorat cu statuie și cu nume de bulevard în Paris.

ULRIK FREDERIK WOLDEMAR (I) Barbn și Conte DANESKIOLD – LÖVENDAL

(25 IX 1660 – 26 VI 1740, Dresda)
 Vicerege al Norvegiei; Prim consilier al regelui August al II-lea al Poloniei, președinte al Camerei Regale poloneze și al Electoratului de Saxa, general en chef, mareșal al curții, cavaler al Ord. „Vulturul Alb“
 ∞ cu **Dorothea von Brockdorff** din Holstein

ULRIK FREDERIK WOLDEMAR Conte de GYLDENLÖVE

(4 VI 1638, Bremen, Flensburg ? – 17 IV 1704)
 Vicerege al Norvegiei.

FREDERICK III

(18 III 1609 – 1670)
 Rege al Danemarcei și Norvegiei.

ARBORELE GENEALOGIC (fragment) **al familiei Baron LÖVENDAL** (linia paternă – 10 generații și ramura românească – filiație feminină, fără descendență). (Informații după Lydia Baroană Løvendal-Papae)

INFORMAȚII ISTORICE PRIVIND CONSTRUIREA PALATULUI DE JUSTIȚIE DIN GALAȚI

Viorica-Steluța PISICĂ

Locul și rolul pe care îl ocupa orașul Galați în viața economică și socială a țării la începutul secolului al XX-lea au impus construirea unor sedii administrative pentru care s-a apelat la marii arhitecți ai epocii, creatori ai noii școli de arhitectură și ai stilului neoromânesc: Ion Mincu pentru Palatul Administrativ, Petre Antonescu pentru Palatul Navigației și împreună cu Ștefan Burcuș pentru Catedrala ortodoxă, Grigore Cerchez și Anton Vârnav pentru Palatul Justiției.

În cele ce urmează ne vom ocupa de construirea Palatului Justiției, azi sediul Universității „Dunărea de Jos”. În acest scop am folosit materiale de arhivă din fondul „George Potra” aflat la Arhivele Naționale București, documente din fondul Ministerului Lucrărilor Publice și de la Direcția Județeană Galați a Arhivelor Naționale, Fond Primăria Galați.

Încă înainte de anul 1900 se ajunsese la concluzia necesității construirii unui imobil pentru Tribunal, Curtea de Apel și Curtea cu jurați, reprezentanții celor trei instituții precizând chiar și numărul de încăperi necesare și dimensiunea acestora. Autoritățile locale au stabilit ca Palatul de justiție să se construiască pe locul fostului mare han al boierului Costache Ventura, care fusese cumpărat împreună cu o vie de 486 de stânjeni în jur, în anul 1835, de la serdarul Manolache Cârjă, moștenire rămasă de la tatăl său banul Ioan Cârjă. Acesta din urmă este ctitorul, la 1790, al bisericii Vovidenia, din apropiere¹.

La 12 aprilie 1912, între Mihail G. Cantacuzino, ministru al justiției și arhitecții Grigore Cerchez și Anton Vârnav s-a încheiat un contract potrivit căruia în termen de o lună trebuiau întocmite toate planurile, devizele, anteproiectul, caietul de sarcini, necesare la „darea în întreprindere” a construirii unui Palat de Justiție la Galați destinat să servească Curtea de Apel, Curtea de jurați, Tribunalul, serviciile auxiliare și corpul de avocați. Urma executarea planurilor definitive de execuție și de detalii pentru construcție și instalații (apă, canal, calorifer, iluminat), apoi desenele pentru mobilier. Contractul prevedea, de asemenea, că cei doi arhitecți, între care Grigore Cerchez avea direcțiunea superioară a lucrărilor, să supravegheze executarea clădirii pentru ca antreprenorul să respecte detaliile din planuri. Onorariul cuvenit arhitecților era de 5% din valoarea întregii clădiri și a lucrărilor ce se vor executa, fiecare primind jumătate din sumă. Din acest onorariu

¹ Nicolae C. Nanu, *Ghid al orașului Galați pe anul 1924*, p. 7.

urma să li se plătească arhitecților un avans de 20.000 lei la semnarea contractului, apoi treptat câte 3% din valoarea situațiilor provizorii ce se vor întocmi și achita întreprinzătorilor, iar ceea ce mai rămânea se achita la recepția lucrărilor. Contractul este autentificat la 12 aprilie 1912 la Tribunalul Ilfov, secția notariat, în prezența celor trei semnatori: M. G. Cantacuzino, ministru al justiției, arh. Grigore Cerchez, Calea Victoriei nr. 179, București și arh. Anton Vârnav, strada Fetițelor nr. 12, București².

La licitația organizată în ziua de 5 iulie 1912 a câștigat arh. Ioan Paxino, care a făcut oferta cea mai avantajoasă. Ca urmare, s-a încheiat un contract între ministrul justiției și arh. I. Paxino pentru darea în antrepriză a lucrărilor de construire a Palatului Justiției de la Galați. Prețul construcției era cel stabilit de arhitecții Gr. Cerchez și A. Vârnav, la care se aplica un scăzământ de 16 lei și 20 de bani la sută, pentru fiecare preț unitar, conform ofertei făcute de arhitectul I. Paxino, adică 916.451 lei și 5 bani. I se reținea o garanție de 6% din toate situațiile de plată, care urma să i se plătească după un an de la recepția definitivă. Pentru garantarea executării contractului antreprenorul a depus la C.E.C. suma de 22.000 lei, iar 87.500 de lei erau consemnați drept garanție provizorie³. Trebuiau respectate condițiile generale pentru întreprinderi de lucrări publice aprobate prin Decretul nr. 3740 din 26 noiembrie 1892 și măsurile de protecție a muncii⁴. Antreprenorul era obligat să obțină de la Primăria orașului Galați autorizația de construcție. Lucrarea nu putea fi transferată altui antreprenor, forța de muncă trebuia să fie din țară și numai pentru lucrări speciale se acceptau lucrători străini.

Prin același contract de dare în antrepriză, arhitecții Grigore Cerchez și Anton Vârnav erau însărcinați de Ministerul Justiției cu supravegherea și dirigența tuturor lucrărilor de construcție la Palatul Justiției din Galați. Sediul Asociației celor doi arhitecți era stabilit în „Birourile de arhitectură ale domnului arh. Gr. Cerchez din București, Calea Victoriei, nr. 179”.

Conducătorului lucrărilor de construcție i se stabilea o retribuție lunară de maxim 400 de lei.

Lucrările au început în anul 1912, pentru că la 14 decembrie, cei doi arhitecți cereau de la ministrul justiției achitarea onorariului de 3% din 136.394,68 lei, care reprezentau valoarea lucrărilor realizate conform situației nr. 2. Cei 4091,84 lei se împărțeau în mod egal, câte 2045,92 lei pentru fiecare arhitect⁵.

Începând de la 15 februarie 1913, ing. Ioan Isvoranu din Iași era numit de către ministrul M. G. Cantacuzino în calitate de conducător al lucrărilor de construire a Palatului Justiției din Galați. În memoriul său de prezentare, ing. I. Isvoranu spunea că este autorul podului de vase peste Dunăre folosit de armata română în anii 1877-1878, că a lucrat la construirea antrepozitelor și docurilor din Galați, că a fost diriginte de șantier la Palatul Administrativ și la cel de Justiție din Iași, că a lucrat la unele cazărmi și la canalizarea unor străzi din Galați.

² Arhivele Naționale București, fond: *George Potra*, f. 1, 2.

³ *Ibidem*, f. 15.

⁴ *Idem*.

⁵ *Ibidem*, f. 6.

O analiză sumară a situațiilor de lucrări prezente în documentația pe care am studiat-o, ne permite să enumerăm materialele care s-au folosit la construirea Palatului de Justiție din Galați.

La început s-a folosit piatră de Măgura, de Rusciuk și de Vrața. Acest fapt i-a determinat pe proprietarii și exploatatorii carierelor de piatră de la Albești Câmpulung să sesizeze Ministerului Justiției că, deși arhitecții au recomandat în proiect folosirea acesteia din urmă, antreprenorul o folosește pe cea de Rusciuk pentru că este mai ieftină. Războaiele Balcanice și intrarea României în Primul Război Mondial au întrerupt aprovizionarea din Bulgaria⁶.

La 5 august 1913, un grup de cetățeni din orașul Galați informa Ministerul Justiției în legătură cu slaba calitate a cărămidizilor folosite la construirea Palatului Justiției și recomanda fabricile din Galați, Babac sau Zaharia, dar mai ales fabrica veche de cărămidă a Primăriei din Țiglina, care avea cuptor Hoffman și care furnizase cărămidă pentru Palatul Administrativ, pentru Catedrala ortodoxă, pentru cazărmi și alte clădiri din oraș⁷. Pe parcursul desfășurării lucrărilor și arhitecții au constatat slaba calitate a cărămidizilor, care au fost degradate de agenții externi.

Unele neînțelegeri între arhitecți și antreprenor, precum și doleanțele acestuia în legătură cu creșterea prețurilor unor materiale au determinat Ministerul Justiției să procedeze în anul 1914 la constituirea unei comisii formată din inginerii inspectori generali: Anghel Saligny, Constantin Mironescu și Ermil Pangrați⁸. S-a făcut o evaluare asupra lucrărilor și s-a apreciat că unele pretenții ale antreprenorului Paxino sunt justificate și trebuie admise.

Dacă analizăm în continuare situațiile de lucrări constatăm că edificiul are un radier din beton armat cu mortar de ciment, 30 kg fier la m.c. și 150 kg ciment la m.c.; zidăria s-a făcut din cărămidă presată cu mortar de var hidraulic la subsol și cu mortar de var gras la nivelele următoare; coloanele erau din beton cu ciment armat, acoperite cu stucomarmură la interior și coloane din piatră de Vrața, sculptate la bază și la capitel, la exterior; planșee din beton armat, tencuieli cu var gras și ipsos; pardoseală din mozaic venețian dar și din parchet de stejar în săli; tâmplărie din stejar la ferestre, la uși și la lambriuri în sălile de ședință; șarpante din lemn de brad, iar învelitoarea și toate elementele decorative de la acoperiș din tablă de zinc. Pentru luminatorul care acoperă sala pașilor pierduți se recomanda structură din fier și geamuri, capitolul de pietrărie prevedea placaj cu piatră de Măgura și de Rusciuk. În jurul clădirii s-a realizat un trotuar de 100 de centimetri lățime din asfalt cu borduri de lavă sau de granit de Dobrogea. Pavajul curților era din pavele de bazalt așezat pe un strat de nisip. Există informații și cu privire la instalațiile de apă, electrice, de încălzire și de ventilație.

În anul 1914 lucrările de construire a Palatului Justiției de la Galați s-au întrerupt și, deși în iunie 1915 s-a aprobat un credit de 250.000 lei, ele s-au reluat târziu și cu un număr restrâns de lucrători. Întreruperea și neprotejarea au provocat stricăciuni care au fost evaluate la 25.680,81 lei și au constat în zidărie stricată din

⁶ *Ibidem*, f. 36

⁷ *Ibidem*, f. 41

⁸ *Ibidem*, f. 13.

cauza umezelii infiltrate din ploi și zăpezi, fierărie ruginită, lemnărie deformată. Constatările și propunerile de remediere sunt făcute de o comisie condusă de arh. Ion D. Traianescu și datate 24 august 1915⁹.

În același timp arh. I. Paxino informează pe cei doi arhitecți, Cerchez și Vârnav, despre scumpirea substanțială a tuturor materialelor.

Construirea Palatului Justiției a fost urmărită permanent și de Primăria orașului Galați. Astfel în anul 1916 era avertizat Ministerul Justiției că se impunea consolidarea schelei ai cărei stâlpi îngropați în pământ de 3-4 ani ar fi putut putrezi, punând astfel în pericol viața lucrătorilor.

În anii Primului Război Mondial lucrările de construire a Palatului Justiției se desfășoară mai încet, principalele fonduri dirijându-se către armată și front.

În anul 1919 se impuneau lucrări urgente de reparații ale stricăciunilor provocate de ploi și de îngheț și continuarea construirii clădirii. S-a organizat licitație și s-a adjudecat de către ing. arh. C. Manea din București, strada Sergiu nr. 12, cu prețul de 84% peste devizul în sumă de 722.025 lei calculat de arhitecții Grigore Cerchez și Anton Vârnav, adică 1.328.526 lei¹⁰.

La 10 și 11 octombrie 1920 arhitecții diriginți, Cerchez și Vârnav, au procedat la predarea șantierului noului antreprenor C. Manea în prezența fostului antreprenor I. Paxino¹¹. În contractul cu C. Manea se stabilea ca dată pentru încheierea lucrărilor la Palatul Justiției din Galați 1 decembrie 1920. Scumpirea tuturor materialelor de construcție și alte condiții nefavorabile din epocă au prelungit mult data terminării construcției.

De la 20 iulie 1921, arh. A. Vârnav este numit de către ministrul justiției de atunci, în calitate de conducător la fața locului până când Palatul ajunge „la roșu”. În „Istoria arhitecturii în România”, profesorul Gh. Curinschi-Vorona precizează că lucrările la Palatul Justiției din Galați s-au terminat în anul 1923, dar documentele existente la Direcția Județeană Galați a Arhivelor Naționale arată că ele mai continuau și în 1926 și că mai erau necesare fonduri¹². Monografia „Galații” scrisă de Gh. N. Munteanu-Bârlad, în anul 1926, publică o fotografie a Palatului de Justiție care are schele pe aripa de sud¹³.

Concepută în spiritul valorificării celor mai viguroase tradiții medievale ale Țării Românești, clădirea Palatului de Justiție de la Galați este reprezentativă pentru arhitectura monumentală neoromânească. Retragerea fațadei și încadrarea acesteia cu două aripi dispuse flancant a permis crearea unei piațete din care sunt puse în valoare calitățile arhitecturale ale edificiului. La exterior, Palatul este încărcat cu forme opulente și ferestre largi, cele superioare având arcuiri în plinclintru. Se evidențiază ancadramentele ferestrelor și brâul care separă demisolul de parter, realizat cu motive vegetale. Fațada este dominată de intrarea principală,

⁹ *Ibidem*, f. 64-65.

¹⁰ Arhivele Naționale București, fond: *Ministerul Lucrărilor Publice. Consiliul Tehnic Superior*, dos. 66/1921, jurnalul 59, f. 4.

¹¹ *Ibidem*, f. 3.

¹² Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Galați, fond: *Primăria orașului Galați*, dos. 3/1926.

¹³ Gh. N. Munteanu-Bârlad, *Galații*, Galați, 1926, p.180.

trei arcuri trilobate prelungite, element care se reia în proporții mai mici la cornișă. La interior se detașează sala pașilor pierduți, boltită și prevăzută cu trei luminatoare. Linia arhitecturală reia arcuri în plincintru și arcuri trilobate, precum și elemente decorative florale.

Clădirea se detașează în peisajul arhitectural al orașului Galați. În ianuarie 1975 a fost repartizată Universității din Galați, înființată în anul 1974. De atunci, aici funcționează Rectoratul și se desfășoară activitățile unor facultăți.

Cutremurele din anii 1940, 1977, 1986 și 1990, precum și infiltrațiile de la o conductă orășenească de alimentare cu apă a zonei au produs degradări și au impus lucrări de consolidare. După anul 1990 s-au executat lucrări de consolidare pe baza unor proiecte avizate de Comisia Națională a Monumentelor Istorice.

HISTORICAL INFORMATION ON THE BUILDING OF THE PALACE OF JUSTICE FROM GALAȚI

- Résumé -

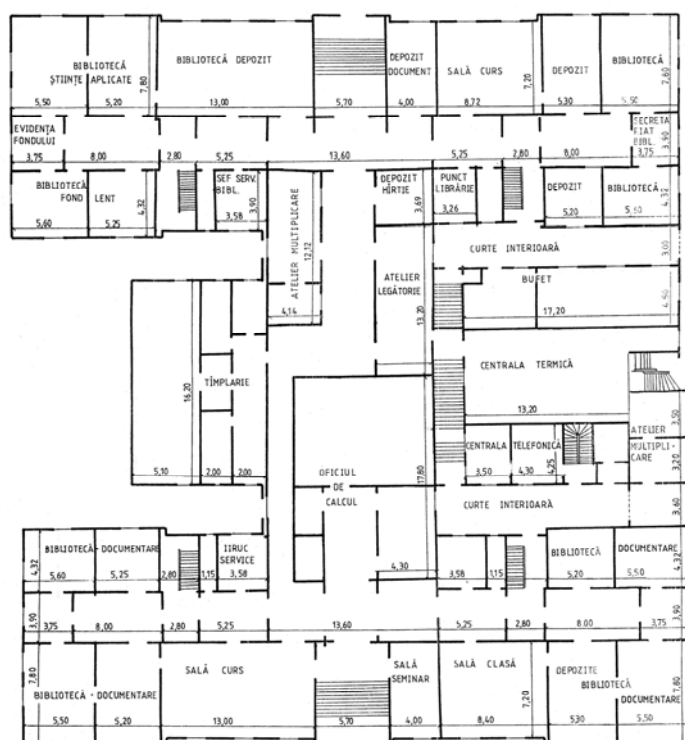
The author analyses the circumstances and the building stages of an architectural monument from Galați – the Palace of Justice, built between 1912 and 1927.

From an architectonic perspective, the building belongs to the Neo-Romanian style, being the creation of the illustrious Romanian architects Grigore Cerchez and Anton Vârnav.

In 1975, the building became the headquarters of “Dunărea de Jos” University of Galați.

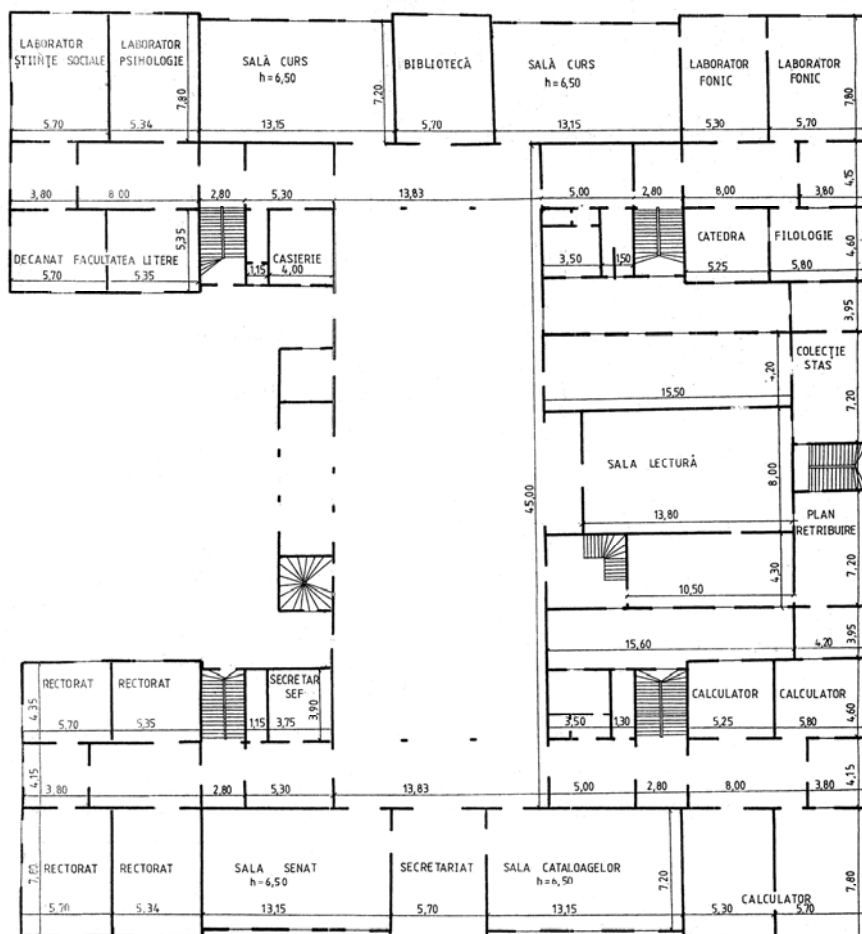

Vedere generală a Palatului Justiției din Galați,
azi sediul Universității „Dunărea de Jos”

SEDIUL UNIVERSITĂȚII - DEMISOL $h = 4,80$

Planul demisolului

SEDIUL UNIVERSITĂȚII - PARTER h = 4,8

Planul parterului

EDUCAREA ADULȚILOR ÎN ISTORIA SOCIETĂȚII ROMÂNEȘTI (Perioada modernă)

Sorina CALOIAN

În istoria societății românești - în epoca modernă - un loc aparte îl ocupă problemele specifice educației adulților. Astfel, direcțiile programului lui Gh. Barițiu (1860) prevedeau alcătuirea de lucrări etnografice și de folclor, studierea agriculturii și industriei și răspândirea cunoștințelor moderne de agricultură, silvicultură, pomicultură, horticultură etc. În consecință, în 1862, ASTRA organiza la Brașov prima expoziție dedicată industriei casnice a românilor din Transilvania.

În aceeași vreme, V.A. Urechia și Mihail Kogălniceanu deschideau în localul Școlii de Artă din Iași prima școală de adulți, cursuri serale și duminicale pentru ucenici, calfe și tineri care nu au urmat școala primară.

Efortul de modernizare, cu toate implicațiile pozitive ce decurgeau din desfășurarea primei revoluții industriale (să nu uităm că țările din vestul Europei se aflau în a doua fază a aceleiași revoluții), va aduce cu sine o serie de efecte negative producând nefireasca rupere a unui echilibru social păstrat în epocile anterioare, pe lângă schimbări radicale în tabloul profesional al populației. Această dislocare socială va genera o serie de probleme a căror gamă se va întinde de la respingerea absolută a modernismului (ca realitate socială și ca mod de trai, considerat în mediile culte „civilizație ușoară”), până la îmbrățișarea în totalitate a exemplelor din lumea vestică. Evident că existau și poziții de mijloc ce îmbinau tradiția cu elementele novatoare în consonanță cu realitățile vremii.

Evoluția societății românești a fost, datorită acestor căutări, lentă, dar relativ sigură. Dezvoltarea pe coordonatele capitalismului incipient va da naștere unor soluții hibride - sursă a dificilelor probleme care vor frământa viața socio-politică a țării: „chestiunea țărănească”, problemele specifice muncitorimii, aspectele vieții constituționale, exercitarea drepturilor și îndatoririlor cetățenești și adâncirea procesului de democratizare a țării. În consecință s-a angajat o dispută acerbă între reprezentanții diferitelor doctrine socio-politice: liberalismul, conservatorismul, poporanismul, semănătorismul, socialismul.

Realizarea modernizării economice nu ar fi avut sorți de izbândă fără construirea instituțiilor moderne ale statului ca urmare a realizării Unirii din 1859. Pătrunderea ideilor Revoluției Franceze vehiculate de către tinerii intelectuali instruiți în marile centre ale Europei și constituirea unei strategii proprii pentru realizarea doritului stat democratic și independent, au asigurat suportul teoretic al înlăptuirii actelor politice. Mișcarea de renaștere națională condusă de burghezie a dus la angrenarea unor păături foarte largi ale națiunii la realizarea statului național, la obținerea independenței de stat și desăvârșirea unității statale prin reunirea tuturor teritoriilor locuite de români în granițele aceluiași stat. Constituția din 1866, act fundamental al statului român modern,

aducea în atenția opiniei publice nu numai o serie de libertăți și obligații cetățenești (suveranitatea poporului, separarea puterilor de stat, egalitatea în fața legilor, libertatea absolută a presei, cuvântului persoanei, dreptul de asociere, dreptul la muncă, dreptul la educație), dar și principii noi de guvernare. Participarea directă sau indirectă a populației la viața politică, fără să fi avut un exercițiu de acest fel în perioada anterioară - impune reconsiderarea poziției individuale în societate, conștientizarea acestui fapt și formarea unor comportamente adecvate pentru a pune în mișcare viața politică și socială în sensul dorit.

Acestea sunt considerentele care au impus fixarea interesului intelectualității românești asupra problemelor educației în general și educației adulților în special. Oamenii de cultură angajați în conducerea procesului revoluționar au reușit să depășească, printr-un consens general, dificultățile ivite în procesul fundamental de constituire a statului național unitar și s-au angajat în opera de construcție a societății românești moderne.

S-au implicat în această operă mai ales învățătorii, școala devenind o adevărată instituție socială; alături de școala propriu-zisă, prin devotamentul învățătorului au luat naștere și atâtea alte așezăminte în afara școlii propriu-zise: case de economii, cursuri de adulți, șezători, biblioteci, conferințe, cercuri culturale etc., contribuind după o luptă de 10 ani la deșteptarea minții săteanului și la îmbunătățirea stării lui materiale.

Literatura pedagogică din această perioadă definea - în același sens - scopul educației adulților astfel: „acțiunea ce tinde să sprijine, să completeze și să ducă mai departe activitatea educativă a părinților, a școlii, bisericii și a patronilor”. Erau stabilite și mijloacele de realizare a acestui scop: „bunăvoința publică și prin grija statului”, contribuția științifică fiind onorată - subliniindu-se astfel și rolul foarte important acordat educației permanente încă de la acea epocă (1909).

Preocupările se extind, pedagogii români încercând să asigure și un suport teoretic celor aplicate în practica curentă. Într-un articol intitulat „Educația adulților la noi și aiurea” se precizau în afara scopului, mijloacelor și beneficiarilor acestei forme de educație, - direcțiile ideale pentru activitatea unei astfel de instituții:

- a) instituția trebuie destinată adulților cuprinși între 14 și 17 ani;
- b) organizarea cursurilor trebuie făcută „după felul fiecăruia și potrivit firii și înclinațiilor fiecăruia”;
- c) mijloace materiale strict necesare: localuri potrivite pentru instruirea adulților; materiale adecvate pentru citire și scriere, biblioteci etc.;
- d) activități: serate, lectura, declamație, „înlesnirea oricărui prilej pentru dezvoltarea și întărirea virtuților sociale”; cercetarea instituțiilor, muzeelor, a expozițiilor etnografice, a monumentelor etc. ;
- e) asigurau toate aceste activități: profesori, medici, magistrați, avocați, agricultori, industriași, ofițeri, preoți;
- f) se indica drept metodă „adaptarea subiectelor la gradul de cultură și de capacitate a adulților”;
- g) alte prevederi: se vor îndruma tinerii spre activitatea creatoare: construirea de aparate, scule necesare, exerciții gimnastice și sporturi;
- h) se preconiza perceperea unei taxe „cât de mici” ca motivație;

i) se impune cointeresarea patronilor în susținerea efortului material și financiar.

Preocupările în direcția înființării de instituții consacrate adulților se vor amplifica în primul deceniu al secolului al XX-lea.

În 1910 va lua ființă la București o Universitate populară din inițiativa dr. I. Cantacuzino ale cărei cursuri au fost frecventate de peste 1500 de persoane de vârste și condiții sociale diferite; taxa plătită de participant a fost de 1 leu.

Programul, desfășurat în regim seral în sălile Liceului „Lazăr”, a cuprins cursuri variate: igienă, limbi străine (engleză, franceză, germană), fizică, chimie, astronomie, drept, literatură etc.

Trebuie reținut faptul că mișcarea declanșată de savantul care a fost Spiru Haret a continuat în diferite forme, căpătând o justificare culturală și teoretică în următorii ani, prin eforturile unor nume ilustre ale vieții culturale românești: Nicolae Iorga, C. Rădulescu-Motru, Dimitrie Gusti și alții, prinzând astfel contur doctrina sămănătoristă.

Mijlocul cel mai eficient pentru atingerea acestui deziderat era, în concepția sămănătoristă - școala. Instituția școlară devenea, în acest context, factorul apropierei între clase, factorul esențial de regenerare socială și morală și nu în ultimul rând, spațiul în care se putea realiza îndrumarea pragmatică a sătenilor.

Universitatea de la Vălenii de Munte însemna sfârșitul unei epoci dominate de idealismul unei întregi generații de cărturari convinși că răul social putea fi îndepărtat prin „luminarea poporului” fără a acorda însă acestuia doar rolul de receptor al culturii prin intermediari; animatorii culturali.

Instituția creată de Nicolae Iorga a constituit în același timp un început, ea fiind creuzetul în care Dimitrie Gusti, Ap. Culea, Gh. T. Dumitrescu ș.a., și-au cristalizat concepțiile ce au fost apoi materializate în prestigioase instituții de educație populară adresate direct destinatarilor: populația rurală și nu numai. Realizările ulterioare experienței de la Vălenii de Munte - instituțiile de la Fierbinți, Câmpina, Ungureni și altele - vor ilustra aceasta noua direcție în educația adulților.¹

FORME DE EDUCARE A ADULȚILOR ÎN ISTORIA MODERNĂ ROMÂNEASCĂ

Școlile de adulți în scurta lor durată (1867-1873) au fost un bun început în direcția muncii de ridicare culturală a populației adulte de la oraș.

În Transilvania, 1870, Andrei Șaguna creează în același an primele școli de adulți. Cursurile acestora aveau loc în seriile de vară, duminică și în sărbători, iar iarna în fiecare zi. Conținutul lor îl forma scris-cititul și aritmetica. În această acțiune sunt antrenați deopotrivă învățători și preoți. Prin munca școlilor de adulți ale lui Andrei Șaguna în scurtul lor timp de viață, au fost instruiți 5.442 de analfabeți din 155 de comune.² În 1873, consistoriul român, printr-o circulară, recomandă deschiderea unor astfel de

¹ Alexandru Darie, Filip Stanciu *Educația adulților din mediul rural*, E.D.P., București, 1997, p. 6-9.

² Gheorghe Tulbure, *Școala satească din Ardeal, în epoca lui Șaguna*, în: „Satul și școala”, nr.5-6/1937.

școli în toate satele și dă unele indicații privind componența cursanților, condițiile de susținere a examenelor, raportarea rezultatelor etc.

Însuflețirea cu care această muncă a început n-a fost însă de prea lungă durată, după câțiva ani aceste cursuri dispar cu totul, reînviind abia în 1908. Ele au avut însă meritul de a fi început activitatea de ridicare culturală a satelor.

În 1896 se stabilește, pentru prima oară în istoria învățământului românesc, organizarea școlilor de adulți. Pe baza ei se intensifică activitatea de inițiere a acestora și apar primele școli de adulți din mediul rural, ca de exemplu, școala de adulți din comuna Zimnicea.

Altele vor apare în mediul urban, ca de exemplu școala de adulți a Societății funcționarilor comerciali din București, creată în 1896 cu un număr de 550 participanți.

Din inițiativa acestei societăți s-au înființat școli de adulți și în câteva localități din provincie: Ploiești, Brăila, Tecuci, Buzău, Bârlad, Iași, Turnu-Severin. Aceste școli au fost puțin populate, dar după votarea Legii repausului duminical ele au înregistrat o frecvență mai ridicată. Participanții acestor cursuri îl formau funcționarii comerciali și ucenicii.

În anul 1900, se înființează, pe lângă fiecare din școlile de meserii ale statului, cursuri libere de duminică și de seară pentru ucenicii și lucrătorii din întreprinderile particulare și de stat. Ele constituie germenele școlilor de adulți destinate a completa instrucțiunea ucenicilor, tip de școală reglementat abia în 1904.

Școlile de adulți ale anului 1900 erau facultative, înființarea lor era lăsată la latitudinea autorităților comunale care în cele mai multe cazuri înconștiente de marele foloase ce se pot realiza prin asemenea cursuri nu le-au susținut suficient.

În această perioadă se stabilesc trei tipuri de școli pentru educarea adulților:

1. *Școli de adulți de curs primar* cu două secții : a) *Secția analfabeților* în care urma să se predea scris-cititul și aritmetica, după programa oficială a școlii primare, b) *Secția știutorilor de carte* în care urma să se predea probleme cu aplicabilitate practică din programa oficială a învățământului primar.

2. *Cursuri libere* destinate a completa cultura generală a participanților cu cunoștințe de istorie, geografie, literatură, igienă, medicină populară, economie casnică, agricultură, drept civil etc. Spre deosebire de primul tip de școli care folosea în transmiterea cunoștințelor lecția, cursurile libere făceau instrucția prin intermediul conferințelor. Conținutul acestora regulamentul îl lasă la latitudinea conferențiarului. Tot în cadrul acestui tip de școală, învățătoarele și maistrelle de lucru manual aveau obligația de a organiza și conduce șezători.

3. *Școli de adulți destinate a completa instrucțiunea ucenicilor* din fabrici, ateliere și prăvălii. Ele luau ființă pe lângă școlile de meserii și comerciale din comunele urbane, având o durată de trei ani. În cadrul lor se predau în câte 8 ore pe săptămână noțiuni de limba română, limbi străine, aritmetică, geometrie elementară, contabilitate, studiul comerțului, cunoștințe industriale. Modalitatea de transmitere în școlile de ucenici erau lecțiile teoretice și practice.

Prin conținutul lor, școlile de adulți urmăreau deci alfabetizarea neștiutorilor de carte, lărgirea sferei de cunoștințe a celor care au frecventat în parte școala primară și completarea instrucției ucenicilor. .

Prezența analfabeților în rândurile tinerilor care satisfăceau stagiul militar face necesară înființarea școlilor de adulți în cazărmi. Se cere școlilor normale ca în cadrul practicii de activitate extrașcolară elevii clasei a VI-a să susțină un curs de adulți pentru soldați.

Unele școli foloseau, ca mijloc de atragere a adulților la cursuri, premiile. În județul Covurlui, acordarea unor premii ca: pluguri, roabe, rarițe, mobilă etc. era o tradiție. Se pare că asemenea măsuri dădeau rezultate bune căci prin circulara sa din 1908 către revizorii școlari din toată țara, inspectoratul general al învățământului primar încearcă o generalizare a acestora „pentru a îndemna pe sătean să urmeze la asemenea școale, puteți interveni la județe ca să acorde un număr oarecare de premii în unelte agricole care să se dea prin tragere la sorți celor mai sânguitori adulți”. Nu toate județele au folosit însă acest mijloc de stimulare.

Școlile de adulți foloseau o gamă variată de forme și metode instructiv-educative în funcție de scopul urmărit. Cursurile pentru analfabeți, cele pentru completarea studiilor sau cele pentru ucenici foloseau formele și metodele didactice și educative pe care școala se bazează în munca sa cu elevii. Printre acestea lecția de diferite tipuri ocupă primul loc. În cadrul ei se împloteau metode ca: explicația, lectura explicativă, conversația, exercitiul, demonstrația - prin lucrări practice, experiențe de laborator, mijloace moderne (proiecțiuni luminoase, cinematograf) - sfatul, convorbirea etică, exemplul (pilda) etc.

Școlile de adulți au adus un prețios aport acțiunii de educație intelectuală a maselor. Prin intermediul lor au intrat în circuitul acestora o multitudine de cunoștințe din cele mai variate domenii ale științelor contemporane, contribuind la sporirea bagajului lor de cunoștințe, la dezvoltarea proceselor psihice, la deșteptarea setei de cunoaștere. Ele au deschis multora dorința de a învăța.

Școlile de adulți au desfășurat o puternică acțiune moralizatoare, au reținut pe adulți de la frecventarea cârciumii desfășurând, ca și alte forme de culturalizare, o intensă propagandă anti-alcoolică, au făcut front comun cu conferințele populare, bibliotecile, cercurile culturale etc., împotriva izolării satelor de lumina culturii, pentru îndreptarea adulților spre mijloacele ce-i puteau face „mai gospodari și mai buni muncitori”.

Șezătorile populare

„În ele s-a urzit firul de lumina al cronicilor românești, în ele s-a plămădit poezia noastră populară, în ele s-au cultivat și s-au păstrat obiceiurile, portul, jocul, toată arta unui trecut mare. Spiritul patriei a trăit în ele”.

Revista „RAMURA”

Șezătoarea este cea mai veche formă de manifestare culturală intrată, prin tradiție, în viața satului românesc. Ea întrunea fete și flăcăi, copii, tineri și bătrâni cu scopul de a realiza o activitate practică în condițiile

unei petreceri colective: femeile torceau și țeseau, se ocupau de împletit, cusut și scărmanat; flăcăii și fetele se prindeau la dans, își petreceau timpul cu jocuri distractive, se întreceau în cântece; bătrânii depăneau basme, povestiri și întâmplări din trecut, întreaga petrecere fiind presărată cu ghicitori, anecdote, păcăleli, frământări de limbă și alte născociri ce făceau ca timpul să treacă mai repede și munca să fie mai spornică.

Șezătorile aveau loc în tot cursul anului dar mai ales toamna și iarna, desfășurându-se la lumina vetrei din casele unor gospodari, la porți sau răspântii în jurul unui foc (șezătoarea „la focuri”).

La început șezătorile constituiau o formă de organizare a muncii de culturalizare a femeilor. Activitatea educativă în rândurile acestora constituia o necesitate dictată, pe de o parte, de faptul că ele reprezentau, din totalul analfabeților, procentul cel mai mare, iar, pe de alta, de aceea că femeia, purtând sarcinile grele ale gospodăriei, trebuia să fie luminată și pricepută în toate chestiunile privitoare la ocupațiile ei, la îngrijirea membrilor familiei, la educația copiilor etc. Șezătorile au îndeplinit sarcinile unei adevărate școli de adulți cu femeile. În acest sens ele au apărut mai ales în acele sate unde școlile erau încadrate și cu învățătoare. Cu timpul, alături de aceste forme de organizare a muncii de culturalizare a femeilor, s-au inițiat și șezători cu participarea țăranilor - șezători mixte - ce se desfășurau de obicei duminica. Ele constituie germenele șezătorilor duminicale din zilele noastre.

Noua organizare a șezătorilor, cunoscută și sub denumirea de șezători satești sau populare, urmărea multiple scopuri educative: ridicarea nivelului cultural al maselor, realizarea unor activități practice de vădit interes economic (împletit, tors, cusut etc.), întărirea spiritului de solidaritate și prietenie între participanți pregătind atmosfera favorabilă unirii lor în cooperative economice și în tovărășii, cultivarea artei noastre populare, organizarea plăcută a timpului liber.

Șezătorile satești se desfășurau seara (șezători de seară) sau ziua (șezătorile literare și de citit), după un program săptămânal al cărui conținut se caracteriza prin varietatea sa tematică: expuneri referitoare la folosul științei de carte, însemnătatea zilei de 24 ianuarie, învățătorul și școala, datoria părinților de a-și trimite copiii la școală, rostul șezătorilor satești, folosul unei case de citire, obiceiuri ale românilor din alte părți etc.; povestiri: cu caracter istoric „Povestea lui Răzvan Vodă”, etic: „Datoria fiilor și dobânda părinților”, „Povestea zgârcitului”, literar: „Dănilă Prepeleac”; lecturi: „Povestea așezării românilor în aceste locuri” de M. Sadoveanu, „Ioan Roată și Cuza Vodă” de I. Creangă³ etc.). Activitățile practice din șezători erau și ele variate.

Continuând tradiția, șezătorile aveau în programul lor numeroase elemente distractive, moralizatoare, manifestări artistice organizate: coruri și recitări, teatru satesc, hore, cântece executate la diferite instrumente etc. Acestea aveau rolul de a face întrunirile mai atractive, asigurându-le un număr mare de participanți.

³ Alexandru Darie, Filip Stanciu, *Educația adulților din mediul rural*, E.D.P., București, 1997, p. 6-9.

Șezătorile puteau fi fixe și atunci ele aveau loc de obicei la școală sau ambulante (vizite) când se organizau pe rând la fiecare din casele participantelor.

Metoda cea mai frecventă de transmitere în șezători era povestirea, organizată uneori pe cicluri. Unele teme programate în șezători erau susținute sub formă de expuneri, ținând seama de nivelul cultural și interesele participanților, învățătorii sunt îndrumați să facă expunerile apropiate din punct de vedere tematic de preocupările celor cărora li se adresează (și într-o formă cât mai atrăgătoare pentru a le capta atenția). În același scop se cere ca expunerea să fie de scurtă durată, susținută la nivelul de înțelegere a auditoriului și pe cât posibil liber. Sunt socotite ca ineficiente prelegerea populară⁴, conferința și discursul,⁵ care nu se potriveau nivelului cultural scăzut al participanților, solicitau pe o durată prea mare atenția lor, obosindu-i curând.

Atât povestirea cât și expunerea erau ilustrate cu fotografii, albume, proiecții, lectura selectivă din diverse opere literare și reviste culturale ale vremii. Aceasta din urmă era făcută fie de învățător, fie de „un bun adult”. Lecturile din șezători au luat cu timpul asemenea amploare încât s-au organizat șezători al căror program era în întregime dedicat lecturii - șezători literare și de citire. Acestea aveau desfășurarea obișnuită a șezătorilor tematică fiind predominant literară și drept scop dezvoltarea gustului pentru citit. Metoda didactică folosită în șezătorile literare și de citire era lectura explicativă : învățătorul sau un participant făcea lectura cu glas tare a bucății literare programate, după care urma explicarea celor citite, discuții și reproducerea celor audiate. Șezătoarea se încheia cu recomandări de cărți, broșuri, materiale din diverse reviste, se distribuiau cărți din biblioteca rurală pentru a fi citite acasă.

Șezătorile sunt cunoscute și în mediul urban. Se pare însă că aici ele aveau mai mult aspectul unor serbări, întrucât din ansamblul programului lor lipseau activitățile practice manuale. Cu timpul și în mediul rural se va petrece acest lucru. Așa-numitele șezători de citire, de exemplu, nu aveau în programul lor, decât o expunere pe diverse teme literare, urmată de lecturi adecvate subiectului tratat.

Ca formă de manifestare culturală șezătorile completează instrucția cursanților la școlile de adulți (secția cursuri libere), sunt integrate în munca desfășurată de societățile și cercurile culturale, casele de sfat și citire, casele naționale, ateneele și universitățile populare, căminele culturale etc. Cu timpul, datorită faptului că aceste instituții, specializate în munca educativă cu adulții, se vor impune în viața culturală, șezătorile se vor statornici mai ales ca formă de manifestare.

Șezătorile au constituit un puternic mijloc de educație, fiind considerate drept adevărate școli pentru popor: „Satele noastre au avut și continuă să aibă două școli paralele. Pe de o parte:

⁴ Gheorghe Tulbure, *Școala sătească din Ardeal, în epoca lui Șaguna*, în: „Satul și școala”, nr.5-6/1937.

⁵ Petre Vlădescu, *Dare de seamă despre șezătorile ținute în comuna Segarcea din Deal, jud Teleorman*, de la 15.1.1912, în: „Albina”, nr. 23/1912, *Instrucțiuni privitoare la organizarea cursurilor de alfabeti*, în: „Albina”, nr. 7/1912.

- școala oficială, pe de altă o școală liberă, fără cărți. Această școală este școala tradiției, școala șezătorilor”⁶. Prin intermediul lor numeroase cunoștințe au intrat în circuitul maselor, ridicând nivelul lor cultural. Ele au deschis gustul pentru lectură și dorința neștiutorilor de carte de a pătrunde tainele scris-cititului, atrăgându-i spre cursurile de adulți. Prin șezători s-au format unele deprinderi practice legate de gospodăria casnică și s-au realizat obiecte ce au constituit conținutul unor expoziții și chiar muzee permanente de artă și gospodărie românească. Ele au jucat un neprețuit rol în pregătirea fetelor pentru munca lor de viitoare gospodine și mame. Șezătorilor nu le poate fi contestat meritul de a fi contribuit la ridicarea culturală a femeii în general, acțiunea lor fiind similară, din acest punct de vedere, celei pe care școlile de adulți o desfășurau în rândurile maselor.

Șezătorile s-au înscris prin tematica lor alături de alte forme de organizare a muncii de culturalizare a maselor, în lupta contra alcoolismului, a unor obiceiuri rele și credințe dăunătoare, a delăsării, nepăsării și lenii care întârziu formarea țăranului ca bun muncitor al pământului. Ele au fost, în unele cazuri, locul în care s-a plămădit nașterea unor societăți economice, culturale și a tovărășiilor. Șezătorile au constituit germenii viitoarelor case de sfat și citire, a muncii cu copiii în instituțiile culturale (șezătorile pentru copii).

Șezătorile au prilejuit învățătorilor o mai adâncă cunoaștere a satului românesc, a concepțiilor, idealurilor și necesităților lui, dându-i posibilitatea de a apropia școala de viața acestuia, de a ajuta eforturile de ridicare economică și culturală a țăranului.

Cercurile culturale

„Acei dintre români... care vorbesc de rău și despre munca aceasta obscură în cercurile culturale, nu știu ca în mii de sate ale țării, în fiecare duminică, la ceasurile 2, se adună zeci de mii de țărani, ca să asculte sfaturile cele bune ale celor mai luminați... nu știu că în ceasul acesta solemn, se pune la cale o parte din viitorul țării”.

M. SADOVEANU

Cercurile culturale au constituit una din formele organizate ale muncii de educare a maselor inițiate de Spiru Haret. Germenii lor l-au format întreaga suită de acțiuni culturale organizate de învățătorimea satelor cu diferite ocazii: serbări școlare, ocazionale, serbări naționale organizate împreună cu școala sau independent de ea, dar mai ales conferințele populare. Observându-se că acolo unde acestea din urmă erau însoțite de serbări asistența era mai numeroasă, s-a generalizat practica asamblării conferințelor cu serbările.

Nefiind reglementate cercurile culturale își desfășurau activitatea fiecare în felul său. Astfel cercul cultural „Muntele de aur” din comuna Sărata-Monteoru, județul Buzău, organiza conferințe în fiecare duminică,

⁶ Alexandru Darie, Filip Stanciu, *Educația adulților din mediul rural*, E.D.P., București, 1997, p. 6-9.

cercul cultural „Gheorghe Lazăr” din județul Ilfov, o dată pe lună în fiecare comună, cel din comuna Ciolănești din Deal se întrunea inițial trimestrial, susținând de fiecare dată câte o lecție model urmată de o conferință publică etc.

Tematica conferințelor era o chestiune de organizare internă a fiecărui cerc. Se poate totuși urmări orientarea lor spre probleme privind eradicarea alcoolismului, îmbunătățirea stării materiale a săteanului prin înființarea de societăți economice și a celor spirituale prin crearea de societăți culturale, chestiuni de istoria patriei, de literatură, igienă, agricultură, educație morală etc. Conferințele pe teme anti-alcoolice, economice și de îmbunătățire a agriculturii predominau însă, datorită unei adevărate campanii pe care Casa Școalelor o desfășura în acest sens. Conferințele cercurilor culturale erau audiate de numeroși participanți, fiind, după mărturia învățătorului S. Popa din comuna Brînceni-Teleonman „de mare folos” în munca de ridicare culturală a satului.

Organizarea cercurilor culturale, în conformitate cu acest regulament, avea însă unele inconveniente, printre care și acela că impunea învățătorilor suportarea cheltuielilor de transport pentru deplasarea în capitala județului unde acțiunea se desfășura.

Având în vedere rolul pe care școala îl avea în viața culturală a satului și extensiunea atribuțiilor sale, așa cum a conceput-o Spiru Haret, cercurile culturale apar, încă de la început, ca o activitate școlară ce se desfășoară însă în afara procesului instructiv-educativ, având ca obiect al acțiunilor sale educative masele de adulți.

Cercurile culturale foloseau ca metodă în munca lor cu masele: expunerea. Pe măsură însă ce apar noi forme de activități apar și noi metode de instruire și educare a adulților. Printre acestea desprindem: demonstrația aritmetică folosită în seara de calcul; demonstrația practică din cadrul conferințelor cu acest caracter⁷, povestirea, prezentă în narațiunile cu subiect antialcoolic. Referatele pe care, periodic, controlorii Casei Școalelor le prezentau cu privire la activitatea cercurilor culturale semnalează, de asemenea, conversația, explicația, sfatul și exemplul ca metode instructiv-educative în munca cu masele.

Ca mijloace educative și totodată de atragere a participanților la programul lor, ședințele publice ale cercurilor culturale, conform recomandărilor ce s-au dat în acest sens la întrunirea anuală a revizorilor școlari din aprilie 1902 foloseau „proiecții luminoase”. Pretutindeni unde conferințele erau însoțite de asemenea mijloace, numărul auditorilor era mult sporit. Mai târziu în sfera acestei acțiuni vor pătrunde și unele mijloace moderne: filmul - recomandat prin regulamentul pentru aplicarea legii învățământului primar al statului și normal-primar din 1924 radio-ul etc.

Un mijloc eficient de atragere a sătenilor la cercurile culturale îl constituia activitatea artistică: „Vreți cercurile culturale populate și căutate? Dați-le ca ajutor teatrul sătesc”⁸. Însuși St. O. Iosif, impresionat de rezonanța în mase a acestuia, recomandă generalizarea lui subliniind, în referatul său asupra

⁷ Alexandru Darie, Filip Stanciu, *Educația adulților din mediul rural*, E.D.P., București, 1997, p. 6-9.

⁸ *Idem*, *op.cit.*, p. 6-9.

activității cercurilor culturale pe anul școlar 1908-1909, că „reprezentăția” are avantajul de-a antrena pe săteni la cerc.

Pentru atragerea în număr cât mai mare a țăranilor la ședințele publice, acestea erau din timp popularizate, prin afișe în tot satul, desfășurându-se duminica după masă cu participarea gratuită a doritorilor. În aceste zile, școala era frumos împodobită cu verdeață și stegulețe constituind scena pe care se desfășura programul serbării.

Neajunsurile legate de prea rarele lor întâlniri cu masele, vor fi suplinite de apariția în lumea satelor a Caselor de sfat și citire și a Caselor Naționale.

Ele nu vor scuti însă cercurile culturale de unele neajunsuri. Casele de sfat și citire au apărut ca instituții de sine stătătoare, cu plebiscitii mai mari decât școala și sub raportul noutății și mai ales al misiunii lor în munca de educare a maselor. Ele vor prelua încetul cu încetul o parte din sarcinile extrașcolare ale acesteia, din care cauză cercurile culturale încep să-și restrângă activitatea. Procesul trecerii activității de culturalizare pe seama unor instituții specializate a fost favorizat de unele măsuri ce au făcut din cercurile culturale instrumente specifice muncii școlare.

Casele de sfat și de citire

„O casă de citire este o arhivă păstrătoare a ideilor epocii noastre, iar moștenitorii noștri de mâine vor găsi izvoare spre a ne cunoaște munca și sufletul nostru de azi”.

M. DRĂGĂNESCU

Casele de sfat și citire constituie primul complex cultural de sine stătător născut ca urmare directă a impulsului dat muncii de ridicare culturală a maselor prin sistemul extrașcolar al lui Spiru Haret.

Originea lor - după cum relatează un istoric al acestora - „... este a românilor de dincolo”⁹. Ele s-au încetățenit în viața satului românesc datorită unor necesități obiective legate de faptul că școala, n-a putut cuprinde, cu maximă eficiență, sub influența sa educativă, întreaga masă a populației sătești a cărei educare ridica probleme de o complexitate și amploare ce depășeau, în condițiile de atunci, posibilitățile ei. Mai direct, nașterea caselor de sfat și citire este legată de faptul că bibliotecile populare generalizate de Spiru Haret nu-și puteau îndeplini menirea lor educativă din lipsă de local și forme proprii de activitate. În căutarea unor mijloace care să elimine aceste greutăți din munca bibliotecilor, casele de sfat și citire au constituit o cale sigură de împlinire a acestui deziderat. Unele biblioteci populare asamblându-și deci săli de lectură, capătă cu timpul un nou profil în munca de propășire culturală a satului, profil cuprins în noțiunea de „casă de sfat și citire”.

Au existat și cazuri în care casele de sfat și citire s-au organizat după modelul unor societăți populare culturale din străinătate, în acest sens ne este relatată inițiativa unor români din comuna Porcești, județul Sibiu, care au

⁹ Ibidem.

creat aici o casă de sfat și citire după modelul societăților populare culturale americane¹⁰.

O altă formă menită a dezvolta sentimentele frumoase și recomandată prin statutele caselor de sfat și citire este conferința. Aceasta putea trata subiecte din orice domeniu, de istorie națională, morală, igienă etc. și orice altă temă cu condiția „să nu fie antinaționale și imorale”.

Singurul domeniu pe care nu-l puteau aborda conferințele casei de sfat și citire - menționează statutul - regulament de conducere și administrare a casei de citire „Gh. Lazăr” din Turnu Măgurele - „este politica militantă de partid”...¹¹

Șezătorile culturale, ca formă de activitate a caselor de sfat și citire, se organizau ori de câte ori comitetul de conducere găsea că este necesar acest lucru. Unele case de sfat și citire le organizau săptămânal, altele mult mai rar. Programul șezătorilor era format dintr-o expunere urmată de un program artistic.

Casele de sfat și citire organizau și serbări ocazionale cu prilejul diferitelor evenimente de importanță istorică în viața poporului român, inițiau diferite concursuri, larg îmbrățișate de public. Casa de sfat și citire din satul Bălțești, județul Prahova, a organizat, în 1923, un concurs de costume naționale care a prilejuit expunerea „însemnătatea portului național” și premiera, din cele peste 100 concurente, a 30 costume din 10 sate.

Unele case de sfat și citire prevedeau în statutele lor organizarea de excursii. Casele de sfat și citire au stimulat activitatea artistică de amatori. Diversele manifestări artistice asamblate șezătorilor culturale (cor, teatru, recitări, dansuri), au constituit astfel puternice mijloace de educație estetică a maselor.

Prin ansamblul activităților sale, casele de sfat și citire au contribuit la petrecerea plăcută și în același timp folositoare a timpului liber de care săteanul dispunea. Amploarea, varietatea și bogăția ideilor vehiculate de aceste așezăminte au făcut din ele adevărată „arhivă păstrătoare a ideilor epocii” - după cum subliniază M. Drăgănescu, inițiatorul casei de sfat și citire din comuna Cetate, județul Dolj. Tot după părerea lui, casele de sfat și citire constituie izvorul cunoașterii muncii și sufletului celor ce și-au înscris numele în munca entuziastă de ridicare culturală a poporului.

Bibliotecile populare. Înființate prin decizia din 16 octombrie 1898, bibliotecile populare întregesc rețeaua instituțiilor haretiste menite să răspundă necesităților de ridicare culturală a poporului. Începuturi serioase în acest sens, „biblioteci înzestrate cu scrierile cele mai alese și cu o limbă curat românească” sunt însă consemnate și înainte de această dată. Pe această linie se înscriu bibliotecile școlare create, prin eforturile unor învățători, din anul 1873-1874 și care au fost în bună parte folosite și de săteni și biblioteci special destinate

¹⁰ Gheorghe Tulbure, *Școala sătenească din Ardeal, în epoca lui Șaguna*, în: „Satul și școala”, nr.5-6/1937.

¹¹ Alexandru Darie, Filip Stanciu, *Educația adulților din mediul rural*, E.D.P., București, 1997, p. 6-9.

deservirii populației rurale ca, de pildă, în anul 1896 în județul Mehedinți¹² și Suceava¹³.

Create, pe ici colo, din inițiativă particulară, bibliotecile populare n-au fost însă generalizate și n-au beneficiat de o organizare proprie până la Spiru Haret care, consecvent concepției sale privind necesitatea ridicării culturale a maselor, întrevede, pentru prima oară, în biblioteci un mijloc eficient de propășire culturală a neamului nostru, hotărând înființarea lor prin lege.

Premisa de la care s-a plecat în conceperea acestor așezăminte a constituit-o ignoranța săteanului, ruperea oricărei legături care l-a unit vreodată cu școala: „Bătrânii nu știu nici să silabisească măcar, tinerii au uitat ce au învățat în școală, dacă au frecventat-o vreodată - absolvenții de azi vor uita mâine și același fapt îngrijorător se va repeta la infinit dacă nu vom schimba la vreme cursul. Te doare când vezi că absolvenților gospodari la casa lor nu le-a mai rămas din școală nimic alta decât doar posibilitatea de a-și scrie numele...”¹⁴).

În concepția inițiatorului lor, bibliotecile populare erau menite a remedia și preîntâmpina asemenea situații, scopul lor fiind acela de a pune la dispoziția țăranilor cunoscători de carte mijloace pentru întinderea cunoștințelor lor uzuale, pentru înălțarea demnității și sentimentelor lor de oameni și români, de a limpezi într-înșii ideea de drept și datorie, pentru a le da posibilitatea dezlegării și soluționării corespunzătoare a problemelor de care se izbesc în calea vieții lor, de a le deschide sufletul pentru frumos, bine și adevăr¹⁵.

Ateneele populare, după „chipul și asemănarea” filialelor Ateneului Român, care, spre sfârșitul secolului, funcționau mai în fiecare capitală de județ, sunt create, începând cu ultimul pătrar al veacului trecut ATENEEL POPULARE. Spre deosebire de modelul lor, instituții culturale care se adresau în general unui public elevat sub aspect intelectual, „colinelor sociale”, - după expresia lui C. Essarcu. Ateneele populare aveau în vedere masele largi, se adresau populației sătești sau mărginașe a orașelor, în mare parte analfabetă sau semianalfabetă.

Dezvoltarea ateneelor populare de-a lungul deceniilor care au urmat nașterii lor s-a realizat pe coordonate distincte în funcție de mediul în care au apărut și au acționat. Una a dus la crearea *ateneelor populare rurale*, alta la aceea a *ateneelor orășenești*.

În primul deceniu ce a urmat războiului ateneele populare rurale sunt în general șilite să părăsească arena muncii de educație a maselor împinse fiind de forța pe care căminele culturale o reprezintă din ce în ce mai mult. Ateneele populare din cartierele orașelor mari mai ales și în special din Capitală se fortifică în schimb neîncetat, câștigă teren chiar

¹² Gheorghe Tulbure, *Școala sătească din Ardeal, în epoca lui Șaguna*, în: „Satul și școala”, nr.5-6/1937.

¹³ Petre Vlădescu, *Dare de seamă despre șezătorile ținute în comuna Segarcea din Deal*, jud. Teleorman, de la 15.1.1912, în: „Albina”, nr. 23/1912, *Instrucțiuni privitoare la organizarea cursurilor de analfabeți*, în: „Albina”, nr. 7/1912.

¹⁴ Alexandru Darie, Filip Stanciu, *Educația adulților din mediul rural*, E.D.P., București, 1997, p. 6-9.

¹⁵ Gheorghe Tulbure, *Școala sătească din Ardeal, în epoca lui Șaguna*, în: „Satul și școala”, nr.5-6/1937.

în fața căminelor culturale, ajungând să se statornicească, pentru multă vreme, ca forme instituționalizate de educație a maselor de la periferia acestora. Aici numărul lor crește repede, anul 1928 înregistrând aproape 60 de asemenea așezăminte în Capitală¹⁶ și multe altele în provincie: Iași, Bacău, Câmpina, Sinaia, Piatra Neamț, Pitești, Predeal¹⁷ etc.

Scopul sau mai degrabă sarcinile care trebuiau îndeplinite de aceste locașuri sunt:

„1. A se căuta sa se înrădăcineze în mintea fiecărui cetățean ideea că omul care lucrează neîncetat pentru întărirea patriei sub toate raporturile, lucrează pentru întărirea lui.

2. A perfecționa din toate punctele de vedere mintea, sufletul și corpul cetățenilor, spre a face din fiecare o energie pozitivă în dezvoltarea poporului nostru, un muncitor neobosit și o ființă gata de sacrificiu în orice moment pentru binele neamului.

3. A stăruia ca femeia să devină un exemplu din punct de vedere al îndatoririlor ei de mamă, de soție, de gospodină și de româncă.

4. A păstra datinile și obiceiurile strămoșești potrivit tradițiilor românești.

5. A sărbători zilele mari ale neamului.

6. A cinsti în mod deosebit orice faptă de virtute cetățenească și pe toți acei care devotați intereselor țării muncesc fără preget pentru binele ei.

7. A contribui la ridicarea economică prin povețe pentru întrebuințarea timpului cu folos, prin sfaturi agricole, industriale și comerciale.

8. A propaga igiena.

9. A contribui la ridicarea morală... [a] cetățenilor.

10. A înființa o bibliotecă publică pentru dezvoltarea gustului pentru citit.

11. A înființa un cor sătesc cu elemente alese dintre flăcăii și fetele satului.

12. A dezvolta gustul pentru portul național dezbărând pe țărani de obiceiul ce-l au de a se îmbrăca după moda orășenilor...”¹⁸.

Preluând unele din formele educative cunoscute în tradiția activității lor (șezătoarea cultural-artistică, reprezentația teatrală, conferința), ateneele populare își îmbogățesc acum substanțial inventarul formelor prin care ele se adresează maselor. În practica ateneelor populare gălățene întâlnim astfel lectura în colectiv, prezentarea cărții, serile culturale, concursurile, concertele simfonice, spectacolele artistice, audițiile

¹⁶ Alexandru Darie, Filip Stanciu, *Educația adulților din mediul rural*, E.D.P., București, 1997, p. 6-9.

¹⁷ Gheorghe Tulbure, *Școala satească din Ardeal, în epoca lui Șaguna*, în: „Satul și școala”, nr.5-6/1937.

¹⁸ Arhivele Statului București, fond: *Casa Școalelor*, dosar 6/1903: „Viața la țară”, referatul domnului Al. Vlahuță.

radio etc. Se îmbogățește, de asemenea, registrul mijloacelor de educație a maselor printr-o intensă folosire a ziarelor, revistelor, cărților, radio-ului și filmului, mărindu-se astfel substanțial potențialul politico-educativ al acestor așezăminte.

***THE ADULT EDUCATION IN THE HISTORY OF THE ROMANIAN
SOCIETY***

- Abstract -

The article deals with the ways of adult education in the Romanian modern history. The main forms are:

- Schools for adults, with their precious role in the intellectual education of the masses.
- Popular evening sittings. The evening sitting is the oldest cultural manifestation which entered, by tradition, in the life of the Romanian village.
- Cultural centres. Cultural centres constituted one of the organized forms of mass education initiated by Spiru Haret.
- Chat and reading houses.
- Popular libraries.
- Popular Athenaeums.

LA MESELE DE ALTĂDATĂ...

Artă decorativă:

a doua jumătate a secolului al XIX-lea –prima jumătate a secolului al XX-lea

Elena-Ingrid BAHAMAT

Viața publică, de ieri, de azi și probabil că și cea de mâine impune niște reguli generale de conduită, potrivite diverselor situații, mai mult sau mai puțin oficiale, fiecare epocă, mediu geografic, ori social, având particularități specifice.

Înțelegerea elementelor definitorii ale spațiului public dintr-o zonă, ori o perioadă istorică anume, de exemplu România secolelor XIX-XX, impune, astfel, dezvăluirea unor repere semnificative pentru oameni, fapte, locuri, stiluri de viață de acolo, de atunci... În acest mod se pot urma modele comportamentale benefice, ori evita experiențele negative ale trecutului.

Aceste considerații au stat la baza demersului tematic de cercetare și valorificare exclusivă a patrimoniului Muzeului de Istorie Galați în menționatul context, finalizat prin expoziția temporară *LA MESELE DE ALTĂDATĂ... (Artă decorativă: a doua jumătate a sec. al XIX-lea - prima jumătate a secolului al XX-lea)*, organizată în holul central al Muzeului Casa Cuza Vodă.

Bunurile muzeistice din colecțiile *Artă decorativă*, *Memoriale - artă decorativă* și *Comisia Europeană a Dunării* au permis redarea atmosferei ambientale specifice stilului de viață al elitei românești din epocă. Ideea tematică principală a fost organizarea meselor mai mult sau mai puțin festive și cu accent pe eticheta impusă vizitelor oficiale sau particulare (cu rol esențial în dinamica socială a celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea și primei jumătăți a secolului al XX-lea).

Ambientul adecvat al spațiului expozițional a permis sugerarea unor mini saloane mondene în care invitații puteau servi masa, apoi ceaiul ori cafeaua, admirând și un colț de grădină și, eventual, să asculte muzica de altădată.

Deosebit de interesante pentru evidențierea subiectului propus sunt obiectele ale căror semnificații memoriale implică, într-o manieră aparte factorul afectiv - emoțional.

Piese din servicii de masă personalizate (mărci ale unor ateliere occidentale), fețe de masă cu monograme, dar și mobilier din stiluri decorative renumite în epocă, au conturat repere ale unui stil de viață specific și familiilor lui Alexandru Ioan Cuza, Costache Negri, ori Mihail Kogălniceanu.

Au atras atenția, în mod special: vesela (marca atelierului francez Ed. Honore) și paharele (atelier occidental necunoscut), precum și fața de masă cu monograma „A.I.C.”, ce au aparținut familiei domnitorului A.I. Cuza; vesela cu

monograma „CN” (marca atelierului austriac Pirkenhammer) și serviciul pentru compot (din sticlă de Murano), care au aparținut familiei lui Costache Negri; paharele cu monograma „L”, o față de masă, o legumieră (marca atelierului Christofle), un chaise-longue, ale familiei lui Mihail Kogălniceanu; un gheridon dăruit ministrului Gheorghe Lecca, de către regale Carol I; farfurii din servicii de masă personalizate ce au aparținut domnitorului Mihail Sturdza, lui Mihail G. Cantacuzino, sau familiei Krupensky.

Argintăria ce provine de la Comisia Europeană a Dunării, poartă, de asemenea, marca unor ateliere occidentale (tacâmuri cu monograma „C.E.D.”, marca atelierului Christofle și un serviciu pentru ceai și cafea, marca unui atelier englezesc) și este grăitoare pentru interferența modei ambientale românești cu cea internațională, în special, atunci, cu cea occidental-europeană.

Expoziția a mai cuprins și alte obiecte, fără o apartenență memorială certă, dar relevante pentru subiectul propus, dintre care menționăm: mobilier occidental și oriental; piese din servicii de masă, în stilul 1900, un platou din cobalt (marca atelierului german Ilmenau); un samovar rusesc, suporturi pentru pahare de ceai; un patefon marca His Master's Voice; precum și accesorii vestimentare, feminine și masculine, adecvate în situațiile sugerate; picturi din epocă.

În expunere liberă sau în vitrine, bunurile muzeistice cu apartenență memorială sau nu, au invitat vizitatorii cu profiluri ocupaționale diverse să-și aleagă, prin prisma imaginației proprii, meniurile ce puteau fi servite în micile cadre ambientale sugerate tematic la Muzeul „Casa Cuza Vodă”, în perioada octombrie 2006-ianuarie 2007.

THE DINING HALLS OF OLD...
DECORATIVE ART: THE SECOND HALF OF THE XIXTH CENTURY – THE
FIRST HALF OF THE XXTH CENTURY

- Abstract -

This article represents a chronicle of the ambient exhibition temporarily hosted by “Casa Cuza Vodă” Museum, from Galați, in 2006.

